

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors: oportunitats per orientar el desistiment

Cristina Blasco Romera

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

Universitat de Barcelona

**Departament de
Mètodes d'Investigació i Diagnòstic
en Educació**

Facultat de Pedagogia

**FACTORS PROTECTORS I DE RISC EN MENORS I
JOVES INFRACTORS: OPORTUNITATS PER
ORIENTAR EL DESISTIMENT**

Programa de Doctorat
“Acció Social i Educativa en Contextos Comunitaris”

Realitzada per:
Cristina Blasco Romera

Dirigida per:
Nuria Fuentes Peláez
Crescencia Pastor Vicente

Barcelona, 2014

A totes les persones que m'estimen, i que m'han donat esperança i forces per acabar aquesta etapa. Per les bones estones, l'escolta i l'estima en moments difícils.

"Il piú sicuro ma piú difficil mezzo di prevenire i delitti si é di perfezionare l'educazione"

"El més segur, però, és que el mitjà més difícil de prevenir els delictes és perfeccionar l'educació."

Cesare Beccaria. *Dei delitti i delle pene*. (1764)

AGRAIMENTS

El meu agraïment a les meves directores de tesi, la Dra. Crescencia Pastor i la Dra. Nuria Fuentes Peláez, per el seu acompanyament i la supervisió d'aquest treball, i sobretot per la confiança dipositada en mi i en aquest projecte.

A les persones que conformen el MIDE, entre ells vull destacar especialment a l'Antoni Ruiz i a l'Esther Luna, per la disposició per ajudar-me, a la Ruth Vilà i la María José Rubio, per l'assessorament en metodologia, i finalment a la Nuria Pérez, el Jaume del Campo, l'Ainoa Mateos i l'Anna Ciurana. A tots ells el meu agraïment per contribuir d'alguna manera a fer possible la realització de la tesi.

Al Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (CEJFE) del Departament de Justícia, per diversos motius. En primer lloc per haver-me iniciat en el món de la investigació, i en aquest sentit vull agrair al Manel Capdevila haver apostat en mi i donar-me l'oportunitat d'aprendre al seu costat. En segon lloc l'agraïment a aquest centre per la beca que se'm va atorgar en concepte d'ajuts a la recerca.

Al Servei d'Execució de Mesures en Medi Obert, i al seu cap l'Andreu Estany, i als tècnics de medi obert de l'Equip de Medi Obert Barcelona dos, al qual pertany professionalment, per la qualitat humana i font de saviesa tècnica, convertint-se en uns referents a seguir. Agraïco la seva col·laboració quan he sol·licitat el seu ajut per accedir als joves participants de la investigació.

Del món acadèmic vull agrair al Dr. Josep Cid i al Dr. Damian J. Martinez per les seves aportacions teòriques, enriquint d'aquesta manera el marc teòric de la tesi.

Amb una estima especial al Jordi Méndez, per haver estat en tot moment al meu costat, i ser un valuós suport emocional en moments crítics d'aquest procés, i altres de la vida.

Al Carlos Sánchez i al Francisco José Eiroa per l'aprenentatge i el suport al llarg del procés de la investigació. A la meva cosina Anna Maria, així com a la Marta, la Natalia, el Cristian, l'Elisa i la Gemma per respondre en moments difícils del procés d'investigació.

Per últim a la meva família, per creure en les meves possibilitats i ajudar-me a ser qui sóc. A la meva germana Ariadna, per l'afecte, la paciència i el suport incondicional en tot moment.

I finalment a tots els joves que han participat en aquesta recerca, per el que he après amb ells, i el que em queda per aprendre al continuar vinculada a l'apassionant professió de l'educació social.

ÍNDEX DE CAPÍTOLS

PRESENTACIÓ	21
CAPÍTOL 1 El marc social, legal i organitzatiu en l'atenció a menors i joves en conflicte social	28
Introducció	30
1.1. Els adolescents i joves a la nostra societat	31
1.1.1. Lleure, oci i consum	33
1.1.2. Salut i drogues	34
1.1.3. Els valors i el compromís ciutadà	34
1.1.4. L'escola	36
1.1.5. Transició al món laboral	38
1.1.6. Els canvis en la família	39
1.1.7. Conflicte i agressivitat	41
1.1.8. Diversitat i immigració	42
1.2. Antecedents del marc legal en matèria de responsabilitat penal dels menors	43
1.3. L'actual marc legal en matèria de responsabilitat penal dels menors	48
1.3.1. La instrucció del procediment i les mesures aplicables en la Jurisdicció de Menors	52
1.4. Legislació a Catalunya en matèria de responsabilitat penal dels menors	58
1.4.1. El context organitzatiu i funcional	59
1.4.2. La valoració diagnòstica i l'acció socioeducativa en els serveis de la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i Justícia Juvenil	62
A mode de resum	67
CAPÍTOL 2 Delinqüència juvenil, carrera delictiva i desistiment	71
Introducció	73
2.1. La criminologia del desenvolupament	75

2.2.	Les teories criminològiques que poden explicar el desistiment	80
2.2.1.	Trajectòria vital i edat	82
2.2.2.	El delicte com elecció: l'elecció racional	83
2.2.3.	Motivació al canvi	85
2.2.4.	La Teoria del control social	87
2.2.5.	La Teoria de l'aprenentatge	88
2.2.6.	La Teoria de l'etiquetament (<i>labeling approach</i>).....	92
2.2.7.	La Teoria de la tensió.....	93
	A mode de resum	95
	CAPÍTOL 3 Reincidència i desistiment en adolescents i joves: factors de risc i de protecció.....	98
	Introducció	100
3.1.	Concepte i característiques dels factors de risc i els factors de protecció	101
3.2.	Els factors de risc i de protecció de la delinqüència en adolescents infractors.....	106
3.3.	La relació entre resiliència i desistiment	116
3.4.	Les competències sociopersonals com a factors protectors de la reincidència	120
3.4.1.	Classes de competències sociopersonals	121
3.4.1.1.	Motivació i autoeficàcia	123
3.4.1.2.	Les competències emocionals	127
	A mode de resum	133
	CAPÍTOL 4 Disseny i metodologia de la recerca	136
	Introducció	138
4.1.	Les preguntes i els objectius de la investigació	138
4.2.	Les hipòtesis i els interrogants de la recerca	140
4.2.	El disseny metodològic: La investigació multi-mètode.....	147
4.2.1.	La perspectiva quantitativa en la investigació: Descripció i anàlisi dels factors de risc i protecció de la delinqüència juvenil.	149
4.2.2.	La perspectiva qualitativa a la investigació: El desistiment.	150

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

4.2.3.	Fases de la investigació	151
4.2.4.	Tècniques d'obtenció d'informació: planificació, elaboració i aplicació.....	156
	Les plantilles de recollida de dades.....	157
	Qüestionari de Desenvolupament Emocional QDE-SEC.....	160
	Qüestionari breu sobre l'estructura familiar, la formació, l'ocupació i l'oci.....	162
	Entrevista semiestructurada desistiment.....	163
4.2.5.	Anàlisi de les dades i de la informació obtinguda	167
4.2.6.	Població, Mostra i Submostres	170
4.2.7	Criteris de rigor científic que avalen la recerca	177
	A mode de resum.....	180

CAPÍTOL 5 La descripció de la mostra i dels participants de la investigació

183

Introducció

185

5.1 Contextualització de la població de justícia juvenil a Catalunya.....

186

5.1.1 Descripció general de la mostra: els expedients revisats dels joves infractors

188

El sexe, la procedència geogràfica i l'edat

188

Les característiques criminològiques i penals.....

190

Intervenció socioeducativa per programes des de la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i Justícia Juvenil

194

5.1.2. Descripció dels menors i joves participants de la recerca: les submostres

196

A mode de resum.....

202

CAPÍTOL 6 Resultats

206

Introducció

208

6.1 Els factors de risc i de protecció sociodemogràfics, criminològics i penals

208

6.1.1 Característiques sociodemogràfiques associades a la reincidència.....

209

El sexe

209

Origen del jove.....

210

6.1.2 Característiques penals i criminològiques.....

211

El nombre de causes acumulades

211

Edat primer fet delictiu

212

Edat últim fet delictiu	213
Primer i últim delictes o falta agrupat per categories	214
Intervenció educativa per programes des de la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i Justícia Juvenil.....	216
El primer programa comparant reincidents versus no reincidents.....	218
El temps que es triga a reincidir	222
A mode de resum	222
6.2. Els factors de risc i protecció històrics, contextuals i individuals.....	224
6.2.1. Dimensió històrica	225
Separació progenitors	225
Violència intrafamiliar	226
Maltractament familiar	227
Problemes salut mental i física dels progenitors.....	228
Drogodependència família	229
Antecedents familiars de conductes delictives	230
Context familiar on apareix l'activitat delictiva dels joves entrevistats.....	231
6.2.2. Dimensió contextual	233
Grup d'iguals dissocial	233
Altres influències socials	237
Vincle amb la parella com a punt d'inflexió.....	239
Estructura familiar	242
El nucli de convivència de l'adolescent.....	244
Relació i suport de la família	246
Pautes educatives dels progenitors o cuidadors	248
Activitats prosocials i els hobbies.....	251
Ajuda institucional	253
Forts vincles o lligams amb almenys un adult prosocial.....	254
Ocupació laboral o formativa en el quotidià del jove	258
6.2.3. Dimensió individual	261
Fort compromís amb l'escola o el treball	261
Consum de substàncies.....	266
Maneig de l'enuig	268
Actitud positiva cap a la intervenció i l'autoritat	270
La competència emocional	274
Maduració.....	280
Ruptura amb el passat i autoeficàcia envers el desistiment.....	282

Estratègies d'acció orientades al desistiment	283
A mode de resum.....	286
CAPÍTOL 7 Conclusions i propostes socioeducatives	301
Introducció	303
7.1. Elements rellevants del perfil sociodemogràfic, criminològic i penal de l'adolescent (no reincident versus reincident)	304
7.2. Efectivitat en les intervencions amb joves infractors: la taxa de reincidència.....	309
7.3. Descriure, identificar i comprendre quins són els factors de risc i de protecció de la reincidència: punts claus i propostes per al desistiment	311
7.3.1. Una infància o pubertat adversa no determina el futur	312
7.3.1.1. La promoció del bon tracte a la infància i l'adolescència	313
7.4. Factors relacionats amb el microsystema del jove: la família, la parella i la comunitat	314
7.4.1. Les pautes educatives pròpies de l'estil educatiu democràtic són les més apropiades.....	315
7.4.2. La rellevància del vincle amb la família	316
7.4.3. La rellevància del vincle amb la parella.....	317
7.4.4. La rellevància de la comunitat: suports i obstacles	318
7.4.5. Els factors de transició al món laboral: suports i obstacles.....	320
7.4.6. Altres suports institucionals i comunitaris.....	322
7.5. Factors intrasubjectius precursors del canvi i les competències sociopersonals	325
7.5.1. Voluntat i decisió al canvi	326
7.5.2. Nou estil de vida	327
7.5.3. Autoeficàcia	328
7.5.4. Maduresa.....	328
7.5.5. Canvis interns arrel de la intervenció des de l'àmbit de la justícia i l'execució penal	329
7.5.6. Competència emocional	330
7.6. Limitacions i prospectiva	332

BIBLIOGRAFIA.....338

Índex de figures i taules

CAPÍTOL 1

Figures:

Figura 1.1. Fases del procediment judicial en la jurisdicció de menors.....	54
Figura 1.2. Organigrama de la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i Justícia Juvenil.....	59

CAPÍTOL 3

Taules:

Taula 3.1. Factors de risc associats a la reincidència.....	107
Taula 3.2. Resultats d'estudis sobre factors protectors en població adolescent infractora. .	110
Taula 3.3. Factors de protecció de la delinqüència juvenil.	115
Taula 3.4. Les competències com a factors protectors.....	121
Taula 3.5. Competències sociopersonals.	122

CAPÍTOL 4

Figures:

Figura 4.1. Fases de la investigació.....	156
Figura 4.2. Model d'anàlisi de la recerca per avaluar la reincidència	175
Figura 4.3. Model d'anàlisi de la recerca. Desgloss de la mostra i les dimensions d'anàlisi	177

Taules:

Taula 4.1. Interrogants de la present tesi doctoral <i>Factors protectors i de risc en menors i joves infractors: oportunitats per orientar el desistiment</i>	140
Taula 4.2. Les hipòtesis del perfil sociodemogràfic, criminològic i penal.....	141
Taula 4.3. Les hipòtesis en relació a dimensió històrica (familiar).....	143
Taula 4.4. Les hipòtesis en relació a dimensió contextual (social)	144
Taula 4.5. Les hipòtesis en relació a les actituds, comportaments i les competències emocionals envers el desistiment.....	144
Taula 4.6. Relació de instruments i estratègies de recollida d'informació utilitzades en la investigació	157
Taula 4.7. Dimensions de la competència emocional.....	161
Taula 4.8. Els criteris a tenir en compte per l'elaboració de l'entrevista semiestructurada del desistiment.....	165

Taula 4.9. Codificació de l'entrevista semiestructurada del desistiment	169
---	-----

CAPÍTOL 5

Figures:

Figura 5.1. Distribució dels adolescents en funció de la comarca de residència (n=288)....	189
Figura 5.2. Distribució dels adolescents en funció de l'àrea geogràfica de procedència (n=288).....	190
Figura 5.3: Distribució dels adolescents en funció de l'últim programa aplicat (n=288).....	194
Figura 5.4. Distribució de la tipologia de família dels joves participants (n=110).....	201
Figura 5.5. Nivell d'estudis que estan cursant els joves participants (n=110).....	201

Taules:

Taula 5.1. Tipologia de delicte en funció del programa aplicat.....	187
Taula 5.2. Distribució de delictes i faltes en instrucció, jutjades o amb prescripció (n=288).191	
Taula 5.3. Tipologia de l'últim fet delictiu comès per els menors i joves (n= 288).	192
Taula 5.4. La situació del procediment judicial incoat a la jurisdicció de menors (n=288) ...	193
Taula 5.5: Situació administrativa de l'últim programa aplicat per la DGEPCJJ (n=288).....	195
Taula 5.6. La mostra i la submostra 1 en funció del programa socioeducatiu	196
Taula 5.7. La mostra i submostra 1 en funció de la reincidència <i>versus</i> no reincidència.....	197
Taula 5.8. Contrast de la variable edat entre la mostra i la submostra 1	198
Taula 5.9. Contrast entre variables relatives al perfil sociodemogràfic i criminològic entre la mostra i la submostra 1.....	198
Taula 5.10. Contrast de la variable total causes entre la mostra i la submostra 1	199
Taula 5.11. Contrast de la variable edat entre la submostra 1 i la submostra 2	199
Taula 5.12. Contrast de la variable total causes entre la submostra 1 i la submostra 2	200
Taula 5.13. Contrast entre variables relatives al perfil sociodemogràfic entre la submostra 1 i la submostra 2.....	200

CAPÍTOL 6

Figures:

Figura 6.1. Taxa de reincidència a la mostra (n=288)	209
Figura 6.2. Reincidència en funció del sexe (n=288).....	210
Figura 6.3. Reincidència en funció de la nacionalitat. (n=288).....	211
Figura 6.4. Taxa de no reincidència en funció del nombre de fets delictius comesos (n=288).	212

Figura 6.5. Histograma edat inici en la delinqüència (n=288).....	213
Figura 6.6. Comparació no reincidents i reincidents amb relació al primer programa aplicat per la DGEPCJJ (n=288).....	220
Figura 6.7. Separació dels progenitors (reincidents versus desistents, n=110)	226
Figura 6.8. Violència intrafamiliar a la llar (reincidents versus desistents, n=110)	227
Figura 6.9. Maltractament familiar (reincidents versus desistents, n=110).....	228
Figura 6.10. Problemes de salut mental dels progenitors (reincidents versus desistents, n=110).....	228
Figura 6.11. Problemes de salut física dels progenitors (reincidents versus desistents, n=110)	229
Figura 6.12. Drogodependències dels progenitors (reincidents versus desistents, n=110) .	230
Figura 6.13. Antecedents familiars de conductes delictives en els progenitors (reincidents versus desistents, n=110).....	231
Figura 6.14. Relació dels menors i joves amb grups d'iguals dissocials (reincidents versus desistents, n=110).	234
Figura 6.15 Tipologia de família dels menors i joves (reincidents versus desistents, n=110)	242
Figura 6.16. El nucli de convivència dels menors i joves (reincidents versus desistents, n=110).....	244
Figura 6.17. Pautes educatives dels progenitors per educar (reincidents versus desistents, n=110).....	249
Figura 6.18. Activitats prosocials i hobbies (reincidents versus desistents, n=110)	252
Figura 6.19. Forts vincles o lligams amb almenys un adult prosocial (reincidents versus desistents, n=110)	255
Figura 6.20. Ocupació laboral i formativa (reincidents versus desistents, n=110).....	259
Figura 6.21. Fort compromís amb l'escola o el treball (reincidents versus desistents, n=110)	262
Figura 6.22. Consum de substàncies (reincidents versus desistents, n=110).....	267
Figura 6.23. Maneig de l'enuig (reincidents versus desistents, n=110)	269
Figura 6.24. Actitud positiva cap a la intervenció i l'autoritat (reincidents versus desistents, n=110).....	271
Figura 6.25. Competència social (reincidents versus desistents)	276
Figura 6.26. Total competència emocional (reincidents versus desistents).	277
Figura 6.27. El procés de desistiment en base als resultats de la recerca	299

Taules:

Taula 6.1. Primera causa agrupada per categories.....	214
Taula 6.2. Última causa agrupada per categories	215
Taula 6.3. Total de programes aplicats als adolescents de la mostra (n=288)	217
Taula 6.4. Promig de vegades que els menors realitzen cada tipus de programa.....	220
Taula 6.5. Comparació de mitjanes del promig de programes	222
Taula 6.6. Mitjanes i nivells de significació de competència emocional (reincidents versus desistents).....	275
Taula 6.7. Categoria últim fet delictiu i competència social (reincidents versus desistents)	278
Taula 6.8. Síntesi de les similituds i elements diferencials en cada grup.....	297

CAPÍTOL 7**Taules:**

Taula 7.1. Confirmació i/o refutació de les hipòtesis (variables sociodemogràfiques, criminològiques i penals).....	305
Taula 7.2. Necessitats respecte al perfil sociodemogràfic, criminològic i penal dels adolescents i joves infractors: propostes socioeducatives	308
Taula 7.3. Necessitats respecte el tractament de l'efectivitat en el sistema de justícia juvenil i el concepte de reincidència: propostes socioeducatives	332
Taula 7.4. Síntesi de les conclusions més rellevants per a l'orientació socioeducativa (factors històrics familiars)	314
Taula 7.5. Síntesi de les conclusions més rellevants per a l'orientació socioeducativa (factors relacionats amb el microsistema del jove: família, parella i la comunitat)	323
Taula 7.6. Síntesi de les conclusions més rellevants per a l'orientació socioeducativa (factors intrasubjectius i les competències emocionals)	332

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

Índex d'annexes

Avís: els annexes s'inclouen en el cd adjunt

CAPÍTOL 4:

Annex 4.1: Operativització de les variables sociodemogràfiques, penals i criminològiques.

Annex 4.1.1. Plantilla de de les variables sociodemogràfiques, penals i criminològiques

Annex 4.2: Operativització dels factors de risc i de protecció estàtics i dinàmics.

Annex 4.2.1. Plantilla factors de risc i protecció estàtics i dinàmics

Annex 4.3: Cuestionario breve sobre la estructura familiar, la formació, la ocupación i el ocio.

Annex 4.4: Entrevista desistiment

Annex 4.5: (QDE-SEC) Cuestionario de desarrollo emocional educación secundaria

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

PRESENTACIÓ

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

Presentació

Prevenir la delinqüència juvenil és impulsar actuacions socials i educatives destinades a potenciar la integració social dels joves en entorns normalitzats i preservar a l'adolescent de contextos que puguin resultar-li perjudicials per al seu adequat ajust a la norma social. Quan la transgressió de l'adolescent arriba en forma de denúncia a la jurisdicció de menors, és a dir el menor ha comés un fet delictiu que ha estat denunciat, s'activen els canals del sistema judicial i de l'execució penal. A Catalunya és la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i de Justícia Juvenil (DGEPCJJ) la responsable del compliment d'aquelles actuacions previstes en l'ordenament jurídic que regula les reaccions socials adreçades als menors de 14 a 17 anys i als joves infractors de 18 a 23 anys.

Una de les finalitats principals d'aquesta Direcció General i del conjunt de serveis que la conformen és la reinserció efectiva i l'interés superior del menor valorats amb criteris tècnics no formalistes per equips especialitzats. Evitar la reincidència i la consolidació de carreres delictives que comportin l'entrada d'aquests adolescents a la jurisdicció d'adults és per tant un objectiu prioritari. Per això la present investigació pretén ajudar a millorar els resultats de les polítiques de reinserció, aportant coneixement sobre quina hauria de ser l'acció socioeducativa a impulsar per part dels serveis encarregats de reinserir i educar a aquests joves.

A l'activitat professional diària, entre d'altres tasques, els tècnics d'aquests serveis realitzen valoracions on estimen el risc de reincidència de menors i joves infractors a partir de l'avaluació d'indicadors de risc, i en menor grau de protecció. En funció d'aquesta avaluació elaboren un projecte educatiu destinat a modificar la situació de vulnerabilitat de l'adolescent respecte la delinqüència. És per aquest motiu que és important conèixer tant els factors de risc com els de protecció, focalitzant en el nostre cas la mirada en els factors de protecció. En els darrers anys moltes contribucions en recerca amb adolescents en situació de risc posen l'èmfasi en els factors de protecció, prenent protagonisme un concepte relativament nou a nivell científic: la resiliència, i en el camp de la criminologia el desistiment. Existeix un marc teòric al voltant dels factors de protecció i els processos que ajuden a l'adolescent en situació de risc a reeixir malgrat condicions adverses (Vandistendael, 1997), i a l'adolescent infractor a desistir de la delinqüència (Laub i Sampson, 2001). Tot i estar exposats a factors de risc que poden precipitar als adolescents a cometre actes delictius, hi ha joves que

aconsegueixen aturar la conducta delictiva i fins i tot recuperar un lloc positiu en la societat.

El fet que joves en conflicte social aturin la seva trajectòria delictiva és una realitat que no ha estat gaire estudiada en el nostre context, tant a nivell autonòmic com estatal. Bona part de la literatura i recerques de desistiment procedeixen dels països anglosaxons o dels Estats Units, sent però encara major la producció científica relativa als factors de risc, probablement perquè l'objecte d'estudi inicial era esbrinar el per què i el com de la conducta criminològica. I és ben cert que els menors infractors tot i ser considerats com a fallits per les normes socials i arribar per exemple a ser internats, poden ser vistos també com supervivents de situacions altament complexes del seu entorn, i a ser capaços d'adaptar-se i perseverar malgrat l'estrés i l'adversitat (Mowder, Cummings i Mckinney, 2010).

És en aquesta línia que s'ha volgut enfocar aquesta recerca. En comptes d'analitzar només les claus que expliquen la reincidència, s'intentarà estudiar alguns dels factors que expliquen la prevenció de la conducta criminològica i el desistiment. La comprensió del desistiment en el delictes i els factors que promouen aquest procés són necessaris per dos motius, perquè poden orientar intervencions que redueixin la reincidència d'aquells joves que ja estan involucrats en carreres delictives, i per altra banda, clarificar els processos que han de tenir-se en compte en l'acceleració o l'augment de la prevenció delictiva.

Des d'aquest context de recerca sorgeixen diferents interrogants o premisses de treball que motiven la present investigació: Com de diferent és el perfil sociodemogràfic, penal i criminològic del jove reincident del no reincident?; Quins són els factors estàtics i dinàmics (familiars, socials i personals) que els diferencia? Quin programa de la DGEPCJJ està més associat a la no reincidència? Quin percentatge d'èxit, és a dir de no reincidència trobarem a la mostra analitzada?; El percentatge de no reincidència serà el mateix amb joves primerencs en el delictes, respecte d'altres amb majors causes en el seu expedient judicial? En què consisteix el desistiment i quins processos l'acompanyen?

A partir d'aquestes premisses es plantegen cinc grans objectius:

1. Definir el perfil més comú de l'adolescent no reincident front d'altres que continuen persistint el delictes.
2. Obtenir una taxa de reincidència.

3. Analitzar els factors de risc que han tingut un impacte en la conducta criminològica i els factors de protecció que actuen prevenint-la.
4. Comprendre com els adolescents desistents han construït una realitat desvinculada de la delinqüència i per què d'altres continuen reincidint.
5. Elaborar propostes socioeducatives encaminades a la promoció del desistiment.

La investigació s'estructura en tres parts: teòrica, empírica, i conclusions. L'estudi inclou primerament una contextualització sociocultural de l'estat actual de l'adolescència en els seus àmbits de vida, apuntant algunes de les problemàtiques vigents, i finalitza amb la perspectiva històrica i present del tractament penal i educatiu que reben els joves infractors.

Seguint en l'apartat teòric, un altre capítol està dedicat a l'aprofundiment conceptual dels factors de risc i de protecció de la delinqüència juvenil, amb els resultats d'algunes de les recerques que giren al voltant de la temàtica, i l'exposició teòrica del concepte i de les teories del desistiment, vinculant-ho finalment amb la teoria de la resiliència.

El següent gran apartat és el relatiu a la recerca empírica, i s'inicia amb la presentació dels objectius, hipòtesis, participants, disseny, així com els instruments utilitzats per a recollir les dades i la informació. A aquest apartat li segueix l'exposició de resultats i la confirmació o refutació de les hipòtesis plantejades.

Un primer bloc es centra en la descripció de perfils (sociodemogràfics, penals i criminològics) en funció de si pertanyen al grup reincident o desistent. En el segon bloc es presenten els factors de risc com de protecció històrics, contextuals i individuals que s'associen a la pertinença d'un o altre grup. Aquesta segona part d'exposició de resultats combina les dues metodologies emprades en la recerca, la quantitativa i la qualitativa, complementant-se una a l'altre, augmentant així la consistència dels resultats. En aquest sentit presentem les narratives que estan acompanyant als joves en el seu transit cap al desistiment, comprenent millor quins són els suports i els estats subjectius que hi intervenen.

La tercera part i última de la tesi incorpora les conclusions a les quals s'ha arribat a partir dels resultats obtinguts, i s'aporten les contribucions més significatives de la tesi, en forma de discussió de resultats. Aportem les propostes d'acció socioeducativa que pensem haurien de promocionar les institucions i els serveis que planifiquen les

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

accions socioeducatives adreçades a aquest col·lectiu. Finalment acabem mencionant les principals limitacions de la investigació i la perspectiva per a properes recerques.

CAPÍTOL 1

El marc social, legal i organitzatiu en l'atenció a menors i joves en conflicte social

Introducció

Els canvis legals i organitzatius dels serveis de justícia juvenil venen acompanyats d'una sèrie de transformacions socials. El panorama sociocultural del nostre país ha variat en les últimes dècades i en conseqüència tant les lleis d'infància i de l'adolescència com els serveis que se'n deriven s'han adequat a les demandes i problemàtiques emergents, amb la finalitat de prevenir-les o resoldre-les. A mode d'exemple podríem enumerar els següents canvis socials: l'evolució viscuda des d'estructures familiars amb un model únic cap a estructures familiars molt més diverses, la diversitat sociocultural arran dels moviments migratòries arribats al nostre país, el desenvolupament constant de les noves tecnologies que han transformat la nostra comunicació, l'augment d'uns valors basats en l'individualisme i el consumisme etc. Aquesta transformació dinàmica de la societat està impactant en el comportament i les actituds dels joves, produint-se conflictes que abans no existien, i veient-se modificat el perfil dels usuaris atesos per els serveis de justícia juvenil. En aquest capítol desenvoluparem aquestes i d'altres qüestions actuals que afecten als adolescents i joves, en un moment evolutiu que de per si esdevé crític, com és l'etapa de l'adolescència.

Es contextualitza a més el marc legislatiu nacional i autonòmic (Catalunya) que regula el tractament penal que han de rebre els menors i joves als quals se'ls hi ha obert un expedient a la jurisdicció de menors. S'ofereix una visió històrica de l'evolució legislativa que té el seu punt i final amb la Llei Orgànica 5/2000, Reguladora de la Responsabilitat Penal dels Menors (endavant LORPM), i les posteriors modificacions, i a nivell autonòmic la Llei 27/2001, de justícia juvenil.

La naturalesa sancionadora i educativa de la llei LORPM, tant en el procediment com en les mesures aplicables, obliga a desplegar una gran varietat d'accions i programes socioeducatius on l'objectiu final és la resocialització i inclusió social del menor infractor. S'exposen per tant els principis educatius orientadors i el desplegament dels serveis que han d'encarregar-se d'oferir respostes educatives als preceptes que marca la vigent normativa estatal i autonòmica en matèria de responsabilitat penal dels menors. En aquest sentit es descriuen les funcions i encàrrecs dels tècnics de justícia juvenil, des de la fase d'instrucció, amb el diagnòstic, i els instruments que utilitzen per a fer la valoració del risc de reincidència, fins a la fase d'execució penal, amb el desplegament de les mesures judicials i de la intervenció socioeducativa portada a terme per aquests professionals.

1.1. Els adolescents i joves a la nostra societat

L'adolescència és una etapa evolutiva del desenvolupament que presenta una sèrie de característiques psicològiques similars presents en tots els adolescents, independentment del moment històric, social o cultural en el qual ens ubiquem. Abans d'introduir-nos en l'impacte que estan tenint els actuals canvis socials en la joventut, considerem necessari fer una breu explicació sobre les consideracions que té aquesta etapa evolutiva en el desenvolupament de la persona.

L'adolescència comença amb la pubertat, i amb els primers canvis físics. En el món occidental, aquest període s'inicia als 13 anys i finalitza als 19 anys. Clàssicament ha estat descrita com un període de transició a l'adulthood, caracteritzat per una sèrie de pèrdues i de noves adquisicions, on coexisteixen mecanismes de dol de parts infantils amb processos d'adaptació a noves situacions carregades d'expectatives i il·lusions, amb moments de dubte i ansietat. És època de canvis i per tant de malestars, on entra en joc deixar la identitat infantil per assolir una identitat adulta. La construcció de la identitat té lloc en la interacció de l'adolescent amb l'entorn, entenent-la com la possibilitat de ser un mateix i diferent als demés, integrant el que ha estat en el passat, el que és en el present i el que es vol ser en el futur.

En aquesta etapa es produeix la pèrdua del cos infantil i apareix l'adquisició d'una identitat sexual, com la posada en marxa d'unes capacitats que permeten assumir noves responsabilitats. L'adolescent inaugura les capacitats de judici, de crítica i d'elecció dels valors morals individuals i socials i, per tant, la capacitat de decidir com es vol ser. Durant els primers anys d'adolescència la capacitat de raonar es centra en un mateix, podent arribar a pensar que les seves experiències personals són úniques. Gradualment, el raonament lògic els permet detectar els errors propis i dels demés, així com definir els seus ideals i accions. A manca d'un aparell mental més desenvolupat, poden intentar defensar-se amb mecanismes psicològics primitius; postures extremes, com la negació, o la idealització per cercar nous models d'identificació, defenses que poden actuar, en ocasions, com a conductes exploratòries, per posar-se a prova davant de noves situacions que són, en alguns casos, imprescindibles per a la construcció de la nova identitat.

Erickson (1986) considerava que és a l'adolescència quan arriba el moment de desenvolupar la capacitat de la intimitat. Un cop el jove té una visió més clara de si mateix es troba preparat per mantenir relacions íntimes amb els demés. En la cerca de la pròpia identitat, els adolescents comencen a distanciar-se dels pares i a créixer la

influència dels amics. De fet és un dels elements que pren major importància per l'adolescent. El sentir-se acceptat i validat per el grup, el compartir les conductes i els hàbits, com les pressions que exerceix el grup d'iguals, són factors de pes que determinaran la vida de l'adolescent.

En aquest procés evolutiu l'adolescent viurà una sèrie d'experiències, que es donen en un marc social i històric concret, entenent que algunes de les manifestacions de l'adolescència tindran a veure amb els valors, ideals i condicions socials i polítiques que els ofereix el món adult i la cultura en la que viuen.

Volem remarcar que no és la nostra idea oferir una imatge de l'adolescència actual com un període turbulent i de trencament de normes, al qual estan predestinats, ja que això implicaria una visió esbiaixada de la realitat. De fet molts adolescents tenen experiències satisfactòries amb la família, el grup d'iguals o l'escola, sense representar cap influència nociva per al seu creixement. Això no vol dir però que no existeixin adolescents que viuen situacions problemàtiques i de risc, en part induïdes per el context ampli que els envolta i amb el qual interactuen. Precisament abans d'introduir-nos en les explicacions criminològiques de la conducta delictiva volem oferir una visió sociològica de com determinats valors juvenils poden limitar el desenvolupament satisfactori de l'adolescent.

El marc teòric que ens pot ajudar a contextualitzar les tendències juvenils, i l'impacte negatiu alhora de generar comportaments conflictius, és el model ecològic de Corsi (2001), el qual és una adaptació del model de la teoria de desenvolupament de la persona de Bronfenbrenner (1979). Aquest autor postula que la realitat familiar, social i cultural es poden entendre com dimensions organitzades i articulades de manera dinàmica. Des d'aquesta perspectiva per comprendre determinats comportaments juvenils cal tenir en compte el marc en el qual es generen, des del seu context més ampli, que seria el macrosistema i l'exosistema, compostat aquest últim per la comunitat més pròxima a la persona, fins al microsistema, que correspon a les relacions de l'individu amb el seu entorn més immediat. Nosaltres ens centrarem en els dos primers nivells ja que són els que ens ajuden a entendre com la societat i la cultura en la que vivim fomenta determinades problemàtiques i necessitats socials que afecten directament als joves i a les seves famílies.

1.1.1. Lleure, oci i consum

El context més ampli, inclou les formes d'organització social, el sistema de creences i els estils de vida que imperen a la cultura o subcultura en la qual està immersa la persona. Algunes de les tendències juvenils actuals giren al voltant del consumisme, d'objectes materials o de l'oci; podríem dir que els joves són clients potencials de molts sectors de producció. Disposar per tant de diners per poder comprar, s'ha convertit en un dels principals al·licients dels joves, i sovint l'estatus de l'adolescent es defineix en funció del que té. L'expressió d'aquests valors actuals els trobem en alguns dels comportaments delictius juvenils, per exemple els majors percentatges de delictes comesos en els joves són delictes contra la propietat, per a satisfer desitjos de consum.

La incorporació de la cultura digital -Internet, ordinadors i mòbils- ha tingut en aquest sector de la població una repercussió important en les formes d'entendre's i relacionar-se. L'ús d'Internet pren especial protagonisme en els nostres joves atès que gran part de l'activitat i la comunicació entre iguals es fa a la xarxa. Segons l'EUROSTAT¹ (*Statistical Office of European Communities*) a Espanya, un 91% d'usuaris entre 16-24 anys utilitzen Internet per comunicar-se via correu electrònic i un 79% ho fa utilitzant la xarxa social. És innegable que vivim en el món de la imatge, i que són successius els impactes visuals que reben els joves com la magnitud de la informació a la qual poden accedir. Aquesta situació pot dificultar el generar actituds pacients i reflexives, i a la vegada retroalimenta la immediatesa en els joves, sense ajudar a desenvolupar aptituds pausades o analítiques.

Les implicacions d'aquest mal ús s'estan traduint en alguns casos amb demandes de tractament des de les àrees sanitària i judicial. En el segon congrés de salut mental del nen i l'adolescent celebrat a Barcelona a l'any 2005² es van oferir dades dels serveis bàsics sanitaris d'atenció primària que alertaven de les demandes creixents de tractament degut a l'abús del mòbil o d'Internet. Per altra banda s'està veient incrementat el nombre d'agressors i de víctimes assetjades mitjançant les noves tecnologies, rebent aquest fenomen el nom de *cyberbullying*. En matèria de menors, el

¹ Eurostat, Newsrelease, STAT/10/193. <http://ec.europa.eu/eurostat> (Consulta la web el 6 de juny 2011). Eurostat (Statistical Office of the European Communities) és l'oficina estadística de la Comissió Europea que produeix dades sobre la Unió Europea i promou l'harmonització dels mètodes estadístics dels seus estats membres.

² Documents de treball del 2n Congrés de Salut Mental del nen i l'adolescent. Barcelona, novembre del 2005.

Ministeri de Justícia, concretament la Fiscalia General de l'Estat, apunta en la Memòria presentada al 2011 l'augment de conductes vexatòries, amenaces i coaccions a través d'Internet i en concret en les anomenades "xarxes socials", a banda de gravacions amb mòbils de les baralles i agressions per després penjar-les a la xarxa.

1.1.2. Salut i drogues

En alguns casos la diversió en els joves va associada també al consum de substàncies. Els motius que incentiven als joves al consum serien l'ànima d'experimentar, la immediatesa, l'emfatització de l'autonomia, i tot i que pugui resultar paradoxal, la necessitat d'integració en el grup d'iguals. Per el contrari els valors que poden suposar una dissuasió davant els consums serien els valors ètics, els familiars, el conservadorisme etc. (Megías i Elzo, 2006). En l'estudi realitzat per aquest mateixos autors, finançat per La Fundació d'Ajut contra la Drogoaddicció (FAD), s'informa d'una tendència a l'augment del consum de substàncies entre el jovent espanyol, així com d'un inici precoç. Aquesta investigació es centra en els usos de les drogues i els factors que intervenen. La població objecte de les enquestes són joves de 15 a 24 anys, residents en diferents comunitats autònomes.

Pel que fa a l'alcohol, s'ha incrementat més el consum intensiu, centrat en moments de festes o d'oci nocturn. Es tractaria d'un consum molt elevat i compulsiu, i s'associa a altres conductes de risc, com ara conduir sota els efectes de l'alcohol. Els percentatges que a continuació presentem corresponen a usuaris freqüents de substàncies, centrats en consums de caps de setmana, o de manera diària. Les pastilles (2,5%) i la cocaïna (2,3%) estan molt menys presents en el consum entre els joves, comparant-ho amb el consum de haixix (21,3%), i es consumeixen majoritàriament en l'oci nocturn (Megías i Elzo, 2006). El cànnabis és la droga il·legal que més ha normalitzat el seu consum entre la població adolescent i jove. En canvi els inhalats i l'heroïna presenten prevalences molt baixes i es consideren consums associats a col·lectius marginals.

1.1.3. Els valors i el compromís ciutadà

Hi ha a més una tendència cap a l'individualisme egocèntric (Castiñeira i Elzo, 2011) entenent-ho no tant com la llibertat a decidir o a ser autònom, sinó a estar cada cop més deslligat de les realitats col·lectives i del sentit de la responsabilitat cívica. Per posar-hi un exemple, els joves s'han allunyat de la participació política institucional. No

volem dir que no existeixi consciència política, però sí que hi ha un desencís, fet que podem observar amb la baixa participació dels joves en per exemple les votacions electorals o la participació cívica. No és fruit de l'atzar que l'assignatura d'Educació per a la Ciutadania i els Drets Humans es comencés a impartir a partir del 2006 a moltes escoles i Instituts d'Educació Secundària. Precisament l'objectiu d'aquesta assignatura era formar íntegrament tot l'alumnat vetllant pel seu desenvolupament social, cultural i personal. L'oposició a aquesta assignatura per part de sectors conservadors, al·legant que suposava un adoctrinament de l'Estat als alumnes, i l'objecció de consciència de molts pares, argumentant que els seus fills entren en conflictes ideològics al ser una matèria contrària a les seves creences ètiques i religioses, ha finalitzat amb l'eliminació de la mateixa per l'actual govern. Aquesta ha quedat substituïda per l'assignatura d'Educació Cívica i Constitucional.

La societat d'avui és canviant, la flexibilitat als canvis és una característica valorada a l'actualitat. Lligat a aquesta característica es pot córrer el risc d'acabar construint el que Bauman (2008) anomena com individu líquid, fragmentari o inconsistent, sense ideologies o valors fermes, que el porten a actuar en funció del moment, sense disposar d'una ètica que li serveixi de pauta en el seu devenir quotidià. En comptes de ser persones compromeses i responsables envers elles mateixes, la família, l'escola, la societat en general, per un bé comú, podríem dir que actuen correctament per por a ser sancionades, per rebre algun benefici a canvi, o actuen en funció del que fan els demés. Hi ha molts joves que es queden en aquests estadis, segons Kohlberg, Power i Higgins (1997) serien els primers estadis de desenvolupament moral, que han de ser superats a mesura que l'infant es fa gran gràcies al modelatge de l'entorn social. Algunes de les institucions socialitzadores, sobretot la família i l'escola, intenten propiciar aquest avenç en els estadis, no obstant sovint han de combatre amb altres estaments socialitzadors, com els *mass media*, la televisió, la publicitat, que precisament no opten per educar en valors afins a la convivència i la cohesió social. Aquests últims dos casos, és a dir, l'escola i els *mass media* correspondrien al nivell de l'exosistema. Aquest està compost per aquelles institucions mediadores entre la cultura i la persona, altres exemples serien l'església, el treball, els organismes judicials i de seguretat.

1.1.4. L'escola

Un altre espai de socialització per excel·lència entre els adolescents són els centres educatius d'ensenyament secundari. Des de l'any 2006 fins al 2013 ha estat vigent la Llei Orgànica d'Educació 2/2006 (LOE). El govern va aprovar el mes de novembre del 2013 el projecte de la Llei Orgànica per a la Millora de la Qualitat Educativa 8/2013 (LOMCE). Aquesta nova reforma es justifica per la necessitat de fer una remodelació urgent del sistema educatiu que doni respostes concretes orientades a la millora de la qualitat de l'ensenyament. Els principals objectius que persegueix la reforma són reduir l'abandonament escolar prematur, optimitzar els resultats educatius d'acord amb criteris internacionals, millorar l'ocupabilitat i estimular l'esperit emprenedor dels alumnes. Aquesta llei ha rebut crítiques per part de l'oposició, al considerar que no respecta les competències d'algunes comunitats autònomes, sobretot a les llengües cooficials, i a més segons aquest sector suposa un pas endavant en la privatització de l'ensenyament. La llei va entrar en vigor al desembre del 2013 i en Educació Secundària començarà a aplicar-se als cursos de primer i tercer de l'ESO al curs escolar 2015-2016, i per segon i quart d'ESO al curs escolar 2016-2017.

En el capítol III d'aquesta llei (Currículum i distribució de competències), a l'article 22 sobre els Cicles d'Educació Secundària Obligatòria, trobem que els principis generals que guien aquesta etapa són l'adquisició d'elements bàsics de cultura, (humanístic, artístic, científic i tecnològic), desenvolupar en ells els hàbits d'estudi i treball, preparar-los per a la seva incorporació a estudis posteriors o al món laboral, i formar-los per a l'exercici dels seus drets i obligacions com a ciutadans. Així doncs l'escola actual, amb totes les vicissituds a les quals ha de fer front no es limita tant sols a educar en continguts i procediments sinó que aposta per construir futur ciutadans compromesos amb la convivència social. La prevenció dels conflictes a les escoles i instituts de secundària, i ensenyar als adolescents a com gestionar-los, s'ha convertit en un objectiu més dels projectes educatius dels centres escolars.

L'autor Casamayor (1998) ens ofereix una agrupació de la tipologia de conflictes més freqüents en els Instituts de secundària. Segons ell, gran part d'aquests conflictes apareixen quan els criteris que reflexa la institució i els criteris de l'alumnat són oposats respecte com ha de ser el procés d'ensenyament i aprenentatge, i el centre educatiu. En aquests casos es produeix una dissonància entre el que l'alumne espera trobar i el que finalment se li ofereix. Es pot parlar llavors de conflicte amb la institució per la seva rigidesa estructural, al no adaptar el currículum a la diversitat de l'alumnat, entenent que tots els adolescents tenen les mateixes possibilitats. Una altra modalitat

de conflicte amb la institució seria aquella que s'ocasiona per la disparitat cultural, amb valors culturals diferents als del centre escolar, resultant doncs difícil l'adaptació de l'alumne. Una altra gran modalitat de conflictes són aquells que es produeixen entre els alumnes i els professors, entre els mateixos alumnes, o entre pares i professors. Una de les expressions més preocupants de conflicte entre alumnes és l'assetjament escolar, és a dir, relacions d'abús entre companys, i de domini de l'agressor i submissió en la víctima. Per últim també podem comentar aquelles situacions conflictuals en les que l'alumne pensa que no pot superar els estudis, desmotivant-se progressivament respecte els aprenentatges, fet que el pot portar a l'abandonament prematur o al fracàs escolar.

Els Departament d'Ensenyament, i els centres d'ensenyament secundari són sensibles des de fa anys a aquest conjunt de problemàtiques. L'atenció a la diversitat i la promoció de la convivència ha impulsat un replantejament de les estratègies educatives a utilitzar, no tant sols correctives de la situació conflictual sinó també preventives. A la pràctica, aquest ideari és tradueix amb la presència d'orientadors escolars en tots els centres d'ensenyament secundari obligatori, la creació de grups classe amb adaptacions curriculars i l'aplicació en molts centres escolars del projecte de convivència. Els objectius del programa són difondre les bones pràctiques, fomentar les relacions positives, promoure la resolució pacífica de conflictes, partint de la realitat escolar, i formar per la convivència prevenint conductes problemàtiques.

Malgrat els esforços fets a Espanya, els resultats difosos per l'EUROSTAT (*Statistical Office of European Communities*) informen que al 2011 la taxa d'abandonament escolar era del 26,5%. Això vol dir que un gruix considerable d'adolescents finalitzen l'ensenyament obligatori sense el graduat escolar, quedant per tant al marge del sistema educatiu, amb pocs recursos als quals acollir-se en cas vulguin continuar formant-se, i amb severes dificultats per incorporar-se al món laboral. De fet molts experts consideren que la falta d'èxit escolar és un indicador important de risc d'exclusió social i marginalitat en els joves (Sarasa i Sales, 2009). Nosaltres afegim que el fracàs escolar, entès com la no obtenció de la titulació corresponent al finalitzar l'ensenyament obligatori secundari és una característica majoritàriament present en la població atesa per els serveis de justícia juvenil (50,8%), i segons indica l'estudi de Capdevila, Ferrer i Luque (2005) un indicador de risc de reincidència.

1.1.5. Transició al món laboral

El pas del món educatiu al laboral és un canvi que comporta dificultats i inseguretats, al adaptar-se els joves a nous contextos, i de presa progressiva de majors responsabilitats, és per tant des d'aquest punt de vista una oportunitat per al creixement i la maduresa personal. Alhora es converteix en un espai de socialització més per al jove, on en base a l'experiència adquirida assolirà nous aprenentatges, independència i autonomia personal. Aquest procés rep el nom de transició a la vida activa, i afecta a tots els joves, tant aquells que provenen d'una història de fracàs escolar, com a joves amb bon historial acadèmic que finalitzen els estudis postobligatoris o universitaris.

En l'acord de mesures per a l'ocupació juvenil a Catalunya 2009-2012, impulsat per el Departament d'Empresa i Ocupació, es va establir un seguit de línies estratègiques per promoure l'ocupació entre els joves, remarcant la importància de prestar especial atenció i dedicació als joves en risc d'exclusió social. La finalitat d'aquest pla era afavorir l'entrada del jovent al mercat de treball i desenvolupar programes específics per a la inserció laboral. Aquests objectius s'han intentat materialitzar en dos grans eixos estratègics basats amb iniciatives d'emprenedoria en la creació d'empreses per part dels joves, i en la formació per a l'ocupació. Un dels exemples més clars del segon eix estratègic ha estat la consolidació dels Programes de Qualificació Professional Inicial, impulsats per el Departament d'Ensenyament i de Treball, i que apareixen com una oferta formativa consolidada per als adolescents i joves que no han obtingut l'ESO. Altres processos de formació professional no reglada (Formació Ocupacional, Escoles Taller, Plans de Transició al Treball) han resultat ser però una oferta poc estable i amb freqüència imprevista ja que en moltes ocasions està subjecta als pressupostos econòmics dels Ajuntaments i dels Consells Comarcals.

Malgrat els intents de millorar l'accés al treball dels joves, les xifres que es disposen ens fan pensar que les mesures aplicables no han resultat ser del tot eficaces per resoldre la desocupació de la població juvenil, i per aquells que treballen continua existint una situació de precarietat laboral.

Segons l'Observatori Català de la Joventut del Departament de Benestar Social i Família, durant el tercer trimestre del 2013 un 48,5 % dels joves contractats a Catalunya tenen un contracte temporal, mentre que en els adults aquesta dada és només del 14,2%. La crisi econòmica del nostre país només fa que aguditzar les pròpies dificultats d'inserció laboral dels joves, arribant a un percentatge del 54,39%

l'atur juvenil³ (menors de 25 anys) a tota Espanya, i en el cas de Catalunya en el tercer trimestre del 2013, en el tram de 16 a 24 anys, l'atur ha estat del 47% de la població activa, mentre que la taxa d'atur global de la població és de 22,8%. Aquestes dades apunten la dificultat en els joves per trobar feina en el context de crisi econòmica actual, i si els joves amb una formació especialitzada ja tenen greus problemes per arribar a obtenir una feina, podem pensar que majors seran les dificultats per aquells que han fracassat a l'ESO, i que no han assolit uns estudis específics que els ofereixi majors oportunitats i possibilitats d'inserció. L'adolescència i la transició a l'edat adulta han esdevingut, en termes d'exclusió social, etapes d'alt risc. L'Estat Espanyol presenta els valors més elevats en els indicadors de pobresa, atur i contractació temporal de tota la Unió Europea. L'edat d'emancipació també és de les més elevades i, com mostra l'informe de la Inclusió Social a Espanya de Caixa Catalunya, set de cada deu joves serien pobres si s'emancipessin seguint el model tradicional⁴.

1.1.6. Els canvis en la família

La família també ha sofert canvis en el transcurs d'aquestes últimes dècades. La legitimitat del poder patriarcal ha disminuït, en conseqüència aquestes han esdevingut més fràgils però també més democràtiques. Ha augmentat el nombre de separacions i divorcis, com també formes no convencionals de família. Ens trobem davant l'increment de famílies monoparentals, és a dir, composades per un sol membre, o reconstituïdes, en les quals dos adults formen una nova família, a la qual, com a mínim un d'ells aporta un fill de la seva antiga relació.

La inclusió de la dona en el món laboral ha portat el repartiment de tasques i compromisos que, fins fa ben poc, eren majoritàriament assumides per les dones. Recentment s'han començat a impulsar polítiques socials de recolzament a les famílies. El conciliar vida laboral amb vida familiar està sent un dels reptes en bona part de les nostres llars.

³ Enquesta de Població Activa (EPA). <http://www.idescat.cat/novetats/?id=1356&lang=es> (consultada la web el 04/10/2013). L'Enquesta de Població Activa té com objectiu oferir dades de càire trimestral sobre les persones que es troben a l'atur. Les dades les ofereix l'Institut Nacional d'Estadística (INE).

⁴ Pla d'acció per a la Inclusió i Cohesió Social 2010-2013. Departament de Benestar Social i Família. Generalitat de Catalunya.

Tot i els canvis que s'hagin pogut anar produint podem dir que la família continua sent la institució fonamental de criança i socialització, i entre d'altres aspectes ajuda a configurar una identitat, l'aprenentatge dels valors prosocials, i models de conducta. L'educació familiar rebuda tindrà efectes significatius en els fills, tant en aspectes vinculats al desenvolupament de la personalitat com a la socialització i el comportament (Brullet, Gómez, i Maria, 2007).

Tal com hem vist, l'adolescència és una etapa de transició i com a tal de dificultats, tant per l'adolescent com per aquells que l'envolten, és a dir per els progenitors, al tenir que modificar la relació amb el seu fill. Hi hauran situacions de tensió on els fills demanaran major llibertat i desafiaran als pares, negociant aquests amb els seus fills, i on la família ja no podrà controlar a l'adolescent com quan era un infant, sinó que supervisarà aquells elements que consideri importants per al desenvolupament del seu fill. Aquest exercici ens porta ineludiblement a parlar d'autoritat parental, en les relacions pare-mare-fill, sent aquest un element important d'estructuració de la vida dels adolescents. Val no confondre el terme d'autoritat parental amb autoritarisme, aspectes que poden portar a la confusió, tampoc podem parlar de models únics de referència a seguir, ja que cada edat i situació familiar ens demana l'ús d'unes o altres pautes educatives (comunicació, maduració, control, afecte) i aplicar-les de manera intercalada (Brullet i Roca, 2004).

L'expressió més extrema i dramàtica de la pèrdua d'autoritat parental és el que Garrido (2009) anomena com a "síndrome de l'emperador", referint-se a la disposició psicològica que caracteritza els fills que maltracten al seus pares (psíquica o físicament) de forma continuada o habitual. Concretament aquesta situació és defineix com a violència filio-parental (VFP) i s'emmarca dins de la violència intrafamiliar o domèstica. L'interès que desperta avui en dia l'estudi de la violència filio-parental ve donat en part per el ràpid augment de casos denunciats i per caracteritzar-se a més per ser adolescents que provenen de famílies aparentment normalitzades i sense problemes previs amb els seus fills. La memòria de la Fiscalia de l'Estat del Ministeri de Justícia l'any 2011 informa d'un descens en els dos últims anys, tot i això la Fiscalia adverteix que aquest descens no és del tot rellevant des del punt de vista estadístic i que s'ha de contemplar més aviat com una estabilització del problema, i no tant com una disminució del mateix.

No podem parlar d'explicacions unilaterals a la violència filio-parental, i que aquesta conducta problemàtica en els adolescents tingui només l'origen en la falta d'imposició de límits en els pares. Ara bé, independentment de l'origen o les explicacions

atribuïdes a la violència filioparental, si que es fa evident que són famílies que es perceben com incapaces de posar normes i fer que els seus fills les respectin. A l'actualitat podríem dir que és un àmbit més d'estudi emergent, tant a nivell teòric, com de les implicacions educatives per al seu eficaç abordatge.

1.1.7. Conflicte i agressivitat

Parlar d'adolescència i conflicte ens porta a tractar també la qüestió de la violència juvenil. Fa temps que és recurrent, sobretot en els mitjans de comunicació, el presentar una creixent onada de l'agressivitat entre els joves. Això ens podria fer pensar que els joves d'abans eren menys violents que els d'ara, caient en un estereotip que ens porta a generalitzar aquesta característica a la joventut. De fet podem dir que la violència ha existit sempre al llarg de la nostra història, i que l'hem de percebre com una resposta a una situació de conflicte, una gestió errònia, però si un intent per resoldre una situació viscuda per la persona o per un col·lectiu com a problemàtica.

La nostra societat i les institucions que la conformen fa temps que es preocupen per arribar a postures conciliadores en moments de conflicte, i existeix el consens de que cal educar als infants i adolescents en valors com l'equitat, la cohesió i la convivència. És normal doncs que es generi alarma social quan es produeixen agressions que són visibles, ja que van en contra de la norma social, i són per tant del tot reprovables per la societat. Les estructures socials són les que s'encarreguen de controlar i inhibir l'impuls agressiu de la condició humana, internalitzant-ho progressivament els infants i els adolescents, fins arribar a un bon nivell d'autocontrol, no només extern sinó també intern, a partir de sentiments com la culpa, la vergonya o la responsabilitat. Quan aquestes institucions esdevenen fràgils o no actuen en la línia indicada podem aventurar possibles necessitats en el control de la ira o la frustració.

Una observació en la que hi ha força consens entre la comunitat científica és l'augment de la delinqüència violenta en molts països desenvolupats. Les xifres que actualment es disposen informen d'una disminució de la delinqüència, però si que hi ha un canvi en relació a la delinqüència violenta. El percentatge mig de delictes contra les persones i la llibertat sexual a Espanya està experimentant un lleuger increment en els últims cinc anys (Cano i Pueyo, 2012).

1.1.8. Diversitat i immigració

Per últim no podem finalitzar sense mencionar com l'arribada de persones nouvingudes d'altres procedències culturals ha creat una major diversificació i pluralitat a la societat. Aquesta situació ha plantejat nous reptes en la comunitat receptora en general, i en particular a les administracions properes al ciutadà, sobretot al sistema educatiu, el sanitari, l'habitatge i els serveis socials.

Els percentatges que a continuació oferim s'han extret de la recerca de Quiroga i Alonso (2011) sobre situacions de risc social que es donen entre el col·lectiu específic dels fills de famílies immigrades a Espanya. Un primer apartat descriptiu de la investigació ens ofereix dades sobre quins eren els percentatges d'adolescents immigrants a l'any 2008 i 2009. Els fills nascuts a l'estranger que han arribat a Espanya mitjançant un procés de reagrupament familiar representen el 10% de la població de 0 a 17 anys i la franja d'edat de 12 a 17 anys és la més present (46%). A l'any 2008, el 51% de la població menor d'edat amb targeta de residència per reagrupació familiar era d'Amèrica del Sud i Central, el 33% era procedent d'Àfrica, el 12% d'Àsia i només el 3% restant eren de la resta d'Europa. Al 2009 les comunitats autònomes on es trobava major població de 0 a 17 anys nascuda a l'estranger era: Catalunya (21%), Comunitat de Madrid (18%), Comunitat Valenciana (14%) i Andalusia (12%).

L'escenari dels joves contemporanis inclou doncs adolescents estrangers que projecten esperances en millorar les seves condicions de vida a l'arribar a Espanya però que enyoren els costums i les tradicions del seu país d'origen. Sovint es barregen en ells processos de dol, per haver abandonat familiars i amics, amb les necessitats d'adaptació a un nou context social i educatiu, en moltes ocasions diferent al conegut per ells. A més pot haver succeït que durant temps, l'adolescent no hagi tingut contacte amb algun dels progenitors amb els quals conviu, deteriorant-se els llaços afectius, i sense gaires opcions per enriquir la mare o el pare aquestes relacions familiars donades les llargues jornades laborals.

A aquestes pressions li hem de sumar les dificultats per aquelles persones immigrades que no disposen d'una situació regularitzada a nivell administratiu en el nostre país o que l'han perduda. La condició d'irregularitat crea severes condicions de desigualtat, sense poder accedir per exemple a un treball, o no poder tramitar cap mena de prestació social. El fet que els progenitors estiguin en una situació irregular fa que els adolescents tampoc estiguin regularitzats. Aquesta condició administrativa afecta tant

als pares com als fills de les persones nouvingudes, quedant-los restringits alguns dels drets de la resta de la ciutadania, i veient-se progressivament exclosos socialment i sense recursos externs per superar aquesta situació. Aquest panorama provoca la persistència i l'augment de la pobresa en les famílies immigrades que no estan regularitzades al nostre país, i de retruc als seus fills. El percentatge de pobresa és del 15,6% entre els infants i adolescents d'origen estranger i d'un 6,2% entre els autòctons, i de pobresa severa del 6% i el 3,6% respectivament (Quiroga i Alonso, 2011).

Inscrit en el fenomen de la immigració ens trobem d'una manera significativa a Catalunya a partir de 1997 (Capdevila i Ferrer, 2003) la migració de menors sols i/o sense referents familiars adults que els acompanyin. La situació de desprotecció d'aquest menors i la comissió, en alguns casos, de delictes per part d'aquest grup van generar una situació d'alarma, amplificades mediàticament per els mitjans de comunicació. Aquesta nova necessitat social va ser assumida a partir de programes específics dins els Plans Globals d'immigració per atendre les necessitats d'aquest joves (Garreta, 2000). A Catalunya aquesta necessitat va ser recollida, i continua sent així, per la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA), creant un equip funcional específic que gestionés els expedients i les mesures de protecció d'aquests menors, com col·laborant amb entitats externes en la creació de centres residencials d'acollida per aquest col·lectiu.

1.2. Antecedents del marc legal en matèria de responsabilitat penal dels menors

Els primers antecedents de la legislació actual en matèria de justícia de menors els tenim a la Llei del Tribunal Tutelar de Menors de 1948 (LTTM), influïda per la Llei de 1918, que establia un sistema correctiu-protector. Aquesta llei estava inspirada en el correccionalisme, pretenia per una banda "reformat" a menors que s'havien "desviat", i protegir a la "infància desvalguda", aplicant-se mesures educatives i de seguretat d'una durada indeterminada amb finalitat terapèutica (Coronado, 1989).

En el període de 1920 a 1954 es van crear tribunals especials a diverses poblacions de l'Estat Espanyol per tractar els casos de delinqüència, i de mendicitat o desatenció en els infants. Els Tribunals Tutelars de Menors portaven a terme dues funcions concretes: una preventiva, quan els nens havien estat abandonats, i una altra

reeducativa, per aquells que havien comés alguna falta. La gran majoria d'aquests infants i adolescents ingressaven en macroinstitucions, sense cap plantejament psicopedagògic, i amb personal poc qualificat. Existeixen, però, algunes excepcions com les experiències de Mossèn Josep Pedragosa, de Ramon Albó, o de Lluís M. Folch i Torres, tots ells de principis del segle XX, o l'Auxili Social de Piquer i Jover a Barcelona a la dècada dels anys 40 i 50. Aquestes persones van aportar canvis qualitatius i es van avançar en el seu temps, reclamant la formació del personal educador que col·laborés amb el Tribunal Tutelar, substituint grans asils per estructures de tipus familiar, i remarcant la importància de l'observació i el diagnòstic, a partir de l'aplicació de proves psicomètriques.

L'escola-reformatòria era la institució per excel·lència, barrejant-se els conceptes de "desviat" i "desemparat", dues accepcions que per aquell llavors significaven pràcticament el mateix. L'adolescent podia ser enviat sense cap procés previ a un reformatòria ja que no suposava un càstig per al menor, sinó una reforma a partir del treball, la religió, i la prudència. El reformatòria era el lloc adequat per realitzar una nova educació que intentava substituir els mals tractes per una rígida disciplina (Panchón, 1998). Les institucions assistencials estaven la majoria d'elles dirigides per ordres religioses que conjugaven a la perfecció aquestes pràctiques educatives, i exercien de mediadores entre la societat civil i l'estat. Ara bé, el Tribunal Tutelar podia decidir enviar a un menor a presó a partir dels 15 anys.

La Constitució Espanyola (1978) va suposar el primer pas qualitatiu en l'atenció als menors, i la impulsora de successives reformes legislatives. El menor, constitucionalment, apareix tutelat en la seva condició de persona, resultant-li aplicats tots els preceptes i deures fonamentals. La Constitució, concretament a l'article 24, i segons el principi de dret que tenen totes les persones davant un jutge ordinari en funció de la llei, impulsa que a l'any 1985 amb la Llei orgànica del poder judicial s'introdueixin i es regulin els Jutjats de Menors, en substitució dels tribunals tutelars de menors. En aquesta llei s'establí també que el Govern havia de presentar al congrés un projecte de llei de reforma de la legislació de 1948, cosa que no va succeir fins al 1992.

És a partir de la dècada dels anys vuitanta, en un moment complex i de transició, que comencen a introduir-se petites reformes legislatives. Era un context marcat per l'enfrontament de posicions proteccionistes del menor, heretades del correccionalisme de principis del segle XX, i de models de responsabilitat del menor que han conformat el nostre vigent Dret Penal de menors. Progressivament es va generar un procés de

transició d'un model sense garanties, ple de connotacions ideològiques i moralistes, cap a un model basat en l'equilibri dels drets i els deures, unit al concepte de responsabilitat.

A Catalunya, el govern català va recuperar l'any 1981 la competència exclusiva en matèria d'institucions públiques de protecció i tutela de menors, tot respectant la legislació civil, penal i penitenciària que hi havia en aquell moment. Durant la transició i quasi fins a finals dels anys vuitanta, tant la normativa com els serveis en matèria de menors gestionats per els Departaments de la Generalitat integraven la protecció dels menors desemparats, com la prevenció i el tractament de la delinqüència juvenil. Els Estatuts d'Autonomia i els drets de traspàs de competències van permetre entre el 1981 i 1985 la competència exclusiva de la Generalitat de Catalunya en matèria d'institucions públiques de protecció i tutela de menors. Amb aquest traspàs de competències aquests serveis van ser assignats al Departament de Justícia, concretament a la Direcció General de Protecció i Tutela de Menors, pel Decret 168/1981, de 8 de juliol. A Catalunya la Llei 11/85 de Protecció de Menors, del Parlament de Catalunya va establir el marc administratiu pel qual s'havia de regir el Departament de Justícia en matèria de protecció i reforma de menors.

És amb la Llei 21/1987 i de reforma del Codi Civil en matèria d'adopció que es constitueix un primer pas per a la desjudicialització de les situacions de desprotecció. La facultat protectora queda fora de la competència dels Tribunals Tutelars de Menors i dels Jutjats de Menors, els quals actuaran només en l'àmbit de la reforma. En conseqüència es deixen de considerar dins del Tribunal Tutelar de Menors les facultats de "protecció" i "tutela", reduint-se així les competències judicials als casos dels menors infractors (Panchón, 1998). A Catalunya, la Llei 12/1988 (modifica la Llei 11/1985 de Protecció de Menors) de reassignació de competències esdevé el pas definitiu per la separació dels dos àmbits, la facultat protectora va passar a ser atribució del Departament de Benestar Social, assignant-li la competència a la Direcció General d'Atenció a la Infància, i es crea la Direcció General de Justícia Juvenil, depenent del Departament de Justícia, amb competència exclusiva sobre aquells menors i joves que havien comés un delicte. Aquests canvis van culminar amb el Decret 358/88 de reestructuració de la Direcció General de Justícia Juvenil.

Continuant amb els antecedents de l'actual normativa, no va ser fins la sentència del Tribunal Constitucional de 14 de febrer de 1991 que es va declarar inconstitucional⁵ l'article 15 i 24 de la LTTM referent al procediment, on el Jutge investigava i decidia sense estar obligat a l'observança de garanties processals, que esdevé urgent fer una reforma profunda en matèria penal de menors. De fet la llei predecessora de l'actual legislació arriba el 5 de juny amb la Llei Orgànica 4/1992 Reguladora de la Competència i el Procediment dels Jutjats de Menors. Aquesta llei, tot i ser parcial i incompleta, va suposar un avenç important en quan a les mesures a ser aplicables i la seva durada⁶, en base a l'interès superior del menor⁷, encomanant-li al Ministeri Fiscal la iniciativa processal i concedint-li àmplies facultats per acordar la terminació del procés. A més aquesta llei va configurar l'equip tècnic com a instrument imprescindible per assolir l'objectiu que persegueixen les mesures i acaba establint la naturalesa sancionadora educativa de la llei, atorgant totes les garanties processals derivades de l'ordenament jurídic constitucional i la convenció dels drets del nen del 20 de novembre de 1989.

Hem de matissar que la Llei 4/1992 anava destinada als menors de 12 a 16 anys, i no cobria la franja d'edat de 16 a 18 anys. Per aquests joves, i segons la disposició addicional segona, serien supletòries les normes contingudes en la Llei d'Enjudiciament Criminal i del Codi Penal. Així doncs els joves de 16 a 18 anys quedaven situats en l'àmbit de la jurisdicció penal d'adults, estant-t'hi sotmesos plenament al règim general de penes i al seu compliment en centres penitenciaris, essent possible l'atenuació o substitució de la pena, que preveia l'article 65 del Codi Penal de 1973. Així mateix els joves de 16 a 18 anys en situació preventiva o sentenciats a presó, en determinades circumstàncies, se'ls hi podia aplicar la mesura d'internament en centre educatiu.

A Catalunya es van potenciar els programes d'intervenció educativa adreçats als joves de 16 a 18 anys. Aquests programes rebien el nom de llibertat provisional amb

⁵ No es respectaven els drets fonamentals recollits a la Constitució, interpretats d'acord amb els tractats internacionals signats per Espanya, especialment la Convenció dels drets del nen de 1989; el dret a un jutge ordinari predeterminat per la llei, el dret a la defensa lletrada, el dret a ser informat de l'acusació, el dret a un procés públic amb totes les garanties, el dret a utilitzar els mitjans de prova adequats, el dret a no declarar contra un mateix, i el dret a la presumpció d'innocència.

⁶ La durada d'aquestes mesures, excepte les del núm. 1 de l'article 17, no podien superar els dos anys. Aquí s'introdueix una important modificació respecte a la legislació anterior, on no hi havia una temporalitat definida.

⁷ Entenent per menors i els seus efectes les persones compreses entre els dotze i els setze anys.

assistència educativa, que consistia en donar la possibilitat al jove de rebre el seguiment del Delegat d'Assistència al Menor (DAM) en comptes de personar-se al Jutjat d'Instrucció. Aquesta figura professional va resultar l'eix vertebrador d'un projecte que, en definitiva, plantejava donar una resposta penal, sense invalidar la funció preventiva i educativa als menors i joves infractors. Aquesta figura professional es va crear a l'any 1982 i es va potenciar en anys posteriors. No existia en el moment de la seva creació cap marc amb funcions clares ni un perfil professional determinat, tractant-se per tant d'una experiència innovadora, i sense referents externs que ajudessin a la seva consolidació.

Les intervencions dels professionals i la generació de nous programes anaven en ocasions "per davant" del marc jurídic, anticipant-se a canvis legislatius que arribarien amb posterioritat. En aquest sentit, per exemple, la Direcció General de Justícia Juvenil va iniciar al maig de 1990 el seu programa de mediació i reparació a la víctima que va tenir un creixement espectacular en pocs anys i finalment un reconeixement oficial de la seva eficàcia en la resolució alternativa de petits i primers delictes, amb la seva incorporació explícita a la Llei Orgànica 5/2000, del 12 de gener, Reguladora de la Responsabilitat Penal del Menor (article 19 i 51).

La Direcció General de Mesures Penals Alternatives i de Justícia Juvenil va estar atenta a les recomanacions dels diferents convenis i tractats internacionals⁸. A la vegada es van invertir esforços a nivell d'infraestructures, tancant com creant nous centres d'internament, i va proveir-se de recursos humans, majoritàriament professionals de l'educació especialitzada. A finals de la dècada dels anys 90 hi havia el reclam per part de diferents sectors de fer una reforma intensa del tractament penal de la delinqüència juvenil, sent un dels principals reclams la fixació de la majoria d'edat als 18 anys, considerar a l'infractor un subjecte actiu i no passiu, és a dir amb capacitats per afrontar la responsabilitat de les pròpies accions, i d'incloure a la víctima en els processos d'intervenció de la justícia.

⁸ En aquest sentit anomenar la Convenció de les Nacions Unides sobre els Drets del Nen de 1989, incorporada al nostre ordenament jurídic en data 31 de desembre de 1990; la Resolució 40/33 de l'Assemblea General de les Nacions Unides de 15 de novembre de 1985 (Regles de Beijing); la Recomanació R (87) 20 del Comitè de Ministres del Consell d'Europa, de 17 de setembre de 1987, sobre reaccions socials davant la delinqüència juvenil, les Directius de les Nacions Unides per la prevenció de la delinqüència juvenil (Directius de Riad, Resolució 45/112, de 14 de desembre de 1990); i les regles mínimes de les Nacions Unides sobre les mesures no privatives de llibertat (Regles de Tokio, resolució 45/110, de 14 de desembre de 1990).

D'alguna manera la crisi del model purament retributiu (Gordillo, 2007), centrat en el càstig i el control del comportament delictiu, donava pas a un nou model de la justícia que contrarestavat la tendència a la retribució i la reforma. Els càrrecs de comandament i els professionals dels serveis de justícia juvenil volien assentar altres formes d'aproximació al problema de la delinqüència, basades en la prevenció, i on participessin nombrosos actors, recaient la justícia per tant en una responsabilitat compartida, tant de l'Administració com de la societat civil. Aquets canvis van comportar una nova direcció, amb principis d'actuació marcats per una nova legislació, on s'intentava promoure la desjudicialització, empoderant a les persones en la resolució dels conflictes, potenciant les mesures que no impliquessin la institucionalització en centres, i en conseqüència intensificant la intervenció en el propi entorn del menor o jove.

1.3. L'actual marc legal en matèria de responsabilitat penal dels menors

El canvi més significatiu en el tractament penal i educatiu dels menors infractors va arribar amb la Llei Orgànica de Responsabilitat Penal del Menor (LORPM) 5/2000, que va entrar en vigor un any més tard.

En l'aprovació d'aquesta llei van tenir una rellevància especial els quatre antecedents següents:

1. L'aprovació de la Convenció dels Drets de l'Infant, adoptada per l'Assemblea General de les Nacions Unides el 20 de novembre de 1989 i que va ser ratificada per Espanya el 6 de desembre de 1990, que exigeix als estats signants respectar uns determinats drets i garanties en els procediments penals i en l'execució de les mesures judicials imposades als menors d'edat.
2. La Moció parlamentària aprovada per unanimitat pel Congrés dels Diputats, el 10 de maig de 1994, en la qual s'instava a elevar la majoria d'edat penal als 18 anys, en el nou Codi Penal que estava en discussió parlamentària, i a elaborar un projecte de llei regulador de la responsabilitat penal per als menors de 18 anys.
3. L'aprovació del Codi Penal, per la Llei Orgànica 10/1995, de 23 de novembre, que va establir, en l'article 19, que els menors de 18 anys no són responsables criminalment d'acord amb el Codi Penal, sense perjudici de la responsabilitat

penal exigible als menors d'edat autors de fets delictius, conforme a la Llei reguladora de la responsabilitat penal dels menors, que calia aprovar. El Codi Penal també va preveure, en l'article 69, la possibilitat d'aplicar la Llei de responsabilitat penal del menor, en determinats casos, als majors de 18 i menors de 21 anys autors de fets delictius.

La LORPM va incorporar el millor de les recomanacions internacionals en la matèria de menors i totes i cadascuna de les exigències de la Convenció dels Drets de l'Infant de 1989, optant per un model de responsabilitat modern, aconseguint un equilibri raonable entre l'exigència de control, les possibilitats d'intervenció educativa i una regulació respectuosa amb els drets i garanties processals del menor.

Com a conseqüència dels principis, criteris i orientacions a les quals hem fet referència, s'introdueix una llei formalment penal però materialment sancionadora i educativa. És a dir, s'exigeix al menor una responsabilitat penal per els fets comesos, però en funció de l'interès superior del menor⁹, aquesta llei permet al Fiscal i al Jutge de Menors un marc ampli de flexibilitat per adaptar la resposta penal a l'edat, la personalitat, les necessitats i l'entorn sociofamiliar del menor. Així mateix, configura l'equip tècnic com a eina imprescindible per, en primer lloc, informar i assessorar als Jutges i els Fiscals sobre quina resposta educativa hauria de rebre el menor i en segon terme per dotar de contingut educatiu la intervenció de l'execució penal.

La naturalesa formalment penal però materialment sancionadora-educativa tant en el procediment com en les mesures aplicades comporta la realització d'accions socioeducatives orientades a la compensació de dèficits i a l'impuls de les potencialitats del menor infractor i del seu entorn amb l'objectiu de que així pugui superar les circumstàncies que l'han portat a delinquir. Així com preval en les mesures de protecció a la infància i l'adolescència la preservació del menor en l'entorn familiar i social, evitant la institucionalització en centres, només en casos d'alt risc social, també

⁹ Tenen prioritat els drets dels menors en totes les normes, actuacions i mesures que adopten les institucions públiques o privades de benestar social, tribunals, les autoritats administratives o els òrgans legislatius. Diccionari en línia de serveis socials. DIXIT. Centre de documentació de serveis socials. Generalitat de Catalunya. Departament de Benestar Social i Família. <http://www.termcat.cat/ca/Diccionaris/En/Linia/118/Presentacio>. Consultada el 10 de febrer de 2012.

la intervenció amb menors infractors en el sistema de reforma segueix el principi de normalització¹⁰ i d'intervenció mínima.

L'1 de març del 2005 va entrar en vigor el Reial Decret 1774/2004, de 30 de juliol, pel qual s'aprova el Reglament de la Llei Orgànica 5/2000 de Responsabilitat Penal del Menor. Aquest reglament va suposar la concreció i regulació més extensa en allò relatiu a tres matèries concretes: l'actuació de la policia judicial, de l'equip tècnic, i el règim disciplinari de centres educatius de justícia juvenil.

Sintèticament, i sense ser la nostra pretensió fer una anàlisi exhaustiu del contingut i el procediment d'aquestes lleis, comentem a continuació els canvis més significatius que ha portat l'actual legislació en matèria de responsabilitat penal del menor respecte l'anterior Llei Orgànica 4/1992:

- S'ha modificat l'àmbit d'aplicació pel que fa a l'edat, que ha passat dels 12-16 anys als 14-18 anys¹¹. Als menors de 14 anys se'ls aplicaran les normes vigents de protecció de menors. El tractament dels actes delictius comesos per infants i adolescents menors de 14 anys és una de les preocupacions que es manifesten en la Llei 14/2010, de 27 de maig, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència (LDOIA). En aquests casos, la LDOIA obliga a donar "resposta a la problemàtica complexa que planteja la remissió que els articles 3, 7, 9, 18, 27 i 33 de la Llei orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors, fan a les normes civils sobre protecció dels infants i els adolescents" (preàmbul). Amb els menors de 14 anys que cometen delictes, la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència hi intervé, però actualment ho fa exclusivament derivant la informació als serveis socials bàsics i/o als equips d'atenció a la infància i l'adolescència (EAIA) perquè valorin l'existència d'una possible situació de desemparament (maltractament, negligència...), però no es fa ni es demana cap intervenció educativa referent al fet delictiu. Per tant, no fa cap actuació de mediació i reparació ni cap altra

¹⁰ Prestació de serveis socials en l'entorn habitual de l'usuari, de manera que pugui integrar-se o continuar integrat en la seva unitat de convivència i en la seva comunitat duent una vida el més normal possible. Diccionari en línia de serveis socials. DIXIT. Centre de documentació de serveis socials. Generalitat de Catalunya. Departament de Benestar Social i Família. http://www.termcat.cat/ca/Diccionaris/En_Linia/118/Presentacio. Consultada el 10 de febrer de 2012.

¹¹ El legislador de la Llei Orgànica 5/2000, va optar per un sistema similar al del dret penal juvenil alemany on Àustria, Alemanya, Estònia, Hongria, Itàlia, Letònia, Lituània i Eslovènia estableixen també com edat mínima els 14 anys.

intervenció ordenada i protocolaritzada que incideixi sobre el comportament delictiu del menor de 14 anys. Des del mes de juny del 2013 s'ha iniciat una experiència pilot a la DGAIA que té com objectiu la creació d'un servei que doni resposta a aquesta necessitat.

- Queden regulats en un mateix cos legal tots els aspectes del sistema de justícia juvenil: els substantius, els processals i els d'execució. En quan al procediment la llei recull totes les garanties processals; la instrucció s'atorga al Ministeri Fiscal, el qual pot decidir no incoar l'expedient als menors autors del primer fet delictiu, si és una falta o delictes menys greus sense violència o intimidació.
- Es contempla la conciliació i la reparació com a fórmula voluntària en diferents moments del procediment judicial, tenint-ho en compte el Ministeri Fiscal i també el Jutjat de Menors, de cara al sobreseïment de la causa, o deixar sense efecte la mesura imposada.
- S'ha introduït la responsabilitat civil derivada del delictes, de manera que els pares o responsables legals han de respondre solidàriament davant el perjudicat, si aquest exerceix el seu dret de reclamar responsabilitats civils.
- S'ha ampliat el ventall de mesures a ser aplicables als menors, i la durada de les mateixes ha variat, que pot passar del màxim de dos anys que preveïa la Llei 4/1992 a cinc anys d'internament més cinc de llibertat vigilada o, excepcionalment en cas de reincidència o delictes de terrorisme, ampliar a vuit anys el període d'internament. En l'execució de les mesures, el jove no extingeix el compliment de la mesura acordada quan arriba als 18 anys, com passava amb la Llei Orgànica 4/1992, sinó que la continua complint fins que l'esgoti.

Però la LORPM 5/2000 no va aconseguir el consens social pretès sobre el tractament penal que cal donar als menors d'edat autors de fets delictius. L'evidència d'aquesta afirmació és que la Llei, des de la seva aprovació el gener de 2000 fins a l'actualitat, ha estat objecte de varies modificacions successives, entre elles la més significativa la Llei 8/2006, del 4 de desembre. Tal com es menciona en l'exposició de motius d'aquesta llei, la comissió de delictes greus i violents per part de menors, va tenir un impacte social fort que va provocar l'enduriment d'algunes de les respostes penals, i per tant la modificació d'alguns articles de l'anterior llei 5/2000 com del seu contingut. A la primera pàgina de la Llei 8/2006 s'exposa que "Les estadístiques revelen un augment considerable dels delictes comesos per menors, cosa que ha causat gran

preocupació social i ha contribuït a desgastar la credibilitat de la Llei per la sensació d'impunitat de les infraccions més quotidianes i freqüentment comeses per aquests menors, com són els delictes i les faltes patrimonials". No obstant això, es reconeix que, "Afortunadament, no han augmentat significativament els delictes de caràcter violent, encara que els comesos han tingut un fort impacte social". En aquest sentit la Llei Orgànica 8/2006, ha introduït modificacions a la LORPM 5/2000, que val la pena considerar pel que fa a les mesures d'internament. S'han ampliat els supòsits per els quals es pot imposar la mesura d'internament en règim tancat, adequant-se a més el temps de la durada de les mesures en base a l'entitat dels delictes i a les edats dels menors. Així mateix es suprimeix la possibilitat d'aplicar aquesta llei als joves del tram d'edat de 18 a 21 anys, s'amplia la durada de la mesura cautelar d'internament en centre educatiu, i existeix la possibilitat de finalitzar la mesura d'internament en centres penitenciaris per als majors de 18 anys.

Ens trobem per tant una situació de discordança entre el que podríem denominar l'ambient social front a com s'entén tècnicament que hauria de ser l'abordatge socioeducatiu dels delinqüents juvenils. Aquest clima públic, sovint mediatitzat per els mitjans de comunicació, contagia a l'administració pública, la qual sembla més aviat orientada a que els joves delinqüents arribin a sentir "el pes de la llei" que a promocionar programes de prevenció, o de reinserció social a la comunitat. Dit d'una altra manera, mentre el tractament de delinqüents juvenils és ambivalent en les polítiques a aplicar, hi ha un cert rebuig social per acollir aquest col·lectiu, fet que no facilita un abordatge comunitari de la problemàtica. Les evidències empíriques però, ressalten cada cop més la rellevància de la reparació del dany en la comunitat com pràctiques eficaces per la prevenció de la delinqüència. El conflicte social amb els adolescents és l'evidència d'un fracàs de la pròpia comunitat en la gestió d'aquestes situacions, per tant hauria d'haver una corresponsabilitat política des de les diferents administracions i ens locals, i no ser quelcom delegat única i exclusivament a la justícia. Amb això volem dir que a base d'endurir més la llei possiblement no es resolgui l'augment o la virulència dels delictes en els joves.

1.3.1. La instrucció del procediment i les mesures aplicables en la Jurisdicció de Menors

El procediment judicial comença arrel d'una denúncia que pot comportar o no la detenció del jove. La policia judicial trametrà l'atestat policial al Ministeri Fiscal, el qual estudiarà si procedeix o no l'obertura de diligències preliminars. En cas la policia

procedeixi a la detenció del menor, el Ministeri Fiscal en 48 hores ha d'optar per deixar en llibertat al menor o instar mesures cautelars. En ambdós supòsits, i sempre i quan es consideri que aquell fet és susceptible de ser incoat, s'obrirà un expedient a la Fiscalia de Menors. En cas no sigui així, per falta de proves - perquè la denúncia es falsa, o perquè l'autor és menor de 14 anys o major de 18 -, el Ministeri Fiscal arxivarà les diligències preliminars.

Al Ministeri Fiscal li correspondrà la instrucció dels procediments per els fets als quals es refereix l'article IRCL 2000/90 de la llei LORPM; custodiarà els documents que li hagin estat tramesos i practicarà les diligències pertinents per la comprovació dels fets i la responsabilitat del menor en la comissió dels fets. Alhora també haurà de notificar la incoació de l'expedient al menor, al perjudicat que ha interposat la denúncia i al Jutjat de Menors, que iniciarà les diligències de tràmit pertinents.

Durant la instrucció de l'expedient, el Ministeri Fiscal requerirà a l'equip tècnic l'elaboració d'un informe sobre la situació familiar, psicològica i educativa del menor. L'equip tècnic en aquest moment del procediment informarà, si ho considera convenient i en interès del menor, de la possibilitat de que efectui una activitat conciliadora i reparadora amb la víctima. Així mateix en base al principi d'intervenció mínima podrà proposar en el seu informe la conveniència de no continuar la tramitació de l'expedient del menor. En cas el menor participi favorablement del programa de mediació realitzant una activitat conciliadora i reparadora, l'equip tècnic ho informarà al Ministeri Fiscal i aquest podrà desistir de la continuació de l'expedient, informant-ho al Jutjat de Menors. En cas no es valori convenient que el menor participi del programa de mediació, o bé el jove no s'impliqui positivament en aquest procés, l'equip tècnic haurà d'elaborar l'informe al qual hem fet menció, en un termini màxim de deu dies, prorrogable a un més per aquells casos de gran complexitat. En tot cas, un cop elaborat l'informe, el Ministeri Fiscal el lliurarà al Jutjat de Menors i donarà una còpia al lletrat del menor.

Un cop acabada la instrucció de l'expedient el Ministeri Fiscal ho informarà a les parts implicades, és a dir al menor, a l'advocat i al Jutjat de Menors, amb un escrit d'al·legacions en el qual constarà la descripció dels fets, la valoració jurídica dels mateixos, el grau de participació del menor i una breu recensió de l'informe de l'equip tècnic relatiu a la situació educativa, familiar i psicològica del menor.

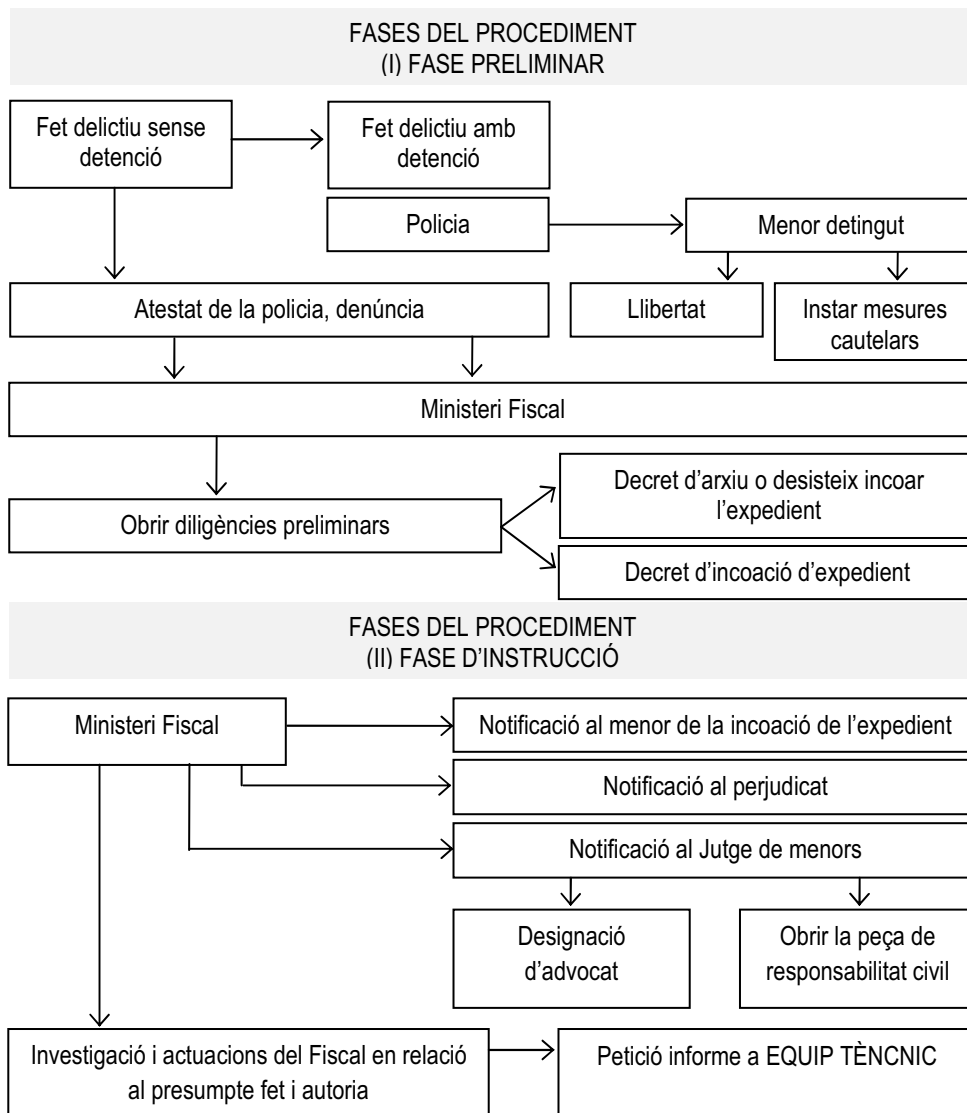
El Jutjat de Menors procedirà llavors a citar al menor, als representants legals, a l'advocat i a l'equip tècnic a una compareixença judicial. En cas el menor es faci

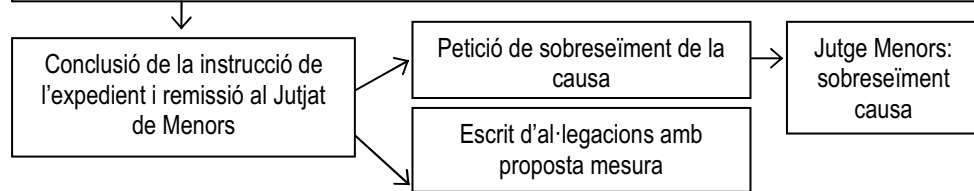
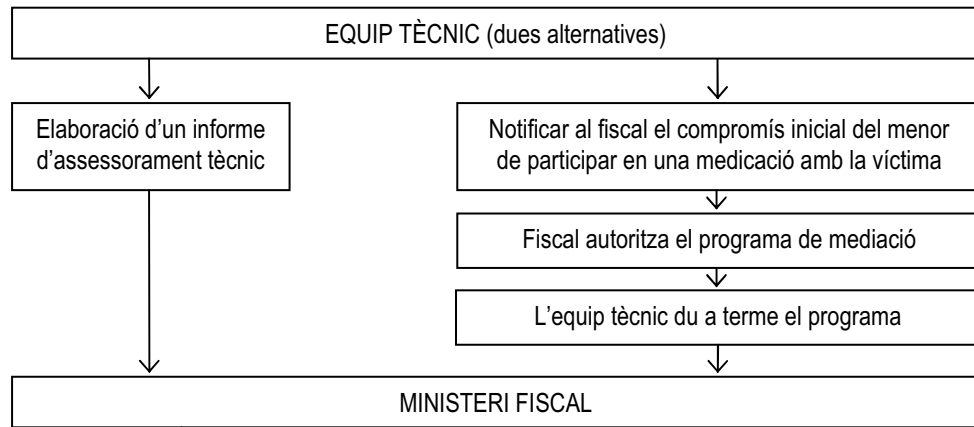
responsable dels fets i es manifesti conforme amb la mesura proposada per el Ministeri Fiscal, el Jutge de Menors dictarà sentència sense cap altre tràmit imposant la mesura sol·licitada per el Ministeri Fiscal. En cas el menor no es conformi amb la mesura proposada per el Ministeri Fiscal ni reconegui els fets que se l'imputen, el Jutjat de Menors assenyalirà la data de l'audiència. Durant aquest període, el Jutjat de Menors decidirà sobre la pertinença de les proves aportades tant per el Ministeri Fiscal com per l'advocat del menor. Finalitzada l'audiència el Jutjat de Menors dictarà sentència condemnatòria, imposant una mesura judicial, o bé absolutòria del menor. Contra la sentència dictada per el Jutjat de Menors l'advocat del menor, o bé la Fiscalia, o l'acusació particular poden interposar un recurs d'apel·lació a l'Audiència Provincial.

La figura 1.1 que a continuació s'exposa descriu de manera sintetitzada el procediment judicial que segueix un menor, des del moment de la denúncia fins a la resolució judicial final.

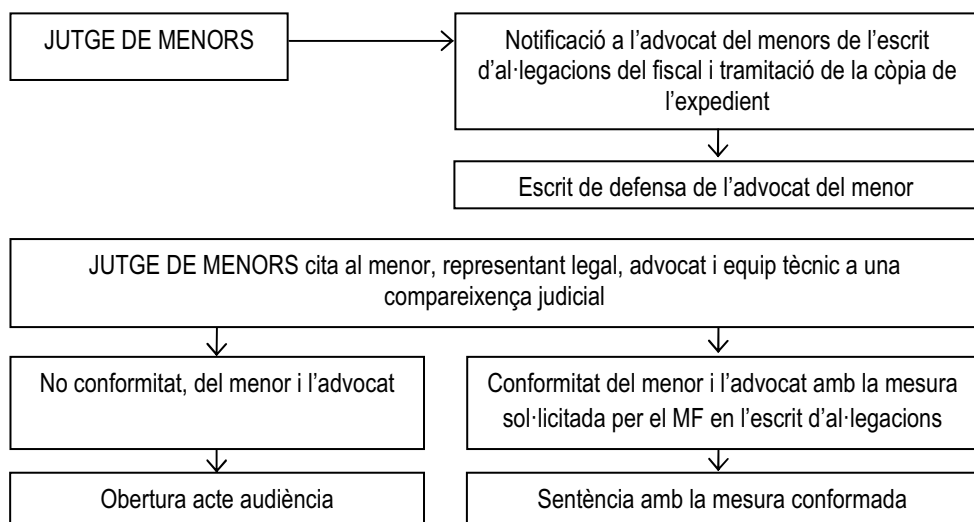
INTERVENCIÓ JUDICIAL A MENORS DE 14 a 17 anys

Figura 1.1. Fases del procediment judicial en la jurisdicció de menors.

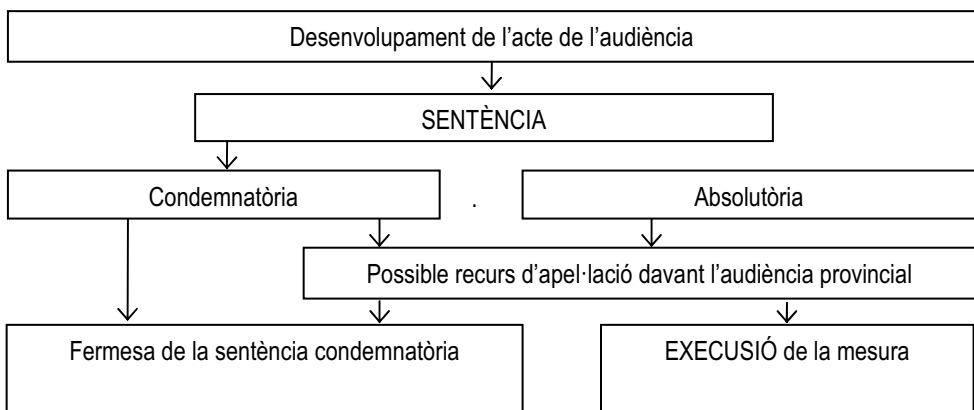

FASES DEL PROCEDIMENT (III) PERIODE D'ENTREMIG

FASES DEL PROCEDIMENT (IV) FASE D'AUDIÈNCIA

Font: elaboració pròpia.

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

Les mesures que es poden imposar un cop el jove és condemnat, seguint l'ordre de restricció de drets, són les següents¹²:

Internament en centre tancat: Els joves infractors resideixen i realitzen totes les activitats formatives, educatives, laborals i de lleure dins el centre educatiu.

Internament en centre semiobert: Els joves infractors resideixen al centre però podran realitzar alguna activitat formativa, laboral o d'oci fora del centre, sempre i quan estiguin establertes en el programa individualitzat d'execució de la mesura. El Jutge de Menors té la potestat de restringir aquest règim, per temps determinat, quan l'evolució del jove no sigui l'esperada.

Internament en centre obert: Els joves infractors resideixen al centre educatiu però realitzen totes les activitats formatives, educatives, laborals i de lleure etc.. en l'entorn social del centre i utilitzant els serveis normalitzats.

Internament terapèutic: El jove residirà en regim obert, semiobert o tancat, en un centre on l'atenció especialitzada i el tractament són específics per l'atenció de problemes greus de toxicomania o de salut mental que requereixin l'aplicació terapèutica d'aquesta mesura, ja sigui sola o com a complement d'una o diverses mesures. En els casos de tractament de deshabitació per drogues, el Jutjat de Menors no podrà imposar-li aquesta mesura contra la seva voluntat.

Tractament ambulatori: A diferència de l'anterior, el menor o jove no resideix al mateix centre i només hi acudeix de dia amb la periodicitat que estableixi el facultatiu. La resta de condicions i premisses, en casos de tractament per deshabitació per drogues, són les mateixes que en la mesura d'internament terapèutic.

Assistència a centre de dia: El jove resideix al seu domicili habitual i acudeix a un centre, plenament integrat a la comunitat per realitzar activitats de suport, educatives, formatives, laborals o de lleure.

Permanència obligada de cap de setmana: S'obliga al jove infractor a restar al seu domicili o en un centre el cap de setmana fins un màxim de 36 hores sense sortir entre la nit del divendres i el matí del diumenge.

¹² S'inclouen les mesures que consten en l'article 7 de la LORPM 5/2000, així com les modificacions que va introduir la Llei Orgànica 5/2006 a aquest article.

Llibertat vigilada: El jove infractor s'ha de sotmetre al seguiment de les activitats pautades per part de l'educador de medi obert. Aquest professional s'encarrega de controlar i gestionar el programa d'acció socioeducativa que ha estat aprovat per el Jutge de Menors. És facultat del Jutge imposar regles de conducta que, obligatòriament, haurà de seguir el jove infractor i que supervisarà el professional encarregat de dur l'execució de la llibertat vigilada.

Convivència amb una altra persona, família o grup educatiu: El jove infractor haurà de conviure durant el temps que el Jutge estableixi en la mesura, amb una persona, família diferent a la seva o un grup educatiu que hagi estat prèviament seleccionat per facilitar el procés de socialització. En la última modificació de la llei s'introdueix aquesta mesura amb caràcter cautelar, a més de la llibertat vigilada i l'internament.

Prestacions en benefici a la comunitat: Implica la realització d'activitats no retribuïdes d'interès social i en benefici de persones en situació de precarietat. Per a imposar aquesta mesura el jove infractor ha de donar el seu consentiment.

Realització de tasques socioeducatives: El jove infractor ha de realitzar activitats que facilitin el desenvolupament de la seva competència social, sense cap altra mesura de control.

Amonestació: Reprensió per part del Jutge dels actes que ha comès el jove infractor, amb especial incidència en la gravetat dels fets i les conseqüències que han tingut o podrien haver tingut, i instar al jove a no tornar-los a cometre.

Privació del permís de conduir ciclomotors o vehicles a motor o el dret a obtenir-ho, llicències administratives per caça o ús de qualsevol tipus d'arma.

Prohibició d'aproximar-se o comunicar-se amb la víctima o amb els seus familiars, o persones que determini el Jutjat de Menors.

Si ens preguntem en quina proporció s'imposen cada una d'aquestes mesures educatives, a nivell de tot l'Estat espanyol, observarem que les imposades en major grau són les llibertats vigilades (313.7 mesures per cada 100.000 menors), prestacions en benefici a la comunitat (189.9 mesures per cada 100.000 menors) i l'internament (150.1 mesures per cada 100.000 menors), especialment en règim semiobert. La resta de mesures s'imposen en menor freqüència (Ministeri de Sanitat, Política Social i Igualtat, 2007). En quan a Catalunya les mesures en medi obert a l'any 2011 presenten un percentatge de 29,43% i l'internament un 6,95%. Les mesures en medi

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

obert més executades són les de llibertat vigilades amb un total de 2385 programes i les prestacions en benefici a la comunitat, arribant al 680 programes aplicats l'any 2011.¹³

Val afegir que l'aplicació d'aquesta legislació va implicar en el seu moment un creixement de la població atesa per part dels serveis que s'encarreguen de l'execució de mesures judicials. L'augment de la franja d'edat, la durada de les mesures, com del catàleg de programes a executar va tenir implicacions quantitatives que van afectar als serveis de Catalunya que s'encarreguen de l'execució de les mesures judicials. Aquest augment dels menors i joves ha seguit una tendència a l'alça en els últims anys, d'una població l'any 2001 de 5236 a 7654 adolescents l'any 2007. Així mateix el Butlletí d'estadística bàsica de justícia juvenil del 2011 també ens informa d'una estabilització en les xifres i fins hi tot d'una tendència decreixent en els últims anys.

1.4. Legislació a Catalunya en matèria de responsabilitat penal dels menors

A Catalunya, en l'àmbit de les seves competències estatutàries, en el marc legal de l'atenció dels menors d'edat en general, i dels menors i joves en conflicte social en particular, es va aprovar a Catalunya el 31 de desembre la Llei 27/2001, de justícia juvenil, que deroga la Llei 11/85 de protecció de menors i la Llei 12/1988.

Aquesta Llei serà aplicable als menors i joves destinataris d'alguna resolució adoptada per l'autoritat judicial o per el Ministeri Fiscal, d'acord amb la LORPM 5/2000 i en posterioritat a la Llei Orgànica 8/2006, i que requereixi per tant de la intervenció de les entitats públiques o privades a les quals fa referència aquesta llei (article 45.1 de la LORPM).

La Llei 27/2001 de justícia juvenil esdevé per tant l'instrument legal que permet executar correctament les funcions i les competències que l'Administració de la Generalitat té respecte aquesta matèria. Correspondrà per tant al Departament de Justícia dirigir, organitzar i gestionar els equips tècnics que han d'atendre les funcions d'assessorament tècnic i de mediació que els atribueix la LORPM, d'acord amb les

¹³ Les dades s'han extret del Butlletí d'estadística bàsica de justícia juvenil 2011. Departament de Justícia. Generalitat de Catalunya.

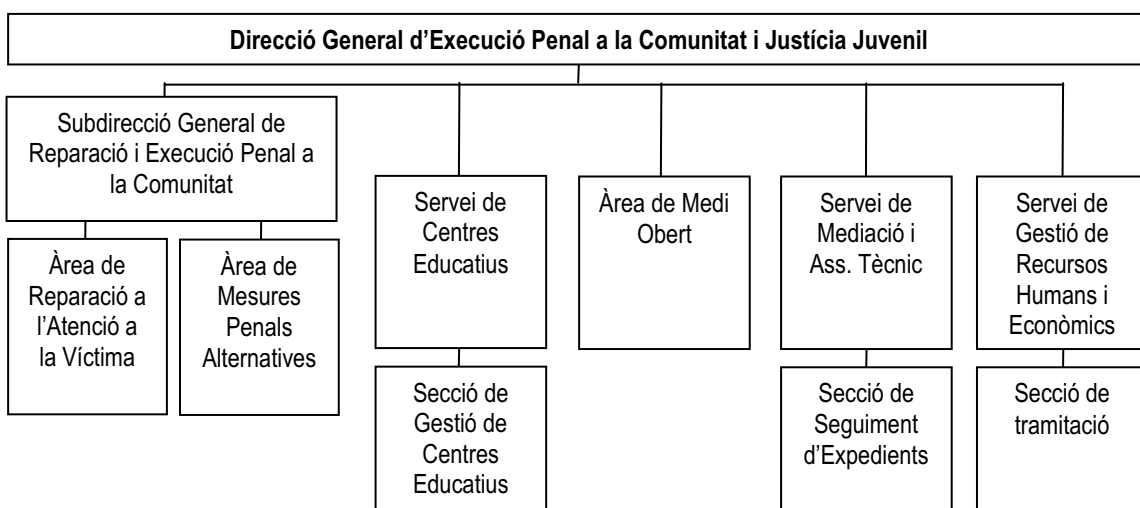
necessitats esdevingudes a les Fiscalties i els Jutjats de Menors. El Departament de Justícia ha d'encarregar-se de proveir-se de serveis i professionals especialitzats que per una banda assessorin als Jutges i Fiscals de Menors, i per altre executin correctament les mesures dictades per els Jutjats de Menors.

La finalitat principal, tal com diu l'article 2 de la Llei 27/2001 és "promoure la integració i la reinserció dels menors i joves als quals s'aplica, mitjançant les actuacions i els programes que es duen a terme en interès d'ells, els quals han de tenir un caràcter fonamentalment educatiu i responsabilitzador". Es remarca la importància de la individualització en les intervencions, en funció de les circumstàncies de cada cas, i seguint el principi d'intervenció mínima, es tendeix a restringir l'actuació del Dret Penal, limitant-la a aquelles infraccions penals que vulneren els bens jurídics de major importància per la societat. Així doncs es potencia la conciliació i reparació a la víctima per part de l'adolescent infractor i es contempla l'educació de l'adolescent infractor a través de programes que prioritzin l'actuació en l'entorn familiar i social propi, sempre i quan no sigui perjudicial per els interessos dels menors i joves. La Llei dedica a més un apartat a la finalitat dels centres educatius, el règim de convivència i disciplinari, l'acció educativa institucional, l'assistència sanitària com educativa o ocupacional i finalitza amb el deure a mantenir la reserva oportuna de la informació que obtinguin els professionals en relació amb els menors i joves en l'exercici de les seves funcions.

1.4.1. El context organitzatiu i funcional

L'assignació d'aquestes funcions dona lloc a la creació de l'actual Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i Justícia Juvenil (DGEPCJJ), i els seus serveis, entre aquests destaquem els destinats a l'atenció de menors i joves infractors: el Servei de Mediació i Assessorament Tècnic (SMAT), i el Servei d'Execució de Mesures (SEM), el qual es divideix en dues àrees: l'Àrea de Medi Obert, i el Servei de Centres Educatius.

Figura 1.2. Organigrama de la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i Justícia Juvenil.

Les funcions principals que du a terme l'SMAT és la conducció dels processos de mediació i reparació extrajudicial així com l'assessorament a les instàncies judicials sobre la resposta sancionadora educativa en funció de les circumstàncies socials i personals dels menors i joves encausats a través de l'elaboració d'un informe. Els equips tècnics de l'SMAT estan dirigits, organitzats i gestionats per l'Administració de la Generalitat, que ha de garantir que realitzin les seves funcions, però funcionalment depenen dels Jutjats i la Fiscalia de Menors.

L'execució de les mesures adoptades pels Jutges de Menors és competència de les comunitats autònomes, que portaran a terme, d'acord amb les seves pròpies normes, la creació, la direcció com organització i gestió de serveis per garantir l'exercici correcte de les mesures que preveu l'actual normativa de responsabilitat penal del menor. La mateixa LORPM estableix que les comunitats autònomes poden establir convenis o acords de col·laboració necessaris amb altres entitats per l'execució de mesures de la seva competència, sense que això suposi la cessió de la titularitat i la responsabilitat derivada de l'execució de mesures. A Catalunya els serveis de justícia juvenil han optat des del seu inici i fins l'actualitat per una gestió pròpia d'aquest serveis sense haver optat per la delegació de l'execució de mesures judicials a entitats externes.

Els serveis d'execució de mesures els troben dividits en dues grans àrees: el Servei de Medi Obert, format per diversos equips de medi obert per tot Catalunya, i el Servei de Centres Educatius, amb quatre centres educatius que donen compliment a les mesures d'internament. El medi obert fa referència a l'execució de mesures en el propi entorn social i familiar del menor o jove i contempla un conjunt plural d'accions que tenen per finalitat incidir en el procés de socialització, mitjançant una acció individualitzada que combina l'acció educativa, i si s'escau terapèutica, amb el control que se'n deriva de l'execució de la mesura. Les mesures inclouen per tant totes aquelles que no impliquen la privació de llibertat: llibertat vigilada, prestacions en benefici a la comunitat, el tractament ambulatori, l'assistència a centre de dia, la permanència en cap de setmana en el domicili, les tasques socioeducatives i la convivència en grup educatiu. Aquestes mesures es materialitzen amb el programa individualitzat d'execució de la mesura (PIEM) que haurà de ser aprovat per el Jutjat de Menors.

Els equips de medi obert estan formats per professionals especialitzats, amb la nomenclatura inicial de Delegats d'Atenció al Menor, i en l'actualitat per educadors que reben el nom de Tècnics de Medi Obert, i per un psicòleg, constituint-se així un equip

multidisciplinar. Cada Tècnic de Medi Obert té assignada una zona geogràfica i li assignen els menors i joves residents d'aquell territori. Cada Equip de Medi Obert disposa a més d'un coordinador que entre d'altres funcions s'encarrega de la supervisió de les tasques dels Tècnics de Medi Obert, de la gestió de la base de dades informatitzada i de donar el vist i plau dels informes elaborats per els professionals a les instàncies judicials.

El Servei de Centres s'encarrega d'establir les línies comunes dels programes, i d'implementar i supervisar l'execució dels programes d'intervenció que es duen a terme als centres educatius de Catalunya. Cada menor o jove internat té un programa de tractament individualitzat (PTI) que inclou les activitats educatives i/o de tractament que ha de dur a terme. Els programes d'intervenció poden ser generals, destinats a tota la població internada o poden ser específics, només per a aquells menors i joves que tenen determinades problemàtiques.

Des dels centres educatius s'ofereix un espai i un temps estructurat que ha de proporcionar als joves estabilitat i seguretat, amb una normativa bàsica de funcionament i una formació que l'ajudaran a potenciar el procés evolutiu i incorporar o recuperar així els seus propis recursos o els de l'entorn. Les orientacions per la planificació de la tasca educativa i terapèutica es basa fonamentalment en el projecte educatiu del centre, les programacions grupals, com individuals, i el reglament de règim intern. Els equips multidisciplinars dels centres educatius estan formats per els educadors de la unitat de convivència del centre, psicòlegs i treballadors socials. L'equip multidisciplinar s'encarrega d'elaborar el programa de tractament individualitzat dels menors i joves sentenciats que haurà de ser aprovat per el Jutge de Menors competent. Finalment mencionar els òrgans de govern del centre, integrats per la Direcció, i pel subdirector, els coordinadors i el gerent, assumint la direcció l'impuls i la supervisió de les actuacions de la resta d'òrgans del centre.

Tots els professionals que treballen en l'àmbit de la justícia juvenil tenen el deure de mantenir la reserva oportuna de la informació que obtinguin dels menors i joves, i no facilitar-la a persones externes a la institució, sent un deure que persisteix encara que hagin finalitzat la mesura educativa.

1.4.2. La valoració diagnòstica i l'acció socioeducativa en els serveis de la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i Justícia Juvenil

El paper que desenvolupa l'equip tècnic, format per professionals del camp de la psicologia, el treball social, i l'educació, és de vital importància durant les diferents fases establertes en la LORPM 5/2000 ja que orienta la intervenció socioeducativa a realitzar amb els menors infractors. Tal com hem vist en la fase d'instrucció de l'expedient incoat al menor, el Ministeri Fiscal sol·licita a l'equip tècnic un informe de la situació familiar, educativa i psicològica del jove. Així mateix en la fase d'execució de la mesura judicial, en medi obert i internament, els professionals de l'entitat pública hauran d'elaborar un programa individualitzat d'execució de la mesura judicial (PIEM), amb els objectius que es pretenen assolir i les actuacions que els faran possibles.

Com veiem doncs un primer gran encàrrec consisteix en la valoració de les possibles necessitats o carències del menor, destacant-ne aquelles que el poden condicionar a cometre actes delictius, així com la detecció dels possibles factors de protecció amb els quals pot comptar per superar el risc de reincidència. Aquesta valoració proporciona a l'equip tècnic els elements claus per poder assessorar a Jutges i Fiscals sobre la conveniència d'oferir una resposta educativa des de l'àmbit judicial, i en cas afirmatiu justificar-ne la proposta en funció del catàleg de mesures de la normativa vigent. En aquesta mateixa línia previ a l'elaboració del PIEM els tècnics també hauran de fer una valoració que orienti la futura acció socioeducativa.

Entre els anys 2007 i 2009 es va implementar tant al Servei de Mediació i d'Assessorament Tècnic (SMAT) com d'Execució de Mesures (SEM) el projecte de gestió del risc (PGR) amb joves infractors. Aquest és un projecte per implementar un sistema de valoració estructurada del risc de reincidència amb la finalitat de millorar la detecció i l'avaluació dels factors de risc i de protecció i dirigir els objectius de treball individualitzat amb els joves, amb la finalitat de reduir el risc de reincidència. L'instrument que utilitzen els professionals per dur a terme la valoració estructurada del risc de reincidència és el SAVRY (*Structured Assessment of Violent Risk in Youth*, de Bartel, Forth i Borum, 2003). La versió en català va ser adaptada i traduïda al català i al castellà per el Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (CEJFE) a l'any 2006. En termes de validesa predictiva diversos treballs en l'àmbit internacional han donat bons resultats que acrediten l'ús d'aquesta eina per la valoració del risc de

reincidència (Bartel et al. 2003). La informació és recollida a partir de l'exploració que realitzen els tècnics en les entrevistes a les famílies i als joves.

El SAVRY és una guia al servei del professional per explorar i avaluar de forma estructurada uns determinats factors de risc i de protecció que la recerca empírica considera de rellevància en la comissió de noves conductes delictives. S'avaluen 30 factors: 24 de risc (10 històrics, 6 contextuais-socials i 8 individuals) i 6 de protecció. Cada factor de risc és valorat pel professional com a baix, moderat, o alt. Es valora baix quan el factor de risc no està present, moderat quan està present però d'una forma poc intensa o moderada, i alt quan el factor és preeminent o apareix de forma greu o molt greu. Els factors de protecció són aspectes que si estan presents poden reduir el risc de reincidència. Per tant, la valoració consisteix en determinar si són presents o absents en el jove. De la valoració de tots els factors i de la resta d'informació obtinguda, el professional realitza una valoració global del risc de reincidència, que serà qualificat com a baix, moderat o alt.

Aquesta valoració del risc de reincidència s'aplica als menors i joves als quals sel's hi ha incoat un expedient a la Fiscalia de Menors per un fet violent, o si el jove té més de tres expedients en instrucció. També s'utilitza per valorar el risc de reincidència amb joves que es troben complint mesures judicials de llibertat vigilada o d'internament, i mesures cautelars.

En aquesta valoració els tècnics poden proveir-se d'altra informació, establint coordinacions amb altres fonts que coneixen al menor i la família, exemples en serien els serveis socials, centres de salut mental infanto juvenil, o Instituts de Secundària. Hem de dir que estan exempts de realitzar aquesta valoració els mediadors, ja que no forma part de les seves funcions ni dels objectius del programa de mediació.

A més de la valoració diagnòstica del risc de reincidència que es fa de cada cas, els tècnics que s'encarreguen de l'execució de les mesures judicials hauran d'afavorir la prevenció de nous delictes així com promoure la reinserció social dels joves infractors. Els eixos rectors que guien el treball educatiu amb joves en conflicte social venen determinats per l'article quatre de la Llei 21/2001 del 31 de desembre, de justícia juvenil.

- La prevalença de l'interès superior del menor sobre qualsevol altre interès concurrent.

- El respecte al lliure desenvolupament de la personalitat, i també dels senyals d'identitat propis i de les característiques individuals i col·lectives.
- La informació sobre llurs drets i l'assistència necessària per a poder exercir-los.
- L'adequació de les actuacions a l'edat, la psicologia, la personalitat i les circumstàncies dels menors i dels joves.
- La prioritat dels programes d'actuació en l'entorn familiar i social propi, sempre que no sigui perjudicial per als interessos dels menors i els joves.
- El foment de la col·laboració i la responsabilització dels pares, els tutors o representants legals en les actuacions administratives.
- La confidencialitat, la reserva oportuna i l'absència d'ingerències innecessàries en la vida privada dels menors i els joves o de les famílies respectives, en les actuacions professionals que es duguin a terme.
- La coordinació i la col·laboració de les actuacions amb altres òrgans de la mateixa administració o d'una altra administració que intervinguin en l'àmbit dels menors i els joves.
- La promoció de la solidaritat i la sensibilitat social vers els menors i els joves amb problemàtiques de delinqüència o que viuen situacions d'inadaptació o conflicte social, i el foment de la participació de la iniciativa social en els programes impulsats per les administracions públiques per a atendre aquestes problemàtiques.

El menor és considerat un subjecte amb drets i també amb responsabilitats, així doncs les intervencions educatives han de confrontar al menor respecte el fet comés, fomentant el sentit de la responsabilitat, i vetllant alhora per el seu desenvolupament psicològic, social i educatiu. Podem dir que es combinen elements de promoció del benestar de l'adolescència juntament amb aspectes de control i sancionadores que reprovïn la conducta sancionada. De fet, en tots els programes¹⁴ existents a la DGEPCJJ un dels objectius a tenir presents és la responsabilització del menor o jove, promovent una conducta responsable envers la comunitat i amb ell mateix, o reflexionant sobre els propis actes i les seves conseqüències.

¹⁴ S'ha consultat el programa de Mediació i Reparació a la jurisdicció de menors (Servei de Mediació i Assessorament Tècnic de la DGEPCJJ, 2001) i el programa de Prestacions en Benefici a la Comunitat (Servei d'Execució de Mesures de la DGEPCJJ, 2010).

Un altre gran eix ens porta a la individualització de les respostes educatives, tenint en compte les particularitats de cada cas. El tècnic haurà d'adaptar els principis de la mesura a executar, que li venen determinats per llei, a les circumstàncies personals i familiars del menor o jove. Aquesta personalització l'aconsegueix a través del programa individualitzat d'execució de la mesura, on s'ha de procurar implicar al jove en el seu propi procés de canvi i de no reincidència. Val a dir que el context penal obliga al jove a estar sotmès a un control, que se'n deriva de l'execució de la mesura judicial, però que la intervenció del tècnic pretén, en primera instància, incidir en el procés de socialització i en la reinserció social. El professional es converteix per tant en un agent educatiu més per al menor o jove, i per aconseguir-ho haurà d'establir una relació educativa aportant elements d'ajuda, fomentant aprenentatges i oferint recursos.

Des del principi orientador de prioritització de les actuacions en el propi entorn de l'adolescent infractor, és essencial que el sistema educatiu, serveis socials d'atenció primària i els de salut mental, actuïn d'una manera eficaç i coordinada amb els agents d'intervenció de l'àmbit de la justícia juvenil. La intervenció que es porta a terme des de l'Administració de Justícia ha de coordinar-se amb les intervencions pròpies d'altres administracions per tal d'efectuar accions integrades vers el menor o jove. Una manera de no perpetuar les diferències d'aquesta població amb altres joves que no han entrat en el circuit de justícia juvenil és utilitzar la xarxa comunitària d'on ha estat exclòs per les seves dificultats i conflictes. El sistema de justícia juvenil s'haurà de proveir de serveis i programes especialitzats que actuïn directament en el focus problemàtic del jove, però sense perdre de vista l'intent per mantenir als joves en el seu propi medi familiar i social.

L'educador, com a Tècnic de Medi Obert o el tutor del menor al centre educatiu, és el professional referent que ha de fer el seguiment del jove en el transcurs de l'execució de la mesura. L'espai educatiu primordial serà la tutoria, si ens ubiquem a l'espai dels centres educatius, i l'entrevista si ens referim al medi obert. Aquest es converteix en un context d'intervenció on l'escolta activa per part del professional, el diàleg i la motivació poden afavorir un procés de canvi i de millora orientat a reduir els condicionants del seu pas per la justícia. A més de la intervenció individual en context d'entrevista l'educador pot aplicar programes de competència psicosocial, d'afectivitat o d'autocontrol específicament dissenyats per a les necessitats d'aquest col·lectiu.

En el cas dels centres educatius aquests estan obligats a desenvolupar i aplicar programes específics de tractament, al venir establert per normativa (article 15 de la

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

Llei 27/2001 i Circular 1/2008 sobre els Criteris d'Actuació i Funcionament dels Centres Educatius de Justícia Juvenil). En concret l'article 99.2 d'aquesta circular exposa en el punt 2 que "en el projecte educatiu tots els centres han de quedar recollits, com a mínim, els programes generals següents":

Programa de formació reglada: Es pretén oferir als menors i joves interns la formació reglada adequada al seu nivell acadèmic i millorar els aprenentatges escolars. Els responsables d'aquest programa són mestres i docents del Departament d'Ensenyament.

Programa de formació professional ocupacional i d'inserció laboral: L'objectiu d'aquest programa és que els menors i joves interns adquireixin les competències bàsiques d'un ofici (coneixements, habilitats i hàbits).

Programa de competència psicosocial: La finalitat recau en promocionar la competència psicosocial dels menors i joves interns, per proporcionar un model d'adaptació social.

Programa d'hàbits bàsics i habilitats domèstiques: Es pretén que els menors i joves assoleixin el màxim grau d'autonomia en aspectes relacionats amb els hàbits bàsics i les habilitats domèstiques.

Programa d'educació per la salut: L'objectiu és potenciar l'adquisició d'actituds i hàbits de conducta saludables, eliminant o reduint aquells que suposin un risc per la salut.

Programa de tutoria: La tutoria ha d'aconseguir implicar als menors i joves en el seu programa de tractament individualitzat, motivar-los i orientar-los vers un procés de canvi favorable a la reinserció social.

Programa de reforç en l'entorn familiar: La finalitat és reforçar l'entorn familiar dels menors i joves a través d'una intervenció planificada realitzada per el treballador social.

Programa de cultura, lleure i oci: Es pretén afavorir l'educació en el lleure dels menors i joves mitjançant la seva participació en activitats d'oci, cultura i lleure.

Programa d'educació física i esport: A través de l'esport es busca millorar les condicions psicofísiques dels menors i joves interns.

Programa de mediació cultural i per la diversitat: L'objectiu és promoure l'atenció i la intervenció de caire personal i educatiu, per tal de facilitar-los les interaccions entre col·lectius i la integració d'aquests en l'entorn social.

Als centres també existeixen programes específics per tractar problemàtiques relacionades amb les conductes violentes, el consum abusiu i l'addicció a substàncies, o l'atenció i intervenció especialitzada per atendre les problemàtiques de salut mental dels menors i joves internats.

No volem finalitzar sense fer al·lusió a que, tal com es menciona al preàmbul de la Llei 27/2001, "Els serveis de justícia juvenil a Catalunya són motiu de reconeixement i constitueixen un model per la resta de comunitats autònomes". Això ha estat possible gràcies a l'eficaç engranatge dels diferents serveis de justícia juvenil, els quals han pogut oferir respostes diversificades en funció dels diferents perfils atesos i les necessitats presentades. Amb això volem dir que cada un dels serveis té les seves limitacions per al tractament de determinades situacions i que cal disposar d'un ventall ampli de possibilitats (mediació, medi obert i internament) per garantir l'excel·lència i la qualitat en l'abordatge de situacions de conflicte social dels menors i joves que arriben al sistema de la justícia juvenil.

A mode de resum

Per entendre les conductes socialment problemàtiques dels adolescents cal analitzar primer què significa ser adolescent en la societat actual, i relacionar aquestes conductes amb el context en el qual interactuen, el qual està sotmès a grans canvis. Bona part d'aquests canvis han estat la base de nous conflictes dels joves amb la societat.

L'escola i la família són els espais per excel·lència de socialització on l'adolescent aprendrà habilitats socioemocionals que li permetran superar amb èxit els requeriments acadèmics i gestionar positivament els conflictes propis de la seva interacció amb l'entorn. L'escola com institució està afrontant els canvis socioculturals actuals. La manca d'una línia pedagògica clara amb les contínues reformes educatives, la crisi d'autoritat del mestre, i la gran varietat de conductes disruptives que es produeixen fan difícil la funció educativa i inclusiva de l'escola.

La família es troba en un moment de transformació, amb l'aparició de nous models familiars, que s'han d'anar adaptant a la nova realitat social. Els principals canvis esdevinguts són l'augment de les famílies monoparentals i reconstituïdes, i la reagrupació familiar de famílies nouvingudes que han viscut separades durant llargs períodes. La pèrdua d'una estructura familiar tradicional coincideix amb la disminució de temps compartit i la redefinició de rols parentals, resultant en ocasions difícil exercir una autoritat envers els fills o l'establiment de vincles emocionals sans i segurs.

El treball i la transició al món laboral és un altre element clau afavoridor de l'autonomia del jove. No obstant el context de crisi no acaba de permetre que els joves puguin independitzar-se de la família, i construir-ne una de pròpia. Els col·lectius més vulnerables són aquells que provenen d'una història de fracàs escolar, fet que els hi dificulta encara més l'accés al treball, estant doncs en el punt de mira en moltes de les polítiques de prevenció de l'exclusió social.

Altres esdeveniments d'impacte social són l'ús extensiu de les noves tecnologies, amb l'aparició de fenòmens d'assetjament utilitzant les TIC, i com aquestes estan modificant el nostre sistema de comunicació i relació.

Un altre punt és l'arribada els últims anys de persones i joves nouvinguts, sobretot del nord d'Àfrica, i d'Amèrica central i del sud, fet que ha donat una nova configuració a l'actual societat catalana. La població en general i les institucions receptores han viscut l'impacte que això ha generat, creant-se una major heterogeneïtat cultural que ha comportat riquesa a diferents nivells, però en altres ocasions tensions i xocs culturals.

El com viuen l'oci i el lleure els adolescents sovint s'associa amb els valors imperants, el consumisme i l'individualisme. El consum de substàncies en contextos d'oci és quelcom que continua estant present en l'adolescència actual, això sí, amb un consum més compulsiu, i d'inici en edats cada cop més primerenques.

El nostre ordenament jurídic dona un tractament especial a les infraccions comeses per els menors d'edat, d'acord amb els principis constitucionals i les recomanacions dels organismes internacionals que regulen aquesta matèria. Aquest cos legislatiu s'ha anat adaptant als canvis socials i de pensament sobre quin ha de ser el tractament penal i educatiu més pertinent, deixant enrere el model proteccionista i assistencial per un altre responsabilitzador i de caire restauratiu, que pugui respondre als interessos del menor, però sense descuidar a la víctima. La Llei Orgànica LORPM 5/2000 i la Llei 27/2001 de justícia juvenil a Catalunya van suposar un gran avenç, i van comportar una reestructuració important dels serveis que atenen a joves infractors. Els canvis

socials dels últims anys com les modificacions en la normativa ha ocasionat l'aparició de nous perfils en la població de justícia juvenil.

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

CAPÍTOL 2
Delinqüència juvenil, carrera delictiva i
desistiment

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

Introducció

En aquest capítol es contextualitza el concepte de desistiment, les teories que l'expliquen i la relació que guarda amb la resiliència. Com a pas previ a aquesta exposició s'expliquen quins són els objectius de la criminologia del desenvolupament, i de quina manera ha anat emergent l'interès per l'estudi dels factors de protecció i del desistiment.

L'estudi de la conducta antisocial és una tasca complexa. Les ciències del comportament i de l'educació han intentat aproximar-se a l'estudi d'aquest fenomen, tan pel que fa a la seva comprensió com per la implementació d'estratègies de prevenció i de tractament.

Una primera dificultat és l'amplitud del terme, el qual pot incloure des d'actes lleus que poden suposar un trencament de la llei, fins altres pròpiament delictius i/o criminals i susceptibles d'acabar als tribunals de justícia. La delinqüència és un concepte jurídic de la criminologia, per tant, a nivell conceptual, la delinqüència no té una correlació unívoca amb cap entitat clínica o psicopatològica, si que guarda, però, una relació estreta amb el trastorn antisocial de la conducta. L'autor Kaiser (1988) defineix la delinqüència com l'acció i/o omissió de qualsevol de les normes penals que formen part de l'ordenament jurídic d'una societat. El caràcter canviant de la legislació en una societat i les divergències legals entre els diferents països o grups socials provoquen que també ho sigui, en el temps i en l'espai, la concreció del fet delictiu (Kaiser, 1988). S'entén per juvenil "allò propi de la joventut", un concepte de difícil definició, per la qual cosa no queda altra opció que regir-nos per l'establert a les lleis, que en allò referent a la delinqüència juvenil assenyalen el límit en la majoria d'edat penal (Herrero, 1997).

Buscant més definicions trobem la proposada per Rutter, Giller i Hagell, (2000:21). Es podria considerar antisocial "tota conducta que és delictiva i que comporta un trencament de la llei o de les normes de convivència social, i d'on seria previsible una condemna en el cas que s'iniciés un procés judicial". En aquesta definició s'inclouria la psicopatia, que si bé a nivell teòric com empíric, presenta trets diferencials de la personalitat antisocial, comparteix amb aquesta l'infringir la llei i les normes de convivència social.

De la mateixa manera, la delinqüència no és una entitat homogènia, sinó que pot arribar a presentar múltiples manifestacions, tant pel que fa al tipus de transgressió,

com a nivell de dèficits de salut en cada una de les seves vessants física, psíquica i social. En el cas de la delinqüència juvenil, aquesta amplia expressivitat de dèficits i conflictes ve condicionada per un període vital, com és l'adolescència, en el que entren en crisi aspectes de l'individu que poden portar-lo a realitzar conductes exploratòries, resultant un problema quan les normes que es transgredeixen són les normes legals, i és llavors quan parlem de conductes delictives. No totes elles tenen el mateix valor, poden ser fets de petita entitat, exposició de mancances socials i educatives, o bé la conducta delictiva pot informar d'una patologia que comença a manifestar-se en l'adolescència.

En general s'accepta que com més es sap respecte als factors associats a la conducta delictiva més evidència hi ha que està menys associada a factors biològics i més a factors psicosocials. El jove infractor ho és perquè hi ha en ell un conjunt de carències individuals i psicobiogràfiques que l'impossibiliten una adequada convivència comunitària i desenvolupament personal, que donen com a resultat la comissió de fets delictius. Entre aquests factors cal destacar (Garrido i Redondo, 1993): egocentrisme, impulsivitat, no tolerància a la frustració, fracàs escolar, baix nivell d'autoestima, pertànyer a una família amb dificultats, no disposar de recolzament i afecte de la família, carència d'habilitats socials, consum de drogues, pertànyer a classes socials baixes, la inadaptació en qualsevol de les seves formes o modalitats, la presència d'agressivitat, i un baix equilibri emocional. Recordem que cal considerar aquestes característiques globalment i no aïlladament, i que no porten inexorablement a la delinqüència juvenil, sinó que són variables comunes en la majoria de menors i joves infractors.

El fet de transgredir, més enllà de ser una forma exploratòria, és un factor de risc si aquesta conducta es repeteix de manera habitual a l'adolescència, i si és persistent pot condicionar en gran mesura l'edat adulta. Per aquesta raó és important detectar quins factors condueixen a cometre delictes, i quins actuen prevenint-ho o moderant aquest risc. D'aquests aspectes s'ha encarregat la criminologia del desenvolupament, oferint-nos una perspectiva integradora que reuneix les aportacions de les teories procedents d'investigacions longitudinals de carreres delictives. Aquestes investigacions tenen dos punts centrals d'atenció (Le Blanc i Loeber, 1998): a) un anàlisi descriptiu del desenvolupament i les variacions del fenomen de la delinqüència en l'edat, i b) una identificació dels factors causals que concorren en el desenvolupament de la conducta delictiva.

Un concepte que apareix en la criminologia del desenvolupament i que amb els anys ha adquirit entitat pròpia és el desistiment. Així com es produeix una activació, acceleració i estabilització de conductes delictives, sobretot per aquells joves que s'han iniciat en edats primerenques en la delinqüència, també es pot produir una disminució de l'activitat, una reducció en la seva varietat (especialització), o una reducció en la gravetat dels fets comesos (desescaladas) (Le Blanc i Fréchette, 1989). La importància en l'estudi i la definició d'aquest concepte, més enllà de la no reincidència en els estudis longitudinals de carreres delictives, així com dels factors que poden prevenir la delinqüència o afavorir el desistiment ha augmentat en els últims anys. Aquest fet denota la voluntat per conèixer amb major detall aquest fenomen, per les implicacions preventives i de tractament de la delinqüència tant juvenil com adulta.

2.1. La criminologia del desenvolupament

Les explicacions científiques al voltant de l'inici, el manteniment i la finalització de les carreres delictives forma part del cos teòric de la teoria de la criminologia del desenvolupament. Les seves aportacions han anat orientades a l'elaboració d'instruments predictius de la reincidència i establir objectius d'intervenció relacionats amb les necessitats criminològiques. Aquestes necessitats les podem ubicar en la persona, en l'entorn en el qual es desenvolupa, i quan canvien, estan associades amb els canvis en la conducta delictiva.

Abans d'introduir-nos en els indicadors explicatius de les carreres delictives i per tal de fer comprensible les explicacions que s'oferiran, cal aturar-nos en el concepte de prevalença, incidència i estabilitat delictiva.

La prevalença es refereix a l'extensió que presenta la delinqüència juvenil, en quan a la proporció de joves, del conjunt de la població juvenil, que participen en activitats delictives. La incidència té a veure amb la freqüència, en menor o major grau, de conductes delictives realitzades per cada subjecte, mentre que l'estabilitat és la durada de les activitats infractores en un determinat individu, al llarg del temps. Els estudis longitudinals que han estudiat la prevalença dels comportaments delictius informen que una majoria important d'individus s'han vist implicats, o han participat en almenys un delicte al llarg de la seva vida (Brezina i Piquero, 2007). Això implica que és molt petita la proporció de persones que s'han abstingut de la delinqüència. Les xifres de persones que no han participat mai en cap fet il·lícit representen només el 6% o el 15%

de la població (Brezina i Piquero, 2007; Moffitt, Caspi, Dickson, Silva i Stanton, 1996), mentre que en d'altres estudis els percentatges són més alts, entre el 25% o quasi el 40% (Pulkkinen, Lyyra i Kokko, 2009). Aquesta variació s'explica en funció de la definició del fet il·lícit o delictu utilitzat en la recerca. Es podria concloure que una elevada proporció de joves realitzen activitats transgressores de manera puntual en l'adolescència, i en la majoria dels casos aquestes conductes tendeixen a desaparèixer al superar aquesta etapa (Stouthamer-Loeber, Wei, Loeber, i Masten, 2004).

A Espanya el més recent estudi d'autoinforme de delinqüència juvenil (Rechea, 2008) és va realitzar mitjançant l'adaptació del *Questionari for the International Study on Self-Report Delinquency*. Aquest qüestionari es va aplicar a una mostra de 4.152 joves escolaritzats, incloent des de l'educació secundària obligatòria (ESO) fins a segon de Batxillerat i Formació professional de grau mig i superior. Segons aquest informe, els 13 anys seria l'edat en que majoritàriament els joves espanyols manifesten haver comès la seva primera infracció legal, augmentant la freqüència infractora, amb l'edat de 17 anys. Un 98,8% dels adolescents de la mostra refereix haver comès alguna vegada en la seva vida una conducta il·lícita lleu, entre elles consumir begudes alcohòliques, consumir haixix o haver participat en baralles. Mentre que altres conductes violentes i contra la propietat de major entitat no superaven el 5%.

Reduir a mig o llarg termini la magnitud de la prevalença no és l'objectiu prioritari del tractament amb menors infractors des de l'Administració de Justícia. Tot i això en el cas de Catalunya des l'any 2010 existeix un servei de mediació comunitària que recolza i orienta als ens locals que tenen interès en implementar accions preventives de la delinqüència en el seu municipi. La reducció de la prevalença de la delinqüència juvenil comporta l'aplicació de mesures a gran escala en tota la població juvenil.

Els serveis de justícia juvenil s'adrecen principalment a aquells joves que ja han desenvolupat alguns tipus de problemàtica relacionada amb comportaments delictius. Des d'aquest serveis especialitzats es té com a criteri d'actuació la reducció de la reincidència i aconseguir la integració social d'aquets menors i joves. El concepte de reincidència en sentit ampli consisteix en cometre un nou delictu quan ja se n'ha comès prèviament un o més d'un (Jennings, 2003). Les accions socioeducatives des d'aquest serveis s'encarreguen doncs d'intentar evitar el nombre de delictes comesos (incidència), com la seva gravetat, i interrompre l'estabilitat dels comportaments delictius, és a dir la durada d'una carrera delictiva. Aquest gruix de casos són els que preocupen més a l'Administració de Justícia, per la pròpia situació de vulnerabilitat i

risc dels joves, com per els efectes perjudicials i d'alarma que poden generar en la societat. En el cas de Catalunya per exemple existeix la Circular 1/2006, del 12 de gener de la DGEPCJJ, on l'article 4 està destinat a la gestió dels factors de risc de reincidència exposant "Per assolir la integració i la reinserció social dels menors i joves els professionals orientaran la seva actuació amb la finalitat de reduir les possibilitats de reincidència, mitjançant una identificació, avaluació i abordatge adequat dels factors de risc i protecció que concorrin en cada cas".

A data d'avui és impensable el treball educatiu amb menors infractors sense comptar amb instruments d'avaluació del risc de reincidència que orientin al professional respecte la intervenció més eficaç a realitzar. Les avaluacions es fonamenten a partir dels factors de risc, i tant professionals com investigadors requereixen de major coneixement empíric respecte la combinació de factors implicats en la prevenció de la reincidència. En aquest sentit la criminologia del desenvolupament ha contribuït a l'elaboració d'instruments predictius de la reincidència. Gràcies a la identificació i discriminació de les variables que afavoreixen la persistència de tendències antisocials (Buelga i Lila, 1999) que s'han pogut crear aquests instruments.

La criminologia del desenvolupament s'ha basat en poder predir el risc, investigant la conducta delictiva en funció dels factors estàtics i dinàmics que presenta l'individu (Blokland i Nieuwbeerta, 2005). Els factors estàtics són els inherents a la persona i al seu passat, consideren per tant la predisposició delictiva inicial, que ve donada per antecedents personals, familiars i d'entorn, sent aquest conjunt de factors els que explicarien la trajectòria delictiva d'una persona (Moffitt, 1993). Aquesta dimensió s'inclou en la valoració del risc de reincidència, però resulta inviable contemplar-la en termes d'acció socioeducativa, ja que no poden ser modificats. En termes generals, i sense entrar a aprofundir, ja que hi ha un capítol dedicat als factors de risc i protecció, podem dir que un factor de risc és una circumstància o atribut del subjecte que s'associa al delicte, i un factor de protecció és tota circumstància o condició del subjecte que s'associa amb una menor probabilitat de desenvolupar conductes delictives.

Continuant amb la distinció de factors estàtics i dinàmics, aquests últims es refereixen a aquelles circumstàncies o condicions personals, familiars o socials que són modificables degut al pas del temps o de la intervenció. Són exemples de factors dinàmics les actituds i els valors, la qualificació professional, les pautes educatives de la família, el grup d'amistats, etc. En resum, els factors de risc dinàmics serien les circumstàncies o dèficits del jove i del seu entorn, que tenen a veure o estan

relacionats amb el seu estil de vida dissocial i que estan subjectes a modificació. En definitiva, és important que l'acció socioeducativa i els programes d'intervenció que s'apliquen a joves infractors s'adrecin als factors dinàmics i a les necessitats criminològiques en les quals si es pot incidir.

El desistiment, és a dir, l'abandonament de l'activitat delictiva ha estat utilitzat per potenciar la capacitat predictiva dels models de carrera delinqüencial identificant així els delinqüents amb major reincidència i els factors de risc associats. Aquest enfoc ha comportat l'anàlisi de les necessitats criminològiques, sense prestar interès al grup de persones que si han deixat de delinquir. És a la dècada dels anys 80, i sobretot a partir de finals dels anys 90 del segle XX, que comença a consolidar-se en el camp de la criminologia la voluntat per conèixer quins són els processos que poden dur a una persona a aturar una carrera delictiva. Apareix una nova corrent que té l'objectiu d'explicar el per què i de quina manera adolescents i adults que han comés diversos delictes aconseguen frenar aquest comportament perjudicial per a ells i la societat. El nom anglès d'aquest fenomen és *desistance*, que traduït seria desistiment.

Bona part de les teories del desistiment prenen com a marc explicatiu els plantejaments teòrics que donen l'origen del desenvolupament del comportament delictiu, ja que en algunes ocasions el desistiment pot ser entès com la cara inversa dels condicionants que han afavorit l'aparició i el manteniment de la conducta infractora. Així com els càstigs corporals i una escassa supervisió de la família són predictors de risc, una educació basada en la correcció a través del raonament i la supervisió constituïran factors de protecció. Però també, i tal com veurem, el desistiment pot fer referència a altres aspectes i estratègies de caire intersubjectiu o contextual que no es relacionen directament amb l'oposició dels factors de risc, ens referim per exemple a canvis en la identitat de l'adolescent, nous vincles emocionals, o la motivació per el canvi. En el seu conjunt, tot aquest seguit de coneixements, han de servir per a construir una teoria pròpia i amb suficient entitat en el camp de la criminologia, i per altres disciplines de l'educació, el treball social o la psicologia. Per poder fer menció al desistiment com a teoria s'haurien de reunir les següents característiques (Garrido, Stangeland i Redondo, 2006):

- a. Ha de definir un sistema de relacions en el que un o més factors explicatius s'associïn a l'aparició del desistiment.

- b. Tant els factors explicatius proposats per la teoria com la pròpia conducta d'estudi que és explicada han d'estar definits de manera que puguin ser mesurables i observables.
- c. La relació que s'estableixi entre els factors teòrics explicatius (competència, autoeficàcia, suports socials) i el desistiment han de ser finalment, avalats i refutats empíricament.
- d. Abans o després, una teoria científica ha de contemplar alguna proposta aplicada. De la teoria deuen derivar-se possibles solucions al problema.

Les investigacions del desistiment estan construint una teoria que defineixi i estructurari un cos conceptual que vinculi entre si les diferents observacions del fenomen. En aquest sentit la tesi que es presenta vol contribuir a ratificar i ampliar la teoria existent sobre els factors de protecció de la delinqüència i les causes explicatives del desistiment.

La literatura científica que actualment es disposa sobre el desistiment pren sobretot com a marc d'anàlisi les teories sociològiques i d'aprenentatge social que expliquen la conducta delictiva, però des de la perspectiva del canvi. En aquests últims anys, i a mesura que s'ha ampliat el coneixement, s'han inclòs noves aportacions.

Gran part de la literatura i producció científica envers el desistiment procedeix dels països de la Gran Bretanya, els Estats Units i Holanda. Entre els autors més destacats podem anomenar a Sampson i Laub, els quals han elaborat una extensió de la teoria del control social i del curs de la vida per explicar el desistiment. Altres autors importants per les aportacions fetes a aquest camp són Piquero, Farrall, McNeill, Mulvey, Maruna, aquest últim en quan a la reconversió de la identitat de l'exdelinquent, i Moffitt, per la taxonomia de la delinqüència. Finalment mencionem les contribucions de Stouthamer-Loeber i Loeber, sobre els factors de risc i protecció, a partir de dades de l'estudi de la Juventud de Pittsburg, i l'investigador i professor emèrit David Farrington. Contràriament en el nostre context no existeixen pràcticament investigadors o grups de recerca interessats per el desistiment, tret del grup en Criminologia aplicada a la Penologia de la Universitat Autònoma de Barcelona, coordinat per Josep Cid.

2.2. Les teories criminològiques que poden explicar el desistiment

Tal com hem mencionat, en les últimes dècades s'ha ampliat la teoria explicativa sobre el desistiment però la mateixa comunitat científica continua reclamant més investigacions que clarifiquin més detalladament les condicions necessàries per a que es produeixi aquest procés (Ungar, et al. 2008).

Si busquem una definició de la paraula desistiment implica deixar de fer quelcom. Vinculada a la delinqüència trobarem que aquesta és definida com "l'abandonament de la comissió de delictes per part de l'individu" (Laub i Sampson, 2001: 34). Segons aquest autors l'estudi del desistiment té els seus inicis a finals dels anys quaranta amb la investigació retrospectiva de Glueck i Glueck *Juvenile Delinquents Grown Up* a finals dels anys quaranta, no obstant l'interès generalitzat per la temàtica va començar a principis dels anys noranta, així com l'ús del terme (Farrall i Maruna, 2004), convertint-se en un tema amb suficient entitat en el camp de la criminologia.

La investigació del desistiment en l'actualitat ha de fer referència a el quan, el com i el per què les persones implicades en carreres delictives abandonen l'activitat criminal (Weaver i McNeill, 2008). Una àrea on hi ha considerable acord és que no té sentit parlar de desistiment respecte aquelles persones que han comès pocs delictes, i que l'ús del seu terme ha de referir-se a aquells que han establert en el seu passat un patró de conducta si més no relativament persistent o greu en el delicte (Panuccio, Martínez i Sullivan, 2012).

El desistiment és un concepte que ha anat transformant-se a mesura que s'ha ampliat el seu coneixement. Tradicionalment s'explicava el desistiment des de la perspectiva del no delinqüent, entenent-la com la cessació d'una carrera delictiva (Shover, 1983). Des d'aquesta òptica s'entén el desistiment com un estat final, on l'activitat delinqüencial s'ha finalitzat o és molt reduïda durant un temps perllongat en el temps.

En quan a la definició i el mesurament del concepte trobem que existeix una certa dispersió en el seu ús. La delinqüència si que té d'inici la comissió d'un delicte i la reincidència es pot mesurar a partir dels fets comesos partint del darrer fet comès. No obstant resulta molt difícil concretar l'acabament. En la literatura criminològica el final de la trajectòria s'acostuma a fixar amb l'edat que es va cometre l'últim delicte, i a la vegada no és una situació irreversible, es poden produir noves situacions de delinqüència després de llargs períodes d'inactivitat. Veiem doncs que la definició de

desistiment porta a certes ambigüitats; quan de temps és necessari per parlar de desistiment? En els estudis criminològics el seguiment dels períodes varien considerablement, però la majoria són bastant curts des de sis mesos a un o dos anys. Són els processos de desistiment els mateixos per joves amb un o dos delictes, d'aquells amb una trajectòria delictiva més ampla? El cometre delictes però de menor gravetat tal com s'ha dit, pot ser vist com un indicador de futur desestiment? De fet no existeix acord al respecte i en l'article *Understanding the desistance form crime* de Laub i Sampson (2001) ens mostren diversitat de definicions d'altres autors, com "la terminació voluntària d'una greu participació en la delinqüència" (Shover, 1996) o el desistiment entès no necessàriament amb caràcter permanent, sinó esdevenir part d'un procés continu amb moments de calma en situacions de delinqüència (Clarke i Cornish, 1985).

Altre problema clau te a veure amb la predicció de l'inici de la delinqüència versus el final de la delinqüència o el desistiment. És possible que les mateixes variables implicades en l'augment estiguin relacionades amb el descens de la delinqüència com per exemple l'associació amb iguals infractors; tot i això també és creïble que tan l'inici, el manteniment com el desistiment representin processos diferents.

A partir de la revisió de la literatura científica feta si podem dir que el desistiment és motiu d'una varietat de processos complexes, psicològics i sociològics, així com de factors associats. Autors com Weitekamp i Kerner (1994) perfilen més el concepte, diferenciant l'acabament, com si fos una ruptura, de la suspensió temporal de la conducta delictiva. Aquests mateixos autors també consideren el desistiment com un procés (no un succés) que implica una desacceleració de la delinqüència, que pot finalitzar amb l'acabament, per tant en la no delinqüència. Loeber i Le Blanc (1990) varen especificar tres components al terme: a) desacceleració en la freqüència de delinquir, b) una reducció en la varietat de delictes per els quals s'ha delinquit i c) una reducció de la gravetat dels delictes comesos.

Cada cop hi ha més consens en contemplar el desistiment com un procés de canvi conductual i intrapsíquic que pot començar fins hi tot abans de la cessació de la delinqüència, i és casi segur que implica a més el manteniment d'aquesta conducta lliure de la transgressió, desaprenent la persona antics patrons de comportament, i substituint-los per nous (Laub i Sampson, 2001; Maruna, 2001). És per tant important conèixer els punts crítics en els quals s'haurien de basar les intervencions amb menors infractors per reduir el nivell de conductes antisocials.

Les exigències metodològiques en recerca varien si contemplem el desistiment com un procés o com un estat final (Bushway, Piquero, Broidy, Cauffman i Mazerolle, 2001). Estudiar el desistiment com un procés no requereix necessàriament d'un llarg període en el temps, no obstant si necessita d'avaluacions periòdiques de l'individu en el transcurs del temps per poder conèixer amb precisió les influències que estan afectant els canvis que s'estiguin produint, tant aquells que afecten a les reincidències, com al desistiment. Contràriament l'estudi del desistiment com un estat final no requereix d'una avaluació freqüent, però si d'un espai de temps suficientment llarg per seguir als individus fins una edat determinada i veure com els patrons de comportament s'han mantingut amb el temps.

A continuació exposem les diferents aproximacions teòriques que ens poden ajudar a entendre les diferents trajectòries delictives i els processos de desistiment. Ens hem basat en la classificació que fan Laub i Sampson (2001) a partir del seu article *Understanding the desistance form crime*, i de les aportacions d'altres autors.

2.2.1. Trajectòria vital i edat

És un fet acceptat per la criminologia del desenvolupament que la delinqüència augmenta de manera molt aguda a l'inici de l'adolescència i que a partir dels 17 anys la delinqüència va disminuint de manera progressiva, com a conseqüència natural del desenvolupament, fins arribar a ser molt reduïda a partir dels 50 anys (Farrington, 1986). D'acord amb els coneixements establerts per la criminologia (Moffitt, 1993), l'activitat antisocial i delictiva dels joves comença a decreixer a finals de l'adolescència. No obstant, existeix un grup d'adolescents que tenen una major probabilitat de desenvolupar una carrera criminal, a aquest grup pertanyen aquells joves que s'han iniciat en la delinqüència a edats molt primerenques, i que durant l'adolescència tenen una gran activitat en diferents tipologies de conductes delictives, moltes d'elles amb un nivell alt de gravetat o violència. Iniciar-se en aquest comportament a finals de la infància, i desenvolupar una carrera delictiva a l'adolescència, influirà en el desenvolupament antisocial del jove. És convenient, des del nostre punt de vista intensificar les investigacions del desistiment en adolescents i frenar així la consolidació d'aquest comportament a l'etapa adulta.

Les edats d'inici en la delinqüència oscil·len força en els diferents estudis, depenent sobretot de l'edat penal en la qual aquell país considera al menor com a responsable penal. També varien en funció del que segons l'estudi és considerat com infracció

penal, o si les dades són extretes mitjançant autoinforme o a partir de fonts d'informació procedents de les administracions que es fan càrrec dels menors o joves infractors.

Una de les explicacions presents respecte l'abandonament de l'activitat delictiva té a veure amb la maduració de la persona. El desistiment té lloc a causa de canvis físics i mentals que són els que ofereixen l'explicació principal per la millora de la conducta amb el pas dels anys (Farrington, 1986). Si la participació en la delinqüència disminueix amb l'edat, sembla raonable que els estudis de desistiment s'hagin plantejat si l'edat en si mateixa pot ser un factor explicatiu del desistiment o si, per el contrari aquest factor només és un correlat del desistiment que explica altres factors, com podria ser l'adquisició de nous vincles socials (Laub i Sampson, 2001), com ara la parella.

Les teories centrades en el transcurs del cicle vital on estan implícits les nocions de períodes, transits, crisis i evolució en el desenvolupament de la persona poden aportar elements de comprensió al per què de l'abandonament de l'activitat delictiva. Des d'aquesta perspectiva a partir d'esdeveniments vitals hi ha "punts d'inflexió" que modulen el procés d'abandonament de la delinqüència (Abbott, 1997) com ara el matrimoni, el treball, tenir fills etc. Aquest component comporta l'establiment de noves pautes normatives que marca l'etapa en la qual viu la persona i rutines diàries que proveeixen a les persones tant d'estructures com d'una activitat significativa. En la joventut i l'edat adulta les activitats rutinàries del treball i la vida familiar tenen dos funcions principals: promoure el recolzament social i el vincle emocional. També poden ocórrer esdeveniments que permetin al jove canviar la seva manera d'interpretar la realitat, un succés o un fet inesperat, com un accident, o un ingrés a presó pot desafiar les seves idees preconcebudes (Haigh, 2009) i incorporar nous pensaments que modifiquin la seva trajectòria.

2.2.2. El delicte com elecció: l'elecció racional

Dins d'aquest grup teòric s'emmarquen algunes teories, com les de l'escola clàssica a partir de Beccaria, i també altres formulacions més actuals com la teoria del delicte com elecció racional. Els fonaments teòrics són la "tendència al plaer" en la conducta delictiva, segons la qual els individus valoren delinquir o no en funció dels beneficis o costos de tal conducta. En conseqüència la societat ha de d'imposar normes i sancions penals que contrarestin la inclinació de l'individu a delinquir.

Segons Wilson i Herrnstein (1985) existeixen dos elements principals que influeixen en la decisió individual de delinquir: els guanys/pèrdues (o recompenses), el seu grau d'immediatesa o demora, i la certesa/incertesa. Succeeix sovint que les recompenses per deixar de delinquir no solen ser immediates, contràriament el benefici de delinquir, és a dir d'obtenir allò que un desitja si que és més ràpid. Alhora en el moment de cometre un delicte també entra en joc la incertesa d'obtenir el benefici que es busca, i també que comporti certs riscos, com ara la detenció, o la pena de presó. D'aquesta manera entren en joc a l'hora d'optar per una determinada conducta les valoracions que un faci en cada cas, dels guanys o pèrdues, i el grau de certesa o incertesa del que pugui passar.

La teoria de l'elecció racional ha rebut algunes crítiques, sobretot per l'excessiva racionalitat que planteja en l'explicació de la conducta delictiva. S'ha qüestionat que molts delinqüents no calculen amb antelació els guanys o les pèrdues de delinquir, i que més enllà d'això no pensen en les conseqüències negatives de la seva conducta (Garrido, et al. 2006).

L'avaluació d'aquesta teoria consisteix sobretot en verificar si es compleixen les seves previsions teòriques principals, es a dir que la privació de llibertat dissuadirà als delinqüents de cometre delictes, ja que a través de l'experiència de la pena de presó els delinqüents frenaran l'acció cap al delicte, i això alhora previndrà la delinqüència del conjunt de la ciutadania. Els resultats d'alguns estudis informen que la pena de presó, *per se*, no afavoreix la no reincidència (Redondo, Funes i Luque, 1994). A aquesta conclusió es va arribar a través de diferents observacions: a mesura que la freqüència d'ingrés a presó augmentava, major era el nombre de reincidències. Un segon postulat de la teoria penal clàssica és que quan més temps passat a presó, i majors els efectes intimidadors, per exemple un règim tancat, més efectes dissuasoris s'aconseguiran en els delinqüents. Els resultats però apunten que com més temps la persona estigui a presó, i privada de llibertat, pitjors són els resultats de no reincidència.

En conclusió doncs, la durada i la duresa de les penes que constitueixen un dels pilars bàsics del nostre sistema penal probablement tenen escassa influència sobre la dissuasió delictiva.

Les explicacions de l'elecció racional per al desistiment tenen com a principal idea que la decisió de deixar de delinquir està basada en la valoració conscient dels costos que implica seguir delinquent i dels beneficis que aporta a la persona la no reincidència. En

l'estudi que va realitzar Shover (1985 i 1996) centrat en quin paper juga el cicle vital en el desistiment va poder comprovar que quan els adolescents entren a l'etapa de la joventut tenen major consciència dels costos de l'activitat delictiva i la immensa majoria cessen de delinquir en aquest moment. La decisió de deixar de delinquir és un dels elements més presents en la literatura del desistiment. Aquest procés de voluntat de canvi comença amb una presa de consciència de les circumstàncies actuals i el qüestionar certes conductes o relacions. De fet aquests són els elements claus que apareixen en qualsevol intent de canvi en les persones. En aquest cas la persona delinqüent construeix nous significats i percepcions, començant així el procés de transició, i pren la decisió de no tornar a delinquir. No obstant segons Haigh (2009) per els adolescents (14 a 17 anys) participants en la seva investigació no era tant una decisió conscient o racional, sinó més aviat producte de la pressió familiar, o de la participació en programes educatius, en canvi la decisió dels joves (18 a 24 anys) si que era producte d'una elecció pròpia més raonada.

2.2.3. Motivació al canvi

Un element clau compartit per la literatura recent del desistiment és la motivació per al canvi, és a dir el desig de no tornar a delinquir, destacant però que els esdeveniments i els suports també juguen un paper important. Si bé alguns autors estan d'acord en que la motivació és necessària, també argumenten que la motivació amb falta de suport social pot no ser suficient per al desistiment (Panuccio, et al. 2012; Giordano, Cernkovich i Rudolph, 2002). Existeix un debat sobre la interacció entre tots dos aspectes, si entren en joc de forma seqüencial o si un precedeix a l'altre. De fet Paternoster i Busway (2009) critiquen que se li ha assignat massa importància a factors desencadenants externs, el que Laub i Sampson (2001) i Maruna (2004) anomenen "punts d'inflexió" -com el tenir parella o tenir una feina-, i poca rellevància als factors interns subjectius precursors del canvi.

Les transformacions subjectives que acompanyen el desistiment poden haver conduït precisament a canvis en els vincles socials o amb el fet d'obtenir i mantenir una feina (Lebel, Burnett, Maruna i Bushway, 2008). Sembla doncs que el procés de desistiment implica interaccions entre estats psicològics, i els contextos socials de suport. Hi ha doncs la necessitat d'aclarir aquestes relacions a través de la recerca.

Paternoster i Bushway (2009) argumenten que la motivació es genera quan es tenen metes de superació, i la persona sap o entén que disposa dels recursos necessaris per

aconseguir els seus objectius. De la mateixa manera aquests autors defineixen la motivació com el desig real per part dels joves en millorar les seves vides, així com l'establiment d'objectius i la posada en marxa d'estratègies concretes per aconseguir-ho. Si bé la motivació no assegura el desistiment, sí que aquesta precedeix el canvi i fa possible un nou estil de vida.

Les decisions que es prenen alhora d'iniciar canvis en la conducta humana ens porten a parlar del model transteòric de Prochaska i Diclemente, molt utilitzat terapèuticament per abordar les toxicomanies. Prochaska i Velicer (1997) proposaven sis estadis en tota conducta de canvi humana, denominats com a precontemplatiu, contemplatiu, preparació, acció, manteniment i recaiguda.

- **Precontemplació:** Es situen en aquest estadi aquells persones que no manifesten desig per canviar la conducta a curt termini, ni en els mesos posteriors. És comú que en aquest estadi les persones que envolten a la persona que té una addicció observin amb major claredat el comportament d'addicció que els propis involucrats.
- **Contemplació:** En aquesta etapa els individus són conscients de que existeix un problema i pensen en superar-ho, però no es troben compromesos a passar a l'acció. La paraula clau seria l'ambivalència, per un cantó les persones són conscients de la seva addicció i pensen canviar, però per altra banda no pensen que els esforços que inverteixin els porti gaires beneficis.
- **Preparació:** Aquest estadi també rep el nom de presa de decisió. És el moment en que la persona es prepara per actuar, es manifesten més contraris que favorables al consum, inclinant-se la balança cap a la disposició al canvi. Aquest estadi no significa que la persona hagi pres una decisió ferma sobre un canvi de comportament, simplement ha començat a fer avenços que el poden ajudar a un canvi estable.
- **Acció:** Aquesta etapa és aquella en que la persona realitza canvis visibles per modificar el seu comportament problemàtic, i ho manté en el temps. Aquests canvis suposen un conjunt d'esforços per mantenir-se abstinent o evitar la conducta problemàtica.
- **Manteniment:** Aquest estadi no té cap durada determinada, es considera que la persona es manté en aquesta fase durant quasi tota la seva vida, sent quelcom obert i sense data de finalització.

- **Recaiguda:** Ens remet a la reincidència, el retorn o l'empitjorament de la persona, sense que això impliqui un retorn de per si, en cas afirmatiu la persona no torna als estadis inicials sinó als intermedis (preparació, acció, manteniment). Es considera la recaiguda no com una fase diferenciada sinó com a part del procés terapèutic que realitza la persona.

2.2.4. La Teoria del control social

Sampson i Laub (1993) defensen que la teoria del control, principalment desenvolupada per Hirschi (1969), no és només rellevant per explicar l'origen de la delinqüència en la infància i la seva continuació a l'adolescència, sinó també per explicar les raons que porten al desistiment. El principal factor que explica la no delinqüència és l'afecció que estableix l'infant o adolescent amb els seus progenitors. Com més fort sigui el vincle de l'infant amb els seus pares, més temor tindrà a defraudar-los i per tant major respecte tindrà a les normes convencionals. Contràriament un control social dèbil i la desvinculació familiar porten a una retirada de les institucions convencionals socials, proporcionant una explicació a la carrera delictiva d'alguns adolescents.

Hirschi (1969) i altres autors (Vold, Bernard i Snipes, 2002) consideren que són quatre els elements estretament relacionats entre si, que uneixen als joves a la societat i que els inhibeixen de cometre delictes:

- **Afecció:** Entès com el conjunt de vincles emocionals que s'estableixen entre persones i que es tradueixen en afecte, admiració, i identificació.
- **Compromís:** Defineix el grau en que els individus estan ubicats o troben el seu lloc, en una societat convencional, especialment amb relació a l'escola, i altres ocupacions juvenils convencionals.
- **Participació:** Significa el grau de participació dels individus en activitats convencionals (escolars, familiars i laborals) que es realitzen en la societat i que els permet adquirir valors i tècniques que els allunyin del delicte.
- **Creences:** És el conjunt de conviccions que tenen les persones favorables als valors establerts.

En quan al desistiment, si un infant s'ha iniciat en la infància o la pubertat en la delinqüència, i ha continuat durant l'adolescència, és probable que un cop arribi a la joventut estableixi nous vincles socials que entrin en contradicció amb l'estil de vida

delinqüencial anterior. Aquesta confrontació esdevindrà un motiu per cessar la conducta delictiva. Segons Sampson i Laub (1993) els principals factors explicatius del desistiment són el fet que una persona consolidi una relació de parella i l'accedir a una feina estable. Hem de dir però que la inserció laboral sembla operar com a factor de canvi quan interactua amb altres factors, com ara l'edat o les condicions de treball. Aquest nou rol i les experiències satisfactòries són importants per a l'individu delinqüent, arribant al punt de que aquest nou estil de vida es converteix en una realitat per a ell que no vol perdre i que val la pena protegir (Mulvey, et al. 2004).

Els resultats d'algunes recerques indiquen, tal com s'ha comentat anteriorment, que la motivació és important per al desistiment, i que tant la família com els professionals que intervenen són elements significatius en aquest procés (Panuccio, et al. 2012). Aquests autors van observar en el seu estudi qualitatiu realitzat a joves que s'havien desinternat d'un centre educatiu i que s'estaven mostrant desistents que la por a tornar a ser detingut, la maduració, els vincles socials amb els progenitors, la parella, i valorar les oportunitats d'educació i treball jugaven un paper important en la determinació inicial de deixar de delinquir, i que aquest procés estava clarament reforçat per l'oferta i l'aparició d'aquests mecanismes de vinculació social.

2.2.5. La Teoria de l'aprenentatge

El desenvolupament psicosocial dels individus és el resultat de la interacció entre la persona i la societat. Els models que posen èmfasi en el caràcter ambiental en la conformació de la conducta expliquen aquelles que són apreses. Entre els models teòrics destaquem el proposat per Bandura (1986), per les seves posteriors implicacions en les explicacions de la conducta antisocial.

Aquest autor va criticar les teories que posaven tot el poder explicatiu de la conducta en l'ambient extern o en la persona, establint un determinisme direccional, el qual segons ell, considerava que només les respostes de les persones són la conseqüència de la interacció entre l'individu i l'ambient. Des d'aquesta perspectiva s'obviava que la conducta no és només el resultat, sinó que es converteix en un factor que interactua amb el propi individu i el seu entorn. Per aquest motiu aquest autor proposa un model de "reciprocitat triàdica", entre l'individu, l'ambient i la pròpia conducta. Això vol dir per tant que la pròpia conducta no és només un resultat sinó que alhora interactua entre la persona i el context, donant possibilitat a que s'introdueixin canvis. La persona, per tant, no és un receptor passiu sinó que se l'entén amb capacitats i conductes

orientades a accions. Aquestes no són només el resultat de respostes a estímuls socials, sinó que dependran en bona mesura del seu pensament, que permetrà planificar la conducta, autoregular-la per aconseguir les seves metes, i canviar el seu entorn a través de la seva conducta. Ara bé, les capacitats amb les quals compta l'individu s'han de veure estimulades per l'entorn, el qual ha d'oferir les condicions adequades per aprendre a relacionar-se d'una manera socialment acceptada.

Segons Bandura (1986) existeixen varies influències en l'aprenentatge de la conducta:

- a. Influència familiar: L'aprenentatge de la conducta prové de l'entorn on no només s'aprèn sinó que a més es reforça la conducta.
- b. Influència sub-cultural: L'aprenentatge de la conducta prové del lloc o de l'entorn on resideix la persona.
- c. Influència simbòlica: Els aprenentatges provenen de l'observació de models a la societat (modelatge simbòlic): imatges, mitjans de comunicació, videojocs, etc.

En el marc de la teoria de l'aprenentatge social Akers i Sellers (2009) afirmen que les variables que expliquen la iniciació de la delinqüència són les mateixes que per el desistiment. Els adolescents que delinqueixen provenen d'un procés de socialització deficitari, bé per models inadequats en la família, com ara l'ús de la violència, o amb falta de criteris educatius prosocials per part dels seus referents adults. Aquests adolescents acaben tenint series dificultats en les relacions interpersonals, ja que l'entorn no l'ha dotat de suficients recursos personals per afrontar reptes diaris i mostrar un comportament socialment adaptat. Segons Garrido (2005) als delinqüents juvenils els hi manca un repertori adequat de competències socioemocionals; el compensen, perceben o valoren el seu món, raonen o resolen els conflictes, juga un paper important en la conducta antisocial, i especialment en el seu deficitari ajust social i emocional. No vol dir això que aquest conjunt de dèficits siguin la causa directa de la conducta antisocial, simplement afavoreixen tal com assenyala Ross, Fabiano, Garrido i Gómez (1996) que l'individu presenti clars desavantatges en la convivència diària i que per tant, el facin més susceptible a les influències delictives. Ara bé, de la mateixa manera que es poden aprendre conductes delictives també es poden modificar mitjançant l'educació. En aquest aprenentatge caldrà la influència de models prosocials que puguin modelar a la persona com proveir-la d'habilitats socials, com l'assertivitat o l'empatia.

Dins de la teoria de l'aprenentatge social se'n deriven dues perspectives o models que poden explicar l'inici i el manteniment de la conducta delictiva: *el Model de Desenvolupament Social: una teoria de la conducta antisocial*, de Catalano i Hawkins (1996) i *el Model General Psicològic, Social i de la Personalitat de la Conducta Criminal*, de Andrews i Bonta (2006). Aquestes teories es basen en que el comportament és après a través de la interacció amb l'entorn sobre la base principalment del contacte amb persones o grups que han reforçat pensaments, sentiments i actituds que precedeixen la conducta delictiva.

La teoria del Desenvolupament Social de Catalano i Hawkins (1996), es fonamenta en que les persones s'impliquen en activitats per la satisfacció o la recompensa que esperen aconseguir. Els suports i els vincles positius que estableixen els individus repercuteixen segons aquesta teoria en la conducta prosocial o dissocial. El risc de conducta antisocial en l'adolescència segons aquests autors es pot veure reduït quan els joves cerquen i troben influències positives de caire prosocial, bé amb persones o amb institucions, adquirint així creences que recolzen el comportament positiu.

Els valors i les creences en torn a comportaments prosocials i antisocials determinen el desenvolupament de conductes cap a un cantó o cap a l'altre. Aquests valors s'adquireixen a partir dels agents de socialització com la família, l'escola, el grup d'iguals, o la societat en general, que influeixen en l'adquisició de determinats valors. Alhora, aquestes unitats de socialització s'encarregaran d'inhibir o reforçar el comportament adaptat o desadaptat influint amb els costos i beneficis dels seus propis interessos segons les normes i els valors dels agents de socialització. Per tant, el comportament de l'individu serà prosocial o dissocial depenent dels valors del grup amb el qual la persona ha establert vincles o relacions (Kempf, 1993).

Aquesta teoria a més explica l'inici, el manteniment i l'acabament de conductes antisocials, assumint que la persona evoluciona en el transcurs de la seva vida, adoptant per tant una concepció evolutiva del desenvolupament de la persona. En general, les influències prosocials i antisocials influeixen en les posteriors etapes, per exemple, si en un període el menor ha estat involucrat en conductes violentes, li resultarà més difícil establir relacions prosocials en el futur. En cada transició s'espera que el comportament antisocial tingui un efecte negatiu indirecte en les relacions i interaccions socials, establint-se vincles prosocials i compromís com creença en la legitimitat de les lleis i les normes socials.

A mesura que l'adolescent adquireix un major grau de maduresa, la imitació de conductes i les influències del grup d'iguals, són progressivament menys importants. Segons Warr (1998) el desistiment està relacionat amb la reducció de les companyies dissocials. Aquesta conceptualització suggereix que la inversió en les relacions socials és gradual i acumulativa, en resultes el desistiment serà també progressiu i acumulatiu. En canvi, aquells menors que han tingut algun ensurt en les interaccions prosocials, i que per contra continuen obtenint majors recompenses a partir de la transgressió, s'hipotetitza que continuaran delinquent establint-se una cronicitat en aquest comportament.

L'altre model al qual fèiem abans referència, dins les corrents de l'aprenentatge social, és el Model General Psicològic, Social i de Personalitat de la Conducta Criminal d'Andrews i Bonta (2006). Val a dir que aquest model és el més utilitzat a l'actualitat per a la comprensió de la conducta infractora i la predicció del risc de reincidència. Aquest model, així com l'anterior parteix d'una perspectiva ecològica, on la persona viu, creix i es desenvolupa en un context interactiu i dinàmic, d'aquí que la família, l'escola, el grup d'iguals i la comunitat es considerin unitats que conformen el procés de socialització. La interacció de la persona amb l'entorn explica el desenvolupament de la delinqüència, on molts factors tendeixen a estar interrelacionats, tant a nivell individual com social. Aquests autors per tant han elaborat una teoria derivada de les principals variables causals de la delinqüència: les actituds, les relacions interpersonals, la història conductual i la personalitat antisocial, centrant les seves explicacions en els principis del condicionament clàssic i operant (recompenses, costos, antecedents) i en els aprenentatges socials i cognitius (control cognitiu de la conducta i significació de les creences, actituds i relacions socials). Les actituds antisocials davant una situació, les creences d'autoeficàcia i els estats cognitius emocionals són factors de risc especialment importants en aquesta teoria. El fet que l'adolescent es senti capaç de delinquir dependrà de la història prèvia, a majors èxits en la realització d'aquesta acció es veurà incrementat el sentiment d'autoeficàcia.

Un altre factor que inclou aquesta teoria és l'associació amb relacions antisocials i poques de prosocials, com les influències estructurals que alimentaran o descoratjaran l'activitat antisocial. Des d'aquesta teoria per tant una intervenció eficaç serà aquella que implementi activitats orientades al desenvolupament de noves habilitats de conducta, cognitives i emocionals, aspirant a més a modificar aquells elements del seu ambient que estan influïnt en aquestes competències, mitjançant la implicació de la família en el procés educatiu del menor, la participació del jove en recursos

comunitaris o la creació de noves oportunitats on es fomentin els principals vectors de la competència emocional.

2.2.6. La Teoria de l'etiquetament (*labeling approach*)

El pressupòsit central d'aquesta teoria seria que la delinqüència és el resultat dels processos de control social, on els delinqüents són etiquetats per la mateixa societat per a ser diferenciats de la resta de la població. Els seus principals autors són Lemert (1981), Becker (1974) i Cohen (1989). Aquesta teoria concedeix un gran pes explicatiu als mecanismes d'atribució de significat i als efectes que aquests processos d'atribució tenen sobre la conducta posterior dels individus.

Segons la teoria de l'etiquetatge, una vegada adquirit l'estatus de delinqüent és molt difícil canviar aquesta categoria per dues raons: una, per la dificultat de la comunitat per acceptar novament a la persona que ha delinquit, i l'altra perquè l'experiència de ser considerat com a delinqüent, i la publicitat que això comporta acostumen a culminar en un món en el qual el propi subjecte s'autopercep com a delinqüent. A més els processos d'aprendre a ser delinqüent acostumen a ser consumats per les pròpies institucions que suposadament tenen la finalitat d'eradicar la delinqüència, com les presons, els centres educatius de justícia juvenil i els psiquiàtrics (Giddens, 1993).

Aquesta teoria ha rebut forces crítiques, alguns l'han reduït a l'estatus de teoria sensibilitzadora sobre les problemàtiques socials d'aquest col·lectiu, o de manca de rigor metodològic i conceptual. Giddens (1993) afegeix que en posar el focus d'atenció a l'etiquetatge no es tenen en compte els factors relacionats amb la conducta delinqüencial, com les diferències en els processos de socialització, i les actituds diferencials entre els individus. Afegeix a més que l'autodeterminació de delinqüent no assegura la delinqüència futura, sinó que hi ha molts altres condicionants que la poden afectar, com ara el tractament rebut, el contacte amb altres delinqüents, el trencament d'altres relacions socials etc.. (Redondo, 1998).

Malgrat les crítiques a les quals hem fet al·lusió, les investigacions sobre el desistiment han pogut demostrar que els canvis en la identitat poden explicar la reducció o l'abandonament del delictes, com ara les investigacions realitzades per Maruna (2001). Aquest investigador compara el discurs de persistents i desistents de l'activitat delictiva arribant a la conclusió que, en els primers la persona segueix captiva de l'etiqueta de "delinqüent", veient-se esclava de les circumstàncies i incapaç d'evitar-les. En canvi, en el discurs desistent apareix una clara separació entre la identitat de la persona

“delinqüent”, que la persona la situa en el passat, i la identitat actual, en que la persona assumeix un rol de persona convencional capaç de superar les circumstàncies que en el passat la van portar a delinquir. Aquesta reconstrucció del jo és especialment apropiada com a contingència per no delinquir. Tal com assenyala Maruna (2004), la idea que la persona es sent capaç de superar els condicionants del seu passat i d'afrontar els problemes que li ofereix el present és plenament coherent amb la teoria desenvolupada per Bandura (1977) sobre el sentiment d'autoeficàcia com a base per tal que la persona porti a terme els canvis de conducta que, en aquest cas, són propis d'una vida convencional.

La majoria dels joves que van participar en l'estudi qualitatiu de Haigh (2009) verbalitzaven que per a ells participar en dinàmiques delictives era una experiència normal, podríem dir que diària, per diversió o per poder sobreviure, instaurant-se com una rutina en el seu modus de vida. La transició a abandonar aquest estil de vida i començar una altra etapa, per molt problemàtica que fos percebuda la situació per el jove, portava implícit la pèrdua de la identitat, per configurar-ne una altra, que malgrat ser desitjada, era menys clara. És per tant important en el treball psicoeducatiu amb joves infractors acompanyar-los en la configuració d'aquesta nova identitat com a no delinqüent.

El desistiment és el resultat de canvis en els patrons conductuals, especialment a l'últim període de l'adolescència. Aquesta explicació suggereix dos aspectes, en primer lloc, l'abandonament és normatiu i esperat al llarg de la vida. Alguns infants rebels abandonen el seu comportament antisocial quan comencen l'escola, i d'altres abandonen l'activitat delinqüencial en el moment de transició a l'edat adulta i així successivament. La segona afirmació és que el canvi cognitiu és el precursor del canvi conductual, el que Maruna (2004) menciona com a “deconstrucció de la identitat”. Les implicacions doncs seran que per desistir es requereixen prèviament canvis en la percepció d'un mateix o de la realitat que l'envolta i nous pensaments orientats a bones fites que guiïn les seves accions. Sense aquest impuls existiran limitacions per arribar a desistir i arrelar una identitat prosocial.

2.2.7. La Teoria de la tensió

Un resultat que sembla constant en les recerques dirigides a conèixer els factors que expliquen les diferències entre les persones que reincideixen d'altres que desisteixen és que les primeres troben molts més obstacles que les segones per deixar de

delinquir. Les recerques de Farrall (2002) i Bottoms i Shapland (2010) són plenament coincidents en el resultat que les persones que van reincidir van viure, a la sortida de la presó o en el context de compliment d'una mesura en llibertat una situació molt més problemàtica que els que van desistir. En general podem dir que les que van reincidir varen tenir més problemes econòmics, major dificultat per inserir-se laboralment, més conflictes familiars o de parella i addiccions a les drogues. Segons Merton (1980) aquesta tensió condueix a la desviació i a la delinqüència, com resultat de la situació d'anomia. El concepte d'anomia és definit com aquell procés propi de les societats modernes, que resulta del canvi ràpid de valors socials, sense que es doni temps a la substitució per uns altres valors alternatius. Com a resultat els individus es queden sense valors i normes que utilitzin com a referents per a la seva conducta.

D'acord amb la teoria de la tensió (Agnew, 2006) la delinqüència es pot explicar com el resultat de la frustració degut a factors derivats de pressions ambientals relacionades amb la pobresa, el conflicte, la repressió o la desigualtat d'oportunitats, i a la incitació a la delinqüència, per obtenir objectes atractius, o el fet de pertànyer a subcultures que reforcen la delinqüència, com ara la pertinença a bandes. Aquest autor identifica tres fonts que poden generar tensió en els individus:

1. La impossibilitat d'aconseguir objectius socials positius, tals com una millor posició econòmica o un major status social.
2. La tensió que li produeix a l'individu també la privació d'aquelles gratificacions que una persona espera o desitja tenir.
3. La tensió que pot precipitar-se quan una persona és sotmesa a situacions negatives o aversives de les quals no pot escapar. Exemples en serien el divorci, la separació dels progenitors, viure en un habitatge insalubre, l'atur etc..

Cullen, Williams i Wright (1997) han desenvolupat la teoria de la tensió per explicar el desistiment. D'acord amb aquests autors el suport que rep la persona, com ara el material o l'emocional, és rellevant per tal que pugui cobrir de manera legítima les seves necessitats. Així doncs, a mesura que la persona accedeix a aquest suport, pot facilitar-li o dificultar-li el canvi.

En aquesta línia Haigh (2009) va explorar els obstacles amb els quals topaven joves que havien tingut una història passada de delinqüència i que es trobaven encara en un procés de transició a una nova etapa al marge de l'activitat criminal. Molts dels joves entrevistats trobaven que "el camí correcte", és a dir el no tornar a delinquir, els hi resultava difícil, dubtaven de les seves pròpies capacitats per no recaure de nou,

pensaven que viurien una vida desproveïda de riscos o sensacions, i en alguns casos pensaven que els demés els jutjarien per el seu passat. L'autora arriba a la conclusió que el desistiment és un procés complex i complicat per als joves que provenen d'una trajectòria delictiva persistent.

Per als operadors del sistema de justícia juvenil resulta particularment important centrar-se en establir connexions entre la comunitat i els adolescents infractors, creant així noves formes de capital humà en els delinqüents i de capital social en la comunitat, sensibilitzant-la per a poder potenciar un rol reintegrador envers aquest col·lectiu. Aquesta idea la trobem plasmada amb l'impuls de la justícia restaurativa, i la potenciació de programes de mediació entre agressor i víctima, o de reparació del dany a la comunitat.

En aquesta línia alguns autors com Ungar et al. (2008) assenyalen que la comunitat ha d'estar disponible per aquells menors que han infringit la llei, oferint-los experiències educatives que reforcin la recuperació d'aquests adolescents. Les societats que no creuen en les possibilitats de reinserció i de canvi aconseguiran que realment els delinqüents no pensin que realment poden canviar la seva trajectòria de vida (Maruna, 2001).

A mode de resum

La millora del sistema que atén als joves infractors comporta realitzar diagnòstics i abordatges adequats a les problemàtiques que presenta aquest col·lectiu. L'actual criminologia, i altres disciplines vinculades al tractament de joves infractors estan interessades en fer aportacions que repercuteixin en la qualitat de la intervenció dels serveis, i que finalment això reverteixi en un benefici per als joves implicats.

Existeixen diferents teories que ens expliquen el per què certes persones trenquen amb les normes de convivència mitjançant el delictes. Les teories a les quals es fa al·lusió provenen del camp de la sociologia i de la psicologia. Les formulacions teòriques més actuals interrelacionen alguns elements claus de les diferents teories, sent per tant integradores i facilitant un anàlisi global del fenomen de la delinqüència.

Algunes d'aquestes teories s'han utilitzat per explicar el desistiment, és a dir el cessament de la conducta delictiva, i en l'actualitat s'intenta elaborar un cos teòric empíric que expliqui aquesta realitat. Actualment s'entén que el desistiment és un

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

concepte dinàmic, que no té per què ser permanent, i que cal enllaçar-ho amb la idea de procés. Les teories que més pes tenen són les teories sociològiques i de l'aprenentatge social. No podem oblidar però com l'edat, o el gènere, i les diferències individuals també afecten al desistiment, la presa de decisió de la persona al voltant de continuar o no delinquent, i per últim com els canvis d'etapa en la vida dels individus també poden tenir implicacions amb el propòsit de no tornar a delinquir.

Les teories sociològiques remarquen com les influències socials poden estigmatitzar als delinqüents i limitar el desistiment. La proposta educativa recau en emfatitzar el paper de la comunitat per afavorir la reconstrucció de la identitat i oferir-li noves oportunitats de reinserció. Així mateix aquest grup de teories refereixen la importància dels controls socials, i de la creació de vincles del jove delinqüent amb persones que són contraries a la delinqüència.

Un altre bloc de teories explicatives del desistiment en joves infractors són les teories de l'aprenentatge social. La interacció amb entorns i persones que dotin a aquests joves de majors competències sociopersonals comportarà un millor ajust social. També el fet que el menor acumuli més fracassos que èxits en l'activitat delinqüencial farà disminuir la seva autoeficàcia respecte aquesta conducta.

CAPÍTOL 3

Reincidència i desistiment en adolescents i joves: factors de risc i de protecció

Introducció

En el present capítol es descriuen i analitzen aquells factors que poden augmentar la probabilitat de reincidència i aquells que poden actuar afavorint el desistiment. En primer lloc s'ofereixen les definicions d'ambdós constructes, començant amb els factors de risc, al ser els que tradicionalment més interès i preocupació han despertat en la comunitat científica, i després introduïm els factors de protecció, i les diferents classificacions existents, aclarint algunes confusions sobre l'ús d'aquest terme.

Les investigacions des de la perspectiva del risc han estudiat per què els adolescents delinqueixen, és a dir quins factors els fa vulnerables, i quins elements poden perpetuar aquest comportament fins a l'adultesa, reincidint en diverses ocasions, i cronificant-se aquest estil de vida en el jove infractor. El sistema de justícia juvenil ha estat atent a aquest conjunt d'evidències empíriques, oferint serveis i programes adequats als diferents perfils d'adolescents infractors. Podem dir que existeix una graduació en la intensitat de l'acció socioeducativa, iniciant-se el circuit amb una resposta puntual mitjançant el programa de mediació, de caire eminentment responsabilitzador i preventiu, fins l'altre extrem que seria el programa d'internament en centre, per aquells adolescents amb delictes greus o llargues carreres delictives.

Lamentablement aquest gruix de joves són els que pitjors percentatges d'èxit obtenen en quan a la seva inserció social i cessació de conductes delictives. Davant d'aquests resultats l'opinió pública pot pensar que és un cost innecessari la inversió en polítiques socials i educatives per aquest grup. Hem de dir que les necessitats criminològiques d'aquest grup són considerables, i que cal ampliar el coneixement sobre com es poden millorar les accions socioeducatives que evitin la reincidència d'aquest col·lectiu. Aquesta reflexió ens convida a canviar el punt de mira cap als factors de protecció d'aquells involucrats en trajectòries delictives.

Les investigacions sobre desistiment contribueixen a elaborar propostes de reinserció basades en la investigació científica sobre els factors que promouen aquest procés i les transfereixen al sistema penal amb l'objectiu d'optimitzar els recursos existents o crear-ne de nous.

Un concepte afí al de desistiment, a nivell teòric com en les pràctiques educatives a desenvolupar és la resiliència. En aquest capítol busquem les diferències i similituds entre els dos termes arribant a la conclusió que el desistiment podria ser una subàrea

més de recerca de la resiliència donat que la finalitat final, des de les dues vessants, és l'estudi de la superació d'obstacles i la recuperació de la persona en contextos d'adversitat.

Fruit d'aquesta unió entre el desistiment i la resiliència, i de les evidències empíriques dels elements que poden promoure aquest fenomen en adolescents infractors, que descrivim en aquest capítol els factors presents en el desistiment, desgranant els conceptes de motivació, autoeficàcia i competències emocionals.

3.1. Concepte i característiques dels factors de risc i els factors de protecció

La investigació en el camp de la inadaptació social ha estat centrada en l'enfocament del risc, relacionant les nocions de vulnerabilitat i exposició al perill (Jessor, 1993). L'objectiu era observar l'infant o adolescent en risc, fins a quin grau els riscos condicionen la seva vida i les defenses amb les que compta. S'ha observat que les causes de la inadaptació social són sovint variades, i el seu desenvolupament i mode de manifestar-se particular en cada individu. La definició més acurada trobada en la bibliografia científica consultada ens diu que els riscos són qualsevol influència que augmenta la probabilitat de desenvolupar una condició problemàtica, empitjorar-la o mantenir-la (Kirby i Fraser, 1997). Segons la definició d'altres autors com Pianta (1990) el risc no descriu el resultat en si, sinó una probabilitat o un potencial de que un resultat no desitjat es produeixi. Els riscos es defineixen com a fets o elements de l'individu o l'entorn que, si estan presents, augmenten la probabilitat de desenvolupar trastorns psicopatològics, i comprometre la salut, el benestar o la *performance social* (Jessor, Van de Bos, Coasta i Turbin, 1995). Aquesta probabilitat ve donada per la presència de diversos factors referits tant als trets individuals com també a les característiques socials i a factors derivats de la interacció constant entre persona i entorn.

Aplicat a la infantesa i l'adolescència, Braverman (2001) els defineix com aquells estressors o condicions ambientals que incrementen la probabilitat que un menor desenvolupi una adaptació pobra o tingui resultats negatius en àmbits com la salut física, la salut mental, els resultats acadèmics o l'adaptació social. A nivell general alguns dels factors de risc més importants són les experiències traumàtiques (mort del pare o mare), pobresa, conflicte familiar, exposició crònica a la violència i problemes

en els pares (abús de substàncies, conductes delictives o problemes de salut mental). L'objectiu de les investigacions des de la perspectiva del risc era observar el desenvolupament de l'infant o l'adolescent en risc, per tal d'esbrinar en quin grau, els riscos modelaven la seva vida. Fou aleshores quan es va introduir el concepte de vulnerabilitat, considerant que els individus no són iguals davant el risc, sinó que hi són vulnerables en diferents graus. Els factors de vulnerabilitat serien les característiques del menor que el predisposen vers el risc però no condueixen directament a un resultat negatiu, només quan s'hi fa present la variable de risc.

Els factors de risc no actuen de manera aïllada (Vandistendael, 2003) i a més el risc tendeix a ser acumulatiu i estable (Rutter, 2000), la qual cosa magnifica les conseqüències negatives associades a ell. Intuïtivament, com més temps l'infant o adolescent estigui exposat a alts nivells de risc, major serà la probabilitat de que importants processos de desenvolupament quedin interromputs i el comportament es vegi pertorbat. És a dir, el risc acumulatiu està altament associat amb resultats negatius, i la possibilitat d'un resultat negatiu augmenta quan major és el nombre de factors de risc (Rutter 2000). A més Sameroff, Seifer, Baldwin, i Baldwin (1993) suggereixen que és més rellevant la quantitat de riscos, que la qualitat del factor de risc. Un exemple clar seria que la reincidència en el delicte augmenta dràsticament com més elements de risc hi trobem (Stattin, Romelsjo i Stenbacka, 1997).

Els factors de risc són freqüentment compensats per factors *protectors*. Aquest fenomen d'assolir una adaptació exitosa malgrat circumstàncies ambientals amenaçadores (risc) rep el nom de resiliència, essent la capacitat de fer front i superar els factors negatius i externs (riscos), mantenint un comportament socialment acceptable en ambients d'adversitat, i rebutjar conductes inadaptades (Grotberg, 1995). L'interès previ per els factors de risc va anar transformant-se en un creixent interès per els factors de protecció. Es va passar aleshores a estudiar les competències d'aquests infants i adolescents, i les estratègies d'afrontament i d'adaptació.

Per a referir-nos a resiliència hi ha d'haver situacions o factors de risc com de protecció que ajudin a reduir o evitar un resultat negatiu. La resiliència es centra en l'exposició al risc, i en aquest context de risc es basa més en les fortaleeses que en els dèficits, podem entendre doncs la resiliència com un mecanisme adaptatiu bàsic que tenen tots els essers humans davant esdeveniments traumàtics, estressants o dolorosos. Això vol dir que per parlar de factors de protecció aquests han d'exercir "funcions protectores" de certs nivells de variables de risc específiques.

Segons Rutter (1979, 1990) parlem de factors protectors a les circumstàncies, característiques, condicions i atributs que faciliten aconseguir la salut integral de l'adolescent i el desenvolupament d'aquest com individu i com a grup. Són definits com aquells trets de les persones, entorns, situacions i/o esdeveniments que semblen moderar les prediccions de psicopatologia basades en nivells de risc individual. Els factors de protecció, si estan presents, afavoreixen la resistència davant el risc i fomenten resultats caracteritzats per patrons d'adaptació i competència. Tanmateix l'absència d'aquest factors, com per exemple el compromís de la família, l'escola, la religiositat, l'esport, el treball, la manca de valors morals i ètics, de capacitat en la resolució de problemes, o de gestionar adequadament les emocions, són precursors de la delinqüència i de conductes antisocials (Palermo, 2009).

En un inici el terme factors de protecció s'havia utilitzat per referir-se a tots els factors associats a resultats positius, independentment de la procedència o no d'exposició a situacions d'alt risc, argumentant actualment els investigadors que cal referir-se a protecció sempre i quan estigui interactuant amb el risc, i serveixi per poder predir un resultat (Garmezy, Masten i Tellegen, 1984; Rutter, 1987). La protecció doncs no pot ser definida com l'absència de risc. En la interacció amb el risc ens ha d'ajudar a predir en quin grau i de quina manera quedarà preservada la persona d'aquella situació problemàtica.

Les primeres recerques més significatives en el camp de la resiliència són de finals dels anys 70 i principis del 80 del segle XX, i pertanyen a autors anglosaxons com Rutter, Cox, Garmezy, Werner i Smith. En aquests estudis l'èmfasi recau en les capacitats i la personalitat de l'infant i l'adolescent, entenent-la com un atribut personal, o una característica intrínseca de la persona, ignorant en alguns casos, les influències ambientals i socials. Aquesta concepció de la resiliència ha estat criticada posteriorment per autors com Rutter (1990) o Luthar i Zelayo (2003) els quals pensen que la resiliència no pot ser vista com un atribut fix i estable de l'individu, ja que les circumstàncies varien. La capacitat de la persona per resistir a l'adversitat pot canviar a través del temps o de l'espai en que s'ubica, remarcant Rutter (2000) la importància de considerar en les investigacions el context social amb el qual interactua la persona, al facilitar la promoció d'aquest procés o inhibir-ho.

A trets generals, podria considerar-se que l'existència de diverses forces que enforteixen els factors de protecció no són el resultat de l'atzar. Ambdós classes de factors, - risc i protecció - solen ser el resultat de processos iniciats temps enrere i en ocasions han incorporat els valors culturals com el patrimoni social. Tan mateix són

susceptibles de ser reforçats i desaparèixer, la interacció entre ells és dinàmica, canvien depenent de les etapes de desenvolupament, i poden variar d'acord amb la situació d'adversitat. Poden actuar de manera independent o interactuar entre ells, intensa o moderadament “per prevenir o minimitzar el resultat de la crisi o de l'adversitat crònica” (Grotberg, 1995: 34).

A continuació es presenta una classificació amb tres possibles processos en quan a la protecció (Fergus i Zimmerman, 2005): el model compensatori, protector i desafiant. El model compensatori es dona quan un factor de protecció contraactua en una direcció oposada a un factor de risc, referint-se alguns autors a *factors promotors* en comptes de protectors (Sameroff, Bartko, Baldwin, Baldwin, i Seifer, 1998; Stouthamer-Loeber, Wei, Farrington i Wikstrom, 2002; Stouthamer-Loeber, et al. 2004). Aquests factors els anomenen d'aquesta manera donat redueixen directament problemes de comportament, i estan associats a la salut mental o al comportament prosocial. El no transgredir la norma o delinquir ve donat per els factors promotors que eviten o fan disminuir la presència de factors de risc. Els factors promotors per tant estan associats a millors resultats sota totes les circumstàncies i prediuen una baixa probabilitat de delinqüència.

El model protector dona un pas més, és aquell on les qualitats o els recursos moderen els efectes d'un risc i un resultat negatiu, per tant ens referim ja a situacions adverses, i actuen en tant que pretenen modificar els efectes d'un risc o reduir la probabilitat d'un resultat negatiu. Des d'aquesta perspectiva els factors de protecció han estat conceptualitzats com processos que interactuen amb factors de risc en la reducció de probabilitat d'un resultat negatiu (Rutter, 1990). La prevenció de conductes delictives, amb joves ja implicats en carreres delictives, vindrà donada per l'augment de factors de protecció, així com per la funció correctiva que tenen aquests factors sobre determinats comportaments o situacions de risc de l'adolescent.

El model desafiant és aquell en que la relació entre un factor de risc és curvilínia, és a dir, l'exposició a nivells alts d'un factor de risc s'associa amb resultats negatius, però nivells moderats de risc estan relacionats amb resultats menys negatius (o fins i tot, positius). Això indicaria que l'exposició a baixos nivells de risc, ajudaria a preparar als adolescents a afrontar els riscos futurs. Els factors de protecció per tant no són necessàriament fets intrínsecament beneficiosos; l'interès no és tant per factors que ens fan sentir bé, com per processos o mecanismes que ens protegeixen del risc (Rutter, 1990). Això implica que no és tant la variable sinó la cognició que fa la persona de l'esdeveniment, i que inclús un factor de protecció pot venir donat per una variable

que per si mateixa pot esdevenir un risc per la salut o l'adaptació social. Un exemple seria una ruptura sentimental amb la parella, per ella mateixa és un factor de risc en tant que comporta una crisi emocional per la persona, però en funció de la vivència que faci l'individu, com dels suports que pugui rebre del seu entorn, pot finalitzar com una oportunitat de creixement personal, o com a desencadenant d'una depressió. Tal com s'explica per tant per comprendre la vulnerabilitat o la protecció cal analitzar també el mecanisme o el procés que hi ha implícit en aquella variable.

Per alguns autors els factors de protecció són considerats com una subcategoria dels factors promotors, disminuint aquests últims la probabilitat de tenir problemes de comportament (Pollard, Hawkins i Arthur, 1999; Rutter, 2000). En canvi els factors de protecció moderen els efectes del risc, reduint la probabilitat de problemes associats, però només en l'adversitat (Rutter, 1987). Interpretem doncs que els factors promotors són aquells que promouen un desenvolupament positiu en la persona sota qualsevol circumstància, i que els factors de protecció actuen quan ja ha aparegut la malaltia, el conflicte etc.. moderant així l'exposició al risc o intentant eliminar-lo. Braverman (2001) i Luthar (1991) defensen que els factors de protecció i de risc han de ser tractats conceptualment de manera diferent, i que la baixa intensitat d'un factor de risc no pot ser considerat com un factor de protecció. Els factors promotors i de protecció per tant tenen entitat per ells mateixos, i efectes sobre la pròpia conducta de la persona, moderant si s'escau l'efecte del risc.

Van der Laan, Veenstra, Bogaerts, Verhulst i Ormel (2009) varen realitzar un estudi prospectiu des de la preadolescència fins als 25 anys en grups diferents de menors infractors, de menor a major gravetat en la situació de delinqüència (N 2230). Aquests autors van concloure que l'acumulació de riscos en la preadolescència i poca presència de factors protectors feia que la problemàtica s'agreugés un cop arribaven a l'adolescència, per altra banda, si els factors protectors es mantenien al llarg del temps es promovia la no delinqüència.

Stouthamer-Loeber et al. (2004) recolzen a més que l'acumulació de riscos en varis contextos de desenvolupament del menor, amb absència de factors de protecció, augmenta dràsticament el risc de delinqüència persistent. Tanmateix les evidències de la seva recerca suggereixen que és de gran importància la intervenció en la pubertat i l'entrada a l'adolescència perquè la magnitud dels efectes protectors disminueix a mesura que els adolescents es fan més grans. En quan a les conclusions els autors incorporen la idea que els efectes de risc i de protecció tendeixen a equilibrar-se, i que

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

malgrat no ser possible eliminar o reduir els riscos, el resultat pot ser millorat mitjançant el reforç dels efectes protectors.

Són per tant varies les recerques que conclouen que els factors protectors en l'arribada a l'adolescència no exerceixen prou contrapès envers el risc, però en canvi una exposició al llarg de la preadolescència de factors protectors si que demostren reduir els efectes de resultats negatius. Estudis de la delinqüència juvenil des d'una perspectiva ecològica revelen a més que l'acumulació dels riscos en diferents àmbits de vida, en tant que contextos de desenvolupament, incrementa a la llarga efectes negatius en el comportament i l'adaptació social del menor (Stouthamer-Loeber et al. 2002). En referència als factors protectors succeeix el mateix, una acumulació de factors de protecció disminueix la probabilitat de problemes de comportament (Sameroff et al. 1998).

3.2. Els factors de risc i de protecció de la delinqüència en adolescents infractors

A continuació, a la taula 3.1, es presenta un resum de les variables que s'han de tenir en compte en l'estudi de les carreres delictives, relatives a factors de risc històrics, contextuals i individuals. Per aquesta classificació hem tingut en compte alguns metaanàlisi d'estudis predictors de la reincidència (Gendreau, Little i Goggin, 1996; Cottle, Lee, Heilbrun, 2001) i altres recerques consultades.

Taula 3.1. Factors de risc associats a la reincidència.

FACTORS HISTÒRICS (ESTÀTICS)		
	Mecanisme de risc	Autors que el descriuen
Sociodemogràfics	<ul style="list-style-type: none"> • Edat • Gènere (ser home) • Àrea geogràfica de procedència 	Cain (2000) Gendreau, et al. (1996) Moffitt (1993)
Familiars	<ul style="list-style-type: none"> • Maltractament infantil • Violència intrafamiliar • Créixer en una estructura familiar diferent a la convencional • Delinqüència en la família • Drogodependència en la família • Pràctiques educatives en la infància restrictives, arbitràries • Escassa vinculació afectiva 	Cottle, Lee, Heilbrun (2001) Smith i Thornberry (1995) Costa, Mató i Morales (1999) Edlson (1999) Farrington (1989)
Individuals	<ul style="list-style-type: none"> • Fracàs social i acadèmic • Història delictiva • Inici prematur en la delinqüència 	Farrington (1991) Moffitt (1993)
FACTORS INDIVIDUALS I CONTEXTUALS (DINÀMICS)		
	Mecanisme de risc	Autors que el descriuen
Familiars	<ul style="list-style-type: none"> • Pautes educatives inadequades • Presència de malalties físiques o psíquiques • Baix nivell socioeconòmic 	Torrubia (2004) Moffitt (1993)
Individuals	<ul style="list-style-type: none"> • Personalitat antisocial • Actituds antisocials • Abús de substàncies • Impulsivitat • Baix autocontrol • Desocupació laboral o formativa 	Andrews i Bonta (2006) Garrido (2005) Rutter, et al. (2000) Costa, et al. (1999) Loeber i Hay (1997) Catalano i Hawkins (1996)
Entorn	<ul style="list-style-type: none"> • Relació amb joves dissocials • Entorn marginal 	Andrews i Bonta (2006) Thornberry i Krohn (2001)

Font: elaboració pròpia.

De la revisió feta volem fer un seguit d'aclariments explicatius i comentaris que complementin la informació descrita a la taula 3.1.

El gènere sembla ser una variable força predictor, atès que l'home té molt més risc de reincidir que la dona. Les explicacions que s'atribueixen a la baixa prevalença de les dones en mostres de delinqüents pot tenir a veure amb el rol social que té la dona de cura i, en alguns casos la religió (Giordano, et al. 2002).

L'edat també és un factor predictor molt reconegut, ja que hi ha més risc de reincidència si s'ha iniciat un contacte prematur amb la justícia (Moffitt, 1993). No hi ha el mateix acord pel que fa a les àrees geogràfiques de procedència, si bé hi ha autors que les identifiquen com a significatives (Cain, 2000) altres autors alerten que aquestes desapareixen quan es controlen altres variables, com són el suport familiar, la situació econòmica desfavorable o els recursos socials que es tenen a l'abast (Cottle, et al. 1997).

La història prèvia de conductes delictives en l'adolescent també incrementarà l'aparició de conductes futures d'aquest estil, si en el passat varen tenir més beneficis que penalitzacions (Moffitt, 1993).

La família, com a grup principal de referència, esdevé un objectiu fonamental en els estudis de delinqüència, perquè no només és important per a la socialització de l'infant, sinó que a més pot estar facilitant la formació i el manteniment de comportaments delictius. Hi ha força consens a considerar que les conductes dissocials i la reincidència es vinculen significativament a pautes educatives inadequades en la família. Nombrosos estudis proporcionen un conjunt de variables familiars relacionades amb la delinqüència, especialment un procés de socialització deficitari, i ser un model inadequat de referència per als fills. Altres formes de desviació dels pares, tals com l'abús de substàncies (Booth i Zhang, 1996) i malalties mentals, també es vinculen a la violència juvenil.

Les variables històriques que fins ara hem destacat tenen un pes important en la predicció del risc de reincidència però la investigació ens diu que els millors predictors de la reincidència són els factors dinàmics (Garrido, 2005). Els factors individuals i contextuals dinàmics engloben tot el conjunt de variables denominades com necessitats criminològiques, les quals són canviants, i constitueixen pròpiament els objectius d'un programa de tractament. Els factors individuals tenen a veure amb la gestió emocional i les actituds propenses a la dissociabilitat. La personalitat i les actituds marquen la direcció del comportament, racionalitzen i expliquen la conducta,

sent la base del control personal. La manera com els delinqüents pensen, perceben i valoren el seu món, o com resolen els problemes, juga un paper important en la conducta antisocial i especialment en el seu deficitari ajust social i emocional.

La gran majoria d'investigadors coincideixen en destacar que les amistats antisocials són un dels majors predictors de la reincidència. Les amistats regulen mitjançant la pressió de grup el que es considera correcte o no a través de recompenses o càstigs, i és així com el menor va interioritzant conductes delictives, en cas que el grup de referència sigui antisocial.

La identificació dels factors de risc que precedeixen a l'aparició de determinades conductes de risc proporciona informació valuosa sobre on cal centrar els esforços per a la prevenció de l'origen i desenvolupament d'aquestes conductes. Molts d'aquestes estudis remarquen la intervenció a edats primerenques, i que per altra banda, petites accions reeducatives en l'inici d'aquest recorregut poden resultar molt afavorides per reconduir aquestes situacions delinqüencials.

Gràcies a la rellevància que ha adquirit en aquestes últimes dècades la perspectiva de la resiliència i el desistiment que s'ha intensificat l'estudi dels factors de protecció front la delinqüència. Tot i els avenços en aquestes últimes dècades es reclamen més investigacions, a poder ser de caire longitudinal respecte els factors de protecció de la delinqüència (Farrington, 1995). Estudiar a fons aquests elements és l'objectiu prioritari de les recerques actuals tant amb infants i adolescents vulnerables com amb menors infractors. Els seus resultats no tant sols tenen implicacions per al desenvolupament positiu de l'infant o adolescent, sinó també per els esforços de prevenció com d'intervenció dirigits a orientar les polítiques públiques i els programes socials (Masten, 2001).

Recordem que per a fer ús del terme de desistiment cal que l'adolescent tingui una història prèvia delictiva a la qual se li associïn factors de risc estàtics i/o dinàmics. A més de l'estudi dels factors de risc, les investigacions des de la perspectiva del desistiment centren l'interès en esbrinar quins factors de protecció són necessaris i quines són les interaccions que s'han de produït entre aquests factors per a que s'iniciï i es mantingui aquest fenomen. Els resultats d'aquestes recerques poden contribuir a precisar amb major claredat les valoracions del risc de reincidència i guiar sobre quina intervenció cal tenir en compte per afavorir el desistiment.

Després d'haver presentat les principals explicacions i les teories que poden explicar el canvi en adults i adolescents infractors a continuació introduïm els resultats d'algunes

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

investigacions rellevants des de la perspectiva del desistiment i dels factors de protecció.

Taula 3.2. Resultats d'estudis sobre factors protectors en població adolescent infractora.

INVESTIGACIÓ	RESULTATS
Moffitt (1993)	En la taxonomia de perfils de delinqüents Moffitt va comparar diversos grups, discriminant joves delinqüencials d'aquells que no havien mai comès cap mena d'infracció. La falta d'oportunitats estructurals per delinquir, viure en entorns rurals, haver començat tard el període evolutiu de l'adolescència i tenir una personalitat introvertida, eren els trets més significatius entre joves que no havien delinquit mai respecte d'altres que si havien comès un o més fets delictius.
Leibrich (1996)	En una recerca qualitativa aquest autor va concloure que la vergonya va ser el fet més freqüent per fer dissuadir als delinqüents i el creixent autorespecte. Altres conceptes relacionats serien la deshonra personal o el penediment.
Catalano i Hawkins (1996)	En aquesta recerca els adolescents deixaven de ser violents quan desenvolupaven estrets vincles amb companys o adults prosocials reforçant-se així el comportament positiu. Aquests elements eren factors protectors d'una futura situació delinqüencial si als 12 i 13 anys estaven vinculats a l'escola i tenien bones experiències, així com certes habilitats prosocials. La probabilitat de violència als 18 anys entre els joves que eren agressius als 10 era menor per aquells que amb 15 anys assitien a serveis religiosos, hi havia una bona supervisió familiar o estaven ben vinculats a l'escola. Els joves que experimentaven més d'un d'aquests factors protectors als 15 anys tenien menys probabilitats que altres de veure's involucrats en fets violents.
Born, Chevalier i Humblet (1997)	Els factors protectors d'adolescents agrupats en la categoria de resilients en l'estudi <i>Resiliència, desistiment i carrera delictiva d'adolescents infractors</i> comparteixen molts trets de les característiques dels adolescents resilients d'altres estudis. La mostra va ser extreta d'un centre de justícia juvenil. Només van arribar a considerar un 7% de la joventut estudiada com a resilient. Les diferències més significatives en ambdós grups (resilients i no resilients) eren que els resilients disposaven de més recursos personals, autocontrol i maduresa. No eren percebuts com agressius, tenien interès per els altres, eren capaços de mantenir relacions estables amb persones fora de la família nuclear i disposaven d'una xarxa social ampla de suport, indicador observat també per Rutter (1987). Acceptaven la normativa i no imposaven les seves idees als seus

	<p>iguals, tenien sentiment de culpabilitat per les males accions comeses, s'adaptaven fàcilment a la institució i estaven satisfets de la mateixa al produir-se el desinternament.</p>
<p>Laub, Nagin i Sampson (1998)</p>	<p>Respecte les relacions amoroses aquests autors varen observar que el fet de tenir una parella actuava com a factor predictor del desistiment.</p>
<p>Maruna (2001)</p>	<p>Aquest investigador destaca la importància que va tenir per uns adolescents desistents la relació confiada que havien establert amb els seus educadors. Segons aquest autor la relació va ser un element central per promoure processos de canvi ajustats a cada jove. El pla de treball de l'educador permetia que els adolescents desistents poguessin avançar més ràpidament en un procés de canvi i millora.</p>
<p>Stouthamer-Loeber et al. (2002)</p>	<p>Aquests autors han investigat les trajectòries de delinqüents juvenils i els factors associats a la conducta antisocial amb la intencionalitat final de crear serveis i estratègies preventives.</p> <p>Del conjunt de variables estudiades algunes es podien prestar a compensar o moderar la delinqüència, exemples en serien la honradesa, la bona relació amb els progenitors, la supervisió parental i la motivació envers l'escola, sense arribar a conèixer quines combinacions de factors protectors eren suficients per compensar el risc. Com aspectes interessants a assenyalar són que els desistents respecte els persistents en el delicte, tenien bones experiències en àrees com el treball - sense arribar però a cert prestigi ocupacional -, l'educació, - sense referir-se a educació superior o obtenir el graduat -, o les relacions socials. És a dir, el desistiment sembla formar part d'un procés continuo cap a l'adaptació social, on tot i no veure's immers en noves dinàmiques transgressores segueixen tenint certs desavantatges i dificultats en el marc escolar o el treball. Els factors associats amb el desistiment en la franja d'edat 13-16 tenen a veure amb les habilitats de relació amb els seus iguals, la por a ser novament detingut, actuant aquest fet com element dissuasori, el tenir a la llar sancions psicoeducatives, i per últim el baix consum de substàncies.</p>
<p>Stouthamer-Loeber et al. (2004)</p>	<p>A partir de la mostra de l'anterior estudi citat, els investigadors van realitzar un contrast entre persistents i desistents de la mostra amb major historial delictiu. És important assenyalar que el 40% dels adolescents havien desistit a l'edat adulta jove. No obstant, un examen al detall revela que més de la meitat d'aquests individus havien comés delictes penals, tot i que a nivells més baixos.</p> <p>Aquestes conclusions suggereixen que resultats de resiliència per sobre</p>

	<p>del 25% (Vanderbilt-Adriance i Shaw, 2008) són difícils que es donin en mostres d'alt risc.</p> <p>Els factors que podien fer dissuadir als joves de cometre delictes eren pensar en que un pot ser novament detingut, el baix consum de substàncies, i les habilitats per trobar una feina. Un dels elements destacats fou la responsabilitat d'aquest joves amb relació al treball. La majoria d'aquest factors protectors varen tenir continuïtat a l'edat dels 20 anys, podent dir doncs que hi ha un manteniment d'aquests factors a l'edat adulta.</p>
Piquero, Brezina i Turner (2005)	<p>Aquests autors van utilitzar una mostra de joves de 17 anys dels Estats Units per comparar individus que mai, o en alguna ocasió havien delinquit, amb d'altres adolescents amb varietat de delictes en la seva carrera criminològica. El grup exdelinquent tenien menys amics delinqüents, tenien menys experiències amb joves delinqüencials, bona relació amb els seus professors, menys símptomes de depressió, i d'autonomia personal. Aquests mateixos autors, Brezina i Piquero (2007) van trobar posteriorment els mateixos indicadors en un altre estudi, i que el grup exdelinquent tenien més creences morals i menys capacitat de lideratge que els joves del grup delinqüent.</p>
Van Domburg, Loeber i Bezemer (2009)	<p>En aquest estudi es va explorar l'impacte dels factors de risc i de protecció sobre la infància. Els autors van informar de l'absència de problemes de desenvolupament i presència de desavantatges socials, demostrant l'impacte dels factors de risc ambientals en absència de problemes personals. El grup que havia deixat de delinquir es caracteritzava per participar en activitats familiars i formar part d'un nucli familiar petit, així com majors vincles socials amb la seva família i els seus amics. Com en d'altres recerques (Thomberry i Krohn, 2001) observem que els vincles positius pronostiquen la finalització de la conducta antisocial dels delinqüents més petits (8 anys) i fomenten la conducta prosocial.</p>
Van der Laan et al. (2009)	<p>En aquest estudi els desistents tenien una actitud positiva cap a les regles escolars i l'autoritat. Tot i no arribar a obtenir bons resultats acadèmics buscaven més ajut en les tasques escolars que els reincidents. En l'àmbit personal dos factors mostren la vessant protectora, la timidesa i un temperament fàcil, coincidint el darrer factor amb altres troballes d'experts significatius en el camp de la resiliència (Rutter, 2000; Werner i Smith, 1992). Referent a la família el promoció de l'autonomia i la responsabilitat en els fills disminuïa la probabilitat de situacions greus de delinqüència.</p>

Murray (2009)

Aquesta és una recerca qualitativa orientada a saber com els adolescents mantenen la seva condició de desistents. L'autora va concloure que hi havia quatre estratègies claus de desistiment: a) la gestió que en fan dels amics amb els quals es relacionen amb una amalgama de possibilitats, des de joves que eviten als seus contemporanis fins d'altres que limiten el número o la qualitat de la seva interacció amb els iguals infractors; b) fent projeccions amb el futur que volen, a partir de metes i il·lusions, amb una "orientació positiva cap al futur"; c) aspectes d'identitat on els desistents no volien ser considerats per els demés com a delinqüents, i definir-se "ells" (opositors) diferents als "altres" (infractors) reafirmant així la seva condició de no delinqüent. Aquesta autora denomina aquest procés com "resistència activa", i desmitifica la imatge passiva associada a no delinquir. Aquest paper actiu dona als joves un protagonisme especial, considerant-los com agents socials i reconeixent als joves la seva pròpia capacitat de recuperació.

Font: Elaboració pròpia a partir dels autors citats.

Hem de puntualitzar, respecte a les recerques presentades anteriorment, que no hi ha una plena unanimitat en considerar que aquests factors exerceixen funcions protectores de la delinqüència juvenil, i el mateix podem dir respecte els factors de risc. En la revisió realitzada hem localitzat factors que si presentaven relacions amb el desistiment, mentre que en altres casos no era així. Per exemple la por a ser detingut o ingressar en un centre tancat no era segons Haigh (2009) un element prou contundent com per deixar de delinquir mentre que altres recerques diuen el contrari (Stouthamer-Loeber et al. 2004). Una altra variable que en altres estudis no es relaciona de manera significativa amb deixar de delinquir seria el contraure matrimoni o tenir parella. En aquest sentit, per poder donar credibilitat a aquesta afirmació alguns autors remarquen la importància de considerar el vincle emocional i les característiques prosocials de la parella (Uggen i Kruttschnitt, 1998).

Amb tot això, volem remarcar que els factors de risc i protecció són orientacions per a l'acció socioeducativa, i que no hem d'establir relacions determinants de causa-efecte, ja que tal com hem vist tant la reincidència com el desistiment són fenòmens multicausals. Ara bé, si que ens resulta útil establir una classificació per poder emetre judicis estructurats en les valoracions del risc de reincidència.

A continuació, a la taula 3.3, hi ha resumits els principals factors protectors de la delinqüència juvenil.

Taula 3.3. Factors de protecció de la delinqüència juvenil.

RECURSOS INDIVIDUALS	Mecanismes de protecció	Autors
Trets de personalitat	Timidesa Temperament fàcil Alt coeficient intel·lectual	Van der Laan et al. (2009). Born et al. (1997).
Trets i/o qualitats personals	Vergonya/penediment/ culpabilitat Reserves morals sobre actes il·legals Maduresa Optimisme Reconstrucció del jo: identitat no vinculada amb la delinqüència	Leibrich (1996).
Competències sociopersonals	Habilitats prosocials Autocontrol Interès per els altres Habilitats per la resolució de problemes Capacitat per preveure les conseqüències Valors ètics o morals Acceptar la normativa social Sensibilitat envers els altres Confiança en un mateix Autoeficàcia Desig de canvi per part del menor i jove a partir de l'anàlisi de la seva realitat	Vanderbilt-Adriance i Shaw (2008). Paternoster i Bushway (2009). Condly (2006). Nagin i Tremblay (1999). Catalano i Hawkins (1996). Hoge, Andrews i Leschied (1996).
Relacions socials	Vincles amb companys o adults prosocials Associació amb amics no- delinqüents Amplia xarxa de suport	Rutter (2000). Born et al. (1997). Catalano i Hawkins (1996).
RECURSOS FAMILIARS	Mecanismes de protecció	Autors
Sistemes de control coherents	Família promotora d'autonomia i responsabilitat en l'adolescent Bona relació amb els progenitors Supervisió parental Reforçar els bons hàbits de treball Establir regles i expectatives clares de comportament Tenir a la llar sancions psicoeducatives Llaços afectius amb persones prosocials Establir vincle emocional amb la parella sentimental	Van der Laan et al. (2009) Warr (1998) Catalano i Hawkins (1996)
RECURSOS DE LA COMUNITAT	Mecanismes de protecció	Autors
Experiències escolars	Estar escolaritzat i assistir al recurs. Motivació envers l'escola Bona vinculació/ compromís a l'escola	Born et al. (1997) Catalano i Hawkins (1996)
Experiències amb altres institucions	Bona adaptació al centre educatiu de justícia juvenil.	

3.3. La relació entre resiliència i desistiment

Un cop revisats els conceptes com els mecanismes subjacents en el desistiment podem arribar a la conclusió que la resiliència i el desistiment són conceptualment diferents, però que tenen força en comú (Robertson, Campbell, Hill i Mcneill, 2006). Aquest apartat el dedicarem a establir les similituds i les possibles diferències.

La investigació sobre aquests conceptes i els factors explicatius s'han realitzat des d'àmbits disciplinaris diferents, el desistiment des de la disciplina de la Criminologia i la resiliència des de la Psicologia del Desenvolupament i el Treball Social. Els orígens dels conceptes provenen de diferents corrents i per tant els seus resultats han estat aplicats a la intervenció amb delinqüents o a persones amb problemes d'addició en el cas de la Criminologia, o a infants, adolescents i famílies en situació de vulnerabilitat, en el cas de la Psicologia, la Pedagogia o el Treball Social.

Igual que els estudis de resiliència analitzen resultats positius en contextos de risc (Luthar, Cicchetti i Becker, 2000) el desistiment intenta explicar també com els delinqüents s'obren camí en un context amb dificultats. En els dos supòsits això és possible gràcies a intervencions o processos concrets que contenen o moderen l'exposició al risc. Les variables implicades tant en el desistiment com en la resiliència són semblants, per exemple l'afrontament a l'estrés, l'autoeficàcia o el suport social apareixen com mecanismes moderadors del risc i promotors d'aquests processos en ambdues literatures.

Això ha comportat que des d'aquestes disciplines existeixi un solapament en les dimensions estudiades, i fins hi tot en les pràctiques educatives a implementar tant en el sistema de protecció com de reforma amb adolescents infractors. Alguns investigadors com Fitzpatrick (2011) animen a ampliar el cos d'investigacions que fomentin el diàleg entre el desistiment i la resiliència, unint dues àrees que fins fa poc estaven del tot separades.

És important però destacar que el desistiment i la resiliència no són el mateix.

L'adolescent resilient seria aquell que tot i trobar-se en una situació de vulnerabilitat per delinquir ha aconseguit defugir d'aquesta situació. Contràriament el desistent, si que té en aquest sentit un passat de fracàs, però en l'actualitat intenta esquivar nous

conflictes i recuperar-se de la condició de delinqüència. És per aquest motiu que el desistiment fa referència a un canvi conductual, l'acabament d'una carrera delictiva. La resiliència en canvi és un concepte molt més genèric i d'abast ampli, que no té perquè implicar necessàriament un canvi en la conducta de la persona (Robertson et al. 2006). El que sí està clar és que en tots dos casos hi ha implícit la idea d'afrontament en contextos d'adversitat. Tanmateix, i malgrat el passat no resiliència de l'adolescent infractor, aquest haurà de posar en marxa en el present estratègies d'acció que li permetin combatre el risc i impulsar una trajectòria diferent a la iniciada. El component de construcció positiva que emfatitza Vandistendael (1997) és un dels trets que conforma la resiliència. Les experiències dels joves infractors que reconstrueixen la seva vida són doncs des del nostre punt de vista fenòmens a encabir en la recerca sobre la resiliència.

Revisant la definició ens trobem que "la resiliència és un procés dinàmic que implica una adaptació positiva en un context d'adversitat i on a més es requereixen de suports socioeducatius" (Luthar, et al. 2000: 543). Tal com veiem la idea de procés en el concepte de resiliència ens permet poder relacionar aquest concepte amb el desistiment. La resiliència no té un caràcter permanent, i es pot veure afectada al llarg del cicle vital de la persona, i a més no té per què manifestar-se en totes les esferes de la vida de la persona. La resiliència no és per tant absoluta ni per sempre, sinó que és fruit d'un procés dinàmic que a més cal desenvolupar al llarg de la vida. De fet Braverman (2001) defensa que els subjectes que són resilents en una edat, poden deixar de ser-ho en edats posteriors. Amb tot, des de la psicologia de l'aprenentatge i de la personalitat, és d'esperar que l'infant resiliència mantingui posteriorment aquesta resiliència en posteriors etapes (Becoña, 2006).

En ambdós casos, tant en la resiliència com en el desistiment, està present la idea de procés. Així com el desistiment no és permanent, ja que es poden produir recaigudes en el delictes després de llargs períodes d'inactivitat (Soothill i Francis, 2009), tal com assenyala Rutter (2000) les persones poden ser resilents en algunes experiències, però no en totes. La resiliència a més es pot veure afectada al llarg del cicle vital de la persona, per la mateixa concepció dinàmica que té el concepte. Això implica des de la perspectiva de la resiliència la necessitat de mantenir aquelles condicions que preserven a la persona del risc, i d'actuar la pròpia persona, en el cas del desistiment, de manera continuada en l'ús i l'aplicació d'estratègies d'afrontament per prevenir possibles reincidències.

En la revisió del concepte de desistiment hem vist que per a poder referir-nos a aquest concepte el jove ha de tenir un historial delictiu amb diverses causes. Sovint l'explicació de la reincidència va associada a la interrelació de diversos factors de risc. En aquest context de risc els adolescents desistents són aquells joves que no delinqueixen, i que obtenen a més uns bons o moderats nivells d'inclusió social. La investigació en el camp del desistiment es centra en aquesta població, de la mateixa manera que les mostres en les recerques de resiliència són aquelles que aconsegueixen resistir en un context de risc, i fins hi tot sortir-ne enfortit de l'experiència.

Els efectes tant en la resiliència com en el desistiment són acumulatius. Alguns autors parlen de "l'efecte cadena" (Drapeau, Saint-Jacques, Lepine, Begin i Bernard, 2007), on els factors protectors van sumant, resultant un efecte acumulatiu, i on la combinació de diferents factors té un impacte molt més fort en la preservació de la persona front situacions de risc, que si només actua un o dos factors de protecció. Les noves oportunitats poden aparèixer un cop la persona ha iniciat una trajectòria prosocial, multiplicant-se així els avantatges en diferents àrees de la seva vida.

Existeixen factors comuns en la literatura del desistiment i la resiliència que actuen promocionant processos de millora o canvi. Ens referim als "punts d'inflexió" que Drapeau et al. (2007: 30) classifiquen d'acció, relació i reflexió. Els punts decisius d'acció tenen a veure amb aconseguir un repte, adquirint així les persones noves habilitats i reforçant el seu amor propi. L'autoeficàcia per tant està directament relacionada amb la resiliència i el desistiment, al veure la persona que pot superar els obstacles això reverteix en l'increment de la percepció de domini i de control d'aquella situació. El segon punt decisiu és la relació positiva amb un adult significatiu, o altres recursos, sempre i quan la persona els requereixi, en disposi i els necessiti (Ungar et al. 2008). Finalment la reflexió és un altre component present en ambdós processos, pensar abans d'actuar ajuda a avaluar les accions i adoptar, si s'escau, noves estratègies d'afrontament a les dificultats diàries.

Tant la resiliència com el desistiment impliquen una mirada al passat, però l'accent recau en el futur. El desistiment pren en consideració el punt d'origen de la carrera delictiva i les seves causes, i en quan a la resiliència cal conèixer prèviament els condicionants d'adversitat passats. Ara bé, més enllà del que pugui haver succeït amb anterioritat, tots dos conceptes tenen interès per el futur, accentuant el desistiment la possibilitat de canvi de les persones infractores, i la resiliència, tot i ser un concepte

d'abast més ampli, també comparteix la voluntat de resistència i superació futura (Robertson, 2006).

En quan a les implicacions pràctiques tant la teoria de la resiliència com la del desistiment emfatitzen les capacitats de l'individu i obren una via de treball complementaria a la gestió del risc (Fitzpatrick, 2011) buscant solucions als problemes que contemplin una visió més optimista, fonamentada amb els resultats de recerques que volen explicar l'èxit de les persones en circumstàncies adverses.

La resiliència és conceptualitzada com una capacitat per resistir les adversitats i comparteix certes similituds amb el concepte de competència (Masten, Burt i Coastsworth, 2006). S'entén doncs que el concepte de competència està lligat al de resiliència, en tant que són mecanismes o processos concrets que contenen o moderen l'exposició al risc, i què disposar d'aquestes característiques ja serien indicadors de resiliència (Becoña, 2006). Tanmateix Luthar (1991) en el seu estudi *Vulnerability and resilience. A study of high risk adolescents* va definir als adolescents resilents com aquells que eren competents i capaços a nivell social i conductual. Fer a l'adolescent infractor "socialment competent" és un dels objectius genèrics principals en la gran majoria d'accions socioeducatives amb aquest col·lectiu. Afavorir el desistiment implica intensificar un treball individual amb l'infractor, i també amb la comunitat per a que promocióni les competències necessàries que li permetin controlar i gestionar emocions negatives, com la ira o la frustració, i iniciar com mantenir activitats normalitzades que requereixen d'habilitats socials bàsiques.

Buscant els fils d'unió de les dues perspectives ens trobem tres eixos que apareixen en les dues literatures: la motivació al canvi i l'autoeficàcia, les capacitats i competències que ens permeten una millor adaptació, i per últim la necessària implicació de la comunitat. Els tres components semblen fonamentals per a que el desistiment sigui un fenomen estable, dit d'una altra manera, per a que un jove tingui èxit aquest haurà d'interpretar que pot superar els obstacles sense recórrer a la delinqüència ni a l'agressió (autoeficàcia), i per tal objectiu haurà de valdre's i potenciar aquelles competències que li permetin un bon autocontrol i ajust social, i per últim comptar amb un context que reforci la motivació al canvi i li ensenyi a desenvolupar-se de manera prosocial.

3.4. Les competències sociopersonals com a factors protectors de la reincidència

Les diferents aportacions de les teories del desistiment contempnen un ampli ventall d'explicacions que poden originar l'inici i el manteniment d'aquest procés. Aquesta tesi pretén optimitzar l'acció socioeducativa amb adolescents infractors, i és per aquest motiu que ens interessa especialment l'estudi d'aquelles qüestions on si existeix capacitat d'acció per orientar polítiques de reinserció, com d'implementar programes i accions per promoure el desistiment. L'orientació socioeducativa a la qual vol arribar aquesta investigació ens obliga a centrar-nos en aquells eixos dinàmics susceptibles de poder ser modificats gràcies a la intervenció de l'entorn. A continuació ens aturarem en les competències socioemocionals, com a possibles factors relacionats amb el desistiment.

El concepte de competència podríem dir que està en revisió degut a la seva complexitat i amplia varietat de categories. Es defineix com "la capacitat per mobilitzar adequadament el conjunt de coneixements, capacitats, habilitats i actituds necessàries per realitzar activitats diverses amb cert nivell i eficàcia" (Bisquerra i Pérez, 2007:3) o també pot ser definida com un concepte integrador que es refereix a la capacitat per generar i coordinar respostes (afecte, cognició, comunicació i comportament) flexibles i adaptatives a les demandes, generant estratègies per aprofitar les oportunitats de l'ambient (Waters i Sroufe 1983:15).

Les competències són factors protectors que poden moderar o contenir la delinqüència juvenil i, a la vegada, són considerades com a promotores del desenvolupament positiu en l'adaptació social dels adolescents. Partint d'aquesta premissa l'individu competent serà aquell que resistirà millor les pressions de l'exterior i es relacionarà amb l'ambient de forma positiva i adaptada (Rutter, 2007) sense infringir la llei o sense donar mostres de comportaments disruptius. La taula 3.4 pretén unificar, a mode de síntesi, el que de manera genèrica autors com Jessor (1993) i Rutter (1990) defineixen com factors protectors, i que posteriorment, Lerner (2005) d'una altra manera va teoritzar com a model de les cinc competències necessàries per al desenvolupament positiu dels adolescents.

Taula 3.4. Les competències com a factors protectors.

Model de les cinc competències (Lerner, 2005)	Factors protectors (Jessor 1993; Rutter, 1990, 2007)
Contactes: Vincles positius amb persones (família, iguals, o altres adults, o amb les institucions).	Implicació en activitats incompatibles o alternatives a conductes problemàtiques, compromís amb institucions organitzades.
Confiança: Sentit intern de valoració global positiva d'un mateix i d'autoeficàcia.	
Caràcter: Respecte a les normes socials, adquisició de models de conducta adequats, sentit del correcte i incorrecte (moralitat). Inclou l'autocontrol.	Les competències constants o qualitats de l'adolescent que donen lloc a la resiliència són la capacitat d'acció personal a persistir davant les dificultats, a controlar l'impuls, mantenir un bon control emocional i empatitzar amb les altres persones.
Cura dels demés: Empatia i simpatia.	
Capacitat: Bon rendiment en les diferents activitats (social, acadèmica, vocacional). Inclou habilitats socials com l'assertivitat, la resolució de conflictes i la capacitat per prendre decisions.	

Font: Elaboració pròpia a partir de la revisió de Lerner (2005) Jessor (1993) i Rutter (1990, 2007).

Segons la *Colaborative for Academic Social and Emotional Learning (CASEL)* (2010) algunes denominacions utilitzades a aquesta tipologia de competències són: competències participatives, competències personals, habilitats per a la vida, competències interpersonals, competències socials, competències emocionals, o competències sociopersonals. Aquestes competències ens han de permetre gestionar les pròpies emocions en les relacions interpersonals o en les activitats diàries. Bisquerra (2003) en un intent integrador de les diferents denominacions que reben aquest conjunt de competències utilitza l'expressió de competències sociopersonals.

3.4.1. Classes de competències sociopersonals

Les competències sociopersonals impliquen un conjunt de "coneixements", unes habilitats de "saber fer" i unes actituds i conductes de "saber estar i ser", integrades entre si. Tot aquest conjunt constitueix un capital o potencial d'actuació vinculat a la capacitat de mobilitzar-se o posar-se en acció en un context determinat que posseeix uns referents d'eficàcia (Bisquerra i Pérez, 2007).

A taula 3.5 es presenta un recull dels constructes que aglutina la competència sociopersonal.

Taula 3.5. Competències sociopersonals.

Competències sociopersonals	
• Motivació	• Altruisme
• Autoconfiança	• Responsabilitat
• Autocontrol	• Capacitat de presa de decisions
• Paciència	• Empatia
• Autocrítica	• Capacitat de prevenció i solució de conflictes
• Control de l'estrés	• Esperit d'equip
• Assertivitat	• Autoeficàcia

Font: Bisquerra i Pérez (2007:4).

El concepte de competències sociopersonals incorpora un ampli ventall de dominis. Inclou aquelles que fan al·lusió a l'esfera cognitiva de la persona i a la conducta motivada per les pròpies emocions i els pensaments. Sense elles resulta difícil poder interactuar de manera positiva amb el nostre entorn, prèviament processem la informació i els estímuls que ens arriben de l'exterior, per a poder passar després a l'acció.

Dins de les competències sociopersonals s'inclou la motivació. Aquesta serà definida com un estat de la persona que la impulsa a realitzar una conducta utilitzant el màxim de recursos i energies disponibles. Per a poder parlar de motivació hem de contemplar altres mecanismes que la fan possible, entre ells l'autoeficàcia és un dels més importants. L'autoeficàcia és doncs des d'aquesta òptica una competència inherent quan parlem de motivació. En tot cas són qüestions que desenvoluparem més endavant, ara només volem fer una breu introducció que doni peu a ampliar els respectius conceptes, donada la relació que guarda la motivació i l'autoeficàcia amb el desistiment.

El gran conjunt de competències sociopersonals inclou les competències de caire interpersonal i intrapersonal, les quals han esdevingut objecte d'interès de la psicologia cognitivo-emocional, i que ha revertit en utilitzar un enfoc emocional personalitzant a la psicologia de l'educació. S'entén que els objectius que persegueix l'educació, a més dels continguts, han de perseguir i potenciar allò específic de l'esser humà, com el sentit crític, la reflexió, l'autonomia, la llibertat i la responsabilitat. Amb això es pretén (Hernández, 2006) no només l'adquisició i desenvolupament de valors d'adaptació i de realització per potenciar el benestar subjectiu i col·lectiu, sinó una major competència

cognitivo-emocional per a poder ser més eficaços en determinades situacions relacionals.

L'eficàcia està lligada en moltes ocasions al domini de les competències emocionals. Englobaria aquelles competències que suposen un coneixement dels aspectes interns de la persona (intrapersonal), i les capacitats a aplicar aquestes competències en contextos on interaccionem amb els demés (interpersonal). Un concepte que integra ambdues dimensions és la intel·ligència emocional.

Inclouríem en el subgrup de competències intrapersonals l'empatia, l'assertivitat, la responsabilitat i la cooperació. Totes elles són habilitats socials que ens han de permetre conèixer i enriquir el nostre entorn, prevenint així l'aparició de conflictes, i gestionant-los de manera adequada. Així doncs que el jove infractor disposi de recursos personals (capacitats, habilitats, actituds) que l'integrin en un grup prosocial, o que li permetin ser més autònom i dur un estil de vida més adaptat a la norma són factors que poden contribuir al desistiment. De fet ja hem remarcat que la teoria de l'aprenentatge social aplicada a les explicacions de la conducta infractora insisteixen en la necessitat de tenir en compte la individualitat del menor o jove prestant atenció a l'aprenentatge adquirit de competències. El domini d'aquestes dimensions són les que permeten a l'adolescent inhibir reaccions violentes, per el propi autocontrol, o per adaptar-se a contextos socials normalitzats, evitant així la immersió en dinàmiques d'exclusió social, i entre aquestes la possibilitat de delinquir.

Així doncs per la rellevància que tenen aquests processos en la configuració de la teoria del desistiment, és necessari aturar-nos i desgranar els conceptes que hi ha implícits en les dimensions de motivació, autoeficàcia i en la competència emocional.

3.4.1.1. Motivació i autoeficàcia

Les explicacions que ens dona la literatura científica consultada amb relació al desistiment ens plantegen com a idees fonamentals, que una persona deixarà de delinquir quan qüestioni l'estil de vida dissocial i comenci a estar motivada per introduir canvis. Ara bé si la persona no té la convicció de portar amb èxit el comportament requerit, és a dir dubta sobre si serà possible o no deixar de delinquir, és probable que la motivació que tingui sigui baixa, i que no li permeti per tant disposar de les suficients energies com per afrontar tal situació.

En primer lloc cal definir què entenem per motivació i quins són els condicionants que ens motiven a realitzar qualsevol conducta. Entenem per motivació un estat impulsor dins l'organisme que: a) s'activa per necessitats corporals, estímuls ambientals o esdeveniments mentals com ara pensaments o records, b) i que va dirigida a l'assoliment d'una meta (Morgan, King i Robinson, 1979). Això significa que la persona ha de sentir una necessitat per poder començar-se a mobilitzar. L'adolescent infractor que no tingui per tant la necessitat de canviar el seu escenari de vida, per tant de minimitzar els riscos i incorporar factors de protecció, no iniciarà cap acció orientada al desistiment. A la vegada l'adolescent s'haurà de sentir capaç de realitzar aquest conjunt d'accions, i els beneficis que obtingui hauran de ser prou valuosos per ell i d'acord amb les seves creences i valors.

Una variable motivacional important quan ens referim a motivació són els incentius. Aquests consisteixen en objectes o esdeveniments, en general externs al subjecte, que es produeixen com a conseqüència de la conducta, i que activen o inhibeixen l'execució d'aquesta conducta en el futur. Si bé, en la majoria dels casos els incentius són objectes o canvis en l'entorn (Bandura, 1986) també es consideren com incentius certs canvis fisiològics i psicològics que experimenta el subjecte. Entre aquests, destaquem de manera especial les reaccions emocionals autogenerades per l'èxit o el fracàs.

D'altra banda, en la majoria dels casos, els incentius no són físicament presents quan el subjecte fa la conducta; el que és present durant l'execució de la conducta és l'anticipació mental (expectativa) dels incentius. Un concepte semblant al d'expectativa és el de meta, al ser anticipacions mentals d'estats futurs, la diferència radica en que les metes són futurs èxits anticipats i desitjats. Una gran quantitat d'estudis empírics han establert que l'establiment de metes o objectius mobilitzen l'esforç, aquestes han de ser específiques, difícils (però assumibles) i pròximes en el temps (Weiner, 1985).

El salari per la realització d'una feina, els aplaudiments, o la bona nota d'un examen arriben després de la realització de la conducta. L'esforç del subjecte durant la tasca corresponent no és per la presència física d'incentius, sinó per l'expectativa que té. En aquest sentit els incentius són sempre conseqüències de la conducta. Obtenir diners per consumir (expectativa) és un dels principals incentius per a molts joves infractors. Són incentius apresos de manera directa, és a dir, un mateix a través de la seva acció, o a partir de visualitzar les conseqüències produïdes per el comportament dels altres. Si les reaccions emocionals són de satisfacció tenim bastants probabilitats de que aquest comportament es repeteixi. Els joves que desisteixen ho fan perquè esperen

obtenir alguns beneficis a canvi, incentius de diferent naturalesa, com l'evitació de sancions, el reconeixement de la família o la parella, la satisfacció personal etc.. per tant el comportament d'aquests joves estaria extrínsecament motivat per l'associació entre el seu comportament i l'obtenció d'aquests beneficis.

La teoria cognitivo social de Bandura (1986) ens diu precisament que la motivació per a fer una conducta és el producte de l'expectativa que tenim sobre les conseqüències d'allò que farem, i del valor que els hi atorguem. Per què els valors? Què hi ha rere de les nostres expectatives? Els valors serveixen per jutjar i guiar el nostre comportament; les persones acostumen a buscar amb el que fan una satisfacció que al cap i a la fi els faci sentir-se més feliços. Els nostres valors, per tant el nostre sistema de creences, ens pauten les eleccions i preferències de determinats comportaments, depèn del valor o de l'atribució que nosaltres li donem a una determinada meta, estarem més o menys implicats. Si els nostres valors són contradictoris a fer mal als demés és força probable que evitem l'agressió o la violència. L'educació en valors basats per exemple en la convivència i el sentit de la responsabilitat serien una de les premisses bàsiques a treballar amb adolescents infractors. Així doncs un element a incorporar que afecta a la conducta són els valors i les atribucions que fem a les conseqüències dels nostres comportaments i dels altres (Weiner, 1985).

Davant de l'ingrés d'un adolescent en un centre de menors aquest pot ser que reflexioni sobre les causes d'aquesta situació: realment no he estat jo qui ha comès el delictes i és injust que estigui aquí, o he tingut mala sort i m'han enxampat, o arriba a la conclusió que, tot i ser una mesura severa, en els últims mesos s'ha implicat en masses problemes i que això l'ha portat a estar internat. Qualsevol d'aquestes explicacions constitueixen autoatribucions, ja que són interpretacions del propi fracàs. A més del que ens pugui succeir, la persona a partir de l'observació dels demés també elabora els propis judicis (heteroatribució), donant-li així una atribució al resultat d'una conducta. A la vegada en tots dos supòsits les atribucions que es fan influiran sobre les emocions relacionades amb l'èxit o el fracàs, i per mitjà d'aquestes, sobre la motivació futura.

Les expectatives moderen a l'alça o a la baixa la motivació a realitzar un comportament. Aquestes es solen definir com l'anticipació a nivell cognitiu de futurs esdeveniments, que poden ser: objectes de l'entorn independents de la conducta, la mateixa conducta i les conseqüències de la conducta. En relació amb aquest constructe psicològic, Bandura (1997) va proporcionar una classificació que distingeix entre dos tipus bàsics d'expectatives: expectatives de resultat i expectatives

d'autoeficàcia. En aquesta expressió, el terme resultats no equival al nivell de rendiment o a la qualitat de l'execució d'una tasca, sinó als diferents tipus de conseqüències, positives o negatives, que ha tingut la nostra conducta. Les expectatives d'autoeficàcia seria el grau de competència que percep té la persona per aconseguir una meta concreta. Existeix una diferència conceptual entre l'autoeficàcia (creença sobre la pròpia capacitat per a realitzar una conducta) i les expectatives de resultats (creences sobre les possibles conseqüències d'aquesta). A continuació oferim un exemple a mode il·lustratiu de l'explicació. Un adolescent que es veu capaç d'aprovar amb un excel·lent un curs que està fent, l'aprobat seria la seva autoeficàcia. L'anticipació de emocions positives reforçaran la conducta, com les felicitacions del professorat, el no tenir que estudiar durant l'estiu, o al contrari, les burles del seus companys, constituïran les seves expectatives de resultats. El valor o l'atribució que doni l'adolescent als resultats de la seva conducta, positius o negatius, constituïran l'expectativa de resultats, i també li generaran unes determinades emocions. Com veiem doncs els conceptes d'atribució i d'expectativa solen anar units. Les expectatives de l'adolescent que intenta superar la situació de delinqüència han de ser útils i significatives per a ell, i ha de sentir-se capaç. Segons com interpreti aquesta realitat això influirà en la seva decisió i implicació, afectant al seu nivell de motivació i d'esforç.

La manera com percebem la realitat, en funció dels nostres formats de pensament, modularan les emocions, així si un jove es veu com a víctima de la seva situació, això pot generar-li ràbia o tristesa, afectant aquestes emocions a verbalitzacions desresponsabilitzadores de les seves accions, o d'apatia per resoldre les dificultats quotidianes. Hernández (2006) li ha posat el nom de "motlles mentals" a aquelles estratègies habituals i peculiars que cada persona mostra en la manera d'enfocar, de reaccionar o d'interpretar la realitat en situacions d'egoimplicació, es a dir ocasions on les persones s'han d'afrontar a una realitat que compromet els seus interessos i motivacions.

En quin moment observarem a les persones motivades per introduir canvis en les seves vides, o a realitzar tasques amb un bon nivell d'eficàcia? Les persones estaran motivades sempre i quan es sentin autoeficaces, és a dir competents per afrontar aquella situació, i li atorguin un valor significatiu al resultat, estant això indirectament relacionat amb el seu sistema de creences. La decisió per tant d'un jove a escollir un determinat conjunt de comportaments orientants al desistiment, depèn d'uns valors acords amb la norma social, de fins a quin punt es sent capaç de realitzar-los amb èxit

(expectativa d'autoeficàcia) i per una altra part pensar que això anirà seguit d'un determinat resultat beneficiós per a ell (expectativa de resultat).

Les persones a més tendim a escollir aquells comportaments els quals ens sentim capaços d'afrontar i pensem comptem amb majors capacitats. L'autoeficàcia per tant està també relacionada amb l'elecció de determinats comportaments. Com majors capacitats tingui l'adolescent infractor més augmentarà per tant la persistència en comportaments dirigits al desistiment; el jove serà més assertiu, pacient, laboriós, moderat etc.. en les actuacions del seu dia a dia.

Una altra qüestió important seria com afecta l'èxit o el fracàs en la motivació i l'autoeficàcia. Per elaborar les nostres expectatives, tant l'autoeficàcia com les expectatives de resultats, les persones utilitzem diferents tipus d'informació. Bandura (1977, 1986, 1997) exposa que la capacitat d'influència més gran sobre l'autoeficàcia és la procedent de la pròpia experiència, basada en els èxits, i que els estats d'ànim i fisiològics també actuen sobre l'autoeficàcia, enfortint o debilitant les expectatives. Aquest mateix autor sosté a més que, com més gran és l'autoeficàcia i les expectatives de resultats, més gran és l'esforç a fer, i la probabilitat d'experimentar emocions positives. Així podem dir que tots dos conceptes, és a dir l'autoeficàcia i l'expectativa de resultats, tenen un efecte motivacional (inici de la conducta, esforç i persistència), i emocional (confiança, autoestima, o al contrari, ansietat, apatia etc..). Una altra conclusió important rau en que el recolzament per part de l'entorn, produirà accions segures i oportunes, ara bé si el nostre context no respon, les persones intensificaran els seus esforços, i si el canvi és molt difícil d'aconseguir, o hi ha altres alternatives, les persones abandonaran i invertiran els seus esforços en un altre sentit, estaran apàtiques, o tendiran a estats ansiosos o depressius. No podem obviar per tant la importància del context social i educatiu de l'adolescent per aconseguir superar situacions difícils.

Els joves que provenen d'una trajectòria dissocial i comencen a tenir petits èxits, fruit de les seves pròpies accions prosocials, sentiran un seguit d'emocions, com satisfacció, autoestima, gratitud, que regularan la motivació futura. Hem d'afegir però que per a que el jove estigui motivat per assolir l'èxit cal què prèviament ho contempli com una meta, i que a més, rebi retroalimentació positiva (feedback) del seu rendiment per part del context, i per últim disposi d'un alt grau de compromís amb les metes.

3.4.1.2. Les competències emocionals

Totes les emocions són en essència, impulsos que porten a actuar; l'arrel etimològica de la paraula emoció prové del llatí *movere* (que significa moure's). Tot aquest conjunt de predisposicions biològiques a l'acció són modelades posteriorment per les experiències vitals i pel medi cultural. Les emocions i la cognició és el que ens diferencia del món animal, actuen en col·laboració estreta. Normalment es produeix un equilibri entre la ment emocional i la ment racional, un equilibri en el qual l'emoció alimenta i dona forma a les operacions racionals, i la raó a vegades ajusta o censura les entrades procedents de les emocions.

Els sentiments són indispensables per a la presa racional de decisions. Es tracta inicialment d'un reconeixement de les pròpies emocions, per tant implica uns "coneixements", amb unes habilitats "saber-fer" i per últim unes actituds i conductes "saber estar" i "saber ser" integrats entre si. Aquest capital que porta a l'acció també dependrà dels principis morals que té la persona. Així els valors ètics també influeixen en les respostes emocionals de cara a promoure la integritat personal i el bé comú. La conclusió més important a la qual podem arribar és que el concepte de competència és indissociable a la noció de desenvolupament i aprenentatge lligat a l'experiència. Aquí rau l'objectiu de l'educació emocional en el camp social.

Segons Goleman, (2002) tenim dos cervells i dues intel·ligències: la intel·ligència racional i l'emocional, i el nostre funcionament a la vida està determinat per tots dos. Autors com Gardner (en el seu llibre d'Intel·ligència Múltiple de 1993) asseguren que el QI prediu en un 20% l'èxit relatiu en la vida. El 80% restant depèn d'altres competències entre les que destaquen l'habilitat per automotivar-se, persistir davant les dificultats o frustracions, controlar l'impuls i demorar la gratificació immediata, empatitzar amb altres persones i mantenir un bon control emocional. Gardner ha emprat el terme d' intel·ligència emocional per referir-se a aquest conjunt de fortaleces, Goleman, (2002) ho ha fet amb l'expressió més ampla d'intel·ligència emocional.

Per això el QI no és l'únic que hem de tenir en compte, sinó que també haurem de considerar la intel·ligència emocional. De fet, el correcte funcionament de l'un i l'altre depèn de l'ajust entre ambdós, sense voler dir això que disposar d'un alt QI fa ser a la persona competent emocionalment. De fet la intel·ligència acadèmica té poc a veure amb l'emocional. Quan s'està emocionalment pertorbat i sorgeix la dita "que no es pot pensar bé" ens permet explicar per què la tensió emocional perllongada pot obstaculitzar les facultats intel·lectuals de les persones, i en el cas dels menors que estan en etapes d'escolarització, afectar als seus aprenentatges.

Els adolescents en conflicte social poden presentar un elevat risc de problemes de fracàs escolar, inici en el consum de drogues o delinqüència, no tant perquè el seu potencial intel·lectual sigui baix sinó perquè el control sobre la seva vida emocional es troba restringit. Hernández, (2006) defensa que a través de situacions reiterades, i d'experiències vitals, creem motlles de pensament que determinaran la manera en com nosaltres gestionem les emocions, influint en la nostra capacitat de resposta a situacions d'estrés o de relació interpersonal amb els demés. La manera en com s'enfoca la realitat i la interpretem farà que la persona hagi de recorre al seu repertori d'estratègies cognitivo emocionals, o dit d'altra manera, a les competències emocionals.

L'èxit o el fracàs pot estar determinat en funció de les competències emocionals que es disposen alhora de motivar-nos, de continuar intentant-ho malgrat les possibles frustracions, de controlar els impulsos, de regular els estats d'ànims, d'evitar que l'angoixa interfereixi en les capacitats racionals, i finalment de la capacitat d'empatitzar i confiar amb els altres.

La intel·ligència emocional és un concepte que es solapa amb el de competència emocional. Aquest últim és definit com un conjunt de coneixements, capacitats, habilitats i actituds necessàries per comprendre, expressar i regular de forma apropiada els fenòmens emocionals (Bisquerra i Pérez, 2007), contribuint aquest conjunt d'aspectes a una millor adaptació al context, afavorint l'afrontament a les circumstàncies de la vida amb major probabilitat d'èxit.

S'identifiquen cinc dimensions bàsiques en les competències emocionals: la cooperació, l'assertivitat, la responsabilitat, l'empatia i l'autocontrol. Com veiem doncs la competència emocional es relaciona amb la demostració d'autoeficàcia a l'expressar les emocions en les transaccions socials (Saarni, 2000) requerint en les respostes emocionals la consciència d'un mateix, en quan a les pròpies emocions i els valors morals, com l'adequat ajust de la persona a aquella situació mitjançant la competència social. La podem definir com el conjunt de capacitats i habilitats socials que ens ajuden a desenvolupar-nos amb èxit en diferents àmbits socials. Implica per tant la sociabilitat, saber relacionar-se amb els altres, com respondre de manera adequada a determinades demandes socials, de forma reflexiva i amb sentit. Les habilitats socials bàsiques, com escoltar o mantenir actituds dialogants (Werner, 1995) o la capacitat per expressar de manera clara pensaments o sentiments (Vandistendael, 1997) s'identifiquen tal com hem vist en anterioritat com a factors protectors d'adolescents en situació de risc social.

És innegable per tant la importància d'aquest conjunt de competències per al desenvolupament de la persona ja que implica:

- a. Presa de consciència de sentiments: capacitat per percebre amb precisió els propis sentiments i posar-hi nom.
- b. Gestió dels sentiments: capacitat per regular els propis sentiments.
- c. Tenir en compte les perspectives dels demés: capacitat per percebre amb precisió el punt de vista dels demés.
- d. Anàlisi de les normes socials: capacitat per avaluar críticament els missatges socials, culturals i de *mass media*, relatius a normes socials i de comportament.
- e. Sentit constructiu del jo (*self*): sentir-se optimista i potent (*empowered*) per afrontar els reptes diaris.
- f. Responsabilitat: intenció d'implicar-se en comportaments segurs, saludables i ètics.
- g. Cura: intenció de ser just, caritatiu o compassiu.
- h. Respecte per els demés: intenció d'acceptar i apreciar les diferències individuals i grupals, i valorar els drets de totes les persones.
- i. Identificació de problemes: capacitat per identificar situacions que requereixen d'una solució o decisió, avaluar riscos, barreres i recursos.
- j. Solució de problemes: capacitat per desenvolupar solucions positives als problemes.
- k. Comunicació receptiva: capacitat per atendre als demés tant en la comunicació verbal com no verbal per rebre missatges amb precisió.
- l. Comunicació expressiva: capacitat per iniciar i mantenir converses, expressar els propis sentiments amb claredat, tant en comunicació verbal com no verbal, mostrant als demés que se'ls ha entès.
- m. Cooperació: capacitat per saber esperar el torn i compartir situacions diàdiques i de grup.
- n. Negociació: capacitat per resoldre conflictes en pau, considerant la perspectiva i els sentiments dels demés.

- o. Assertivitat: capacitat per a dir “no” clarament i mantenir-ho evitant situacions en les quals un pot veure's pressionat i demorar la resposta sota la pressió, fins sentir-se adequadament preparat.
- p. Buscar ajuda: capacitat per identificar la necessitat de recolzament i assistència per accedir als recursos disponibles apropiats.

Tot aquest conjunt de capacitats ens han de permetre solucionar problemes interpersonals, comprendre a les altres persones, fer inferències respecte a les intencions i accions, i entendre el món que ens envolta (Ross, et al. 1996). L'ampli constructe de competències emocionals inclou també l'auto coneixement i l'accés als propis sentiments, el discriminar-los i seleccionar-los per orientar la pròpia vida. Aquestes estratègies de control són necessàries per a que el desistiment sigui un fenomen estable, cosa que requereix d'habilitats cognitives i socials apropiades. Per a que un jove sigui eficaç, és a dir pugui ajustar-se a contextos socials normalitzats i resoldre els conflictes de manera assertiva, haurà de processar i avaluar la informació que l'envolta i evitar fer atribucions hostils, generant diferents alternatives a la violència o la delinqüència.

L'educació emocional en la seva pràctica té unes implicacions educatives immediates en la capacitat de les persones per un exercici eficaç en la vida; en les relacions amoroses, en el món laboral o en el coneixement d'un mateix. A mesura que els nens i joves adquireixen competències emocionals s'observa les conseqüències positives en el seu comportament, en la regulació emocional, el benestar subjectiu i la resiliència (Saarni, 2000). La intel·ligència acadèmica no ofereix una preparació adequada per les vicissituds de la vida. Les aportacions d'estudis de competències emocionals són d'especial rellevància per al disseny d'intervencions educatives (en el currículum, tallers, programes) destinats al foment de les competències emocionals i la resolució de conflictes.

L'ensenyament de les competències emocionals recau com no amb la família, prioritàriament, i en l'escola, si el procés de socialització es realitza d'una manera correcta. La teoria de l'aprenentatge social afirma que l'infant o l'adolescent és el resultat d'una adquisició gradual del coneixement social, a través de l'observació, la imitació i la instrucció directa de pares i adults com d'altres infants o adolescents. La família esdevé l'escenari principal de transmissió de pautes de convivència, a més de ser el lloc on la persona s'hauria de sentir reconeguda, volguda i estimada. Quan el nen creix amb dèficits importants d'empatia, d'habilitats socials, o de presa de

responsabilitats, augmenten les probabilitats de problemàtiques en l'adolescència, existint la possibilitat d'implicar-se el menor en dinàmiques de risc, entre aquestes la immersió en carreres delictives.

És per tant un dels motius per els quals la formació de famílies s'està convertint en una àrea prioritària d'acció en molts contextos d'intervenció socioeducativa. Fa poc era difícil imaginar la importància que actualment se li atribueix. El nostre context però així ens ho exigeix, vivim en una època amb canvis constants, de rapidesa i immediatesa, la societat de les noves tecnologies, l'adolescència com etapa d'inestabilitat i de construcció de la identitat, la incertesa de les famílies, la incorporació de la dona al món laboral, la falta de temps per compartir amb els fills etc.. Aquestes circumstàncies han provocat una demanda viva en les famílies d'estratègies educatives amb les quals puguin educar millor als seus fills, i una possible via formativa seria el dotar-les dels coneixements i les eines necessàries per fer als seus fills més emocionalment competents, afavorint un bon afrontament a les circumstàncies de la vida, en les relacions interpersonals, en la resolució de problemes, a trobar o mantenir una formació o treball etc.

En el camp socioeducatiu en l'àmbit de la reforma hi ha diversos programes prosocials -que per tant treballen alguns components de la competència emocional-, que s'apliquen a població adolescent infractora. És un model basat en la reeducació a través de l'educació directa i sistemàtica de tècniques, actituds, valors que permeti a l'adolescent infractor tenir una vida més eficaç enfront un comportament antisocial. Una de les possible teories explicatives de la delinqüència juvenil rau en que aquets menors tenen una deficiència important en el procés de socialització viscut. Per tant la conducta delictiva pot ser el resultat de l'absència durant la infància d'experiències socialitzadores que haurien de permetre-li un adequat comportament prosocial. S'intenta pal·liar aquestes mancances a través de l'entrenament específic d'habilitats cognitives com l'autocontrol, és a dir aturar-se i pensar abans d'actuar, metacognició, s'ensenya a sintonitzar i valorar críticament el pensament propi, habilitats socials, ensenyant alternatives de resposta (prosocials enfront d'antisocials), raonament crític, s'ensenya a pensar amb lògica objectiva i racional, presa de perspectiva social, entenent altres punts de vista i pensaments d'altres persones, millora dels valors, considerant les necessitats dels altres i per últim el maneig emocional (Alba, et al. 2006)

Per últim, i sense deixar de mencionar el coneixement que se'n desprèn de la investigació i els usos que se'n poden fer en la pràctica educativa si que cada cop són

més les avaluacions que es centren en la competència emocional, referint-nos a un bon funcionament en les diferents tasques de desenvolupament de l'adolescència. Fan referència a com la competència emocional pot incidir en l'èxit acadèmic o laboral, és a dir en un bon rendiment acadèmic, i amb joves en conflicte social a tenir per exemple més estratègies per relacionar-se amb els demés de manera prosocial.

En el camp de la inadaptació social encara que les investigacions són limitades ens trobem varies teories i hipòtesis sobre la taula quan s'intenta relacionar la intel·ligència emocional o un funcionament incipient de la mateixa amb la conducta delictiva. Els joves delinqüents constitueixen un grup de persones amb dificultat aparent per anticipar les conseqüències de les seves accions, demorar la gratificació immediata, enfrontar-se a les frustracions, respectar les necessitats i sentiments de les víctimes i controlar la conducta (Garrido, 2005). Recerques doncs centrades en les àrees competencials en el camp de la delinqüència juvenil, fent referència a les competències emocionals, ens han de permetre observar quin paper juguen com elements mediadors de la no delinqüència i estudiar de quina manera les podem introduir en la prevenció i el tractament de la delinqüència juvenil.

A mode de resum

Alhora de valorar una determinada situació en el camp socioeducatiu, i efectuar-ne un pronòstic, els professionals utilitzen els factors de risc i de protecció. Es consideren necessàries les dues mirades, tot i que la tendència predominant en l'execució penal continua estant centrada en els riscos, establint-se per tant un model basat en la gestió del risc.

Tot i això es continua insistint en la necessitat d'ampliar el coneixement dels factors i els processos que poden moderar el risc i protegir a l'adolescent de conductes inadaptades. Al llarg d'aquest capítol s'han presentat alguns estudis sobre els factors de risc i de protecció envers la delinqüència en joves. La gran majoria d'aquestes investigacions assenyalen que els resultats milloren quan hi ha presents factors de protecció, i que com més aviat actuïn en contraposició al risc menys afectat quedarà el desenvolupament del jove.

Així mateix molta de la literatura consultada és coincident en que les competències sociopersonals, entre elles l'autoeficàcia i la competència emocional, són factors

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

protectors en tant que proporcionen a l'adolescent estratègies per una correcta gestió dels conflictes.

El fet que el jove sigui resistent a no cometre nous delictes, i afronti positivament el conjunt de circumstàncies de risc, ens porten a vincular-ho amb alguns principis teòrics de la resiliència. Així doncs el desistiment i la resiliència són dos conceptes afins que tenen com a finalitat l'estudi de l'èxit en circumstàncies adverses per tal de poder després efectuar propostes en clau preventiva.

CAPÍTOL 4

Disseny i metodologia de la recerca

Introducció

Una de les fites per a la recerca en educació és estudiar el comportament de les persones per resoldre problemes d'intervenció socioeducativa. La delinqüència és un comportament inadapdat que provoca conflicte i exclusió social. Les investigacions que generen coneixement sobre les causes i les fórmules de tractament de la delinqüència juvenil són d'utilitat tant per als serveis que orienten les polítiques de tractament com per els mateixos professionals que diàriament s'afronten a la tasca educativa i socialitzadora. La raó d'aquesta recerca queda doncs plenament justificada des d'aquesta perspectiva.

Més enllà de corroborar i aportar nou coneixement també és el nostre objectiu fer propostes educatives que orientin com optimitzar els resultats d'inserció i de prevenció de la delinqüència juvenil en joves infractors.

El disseny de la recerca és fruit d'una esmerada cura en la selecció de la mostra i l'elaboració dels instruments de recerca. Ens ha interessat a més donar una visió el més rica possible sobre la realitat estudiada combinant dues metodologies d'investigació, la qualitativa i la quantitativa, donant resultat a una investigació multimètode.

En els següents apartats, es desenvolupen les premisses de treball i les hipòtesis que han guiat aquesta recerca, els objectius plantejats, així com el mètode emprat, les fases de la investigació, i les tècniques de recollida d'informació, entre d'altres.

4.1. Les preguntes i els objectius de la investigació

La primera part de la tesi ha servit per ampliar el coneixement respecte la temàtica d'interès i poder donar peu a les preguntes d'investigació. Al llarg dels capítols teòrics s'han desenvolupat les causes de la delinqüència juvenil, i de la immersió dels joves en carreres delictives. Així mateix hem dedicat bona part del marc teòric a explicar els factors de risc i de protecció de la delinqüència, i vinculat a aquest últim aspecte, hem exposat les diferents teories i mecanismes explicatius del desistiment.

Els factors que poden protegir a l'adolescent de futurs actes delictius, i contribuir al desistiment, han estat força més estudiats en població adulta que en adolescents o

joves. Per aquest motiu, la present recerca es vol centrar en l'estudi de la prevenció de la delinqüència en adolescents infractors. Pensem que estudis centrats en aquest col·lectiu són importants per la detecció de fórmules eficaces d'intervenció socioeducativa que evitin la continuïtat i cronicitat de comportaments delinqüencials dels adolescents a l'edat adulta.

En aquests últims anys ha augmentat l'interès pel desistiment. Més enllà de gestionar el risc de reincidència, també s'afirma que cal ampliar el coneixement existent respecte a com els joves aconsegueixen disminuir o aturar comportaments delictius. Donat que les investigacions prèvies plantegen aquesta necessitat, en la present recerca es vol explorar les variables que millor expliquen la no reincidència, i des d'una perspectiva qualitativa, es planteja a més un estudi comprensiu del desistiment en joves infractors.

Nosaltres contemplem la no reincidència i el desistiment com dos sinònims ja que totes dues paraules impliquen no tornar a delinquir, però tal com s'ha vist en el marc teòric el desistiment és un concepte més ampli que el de reincidència, on hi ha una desescalada en la freqüència i la gravetat dels delictes, i sovint va associat a un seguit de canvis en l'individu i el seu entorn. La paraula desistiment per tant la utilitzarem en el segon bloc dels resultats, ja que ha estat en aquesta fase de la investigació on ens hem centrat en esbrinar els factors dinàmics i els canvis percebuts en els joves en el seu trànsit a un estil de vida desmarcat de la delinqüència.

Un cop considerades les qüestions assenyalades, i des de la inquietud per conèixer els factors que cal contemplar en la prevenció de la delinqüència, a continuació plantegem els interrogants de la recerca i els seus objectius.

Taula 4.1. Interrogants de la present tesi doctoral *Factors protectors i de risc en menors i joves infractors: oportunitats per orientar el desistiment*

Finalitat	Preguntes	Objectius
Descriure	En funció de la carrera delictiva a la jurisdicció de menors, quins perfils diferenciats s'observen entre els adolescents infractors?	1. Definir el perfil de l'adolescent infractor (sociodemogràfic, penal i criminològic) no reincident front d'altres que continuen persistint en el delicte.
	Quina és la taxa de reincidència i no reincidència?	2. Conèixer la taxa de no reincidència i reincidència en la mostra analitzada
Explorar i comprendre	Quins factors influeixen en el risc o la prevenció de la reincidència?	3. Analitzar els factors de risc que han tingut impacte en la conducta criminològica i els factors de protecció que actuen prevenint-la.
	Com expliquen els adolescents infractors el seu procés de canvi orientat al desistiment?	4. Comprendre com els adolescents desistents han construït una realitat desvinculada de la delinqüència i per què d'altres continuen reincidint.
Orientar educativament	Què necessiten els adolescents infractors per superar favorablement el trànsit cap a la no delinqüència?	5. Aportar coneixement sobre quina acció socioeducativa caldria per afavorir la inclusió social dels adolescents infractors.

4.2. Les hipòtesis i els interrogants de la recerca

Els objectius que a continuació es descriuen són les nostres aspiracions. Dins de cada objectiu general hem desglossat quin és el nostre propòsit, és a dir, els aspectes a descriure, arribant així a un nivell de concreció que ha permès operativitzar-los.

1. Definir el perfil més comú de l'adolescent no reincident front d'altres que continuen persistint en el delicte.

Ens ha semblat convenient començar el procés de recerca indagant quines són les variables sociodemogràfiques, criminològiques i penals que més s'associen a carreres delictives persistents o transitòries en adolescents infractors. Tot i que no són útils en termes d'intervenció; descriure i explorar aquestes variables tenen una considerable utilitat predictiva que els fa útils per avaluar el potencial de reincidència o desistiment a llarg termini (Heilbrunn, Goldstein i Redding, 2005). Els aspectes a descriure i les hipòtesis amb les quals es treballa són les següents:

Taula 4.2. Les hipòtesis del perfil sociodemogràfic, criminològic i penal

Aspectes a descriure	Hipòtesi
El sexe	Ser dona s'associa amb no reincidir.
Origen dels adolescents	Els adolescents espanyols tenen major èxit, en quan a no reincidir, que els estrangers.
Nombre de causes comeses	Haver comés pocs delictes disminueix la reincidència.
L'edat de comissió primer delictu	Un inici precoç en la delinqüència és un factor de mal pronòstic respecte la reincidència.
Edat últim fet delictiu	Els adolescents no reincidents aturen la carrera delictiva al voltant dels 17 anys, mentre que els reincidents posterguen l'edat.
Primer i últim delictu comès	Els adolescents que realitzen delictes contra la propietat tenen més risc de reincidència. A mesura que progressa la carrera delictiva el joves infractors s'especialitzaran en una categoria de fet delictiu.
Intervenció socioeducativa per programes aplicats des de la DGEPCJJ	Des dels serveis de justícia s'aposta per iniciar la intervenció educativa mitjançant programes que evitin la judicialització dels menors que entren a la jurisdicció de menors. Existeix una relació entre els programes de major control e intensitat educativa amb menors reincidents.
El temps que es triga a reincidir	No dilatar en el temps la carrera delictiva és un factor de protecció.

2. Conèixer la taxa de no reincidència i reincidència en la mostra analitzada.

Un dels nostres objectius és obtenir la taxa de reincidència en la mostra analitzada i comparar-la amb dades procedents d'altres investigacions. En aquest sentit som

conscients que aquesta dada presenta un seguit de limitacions, molts delictes no són denunciats, o també poden produir-se canvis de residència de l'individu a una altre comunitat autònoma o l'estranger impossibilitant la detecció de nous fets.

Malgrat aquestes consideracions la majoria d'estudis nacionals i internacionals utilitzen aquest indicador per informar de manera objectiva quina és l'eficàcia del sistema de l'execució penal tant en població adulta com amb menors i joves infractors.

3. Analitzar els factors de risc que han tingut impacte en la conducta criminològica i els factors de protecció que actuen prevenint-la.

La revisió teòrica ens ha fet entendre que per estudiar els fenòmens vinculats a la conducta criminològica cal contemplar tant els factors de risc com els de protecció, ja que com més desfavorable hagi estat la trajectòria vital passada, més dificultat tindrà el jove per no reincidir, i a l'inversa. Tal com hem vist existeixen nombrosos factors a tenir en compte, aspectes penals i d'historial delictiu, com l'edat d'inici en la delinqüència, els factors familiars - al ser la família un dels components més estudiats i predictor de futur ajust o desajust adaptatiu -, i factors dinàmics subjectes a la interacció de l'adolescent amb el seu entorn significatiu. Per tant, un dels propòsits serà analitzar els factors de risc que han tingut impacte en la conducta criminològica i els factors de protecció que actuen prevenint-la.

En aquest sentit, nosaltres contemplem en aquesta investigació la divisió establerta de factors estàtics - són factors que no poden canviar, és a dir no són transformables, i alguns d'ells tenen a veure amb la història passada de l'adolescent,- i dinàmics o transicionals, és a dir, són les circumstàncies contextuais o individuals de l'adolescent ubicades en el present i que poden explicar el canvi. De fet, bona part de la literatura que ha explorat i aprofundit en el procés de desistiment de persones que han tingut una trajectòria delictiva (Maruna, 2001; Laub i Sampson, 2003) han considerat aquests últims elements.

Ens preguntem si els adolescents que no han reincidit s'han beneficiat o s'estan beneficiant del contacte i el suport d'actors que operen com a factors desencadenants i reforçadors del desistiment. Ens fixem en els vincles i els suports socials dels joves, examinant les dimensions familiars, la intervenció socioeducativa des de l'execució penal, l'ocupació, l'oci i el grup d'iguals. L'anàlisi contempla també la cerca de relacions entre factors individuals i la no reincidència, entre ells destaquem la

competència emocional, i d'altres com la col·laboració en la intervenció, disposar d'un temperament fàcil i no manifestar conductes de risc envers el consum de drogues.

Els factors els hem agrupat en tres grans dimensions: *la històrica*, que evidentment inclou factors familiars estàtics relatius al passat de l'adolescent, *la contextual*, i per últim *la individual*, considerant els factors de risc o de protecció en funció de la literatura revisada. Aquestes dues últimes dimensions ens donen informació del present, observant així quines són les influències d'aquestes variables en el comportament delictiu del jove.

Dimensions dels factors analitzats

Taula 4.3. Les hipòtesis en relació a la dimensió històrica (familiar)

Dimensió històrica	
Aspectes a descriure	Hipòtesi
Relació que pugui existir entre créixer en una estructura familiar diferent a la convencional amb el risc de reincidència.	El conjunt de variables històriques familiars de risc explicaran la reincidència dels menors i joves.
Relació que pugui existir entre l'exposició de violència a la llar amb el risc de reincidència.	
Relació que pugui existir entre la història de maltractament infantil amb el risc de reincidència	
Relació que pugui existir entre els problemes de salut mental o físics amb el risc de reincidència	
Relació que pugui existir entre els antecedents familiars de conductes delictives amb el risc de reincidència	
Relació que pugui existir entre els problemes de toxicomania amb el risc de reincidència	

Taula 4.4. Les hipòtesis en relació a la dimensió contextual

Dimensió contextual	
Aspectes a descriure	Hipòtesi
Relació que pugui existir entre les pautes educatives inadequades dels pares o cuidadors per educar amb el risc de reincidència.	L'ús d'un estil educatiu inconsistent, sense supervisió parental, està més present en joves reincidents.
Relació que pugui existir en activitats prosocials amb la prevenció de conductes delinqüencials.	Els factors dinàmics contextuais, desvinculació d'amistats dissocials, recolzament social, trobar-se estudiant o treballant, i realitzar activitats prosocials, són factors de protecció per evitar nous conflictes amb la justícia.
Relació que pugui existir entre disposar de forts vincles amb almenys un adult prosocial amb la prevenció de la reincidència.	
Relació que pugui existir entre estar ocupat, amb un treball o formant-se, amb la prevenció de la reincidència.	

Taula 4.5. Les hipòtesis en relació a les actituds, comportaments i les competències emocionals envers el desistiment

Dimensió individual	
Aspectes a descriure	Hipòtesi
Relació que pugui existir entre tenir una actitud positiva cap a la intervenció i l'autoritat amb la prevenció de la reincidència.	Mostrar col·laboració a la intervenció socioeducativa en l'àmbit judicial afavoreix la no reincidència.
Relació que pugui existir entre el consum de substàncies amb el risc de reincidència.	No fer un consum abusiu i problemàtic de substàncies i el control de l'enuig són factors que poden evitar nous conflictes amb la justícia.
Relació que pugui existir entre el maneig de l'enuig i la prevenció de la reincidència.	
Relació que pugui existir entre la competència emocional, i les subcompetències que la integren, amb la prevenció de la reincidència.	La competència emocional es relacionarà amb mostrar-se no reincident en el delictes.
Relació que pugui existir entre tenir una carrera delictiva llarga amb menys domini de la competència emocional	Les carreres delictives llargues es relacionaran amb un baix domini de les competències emocionals
Relació que pugui existir entre el fort compromís amb l'escola o el treball i la prevenció de la reincidència.	L'ocupació del jove en tasques formatives, laborals o d'oci afavoreixen la no reincidència.

4. Comprendre com els adolescents desistents han construït una realitat desvinculada de la delinqüència i per què d'altres continuen reincidint.

Aquest últim objectiu comporta la construcció de l'escenari de vida actual de l'adolescent desistent, identificant els obstacles que ell interpreta, els esforços que hi ha d'abocar per a superar-los, i amb quins suports s'hi recolza.

En un primer moment descrivim aquesta situació, per passar a continuació a esbrinar quins canvis de pensament sobre si mateix i la realitat que l'envolta han influït en la tria i persistència de comportaments prosocials. Insistim per tant en aquest quart objectiu amb la recerca de factors dinàmics que influeixen a l'adolescent a prendre decisions i accions orientades al desistiment, però emprant metodologies de caire qualitatiu que ens permetin un anàlisi comprensiu.

Es vol explorar sobre quins són els elements motivacionals que han impulsat aquest procés, indagant en diverses àrees com ara, la familiar, les amistats, la parella, la intervenció socioeducativa, i de quina manera reforcen aquest procés. Unida a aquesta qüestió es vol explorar si el canvi, és a dir l'abandonament de la delinqüència, és fruit d'una valoració prèvia meditada per l'adolescent, o si és fruit de pressions i incentius externs, que l'han motivat. Pensem que probablement es produeixin ambdues qüestions de forma simultània i que una complementa l'altra, però que la voluntat de l'adolescent és condició necessària per a que es produeixi el canvi. Prosseguint amb aquest anàlisi volem saber si tal com exposa la literatura, el fet de sentir-se competent i eficaç, és a dir capaç de superar els obstacles tot i les dificultats, és relaciona amb el desistiment.

- Relació que pugui existir entre l'autoeficàcia, és a dir, percebre que malgrat les dificultats un pot controlar la direcció de la seva vida, i mantenir-se sense delinquir.
- Metes o propòsits dels adolescents que impulsen i reforcen el desistiment.
- Estratègies d'acció dels adolescents dirigides a evitar nous incidents amb la justícia.
- Relació que pugui existir entre un canvi en la manera de veure's a si mateix, amb relació a pensaments i conductes, i mantenir-se sense delinquir.
- Factors percebuts per els adolescents que faciliten o dificulten el desistiment.
- Suports socials que reforcen el desistiment.

5. Aportar coneixement sobre quina acció socioeducativa caldria per afavorir la inclusió social dels adolescents i joves infractors.

Des de la nostra perspectiva la investigació i el coneixement que es produeix té sentit per la millor comprensió del fenomen però també per orientar sobre quina acció socioeducativa pot promoure processos desistents en els menors i joves, i finalment aconseguir la inclusió social d'aquest grup. La revisió de la literatura ens ha fet reflexionar que tot i existir un cos teòric elaborat sobre el desistiment, sobretot a nivell internacional, hem trobat a faltar orientacions educatives, així com l'avaluació d'experiències portades a la pràctica en clau de desistiment. Des d'aquesta perspectiva volem orientar propostes socioeducatives que millorin la intervenció educativa en els serveis de justícia juvenil.

4.2. El disseny metodològic: La investigació multi-mètode

L'enfocament que volíem donar a la recerca, descriptiva per una banda, però per altra comprensiva, ha condicionat el disseny de la present recerca. Una primera qüestió a investigar era identificar els factors de risc i protecció, però per nosaltres això no tenia sentit si no enteníem el com i el per què apareixen i quines relacions s'estableixen. Per nosaltres a més era important que això fos explicat des de la pròpia vivència del jove.

Hem optat per tant per fer una investigació que es caracteritzi per l'ús d'una metodologia plural, que respon a una diversitat d'objectius, i en conseqüència, requereix diferents formes d'aproximar-nos a la realitat i al seu tractament (Fuentes, 2007). És per aquest motiu que s'utilitzen metodologies de caire quantitatiu i qualitatiu.

Per dur a terme la recerca hem seguit una planificació coherent per poder anar avançant en els nostres objectius. En la primera fase s'ha fet una recerca bibliogràfica i s'ha elaborat el marc teòric. Les altres dues fases s'han caracteritzat per la immersió en la realitat i l'anàlisi de les dades, obtenint els resultats pertinents i en l'última fase s'han redactat les conclusions, relacionant la informació obtinguda, i proposant les millores socioeducatives que valorem s'haurien de considerar.

La investigació ofereix dades descriptives que ens permetin descriure i identificar els factors de risc i protecció relacionats amb la reincidència. Ens hem basat amb la via hipotètica deductiva, plantejant-nos hipòtesis, a partir del que altres autors experts en la matèria han observat que pot explicar o predir millor l'inici com l'ampliació de carreres delictives en adolescents i joves. Des d'aquesta òptica ens hem servit de la utilització de mètodes quantitatius que pretenen controlar, mesurar i comprovar una sèrie de postulats teòrics (Cook i Reichardt, 1986).

Ara bé, també considerem que el fet de deixar de delinquir, eix estructurador de la tesi, evoca la idea de procés i canvi, remetent-nos això al concepte de desistiment. En aquest sentit, cal introduir aspectes biogràfics que identifiquin quin significat atribueixen els joves a l'activitat delictiva i quines possibles narratives de canvi s'inscriuen en la seva trajectòria vital. L'anàlisi dels canvis de percepció i la

interpretació que fan els joves sobre la seva situació actual vol dir explorar els canvis subtils de pensament que permeten donar moviment i emprendre accions cap al desistiment. Des d'aquesta òptica, i tenint en compte aquest propòsit, la perspectiva més adequada està en consonància amb els mètodes qualitius.

Segons Massot (2001), la investigació qualitativa destaca dos aspectes; 1) considerar les persones investigades com subjectes participants del procés d'investigació i no com a objectes a investigar; 2) buscar la comprensió detallada de les perspectives d'altres persones. A més, aquesta autora afirma que només des d'aquesta perspectiva és possible submergir-se en el món de les idees, els pensaments i les vivències de les persones, per atribuir-li significat. En aquest sentit destaquem la definició de Sherman i Web citats per Sandín (2003: 124) "podem resumir totes les característiques de la investigació qualitativa i assenyalar que el terme qualitativa implica una preocupació directa per l'experiència tal com és viscuda, sentida o experimentada".

L'abordatge per tant de la nostra àrea problemàtica supera les barreres paradigmàtiques, per abordar el problema de manera complementària, sent una idea cada cop més acceptada en la investigació socioeducativa (Bartolomé, 2000; Fuentes, 2007). La integració de diferents mètodes és una idea cada cop més freqüent, i fins hi tot saludable per la comunitat investigadora (Bericat, 1998). El que pretenem amb la utilització d'ambdues metodologies és compensar les limitacions d'una i altra metodologia, equilibrant-ho amb les potencialitats del mètode qualitatiu i a l'inrevés (Bericat, 1998). La combinació de mètodes ens ha de possibilitar triangular informació, en una mateixa parcel·la, a partir de fonts diferents d'informació i complementar els resultats que obtenim a partir de mètodes quantitius i qualitius, per comprendre millor el fenomen.

La investigació té com a finalitat descriure i explorar les variables de risc i de protecció associades a la delinqüència juvenil, i en última instància, aprofundir en el procés del desistiment com a complement addicional a totes les dades obtingudes en l'anterior apartat. Entenem que ambdues visions són necessàries i complementaries, recolzant-nos per tant en metodologies diferents d'investigació. Mentre la primera, d'orientació quantitativa, ens permet cercar les causes amb independència dels estats subjectius de les persones, la perspectiva qualitativa ens ajudarà a buscar els motius i les creences que hi ha al darrere les persones en llur activitat (Arnal, 1997).

En conclusió doncs, i a mode de síntesi, a) es descriuen les trajectòries delictives d'adolescents atesos per la DGEPCJJ i les variables associades, b) es determina

quina és la relació entre un conjunt de variables amb la reincidència i la no reincidència, identificant així factors de risc i de protecció c) s'estudien, des de la perspectiva dels adolescents, quines narratives de canvi ajuden a consolidar l'abandonament de la delinqüència, i quins vincles com suports l'estan acompanyant positivament en aquest procés.

4.2.1. La perspectiva quantitativa en la investigació: Descripció i anàlisi dels factors de risc i protecció de la delinqüència juvenil.

Les causes que porten a un adolescent a delinquir i a augmentar la gravetat d'aquesta situació, incrementant la carrera delictiva, és un fet que preocupa a la societat en general i a les institucions públiques que es fan càrrec d'aquests joves. Un anàlisi més exhaustiu de l'àrea problemàtica ens porta no tant sols a conèixer les causes del problema, sinó també els mecanismes de protecció per prevenir la delinqüència.

Existeixen diferents vies per explicar quins són els factors de risc i protecció implicats en la delinqüència juvenil. Els dissenys més usuals, tant en les investigacions de desistiment com de reincidència, són el estudis de metodologia no experimental¹⁵, en la vessant descriptiva i correlacional. Aquests estudis pretenen, en primer lloc, la descripció del fenomen a partir de semblances o diferències entre grups, i s'interessen per descriure les relacions presents entre variables en una situació concreta, o a retre compte dels canvis que s'esdevinguin en aquelles relacions amb els temps, observant així l'investigador com es mantenen els progressos i els canvis en els patrons de conducta adaptatiu o desadaptatiu de la mostra mitjançant estudis longitudinals (Arnal, 1997).

En el nostre cas es pretén explicar la persistència en el delicte i la no reincidència buscant les causes que millor expliquen el succeït, analitzant els factors dinàmics presents, i explorant les relacions entre determinades variables. Així doncs, les

¹⁵ També reben el nom d'investigacions *ex-post-facto*. L'autor Kerlinger (1987) la defineix com una recerca sistemàtica empírica, en la qual el científic no té control directe sobre les variables independents, perquè llurs manifestacions ja s'han esdevingut o perquè són intrínsecament no manipulables. Es fan inferències sobre les relacions d'aquestes, sense intervenció directa, a partir de la variació concomitant de les variables independents i dependents.

variables que estan incloses en la dimensió històrica, contextual i individual¹⁶ de l'adolescent actuaran com a variables independents.

El punt de partida són les hipòtesis formulades gràcies a la consulta documental realitzada abans d'iniciar la investigació, i el reconeixement de les variables implicades. Com a pas previ a la definició dels constructes i de l'operativització de les variables es va fer una prospecció de quina era la millor manera d'accedir a aquesta informació i poder operativitzar-la. Es va optar per utilitzar les bases de dades de la DGEPCJJ per consultar la trajectòria vital -relativa als àmbits d'estudi de la recerca- dels adolescents infractors. Aquesta font d'informació ens oferia bona part de les dades que ens interessaven, assumint-la com a vàlida i creïble al ser els tècnics de justícia juvenil qui, basant-se en criteris professionals, omplen aquestes bases de dades a través de les entrevistes que realitzen als joves. Un cop seleccionada la font d'informació el següent pas va consistir en elaborar l'instrument de recollida de dades per fer el buidatge de la informació dels expedients dels joves.

Per l'assoliment dels nostres objectius, a més de la consulta de les bases de dades de la DGEPCJJ, s'ha utilitzat el Qüestionari de Desenvolupament Emocional de Secundària QDE-SEC (Pérez, Álvarez i Bisquerra, 2007¹⁷) per mesurar les competències emocionals dels adolescents participants en la investigació, així com també un qüestionari que recull informació sobre l'estat formatiu, laboral i lúdic¹⁸, per els joves del programa de mediació i dels quals no es disposava d'informació a la base de dades de la DGEPCJJ. A l'apartat de tècniques d'obtenció de la informació estan àmpliament explicats els instruments dissenyats i utilitzats.

4.2.2. La perspectiva qualitativa a la investigació: El desistiment.

La metodologia quantitativa ignora dimensions importants, aspectes significatius de la realitat humana, sociocultural i política, i certs àmbits són difícils d'observar sense distorsionar-los (Arnal, 1997). Afegim alhora que el desistiment com a teoria, no assumeix una realitat estable, sinó que la contempla com a canviant. De fet aquí rau la importància que pot adquirir l'acció socioeducativa en la transformació d'aquests joves.

¹⁶ ¹⁶ Consultar annex 4.2 i 4.3.1 (Cd adjunt a la tesi doctoral), on hi ha l'operativització de les variables i la plantilla.

¹⁷ Consultar annex 4.5 (Cd adjunt a la tesi doctoral).

¹⁸ Consultar annex 4.3 (Cd adjunt a la tesi doctoral).

La nostra manera d'apropar-nos al desistiment, tenint en compte aquestes consideracions, es centrarà en metodologies qualitatives. La perspectiva qualitativa ens permet fer un estudi detallat, comprensiu, sistemàtic i en profunditat del nostre objecte d'estudi.

Donar protagonisme i veu als joves, entenent el seu paper actiu en la superació de les dificultats i transicions cap a un món adult, lluny de la transgressió, implica recórrer als relats dels propis menors en la construcció d'un nou escenari de vida. És a partir de la narrativa d'aquests menors que podrem arribar a copsar el significat que donen a les experiències viscudes i que estan per arribar. De fet molts estudis de la delinqüència i el curs de la vida han indicat la necessitat de realitzar més estudis qualitatius que aportin nous coneixements (Piquero, Farrington i Blumstein, 2003; Sampson i Laub, 1993).

L'estratègia utilitzada per portar-ho a terme és l'entrevista. Aquesta constitueix una eina per l'anàlisi de la realitat social de gran importància en el desenvolupament de les ciències socials i representa la forma més pertinent i natural de les investigacions orientades des d'una perspectiva qualitativa (Latorre, Del Rincon i Arnal, 1996). S'ha elaborat una entrevista ad hoc¹⁹ per aquesta recerca d'acord amb el marc teòric del desistiment.

Amb l'entrevista obtenim informació rica i detallada, desvelant-nos informació del fenomen en particular, facilitant-nos la comprensió dels anàlisis previs, i donant lloc, fins hi tot, a nous significats. La informació a la qual s'arribi ens permet ampliar el coneixement sobre allò que se sap o bé confirmant-ho, té un caràcter inductiu, on les generalitzacions i les hipòtesis sorgeixen de l'examen detallat de les dades (Merriam, 1990).

4.2.3. Fases de la investigació

La investigació està dividida en diferents fases: 1) Fase de consulta bibliogràfica, 2) Fase d'immersió en la realitat: estudi empíric a) etapa descriptiva i exploratòria, b) etapa comprensiva 3) Fase de redacció dels resultats i elaboració de l'informe final.

¹⁹ Consultar annex 4.4 (Cd adjunt a la tesi doctoral).

Val a dir que aquestes fases no tenen una lògica del tot lineal, per exemple tot i ser la revisió de la literatura el punt de partida hem de dir que al llarg del procés de recerca hem continuat documentant-nos, fet que ha facilitat l'elaboració dels instruments, i la posterior interpretació i discussió dels resultats. Afegim a més, que l'estudi empíric s'ha realitzat en diferents moments, fruit dels resultats obtinguts es generaven noves idees i coneixements que ens portaven a explorar altres parcel·les que no podíem obviar per a la comprensió del desistiment.

Fase 1: Consulta bibliogràfica

Tal com s'ha assenyalat, previ a l'estudi empíric, i al llarg del mateix, s'ha revisat la literatura científica al voltant de la delinqüència juvenil, els factors de risc i de protecció associats, i les teories del desistiment. S'ha realitzat una cerca documental sistemàtica a diferents bases de dades i recursos on-line, a més de consultar diferents materials impresos (essencialment tesis doctorals i llibres especialitzats). Es van identificar aquests materials tant al Catàleg Col·lectiu de les Universitats de Catalunya (CBUC) com al Consorci de Biblioteques Universitàries de Catalunya (CBUC) i a biblioteques especialitzades en la matèria, com és el cas del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Pel que fa a la cerca bibliogràfica mitjançant recursos informàtics, es va emprar la base de dades EBSCO host, que permet fer cerques múltiples a diferents bases de dades de referència internacional i de forma simultània. Les bases de dades seleccionades per a la consulta van ser Psycodoc, ERIC, PsycInfo i Psychological and Behavioral Sciences Collection. Es van utilitzar els següents keywords: Resiliència, Reincidència, Youth offenders, Youth offending, Juvenile Justice, Risk factors, Protective factors, Desistance, competence.

Fase 2: Fase d'immersió en la realitat: estudi empíric

a) Etapa descriptiva i exploratòria

Aquesta fase està composta per l'estudi descriptiu i exploratori dels factors de risc i protecció de la delinqüència juvenil, així com la repercussió que tenen en les carreres delictives.

El pas inicial d'aquesta fase va ser aconseguir l'autorització de la DGEPCJJ per poder accedir a la mostra. Es van iniciar els contactes amb el cap de l'Àrea de Medi Obert, el Sr. Andreu Estany, i es varen fer les gestions necessàries, redactant els documents

pertinents, per accedir a la consulta dels expedients informàtics dels menors i l'accés als joves. Un cop teníem el consentiment de la DGEPCJJ vam poder accedir a les bases de dades i als participants de la recerca.

Un primer moment el va ocupar la consulta dels expedients dels joves que formaven la mostra, a partir del llistat que ens va facilitar l'Àrea de Planificació i Projectes Estratègics. Aquesta recollida de dades tenia el propòsit de descriure i analitzar les variables sociodemogràfiques, penals i criminològiques associades a la reincidència i a la prevenció de la mateixa. La font d'informació va ser la base de dades del JOBO de la DGEPCJJ. Aquest fet va suposar elaborar un instrument de recollida de dades (Plantilla de variables sociodemogràfiques, penals i criminològiques)²⁰.

Al final d'aquest procés i de forma paral·lela es va demanar la col·laboració dels tècnics dels diferents serveis de la DGEPCJJ (mediació, medi obert i centres de justícia juvenil), ja que era gràcies a la col·laboració dels tècnics que podríem accedir als menors. Eren els tècnics qui proposaven als joves participar de la investigació. Nosaltres varem informar als tècnics quins joves ens interessaven i ells s'encarregaven de fer l'oferiment als joves a participar en la recerca. Un cop els joves donaven la conformitat a participar de la recerca signaven el document de consentiment. Era llavors quan el tècnic referent²¹ del jove informava a la doctoranda i aquesta es posava en contacte amb el jove per acordar el dia i l'hora per administrar el qüestionari de competència emocional QDE-SEC i el qüestionari breu de recollida de dades familiars, formativo-ocupacionals i de lleure. En el cas dels joves internats aquest contacte es feia a partir de la direcció del centre educatiu. Un cop sabíem quins joves tenien interès per participar de la investigació, la doctoranda es traslladava al centre educatiu per aplicar els qüestionaris. Els centres educatius als quals es va desplaçar la doctoranda van ser el centre educatiu l'Alzina, Oriol Badia, i Can Llupià.

Dels joves participants en la recerca, als quals se'ls hi va administrar els diferents instruments, es va recollir a més informació relativa a variables històriques, contextuals i individuals. Per a poder recavar aquestes dades es va dissenyar un instrument, en aquest cas una plantilla de recollida de dades (Plantilla factors de risc i protecció estàtics i dinàmics) que s'explica al detall en aquest mateix capítol, concretament a

²⁰ Consultar annex 4.1 i 4.1.1 del Cd adjunt a la tesi doctoral, on hi ha l'operativització de les variables i la plantilla.

²¹ Tècnics de l'Equip de Medi Obert Barcelona 2, i del Servei de Mediació i Assessorament Tècnic de Barcelona.

l'apartat de tècniques d'obtenció d'informació. La font utilitzada per recollir aquesta informació va ser la base de dades SAVRY de la DGEPCJJ i els informes dels tècnics de justícia juvenil que es troben a la base de dades del JOBO.

Entrar en aquest context, localitzar als joves, i aconseguir que accedissin a participar va resultar complicat, probablement sense l'ajut i la col·laboració dels tècnics no ho hauríem aconseguit.

La informació recollida es va analitzar amb l'ajut del programa informàtic quantitatiu (SPSS per Windows versió 17).

b) Etapa comprensiva

Amb els resultats obtinguts en l'anterior etapa, i a partir de la revisió de la literatura científica del desistiment, com d'entrevistes mantingudes amb alguns experts en la matèria (el Dr. Cid de la Universitat Autònoma de Barcelona, i el Dr. Martínez de *California State University*), varem decidir, la doctoranda i les tutores de la tesi (Dra. Pastor i Dra. Fuentes) que la informació no era suficient. La idea de canvi en els adolescents, on hi ha inherents els conceptes d'autoeficàcia i identitat, eren parcel·les en les quals encara no havíem indagat, sent imprescindible el seu estudi per poder arribar a construir un coneixement el màxim de complert possible sobre el desistiment. En aquest procés de reflexió, varem definir un quart objectiu en la tesi, que ens havia de permetre copsar les vivències i les percepcions dels obstacles com dels suports d'aquests joves en el seu trànsit a una vida socialment acceptada.

A partir d'aquí, varem iniciar de nou un procés de planificació i de negociació amb la DGEPCJJ. Es va definir quina informació ens interessava recollir i es va dissenyar una entrevista semiestructurada per als adolescents que havien participat de l'anterior etapa de recerca. Per contrastar la validesa de l'instrument i el seu grau d'adequació als nostres objectius d'investigació vam demanar l'opinió a un conjunt d'experts en la matèria. Els experts que van col·laborar en la revisió de l'entrevista van ser les directores de la tesi, un professional amb llarga trajectòria a justícia juvenil que està familiaritzat amb realitzar entrevistes a adolescents infractors (Sr. Josep Gispert) i un professor de Criminologia de la Universitat Autònoma de Barcelona (Dr. Cid). Les seves aportacions van ser de gran utilitat, escurçant el nombre de preguntes, reformulant-les, o ajustant-les millor als objectius que perseguíem. Es van fer sis proves pilot utilitzant l'entrevista amb joves infractors, fet que ens va permetre introduir modificacions i afinar l'elaboració final de l'instrument.

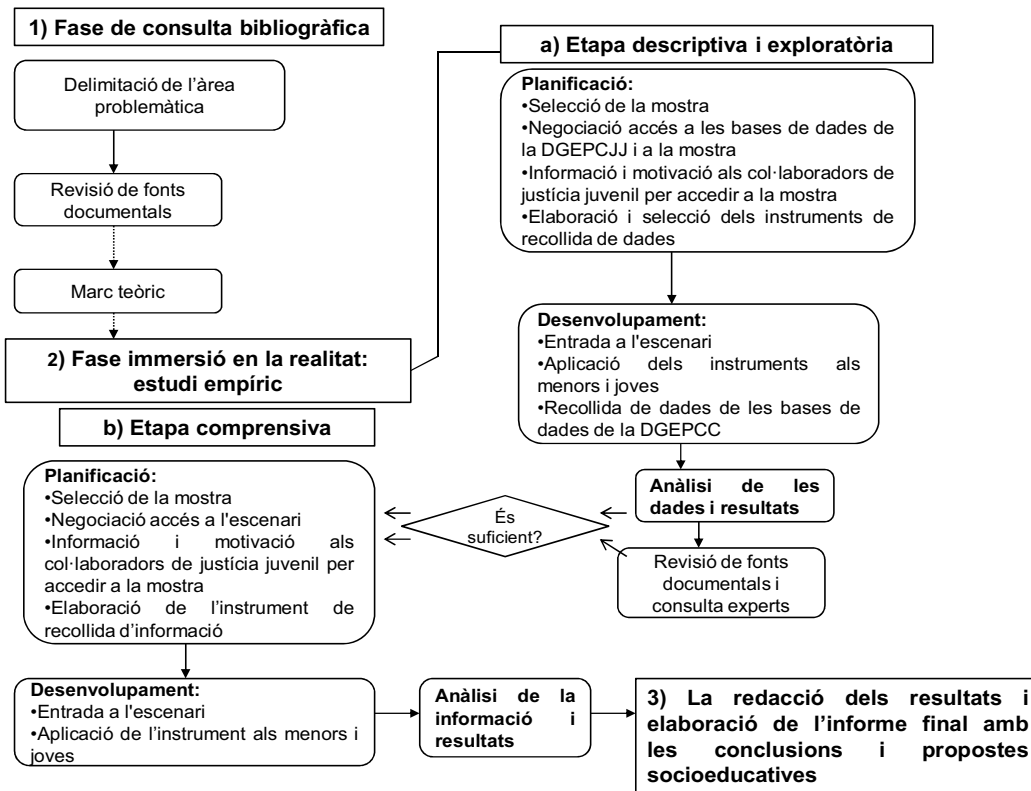
Es va negociar novament amb el cap de l'Àrea de Medi Obert de la DGEPCJJ l'accés als participants. Un cop donada l'autorització la doctoranda es va posar novament en contacte amb l'Equip de Medi Obert Barcelona 2 per tal de poder localitzar als joves als quals feia un any i mig se'ls hi havia administrat els qüestionaris i recollit les variables de risc i protecció de les bases de dades de la DGEPCJJ. Els tècnics de justícia juvenil d'aquest equip es van encarregar de proposar als joves el participar d'aquesta última etapa de la investigació. A partir de l'entrevista als joves vam aconseguir aproximar-nos a la població d'estudi d'una manera directa i vivencial. Una part dels joves no es va poder localitzar, i una altra van rebutjar participar en l'entrevista. Tot i això varem aconseguir un grau de participació acceptable que ens va permetre poder portar a la pràctica aquest últim objectiu de la investigació.

Per acabar, varem establir un sistema de categories per analitzar la informació amb el programa informàtic qualitatiu Atlas-ti 6. Considerant que la informació que teníem era suficient, vam submergir-nos en la recerca de vincles entre les diferents categories.

Fase 3: La redacció dels resultats i l'elaboració de l'informe final amb les conclusions i propostes socioeducatives

Aquesta última fase va implicar la redacció dels resultats procedents dels diferents estudis, així com la integració i complementació d'informació del disseny multimètode. A partir d'aquí, varem comparar els nostres resultats amb les teories que hem consultat i que són pertinents per interpretar el tema que ens ocupa. Aquest apartat acaba amb la creació de noves propostes d'acció socioeducativa que puguin millorar les respostes que en l'actualitat es donen en els serveis de prevenció i tractament de menors i joves infractors.

Figura 4.1. Fases de la investigació

4.2.4. Tècniques d'obtenció d'informació: planificació, elaboració i aplicació

Segons Angulo (1990), s'entén per tècniques d'investigació, els instruments, les estratègies i els recursos emprats pels investigadors per a la recollida d'informació. En aquesta investigació s'han utilitzat una gamma de tècniques, en funció de la metodologia d'investigació en la qual ens ubicàvem.

A continuació i a través de la taula 4.6 queden resumits els objectius que perseguíem amb cada una de les estratègies de recollida d'informació, el moment en els qual s'han utilitzat i la font d'on provenen les dades o la informació obtinguda. Val a dir que tots són instruments dissenyats expressament per aquesta investigació, a excepció del QDE-SEC.

Taula 4.6. Relació de instruments i estratègies de recollida d'informació utilitzades en la investigació

Instru- ments	Objectius	Font	Temporalització aplicació
PSPC	-Descriure les trajectòries delictives i penals dels adolescents. -Identificar factors de risc i protecció associats a variables estàtiques (sociodemogràfiques, penals i criminològiques).	Secundàries: Base de dades JOBO de la DGEPCJJ	Maig a setembre del 2011
QUES	-Descriure la situació actual a nivell formatiu, laboral i lúdic de l'adolescent.	Primàries Adolescents	Juny a setembre del 2011
QSE- SEC	-Mesurar el domini de la competència emocional.	Primàries Adolescents	Juny a setembre del 2011
PFRP	-Identificar factors de risc i de protecció de la delinqüència juvenil.	Secundàries: Base de dades de gestió del risc SAVRY i informes de la DGEPCJJ	Desembre del 2011 a març 2012
ES	-Descriure les narratives de canvi i de persistència en el delicte. -Aprofundir en el procés que han seguit els joves orientat al desistiment. -Reconèixer els punts de suport que estan acompanyant als adolescents en el seu procés de desistiment.	Primàries Adolescents	Abril a juliol 2013

Nota: PSPC = Plantilla de variables sociodemogràfiques, penals i criminològiques; QUES = Qüestionari breu sobre l'estructura familiar, la formació, l'ocupació i l'oci; QDE-SEC = Qüestionari de Desenvolupament emocional; PFRP = Plantilla de factors de risc i protecció estàtics i dinàmics; ES = Entrevista semiestructurada desistiment.

Les plantilles de recollida de dades

S'han elaborat dues plantilles de recollida de dades, la primera recull dades sociodemogràfiques, penals i criminològiques (variables estàtiques), i la segona les relatives al context sociofamiliar, històriques i individuals (variables estàtiques i dinàmiques) dels adolescents infractors.

Per assegurar la validesa i credibilitat en la recollida de dades primer es van definir les variables d'interès²², en base a la revisió documental, i es van fer diverses proves pilot

²² Als annexos de la tesi (consultar el CD) es recullen les variables utilitzades i la seva categorització per a l'elaboració de les plantilles de recollides de dades.

de les plantilles abans d'establir-ne la definitiva. Aquestes proves varen consistir en emplenar les plantilles a partir de les lectures dels expedients i observar quines variables calia definir i categoritzar millor per així recollir sempre la mateixa informació.

La plantilla de variables sociodemogràfiques, penals i criminològiques està formada per un total de vint-i-set variables. A l'inici de la plantilla s'omplen les variables individuals que tenen a veure amb el sexe, l'origen del jove i el seu lloc de residència actual. La resta de variables recullen la trajectòria delictiva, indicant de quin fet es tracta i quan es va cometre. Seguit es recull la seqüència de programes aplicats i el seu estat administratiu (pendent d'inici, en execució, finalitzat, i suspès). Una altra variable d'importància és la reincidència del jove. En aquest cas la doctoranda, tenint en compte els criteris per avaluar la reincidència, classificava al jove com a reincident, no reincident, o no avaluable. Els criteris per prendre aquesta decisió estan àmpliament explicats en aquest capítol, en l'apartat població, mostra i submostres.

La plantilla de factors de risc i protecció dinàmics i estàtics que hem elaborat està formada per vint-i-dos variables estructurades en tres dimensions: històrica, contextual i individual. Les variables històriques fan referència a factors relatius a la història familiar. Un altre grup de factors són els contextuais o socials, que tenen en compte la influència de les relacions interpersonals del menor (amb el grup o família), el contacte amb institucions socials i de l'entorn, i finalment els factors de risc individuals, que es centren en les actituds del jove i en aspectes crucials del seu funcionament psicològic i comportamental.

De les vint-i-dos variables, deu s'han recollit de la base de dades de gestió del risc SAVRY, les altres dotze variables provenen dels informes socioeducatius elaborats per els tècnics de justícia. D'aquests deu ítems, set corresponen a variables de risc (maltractament familiar, violència intrafamiliar, delinqüència dels progenitors, delinqüència en el grup d'iguals, escassa habilitat dels pares per educar, problemes amb el maneig de l'enuig, problemes amb el consum de substàncies) i els altres tres de protecció (forts vincles amb almenys un adult prosocial, actitud positiva cap a la intervenció i l'autoritat, fort compromís en relació al treball o la formació). Els 20 ítems restants del SAVRY (dels 30 que conté la base de gestió del risc) no els hem incorporat a la nostra plantilla de recollida de dades al desviar-se massa dels nostres objectius de recerca, ja que recordem que no és tant identificar el risc, sinó els elements de protecció. Els ítems de la base de gestió del risc tenen un esquema de codificació de baix, moderat i alt, excepte els factors de protecció, que estan codificats com a presents o absents. És a dir, no hi ha una puntuació a atorgar a cada ítem, sinó

que en funció de la valoració del tècnic, aquest estimarà el grau d'intensitat de l'ítem que està valorant, i en el cas dels factors de protecció, la presència o absència del mateix. En la nostra plantilla hem respectat aquesta codificació i l'hem mantinguda tal qual en la nostra plantilla.

Les altres dotze variables, que recordem provenen dels informes dels tècnics, una d'elles està relacionada amb l'oci del jove, tres són variables històriques familiars (toxicomanies, malalties mentals o físiques dels progenitors) i dues d'estructura familiar (tipologia de família, nucli de convivència del jove). Finalment amb l'ànim de conèixer el nivell formatiu com els estudis que cursava, i l'ocupació del noi, es van recollir tres variables més. Les restants són de caràcter sociodemogràfic.

Procediment per a la recollida de dades

Prèviament a la recollida de dades va ser necessari familiaritzar-nos amb les bases de dades de la DGEPCJJ. En aquestes fonts hi ha els expedients Informatitzats dels menors i joves que han entrat al circuit de justícia juvenil.

La base de dades del JOBO compta amb diferents pantalles que informen del nombre d'expedients incoats a la jurisdicció de menors, el programa aplicat i el seu estat administratiu, és a dir si ha estat finalitzat, pendent d'inici o en execució. Alhora també es pot saber els delictes comesos, i si han estat jutjats, preescrits o en instrucció. En aquesta mateixa base de dades hi ha els informes que elaboren els tècnics a la instància judicial. Un cop dominada la base de dades, el procediment va consistir en seguir les diferents pantalles i emplenar la informació requerida a la plantilla de variables sociodemogràfiques, penals i criminològiques.

La base de dades de gestió del risc SAVRY presenta un format més senzill i intuïtiu que la base de dades del JOBO. En aquest cas les pantalles són consecutives, i en elles trobem les puntuacions de baix, moderat o alt, atorgades per el tècnic a cada un dels 24 ítems de risc per valorar la reincidència, i la classificació de present o absent per els 6 ítems de protecció. Afegida a aquesta puntuació també consta una breu explicació redactada per el tècnic respecte aquell ítem. El procediment per emplenar la plantilla de factors de risc i protecció estàtics i dinàmics va ser mantenir el criteri establert per el tècnic i puntuar les variables amb la mateixa graduació establerta per el professional. Això respecte les 10 variables recollides a partir de la base de dades del SAVRY, en quan a la resta de les variables aquestes es varen recollir a partir de la lectura dels informes dels tècnics. En aquest sentit va resultar de gran utilitat haver

definit prèviament cada una de les variables, d'aquesta manera s'evitava l'alternança de criteris alhora de recollir la informació, i l'alteració de la fiabilitat dels resultats.

Qüestionari de Desenvolupament Emocional QDE-SEC

Al no disposar les bases de dades de la DGEPCJJ d'informació relativa a les competències emocionals dels adolescents vam decidir recollir aquesta informació utilitzant l'instrument QDE-SEC (Pérez, Álvarez i Bisquerra, 2007). També ens interessava poder recollir informació procedent dels mateixos joves.

Aquest qüestionari ha estat dissenyat per detectar necessitats en les diferents dimensions que conformen la competència emocional. Els seus autors pertanyen al grup de recerca del GROU (Grup de Recerca en Orientació Psicopedagògica) de la Universitat de Barcelona. És un qüestionari adreçat a població adolescent que recull informació sobre diferents aspectes vinculats amb la competència emocional. Molts d'aquests joves es troben estudiant l'ESO, i bona part d'ells tenen dificultats d'aprenentatge, sense haver obtingut en alguns casos el graduat en secundària. Era doncs important utilitzar un instrument senzill i que no requerís d'excessiva dificultat per a ells.

El QDE-SEC és un inventari d'autoinforme que reuneix informació de les cinc dimensions de la competència emocional d'acord amb el marc teòric de l'educació emocional (Bisquerra, 2000, 2003): consciència emocional, regulació emocional, autonomia personal, intel·ligència interpersonal i habilitats de vida i benestar.

Consta de 35 ítems que s'agrupen en cinc blocs, i cada una de les dimensions es pot subdividir en components més concrets d'acord amb la taula 4.7:

- **Consciència emocional:** Fa referència a la capacitat per prendre consciència de les pròpies emocions i la dels demés, incloent l'habilitat per captar el clima emocional d'un context determinat.
- **Regulació emocional:** Capacitat per gestionar les emocions de manera adequada. Suposa prendre consciència de la relació entre emoció, cognició i comportament, disposant de bones estratègies d'afrontament.
- **Autonomia personal:** Es pot prendre com a concepte ampli que inclou un conjunt de característiques i elements relacionats amb l'autogestió personal, entre els que destaquen l'autoestima, l'actitud positiva davant la vida,

responsabilitat, capacitat per analitzar críticament les normes socials i la capacitat per buscar ajuda i recursos.

- Competència social: Implica dominar les habilitats socials, capacitat per a una comunicació efectiva, respecte i actituds prosocials i assertivitat.
- Competències per la vida i el benestar: capacitat per adoptar comportaments apropiats i responsables i afrontar satisfactòriament els desafiaments diaris, facilitant experiències de satisfacció o benestar, amb objectius realistes i responsabilitat en la presa de decisió.

Taula 4.7. Dimensions de la competència emocional.

Competència Emocional	
Consciència Emocional	<ul style="list-style-type: none"> • Presa de consciència de les pròpies emocions • Donar nom a les pròpies emocions • Comprensió de les emocions dels altres
Regulació emocional	<ul style="list-style-type: none"> • Prendre consciència de la interacció entre emoció, cognició i comportament • Expressió emocional • Capacitat per a la regulació emocional • Habilitats d'afrontament • Competència per a autogenerar emocions positives
Autonomia personal	<ul style="list-style-type: none"> • Autoestima • Automotivació • Actitud positiva • Responsabilitat • Autoeficàcia emocional • Anàlisi crític de normes socials • Resiliència per afrontar situacions adverses
Competència social	<ul style="list-style-type: none"> • Dominar les habilitats socials bàsiques • Respecte pels altres • Comunicació receptiva • Comunicació expressiva • Compartir emocions • Comportament prosocial i cooperació • Assertivitat • Prevenció i solució de conflictes • Capacitat per gestionar situacions emocionals
Competències per a la vida i el benestar	<ul style="list-style-type: none"> • Fixar objectius adaptatius • Ciutadania activa, cívica, responsable, crítica i compromesa • Benestar subjectiu • Fluir • Buscar ajuda i recursos

Font: Adaptació pròpia a partir de Bisquerra i Pérez (2007).

El qüestionari mesura les manifestacions o respostes dels subjectes front opinions referides a pensaments, emocions o conductes relatives a l'objecte que s'està

mesurant, la competència emocional. La suma de les respostes a ítems homogenis situa al subjecte en la variable que s'està mesurant. La resposta a cada ítem està en funció del grau d'acord o desacord en el continu de la variable mesurada.

a) Procediment de recollida de dades dels qüestionaris.

L'accés als menors per a l'administració dels diferents instruments s'ha fet mitjançant les mediadores del servei de mediació i assessorament tècnic, les quals mitjançant l'entrevista o amb contactes telefònics consultaven al jove si estava interessat en participar de la investigació. En cas accedissin a participar en l'estudi se'ls citava en un espai proper al seu lloc de residència, en gran part als serveis socials de l'ajuntament del seu municipi. Els joves amb programes en medi obert eren els tècnics de l'Equip de Medi Obert Barcelona 2, que en context d'entrevista, consultaven al jove la voluntarietat per participar en la investigació.

I per últim, l'accés als nois internats s'ha realitzat a través de la direcció i l'equip educatiu del centre. Els coordinadors o educadors tutors consultaven als joves si volien participar de la investigació, i en cas afirmatiu la doctoranda es desplaçava al centre educatiu per l'administració dels instruments.

El qüestionari de competència emocional era fàcilment comprensible, i la realització de la prova no sobrepassava els 30 minuts evitant així la fatiga, i sempre de mode individual, i en un espai tranquil, sense inferències que poguessin alterar les respostes dels qüestionaris.

Qüestionari breu sobre l'estructura familiar, la formació, l'ocupació i l'oci

En el moment en que els adolescents contestaven el qüestionari de competència emocional també omplien un qüestionari centrat en qüestions d'estructura familiar, formació, ocupació i oci²³. El fet que contestessin aquest qüestionari ens permetia recollir variables dinàmiques (ocupació, oci, estructura familiar) dels adolescents procedents del programa de mediació, dels quals no disposàvem de cap dada. Aquest programa no contempla elaborar cap informe on aparegui informació relativa al jove. Els tècnics que apliquen aquest programa no introdueixen a les bases de dades de la

²³ Consultar annex 4.3 (Cd adjunt a la tesi doctoral).

DGEOCJJ cap informació familiar, social o individual del jove. Una manera per tant de pal·liar aquesta limitació de cara a la futura recollida de dades fou elaborar un qüestionari que permetés recollir informació envers aquestes temàtiques.

El primer objectiu va consistir en definir l'àrea de contingut que ens interessava recollir i delimitar el propòsit de la prova. En aquest qüestionari es pretén conèixer l'estructura familiar del jove i el seu nucli de convivència actual. Respecte a l'àrea formativa es vol saber els estudis que estan realitzant, o si es troben treballant, i el grau de compromís i perseverança envers aquesta activitat. Finalment hi ha una última pregunta destinada a l'oci.

El qüestionari consta de cinc preguntes tancades, on s'ha d'assenyalar la resposta més ajustada a la seva situació, o completar-la.

Entrevista semiestructurada desistiment

A més de descriure i identificar els factors de risc i protecció associats a la reincidència volem comprendre quin és el procés de canvi que ha afavorit l'abandonament de la delinqüència. L'estratègia doncs més adequada per comprendre el procés i els punts d'inflexió que han ajudat a aquests joves a redirigir les seves vides és mitjançant l'entrevista.

L'entrevista ens ha proporcionat informació sobre la diversitat d'escenaris en els quals es mou l'adolescent (família, treball, formació, grup d'iguals, parella) i el suport com els vincles que hi té establerts. Ens permet, a més, comprendre els fets sobre els quals preguntem, podent el jove contextualitzar-los i integrar-los amb altres esdeveniments, motivacions o estratègies. La narració és des de la pròpia perspectiva del jove, arribant així a transmetre des de la seva vivència, les seves creences, actituds o sentiments, permetent-nos a més identificar quins aspectes són per a ell significatius i rellevants respecte la situació actual.

L'entrevista és de tipus semiestructurat, té una guia amb un llistat de preguntes que exploren un seguit de temes a abordar. Aquestes entrevistes a diferència de les obertes, ens permeten exercir un control de la interacció, no arriben a tenir una planificació rígida, ni tampoc el caràcter improvisat de les no estructurades. Ens permet la interacció, establint una relació formal sense arribar a ser del tot distant donat l'intercanvi comunicatiu. Som conscients que molts d'aquest menors tenen un llenguatge limitat, i que tenen dificultats per expressar pensaments o accions, és per

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

aquest motiu que les preguntes procuren ser directes i senzilles, amb l'objectiu de facilitar la comprensió dels participants. En les entrevistes s'ha procurat crear un clima còmode i de confiança on els joves tinguin l'oportunitat d'expressar de manera oberta els seus pensaments i discursos, remarcant la independència de la recerca respecte les institucions de justícia i la confidencialitat de l'entrevista.

L'entrevista s'estructura en diferents blocs, comença amb temes que no són gaire compromesos, i així trencar el gel, per poder anar avançant i aprofundint:

- La situació actual a nivell formatiu o laboral, els projectes de futur i el sentiment de control i d'autoeficàcia per aconseguir els seus propòsits, a curt i mig termini.
- La valoració que fa d'ell mateix i de la situació actual, aportant reflexions sobre les diferències entre el passat i el present, és a dir sobre els canvis experimentats, tant a nivell extern com intern, i del sentiment d'autoeficàcia per aconseguir no reincidir.
- Els elements claus procedents del seu entorn (familiar, social i comunitari) que han afavorit punts d'inflexió per iniciar el canvi.
- Els suports que estan reforçant que es mantingui el desistiment del menor i jove.

Les entrevistes han estat gravades, previ consentiment del jove, per intentar disminuir les inferències per les apreciacions subjectives que puguem fer de les narracions dels mateixos. Així s'ha pogut fer una transcripció real i fidel del discurs dels entrevistats. La durada de l'entrevista era aproximadament d'una hora. A la taula 4.8 es presenta el contingut i els objectius de l'entrevista

Taula 4.8. Els criteris a tenir en compte per l'elaboració de l'entrevista semiestructurada del desistiment

CONTINGUT I OBJECTIUS DE L'ENTREVISTA SEMIESTRUCTURADA DESISTIMENT	
Àrea de contingut	Que es pretén conèixer?
Vincle i suport familiar	Suport a l'adolescent en el correcte trànsit a la vida adulta. <i>Vincle afectiu establert i suport a l'adolescent.</i>
Motivació orientada a la prosociabilitat (competència personal)	Autoeficàcia en els objectius vitals (present) - <i>Expectatives prosocials:</i> Projectes personals que s'estan duent a terme on hi ha la formació o el treball com a activitat impulsora d'un futur desvinculat de la delinqüència - <i>Perseverança:</i> Constant als propòsits i metes prosocials tot i els obstacles amb els quals s'hi va trobant. Projecció de futur i estratègies d'acció (futur) - <i>Capacitat per planificar i organitzar-se amb relació a metes prosocials:</i> Anàlisi correcte de la realitat, i planificació de les accions per aconseguir els seus propòsits.
Identitat i autoeficàcia (en la conducta de desistir)	Narració de la seva biografia i trajectòria delictiva - <i>Delinqüència:</i> Explicacions que dona a l'inici de la delinqüència, al manteniment de la mateixa, o al seu cessament. Competència personal - <i>Autoeficàcia:</i> Sentiment i sensació de capacitat per aconseguir superar els obstacles (problemes econòmics, de relació amb la família, de consum de substàncies, d'evitar riscos, d'aconseguir un treball) i confiança en les possibilitats de canvi. - <i>Locus de control intern versus extern (agència personal):</i> El que fa o el que li succeeix es fruit de la seva responsabilitat. - <i>Motivació:</i> Voluntat real de canvi. Autopercepció - <i>Identitat desvinculada de la delinqüència.</i> Ruptura amb el passat. Apreciacions de millora i canvi en la seva realitat.
Les influències socials	Implicació prosocial i suports socials - <i>Coneixement de la xarxa de serveis de la seva comunitat.</i> El jove coneix alguns dels recursos comunitaris amb els quals pot

comptar en cas de necessitar-ho i en fa un ús adequat.

- *Temps lliure amb contingut socioeducatiu.* El jove ocupa el seu temps lliure amb activitats profitoses per al seu desenvolupament.

Les relacions amb el grup d'iguals, altres adults o la parella (vincles socials)

- *Les relacions amb el grup d'iguals.*
- *Assumpció de responsabilitats envers els altres (parella, fills, família).*
- *Suport per part d'altres adults prosocials:* Presència en l'entorn relacional de l'adolescent d'adults que orienten i li donen suport.
- *El paper de la parella sentimental.*

Actitud envers l'acció socioeducativa des de l'àmbit judicial

Utilitat mesura

- *Atribucions de l'adolescent al seguiment que està rebent.*
- *Aprenentatges derivats de la intervenció socioeducativa.*
- *Considerar al tècnic com un suport més per al procés de desistiment.*

Responsabilització

- *Compromís envers la mesura judicial i el programa educatiu.*
Col·laboració en la intervenció.
-

Procediment per a la realització de les entrevistes

El pas previ a la realització de les entrevistes va consistir en informar als tècnics de l'Equip de Medi Obert Barcelona 2 (EMO2) dels objectius de l'última fase d'aquesta investigació i de les característiques generals de l'entrevista. Aquest són els professionals que van col·laborar en motivar als joves per l'administració dels qüestionaris, i molts d'ells continuen mantenint vinculació amb els joves a partir de l'execució de la mesura judicial. En cas els joves haguessin finalitzat la mesura els tècnics conserven els telèfons, podent així posar-se en contacte amb ells, informar-los de la recerca i consultant-los alhora si tenien interès en participar.

La presentació que havien d'oferir els tècnics de l'EMO 2 als joves era la següent:

“Des de la Universitat de Barcelona s'està fent una recerca sobre joves que es troben complint una mesura judicial imposada per un Jutjat de Menors o bé l'han finalitzada fa uns mesos, i per aquest motiu et demanaran que responguis a una entrevista on se't preguntarà sobre:

- *Quina valoració fas de la teva situació actual, és a dir quines dificultats has tingut aquest any i com les has superat?*
- *Amb quins suports comptes en el teu quotidià?*
- *Quins projectes tens a curt o llarg termini?*

Totes aquestes dades seran tractades confidencialment i el teu nom no apareixerà mai en cap document, però ens serviran per conèixer millor les necessitats i dificultats que han d'afrontar els joves, i millorar així els recursos i l'acció socioeducativa que se us ofereix"

Els professionals per tant presentaven aquesta informació als joves, i si eren menors d'edat també a les seves famílies. En cas de voler participar, els joves signaven el document de consentiment informat, i les seves famílies, sempre i quan fossin menors d'edat.

Les entrevistes es realitzaven en un espai tranquil, generalment als serveis socials de la localitat on residien. L'actitud en les entrevistes per part nostra era d'obertura, acceptació, escolta i interès envers la informació que ens oferien. Al finalitzar l'entrevista, agraïem al jove la seva voluntarietat i bona predisposició.

4.2.5. Anàlisi de les dades i de la informació obtinguda

La informació que hem recollit al llarg de la investigació és de caràcter quantitatiu i qualitatiu, per aquesta raó s'han utilitzat instruments diferents i el mètode d'anàlisi de les dades ha variat en funció de la perspectiva en la qual ens situàvem.

a) Anàlisi de les dades quantitatives

Respecte a les dades quantitatives, un cop recollides amb garanties de qualitat científica, i després de ser degudament filtrades, es va procedir al seu tractament mitjançant el programa estadístic SPSS versió 17. Per la descripció de la mostra es van utilitzar estadístics descriptius com el càlcul de freqüències, la mitjana, la desviació típica o les taules de contingència.

De cara a comprovar la similitud entre les diferents mostres analitzades es va utilitzar l'estadístic Xi-quadrat de Pearson i la prova t d'Student per a grups independents. Per tal de cercar diferències entre el grup desistent (no reincident) i el reincident en funció de les diferents variables independents, es van utilitzar diferents proves: l'estadístic Z de Kolmogorov-Smirnov per a mostres no paramètriques, per l'anàlisi de la variable

edat d'inici en la delinqüència, l'estadístic Xi-quadrat de Pearson i l'estadístic de Fischer (en el cas de dades categòriques) i la prova t d'Student per a grups independents quan les dades eren de tipus escalar. Per cercar associacions entre la competència emocional i el nombre total de causes es van realitzar a més correlacions bivariants.

b) Anàlisi de contingut

En quan a la informació procedent de les entrevistes realitzades aquesta ha estat tractada a partir del programa Atlas ti. 6. L'ús del programa permet organitzar la informació, descriure-la, i interpretar-la, donant a més la possibilitat de fer mapes conceptuals per representar la informació obtinguda.

L'anàlisi de les dades qualitatives s'ha de caracteritzar segons Sandín (2003) per donar sentit a la informació, codificant-la, recopilant-la, sintetitzant-la, buscant regularitats o patrons; descobrir què és important i que aportarà en el desenvolupament sobre el fenomen que s'estudia. La investigadora Tesch (1990) identifica tres grans moments interconectats: l'anàlisi exploratori, la descripció i per últim la interpretació.

Abans de fer l'anàlisi exploratori de les dades vam transcriure les entrevistes, per tenir la informació preparada per analitzar. Previ a l'exploració de les dades vam crear unitats bàsiques d'anàlisi, recollint així els continguts que ens interessaven dels discursos dels adolescents. El procés de codificació o categorització de les entrevistes ha estat deductiu ja que es parteix de l'anàlisi previ de la revisió de la literatura científica en matèria de desistiment. És a dir primer varem definir la informació que buscaríem en les entrevistes i després es van establir els codis. A partir de la lectura de l'entrevista doncs codificàvem la informació en base als codis i subcodis establerts. Ha succeït que hem elaborat alguns nous codis a partir de la lectura de l'entrevista, donat apareixia informació que calia categoritzar i enriqueix la recerca.

Per treballar la informació de les entrevistes vàrem crear una unitat hermenèutica composta per els documents de les entrevistes. A partir de la lectura de les entrevistes, si identificàvem la informació que buscàvem la codificàvem en base als codis i subcodis que teníem prèviament definits.

Per poder comparar els diferents discursos i fer el contrast de contingut es van crear tres famílies (reincidents, desistents i desistents moderats). En l'exposició de resultats trobem els fragments de les entrevistes realitzades als joves. Abans d'introduir el

fragment de l'entrevista s'assenyala a quina família pertany el text, utilitzant la lletra R per al grup reincident, la D per al desistent, i la DM per al desistent moderat. Aquestes famílies es van crear en base a si els joves ens informaven que havien deixat de delinquir (desistents), o persistia encara la delinqüència en les seves vides. La tercera família (desistents moderats) estava formada per joves amb una situació encara fràgil de desistiment, és a dir, recentment havien tingut algun incident de poca gravetat, comparant-ho amb el passat, però en ells hi havia un discurs manifest de voluntat de canvi. Hem cregut convenient classificar aquests casos com a desistents perquè hem vist que hi eren presents els elements que permetia diferenciar-los dels reincidentes.

Continuant amb com s'han creat els codis i els subcodis, aquests s'han formulat de manera neutra o positiva. No obstant quan el discurs dels joves presentava circumstàncies de risc, o oposades a la informació que nosaltres preteníem recollir, s'establia un nou subcodi amb una nova nomenclatura o s'introduïen les inicials AB d'absència al subcodi que teníem definit.

Taula 4.9. Codificació de l'entrevista semiestructurada del desistiment

Codi	Subcodi	Definició
Context en el que apareix la delinqüència	CID	Explicacions a l'inici de la delinqüència segons els adolescents.
Vincle i suport familiar	RF	Relació amb la família d'origen.
	SF	Estima, gratitud, vs ressentiment, tristesa, cap als progenitors o figures adultes.
	PEC	Pautes educatives en la família.
	CF	Cohesió i bon clima familiar.
Identitat	RP	Ruptura amb el passat i construcció d'un present allunyat de la delinqüència.
	AND	Autopercepció com a no delinqüent.
	EP	Realitat del jove proveïda d'estructures prosocials (treball, formació).
	AR	Autoreferències de respecte cap a un mateix.
	EA	Penediment per les males accions comeses.
	PC	Percepció de canvi (ser i estar).
Autoeficàcia	AGE	Agència (responsabilitat vs victimisme davant la realitat).
	EXP	Expectatives i competència personal.
	TF	Tolerància a la frustració (no tenir diners, no tenir treball..).
	PPRO	Perseverança i resistència als objectius prosocials (no ho deixa a l'atzar).
	VND	Voluntat a no tornar a delinquir.
	ESTA	Estratègies d'acció per evitar la transgressió.

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

	PAOD	Percepció d'agència versus d'obstacles al desistiment (dificultats econòmiques, problemes de papers, consum de tòxics..).
Influències socials	CRZ	Coneixement recursos de la seva zona que li puguin prestar suport.
	URZ	Utilització de recursos de la zona o de l'entorn encaminats a la prosociabilitat.
	BVAP	Bona vinculació amb un o més adults prosocial.
	QRP	Qualitat i vincle en la relació de parella (rebutja la delinqüència).
	DJD	Desvinculació de joves dissocials vs manteniment de vincles amb joves dissocials.
	REAP	Responsabilitat del jove envers altres persones (fills, parella, família).
	ES	Presència de xarxes socials prosocials versus dissocials en la quotidianitat del jove (característiques barri).
	APE	Ajuts en forma de prestació econòmica per a la reinserció.
Intervenció socioeducativa	AIU	El jove percep utilitat a la intervenció educativa judicial.
	ACFL	Alt interès i compromís formatiu o laboral.
	OPI	Opinió positiva vs negativa envers la intervenció judicial.
	PD	Por a estar novament detingut o a presó.
Successos destacats per els adolescents	PID	Fets destacats o punts d'inflexió per l'adolescent que l'han ajudat en el procés de desistiment.

4.2.6. Població, Mostra i Submostres

Els subjectes de la investigació han estat seleccionats dins de la tipologia no probabilística, en la modalitat de mostreig per conveniència i accidental (Latorre, et al. 1996). A diferència del probabilístic, la selecció dels subjectes no és aleatòria. Cal doncs ser rigorosos en la selecció de la mostra per a poder arribar a uns resultats que puguin establir aproximacions o generalitzacions a l'objecte d'estudi. Hem de dir en aquest sentit que la selecció dels subjectes ha estat en funció d'uns criteris prèviament establerts que garantissin la representativitat de la població de justícia juvenil. A continuació desenvolupem aquestes qüestions.

El llistat de menors i joves susceptibles a ser inclosos en la recerca ens la va proporcionar la DGEPCJJ per mitjà de l'Àrea de Planificació i Projectes Estratègics. La població requerida a aquesta unitat va ser un llistat de joves que haguessin finalitzat, es trobés en execució o bé en situació de pendent d'inici un programa de la DGEPCJJ entre l'1 de maig del 2010 a l'1 de maig del 2011. De cara als anàlisis de la recerca ens interessaven joves als quals se'ls hagués aplicat un o varis programes educatius

(mediació, medi obert, internament). L'altre criteri fou l'àmbit territorial de residència dels joves. Es van seleccionar els joves residents en el territori circumscrit a l'Equip de Medi Obert Barcelona 2. Aquest equip porta el seguiment de casos residents a la província de Barcelona, concretament del Baix Llobregat, el Garraf, l'Alt Penedès, i d'alguns municipis de l'Anoia i del Vallès Occidental.

Del llistat inicial proporcionat per l'Àrea de Planificació i Projectes Estratègics (N=741) es van excloure els joves majors d'edat ja que no teníem mitjans per avaluar la reincidència de tota la població. El no disposar a la base de dades de justícia juvenil d'informació relacionada amb l'obertura de nous expedients per la presumpta comissió de faltes o delictes en la jurisdicció d'adults, ens va dur a desestimar joves amb franges d'edat superiors a la majoria d'edat. Es va decidir no eliminar aquells joves de poc més de divuit anys a l'existir la possibilitat de conèixer noves reincidències de quan era menor. Generalment entre que es comet el fet delictiu, i s'incoa l'expedient a la Fiscalia de Menors, transcorre un temps. En aquest interval, de dos a tres mesos de durada, el menor pot haver assolit la majora d'edat. Per aquest motiu vam decidir tenir en compte els joves que recentment haguessin complert els 18 anys. Es va fixar el límit en els 18 anys i tres mesos.

Es van excloure a més els adolescents que només tenien en el seu expedient l'informe d'assessorament tècnic, i que no havien rebut cap resposta en forma de mesura i programa educatiu per part de la DGEPCJJ, i que estaven per tant a l'espera de judici.

Un cop aplicats tots aquets criteris varem obtenir una total de 343 joves infractors. El període de seguiment per valorar la reincidència d'aquests conjunt de joves va ser del 30 de novembre del 2010 a l'1 de setembre del 2011, sent aquesta la data de tancament del treball de camp per avaluar la reincidència. Els adolescents eren classificats en un o altre grup en funció de si havien reincidit en el període de seguiment estipulat en la recerca, que ha estat de 9 mesos. Alhora de decidir el temps de seguiment per valorar la reincidència varem consultar recerques del nostre context, ja que vam pensar que eren les que millor s'adaptarien a la nostra mostra. El temps mitjà de reincidència és entre 10 mesos a 11 dies (Capdevila et al. 2005), a més sembla que a mesura que l'adolescent va ampliant la trajectòria delictiva les reincidències es redueixen als 6,4 mesos. En quan a la reincidència ens hem basat amb el fet de ser acusat d'un nou delicte (Jennings, 2003), i en aquest estudi consisteix en retornar a la justícia de menors (nova demanda per part de la Fiscalia de

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

Menors d'un informe d'assessorament tècnic, aplicació d'una mesura cautelar, o d'un programa de mediació).

D'aquests 343 joves es van excloure 55 que podien esbiaixar els resultats. El criteri principal per prendre una decisió sobre la inclusió o exclusió de la mostra ens el marca el període de seguiment de la reincidència (30 de novembre del 2010 a 9 de setembre del 2011). Així doncs els joves exclosos varen ser:

- a. Joves que haguessin començat una mesura d'internament abans del període de seguiment de la reincidència (30 de novembre del 2010) i que encara estigués en compliment l'esmentada mesura.
- b. Joves que havien comés un únic delictes just en el període de seguiment de la reincidència, i que no tenien prèviament altres causes.
- c. Joves que haguessin estat desinternats en el moment en que s'està realitzant el treball de camp. Vam estipular un mínim de sis mesos de llibertat per a que poguessin ser avaluats.

Un cop fet el filtratge en base als criteris d'exclusió, vam obtenir una mostra de 288 expedients de subjectes distribuïts en dos grups, en funció de si eren reincidents (n=86) o no reincidents (n=202) en el delictes.

Submostra 1 (n=110)

Dels 288 expedients de joves infractors un total de 110 adolescents van accedir voluntàriament a participar en la investigació, d'aquests 49 eren reincidents i 61 no reincidents. Aquests menors i joves van contestar el qüestionari de desenvolupament emocional, i el qüestionari breu sobre variables formatives, ocupacionals, familiars i d'oci. En aquest cas els criteris d'exclusió són que l'adolescent no tingui un nivell de comprensió lectora bàsic, o que estigui diagnosticat amb un trastorn mental sever. Aquest fet va comportar que cinc qüestionaris de competència emocional fossin eliminats, coincidint aquests casos amb valors anormals detectats mitjançant els anàlisis realitzats.

Submostra 2 (n= 29)

Un any i mig després es va intentar localitzar als 110 adolescents que van participar en la primera etapa de la investigació. Es van seleccionar però aquells que tenien més de dues causes en el seu expedient judicial, i que com a mínim un dels diversos delictes fos contra la propietat. La delinqüència més comuna és la relativa al benefici econòmic

i és la que caracteritza la major part dels programes i mesures educatives a la DGEPCJJ (48,2%)²⁴. La delimitació a delinqüència orientada al benefici econòmic com a criteri d'inclusió de la població estudiada permet, en tot cas, acotar el fenomen a unes característiques similars davant d'altres formes que podrien tenir altres causes i patrons diferents de desistiment.

El desistiment, com l'abandonament de l'activitat delictiva, implica una activitat delinqüencial prèvia amb certa persistència, quan deixem de fer quelcom és perquè durant el temps ha ocupat una part de la nostra vida i ara hem pres la decisió d'abandonar aquell comportament. Tenint en compte la definició de desistiment i el procés de canvi al qual fan referència les teories, tal com comentàvem prèviament, es va decidir seleccionar aquells joves amb una trajectòria delictiva que contemplés dos o més causes.

Aplicats aquests requisits, dels cent deu joves un total de 78 eren susceptibles de poder ser entrevistats. En estudis qualitius és difícil determinar quantes persones s'han d'entrevistar, aportant alguns autors com Fuentes (2007) que s'arriba a un nombre adequat de persones quan els investigadors perceben que les entrevistes no aporten informació addicional a la comprensió del fenomen. En el nostre cas, després de transcriure varies entrevistes vam observar certa redundància i repetició en la informació que aportaven els joves, amb la qual cosa varem considerar que el nombre d'entrevistats era ja suficient donat cobria els interrogants plantejats.

Molts d'aquests joves eren ja majors d'edat, amb la qual cosa no podiem utilitzar la base de dades del JOBO per controlar l'obertura de nous expedients. Vam decidir llavors que a l'entrevista se'ls hi preguntaria a tots ells si recentment havien comés nous fets delictius, catalogant-los així com a reincidents o desistents. Per garantir la veracitat d'aquesta informació, un cop finalitzada l'entrevista, en cas fossin menors, paral·lelament es consultava l'estat judicial del menor a la base de dades JOBO de justícia juvenil. Amb els majors d'edat no vam tenir cap altre mitjà, que no fos la informació del jove, per poder contrastar-la. De totes maneres hem de dir que la participació era voluntària, i que a l'inici de l'entrevista se'ls hi demanava sinceritat i honestat alhora de respondre a les preguntes que se li formularien.

²⁴ Les dades s'han extret del Butlletí d'estadística bàsica de justícia juvenil 2011. Departament de Justícia. Generalitat de Catalunya.

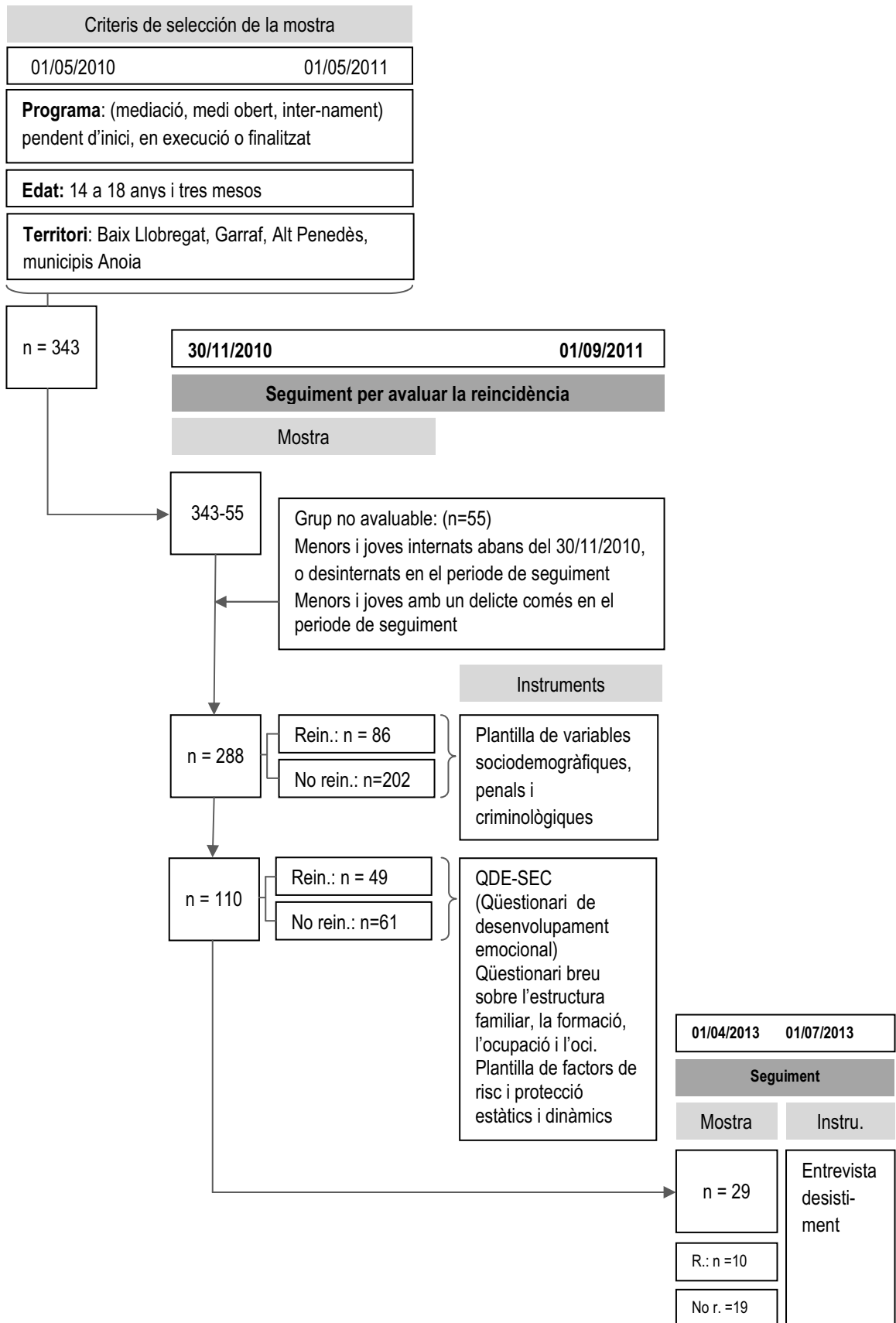
Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

Així doncs dels vint-i-nou joves entrevistats, deu ens van explicar que estaven delinquent, i dinou afirmaven haver abandonat aquesta pràctica, alguns amb major contundència que d'altres, vuit havien tingut recentment algun conflicte menor, comparant-ho amb el passat, sent classificat aquest grup com a desistent moderat. La literatura contempla que una reducció en la delinqüència és l'inici d'un procés de desistiment. A més aquest grup tenia un discurs clarament opositor a la delinqüència, per la qual cosa vam considerar que era oportú incloure aquests subjectes en el grup dels desistents.

Contrastar els dos discursos (desistents versus reincidents) ens ha ajudat a diferenciar les dues narratives i a discriminar els mecanismes i els factors limitadors o afavoridors del desistiment, plantejant-nos així al final de la tesi els principis i les estratègies educatives a impulsar amb aquest col·lectiu

En la figura 4.2 hi ha descrits de manera esquemàtica la depuració de la mostra i les submostres resultants, atenent els criteris d'inclusió i exclusió establerts, i a l'accessibilitat als joves. A més d'oferir el total de la mostra, desglossem el nombre de joves reincidents i no reincidents en la mostra i submostres, i per últim els instruments aplicats.

Figura 4.2. Model d'anàlisi de la recerca per avaluar la reincidència

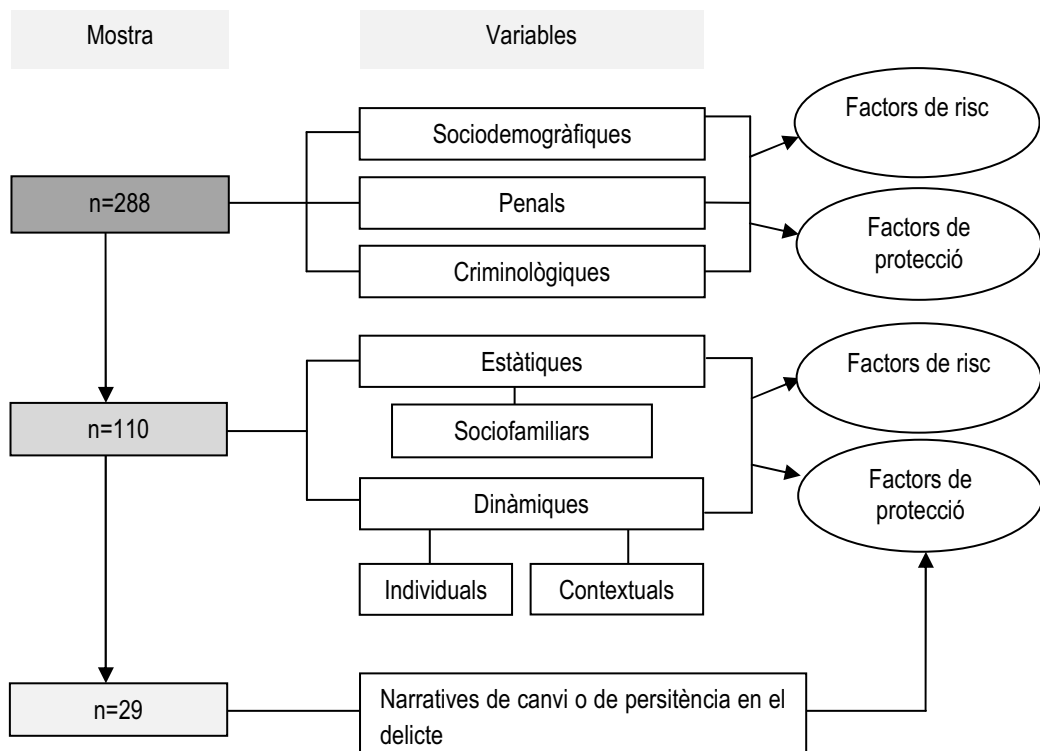

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

Nota: Rein. = reincidents; No rein. = no reincidents/desistents

La gran varietat d'informació que contempla aquesta recerca, i l'extracció d'aquesta informació d'una única mostra que va minvant en grandària a mesura que avancem en la investigació ens aconsella representar de manera gràfica (figura 4.3) i clarificadora les dimensions explorades en cada una de les mostres. Insistim que la selecció d'aquest model d'anàlisi s'ha concretat per criteris possibilistes i de disponibilitat de dades.

Figura 4.3. Model d'anàlisi de la recerca. Desgloss de la mostra i les dimensions d'anàlisi

L'exercici de reflexió i disseny d'aquest model ens ha permès aproximar-nos a les preguntes formulades, i a assolir els objectius de la recerca esmentats a l'inici d'aquest capítol.

4.2.7. Criteris de rigor científic que avalen la recerca

Per saber si una investigació s'ha desenvolupat o no sota criteris científics, els experts coincideixen en senyalar que es necessari valorar una sèrie d'aspectes que, segons l'orientació qualitativa o quantitativa, reben un nom o altre (Sandín, 2003). Assegurar

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

aquests criteris ens permet afirmar que hem intentat eliminar possibles errors que puguin afectar als resultats de la investigació.

El Valor veritable

La validesa interna, des de la metodologia quantitativa, com la credibilitat des de la metodologia qualitativa, busquen que les dades que s'aconsegueixin siguin fidels a la realitat estudiada. Una de les maneres és la triangulació de dades, per aconseguir-ho hem utilitzat diferents instruments en l'obtenció de la informació, diferents informants i fonts d'informació, complementant mètodes quantitativs i qualitativs, i contrastant els resultats amb la literatura científica consultada i els butlletins estadístics de la DGEPCJJ.

S'han utilitzat a més criteris minuciosos d'inclusió i exclusió dels participants en la mostra, que ens permetessin poder arribar a uns resultats vàlids i creïbles.

Un altre fet que justifica la credibilitat de la informació és el judici crític d'altres investigadors, especialistes de reconeixement en el camp de la criminologia a Catalunya, els quals a través d'entrevistes ens han ajudat a la confecció de la investigació, i amb els quals hem pogut compartir i contrastar els resultats.

L'aplicabilitat

Sobre la validesa externa o generalització, des de la metodologia quantitativa y transferibilitat des de la qualitativa, una de les finalitats és poder establir orientacions que signifiquin millores per als veritables protagonistes de l'estudi, els adolescents, i a la pràctica professional dels tècnics de justícia juvenil. La mostra amb la qual s'ha treballat respon a les característiques de la població atesa per la DGEPCJJ, en la seva diversitat de programes com són la mediació, el medi obert i la mesura d'internament. Els resultats serveixen per poder reflexionar, comprendre i replantejar l'acció socioeducativa amb aquest joves.

La consistència

Ens referim a la fiabilitat, en termes quantitativs, o a la dependència en termes qualitativs, referint-se a que els resultats seran els mateixos en cas es realitzés la recerca amb subjectes similars i en contextos semblants. És per aquesta raó que s'ha

explicat de manera detallada la selecció de la mostra per a poder realitzar els diferents anàlisis, i també hem explicat el disseny dels instruments i el procediment utilitzat per a la recollida de les dades i la informació. S'ha deixat constància a més de les limitacions de l'estudi, i el com ho hem fet per poder aconseguir els nostres objectius, tot i els entrebancs amb els quals ens hem trobat al llarg del desenvolupament de l'estudi.

La neutralitat

Per últim comentar tant l'objectivitat des del paradigma quantitatiu com la confirmabilitat des del qualitatiu. Per poder afirmar que els resultats no estan afectats per valoracions subjectives de l'investigador els tutors de la tesi s'han encarregat de supervisar el possible biaix de l'investigadora.

L'ètica

Encara que busquem el màxim rigor científic és necessari que l'ètica estigui present com a premissa de treball, tant en la investigació quantitativa, però especialment en la qualitativa. En aquest sentit som partidaris, tal com assenyala Sandín (2003:120) que "l'accés al escenari", és a dir al subjectes participants i a les fonts d'informació, requereix pensar prèviament de les estratègies a utilitzar, els documents a elaborar, el grau de participació de l'investigador, i el com es realitza la retirada d'aquest context, són qüestions que hem tingut presents al llarg de tot el procés de recerca.

L'elecció del problema a investigar ens ha portat inevitablement a posar-nos en contacte amb realitats sensibles i fràgils, mesurant per part nostra interferir el menys possible en la privacitat de les persones, i respectar la informació que ens volien oferir.

Per evitar vulnerar alguns dels drets dels participants, hem considerat alguns aspectes com (Sandín, 2003):

- Sol·licitar el consentiment informat. Les famílies i els menors van estar informats d'antuvi que la participació en la recerca era totalment voluntària, no remunerada i independent del tractament socioeducatiu, i que el fet de participar no els hi reportava cap benefici, i que no accedir a col·laborar no els hi suposaria cap greuge comparatiu. Per poder participar a la recerca era absolutament imprescindible el consentiment escrit informat dels seus pares/mares/tutors legals o guardadors, en cas fossin menors, i el consentiment del jove en el supòsit fos adult.

- Garantir la confidencialitat de la informació dels joves participants de la recerca.
- No abusar de les estratègies de recollida d'informació, es a dir no passar diversos instruments als mateixos subjectes, i de manera continuada, ja que podria sobrecarregar al subjecte i alterar els resultats obtinguts.
- No fer ingerències inoportunes en la vida privada dels joves sempre i quan disposéssim d'altres vies per obtenir aquesta informació. Per aquest motiu ens hem nodrit de les bases de dades de la DGEPCJJ.
- Garantir l'anonimat de les persones participants.

A mode de resum

Les causes de la delinqüència juvenil, així com els factors que la poden inhibir és un tema complex, en conseqüència l'abordatge del seu estudi ens obliga a investigar una amalgama de variables. El disseny de la recerca i dels factors a estudiar és coherent amb el marc teòric revisat en el primer capítol.

El propòsit de la investigació és oferir una visió holística i integradora de la prevenció de la reincidència, per així poder fer propostes futures d'investigació centrades en un àmbit, com orientacions educatives que s'ajustin millor a les pràctiques i processos que tenen efectivitat en la inclusió social d'aquest col·lectiu.

Els objectius generals ens han dut a plantejar un disseny multimètode. Aquesta decisió parteix de la necessitat d'abordar aquest problema de forma complementària. Tot i que ens fonamentem en la perspectiva quantitativa, la part qualitativa ens ha de permetre interpretar i aprofundir en els factors i processos claus, com les relacions que s'estableixen amb el desistiment. L'ús d'una i altra perspectiva per analitzar la realitat a estudiar ha delimitat els instruments a utilitzar que millor s'adeqüessin als nostres objectius. La manca d'instruments acord a les nostres pretensions ens ha obligat a elaborar diferents instruments *ad hoc* per aquesta recerca (Entrevista semiestructurada desistiment, Plantilla variables sociodemogràfiques, penals i criminològiques, Plantilla de factors de risc i protecció estàtics i dinàmics, Qüestionari breu sobre l'estructura familiar, la formació, l'ocupació i l'oci). Per analitzar la competència emocional però hem utilitzat el QDE-SEC.

El model d'anàlisi de la recerca té com a eix estructural la reincidència i el desistiment. És a partir d'aquest criteri que s'ha seleccionat la mostra i explorat les dimensions

explicatives (històriques i estàtiques, contextuals i individuals) del risc i la protecció de la delinqüència juvenil. L'anàlisi de la reincidència ens ha portat a tenir que utilitzar uns criteris de selecció de la mostra, i delimitar uns períodes de seguiment. També hem topat amb limitacions alhora d'accedir al joves i que aquests acceptessin col·laborar amb la investigació, afectant aquest aspecte a que la mostra s'anés reduint a mesura que avançàvem en el nostre estudi.

La naturalesa de les dades ens ha portat a processos d'anàlisi quantitius i qualitius per el que hem comptat amb el suport dels programes informàtics Spss i Atlas ti.

Finalment hem procurat en tot moment realitzar la recerca sota criteris de rigor científic.

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

CAPÍTOL 5

La descripció de la mostra i dels participants de la investigació

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

Introducció

El propòsit principal d'aquest capítol és descriure les característiques que defineixen els subjectes de la recerca. Prèviament a aquesta descripció contextualitzem quin és el perfil actual del jove a justícia juvenil i les xifres de la població atesa per la DGEPCJJ. Ens ha semblat important veure fins a quin punt la nostra mostra s'equipara a la de la població de justícia juvenil i és per aquesta raó que comparem les nostres dades amb les xifres del Departament de Justícia o altres recerques del context català.

En l'apartat "La població, la mostra, i les submostres" del capítol del disseny de la investigació hem explicat detalladament com la mostra va reduint-se en grandària, donant lloc a diferents submostres, que malgrat semblar-se, cada una d'elles té uns trets diferencials que li donen certa particularitat. Aquesta qüestió serà tractada en aquest capítol. En qualsevol cas estem parlant d'adolescents (n=288) del Baix Llobregat, Garraf i Alt Penedès, que han entrat en el circuit de justícia juvenil arrel de la comissió d'un fet delictiu, aplicant-se entre l'1 de maig del 2010 a l'1 de maig del 2011 un programa educatiu (mediació, medi obert, internament) des de la DGEPCJJ. A aquests joves se'ls hi ha fet un seguiment durant nou mesos, del 20 de novembre del 2010 a l'1 de setembre del 2011, per avaluar la seva reincidència.

A partir d'aquesta mostra s'ha treballat a més amb dues submostres, la submostra 1 (n=110), i la submostra 2 (n=29). La submostra 1 i 2 està formada per els joves participants de la recerca als quals se'ls hi ha administrat els diferents instruments de recollida d'informació.

El capítol s'ha organitzat en dos apartats. A l'inici trobem la descripció de la mostra de la qual ens hem nodrit per fer els anàlisis de les variables estàtiques implicades en la reincidència. En canvi l'altre apartat descriptiu fa al·lusió als joves que van accedir a participar de la investigació, complimentant els qüestionaris o sent entrevistats (submostra 1 i submostra 2), i dels quals es van cercar les altres variables de risc i protecció d'interès per la recerca.

5.1. Contextualització de la població de justícia juvenil a Catalunya

El conjunt de la població atesa a la DGEPCJJ l'any 2011 va ser de 6888 menors i joves. Contràriament al que havia succeït anys passats, des del 2007 s'observa un decreixement en la població atesa, disminuint progressivament la població a 200 persones per cada any. La reducció de la població a justícia juvenil no es correspon a les variacions que ha experimentat la població d'aquestes edats a Catalunya. Segons les dades de l'Institut d'estadística de Catalunya (Idescat)²⁵ la població de 14 a 21 anys, entre els anys 2007 i 2011 es manté estable (554.753 i 554.919, respectivament). Així el descens de la població de justícia juvenil sembla estar més relacionat amb una disminució de l'activitat delictiva, d'acord amb les estadístiques del Departament d'Interior, que indiquen que s'han reduït en un 2,6% respecte l'any anterior els delictes i faltes penals coneguts per la policia durant el 2011. Quina semblança poden tenir aquestes dades amb les de la resta de l'Estat? A Espanya s'ha produït també un descens gradual i constant, entre el 2001 i el 2010 del nombre de joves entre 14 i 17 anys, aquest descens; en promig, és aproximadament un 7%. A Catalunya aquest descens és similar (Cano i Pueyo, 2012).

El nombre total d'usuaris en funció del programa aplicat a la DGEPCJJ durant l'any 2011 són: 3.105 joves han realitzat un programa d'assessorament tècnic (42,9%), 2.187 un programa de mediació (18,7%), 2.931 una mesura en medi obert (30,8%), i 586 una mesura d'internament (7,5%).

Un estudi focalitzat en joves en conflicte social realitzat a Catalunya (Capdevila et al. 2005) va concloure que la mitjana d'edat en el primer contacte amb la DGEPCJJ es situava als 16,05 anys, i que la relació del jove amb la DGEPCJJ finalitzava als 17,60 anys. Dades més actuals sobre l'edat de la població de justícia juvenil ens informen que a l'any 2011 el grup de població de 14 a 17 anys continua sent el perfil més alt, (52,6%) i la franja de 18 a 21 anys, el 47,4% (Butlletí estadístic del Departament de Justícia, 2011). Cal destacar l'increment del nombre de noies, mentre que la població global ha disminuït un 2%, la població femenina ha augmentat el 2011 un 2,9%. El

²⁵ Es va consultar a la web de l'Idescat el cens de la població per sexe i edat a Catalunya. Consultada el 12 de juny del 2013.
<http://www.idescat.cat/territ/basicterr?TC=8&V3=5&V4=10&ALLINFO=TRUE&PARENT=1&V0=3&V1=0&CTX=B&VN=3&VOK=Confirmar&lang=es>

percentatge d'estrangers ha baixat respecte l'any 2010. A més el 2011 va ser el primer any dels últims 10 en que el nombre d'estrangers (2.624) ha estat inferior respecte l'anterior (2.672). Val a dir però que el percentatge d'estrangers es veu incrementat en les mesures de medi obert (29% el 2010 al 29,7% el 2011) i internament (41,7% el 2010 a 48,4% el 2011) (Blanch, Cañameres, Dominguez, Capdevila i Ferrer, 2011).

Aquests mateixos autors informen que hi ha una alça en quan a la violència del delictes comés, especialment en joves sotmesos a una mesura d'internament (82,9%) i de llibertat vigilada (el 65,5%). També els delictes contra les persones són cada cop més freqüents mentre que els delictes contra la propietat decreixen, tot i això continuen sent els que estan més presents tal com s'observa en la taula 5.1.

Taula 5.1. Tipologia de delictes en funció del programa aplicat

Delicte/Falta	Mediació	Medi obert	Internament
Contra el patrimoni	42,7	50	54
Lesions	32	28	23
Contra la seguretat col·lectiva	8,5	6,9	5,9
Contra la llibertat	6,1	6,5	6,2
Contra l'honor	3,5	3,4	0
Contra la vida	0	0	3,5

Font: Memòria del Departament de Justícia del 2011.

Els canvis esdevinguts a la nostra societat, als quals ja hem fet al·lusió en el marc teòric, i la normativa existent, han donat lloc a un perfil en la població atesa a justícia juvenil. Als anys 70 i 80 la delinqüència juvenil es caracteritzava per una presència casi absoluta d'infraccions contra la propietat realitzada per joves de classes marginals que vivien en suburbis o barris allunyats dels centres urbans. Així mateix la societat podia tenir una visió fins hi tot tolerant, i també les estratègies per combatre el problema eren sobretot de tipus assistencial o proteccionista. El fenomen de la delinqüència juvenil integra actualment moltes altres facetes, per exemple un increment de la violència, i un tractament més especialitzat que comparteix l'exigència de la responsabilitat de l'infractor. Des de fa anys que la societat en general està preocupada per "la nova violència juvenil", una violència no funcional, encunyant-li el nom popular de "violència gratuïta". Afortunadament els incidents delictius violents més greus són força excepcionals, però sí que la tendència observada és l'augment progressiu de delictes on s'empra l'ús de la violència: les agressions de fills cap als progenitors, les bandes juvenils, la violència interpersonal i el *bulling* són expressions actuals d'aquesta violència en els joves.

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

El sistema de justícia juvenil per tant atén a uns perfils de subjectes molt diferents, tant pel que fa a la seva situació personal i sociofamiliar, com pel que fa a les característiques criminològiques. Els canvis en els perfils venen en part per la dispersió de l'edat del joves atesos, des de menors de 14 anys, fins a joves de 19, que fins hi tot poden tenir fills a càrrec, i una proporció de casos amb una carrera delictiva consolidada, amb problemes de salut mental, i d'addicció a les drogues.

5.1.1. Descripció general de la mostra: els expedients revisats dels joves infractors

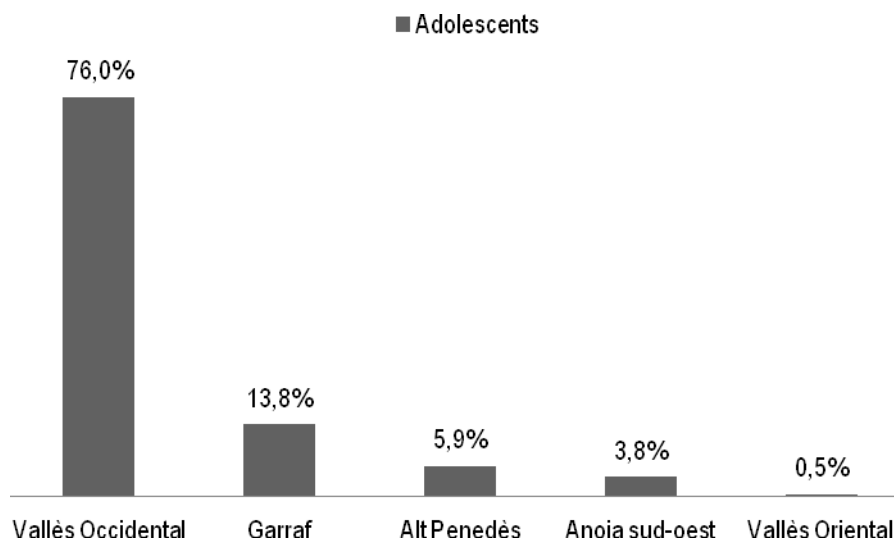
A continuació exposem les característiques de la mostra (n=288) de la qual hem partit per a fer els successius anàlisis.

El sexe, la procedència geogràfica i l'edat

Dels 288 expedients d'adolescents revisats, el 80,9% (n=233) són nois i el 19,1% restant (n=55) són noies. Cal destacar que la població és predominantment masculina. Aquestes dades coincideixen amb les estadístiques de la DGEPCJJ, on segons el butlletí d'estadística bàsica del Departament de Justícia a l'any 2011 el 82,4% de la població eren nois.

Tal com s'observa en la figura 5.1, la mostra procedeix de les àrees geogràfiques assignades a l'equip d'execució de mesures en medi obert Barcelona 2. Aquest equip és l'encarregat de l'execució de mesures en medi obert de menors i joves residents en les comarques del Baix Llobregat, Garraf i Alt Penedés, no obstant reforça a altres equips de medi obert i és per aquesta raó que s'han inclòs en la mostra menors i joves procedents de l'Anoia sud-Oest i del municipi de Castellbisbal, ubicat al Vallès Occidental.

Figura 5.1. Distribució dels adolescents en funció de la comarca de residència (n=288)

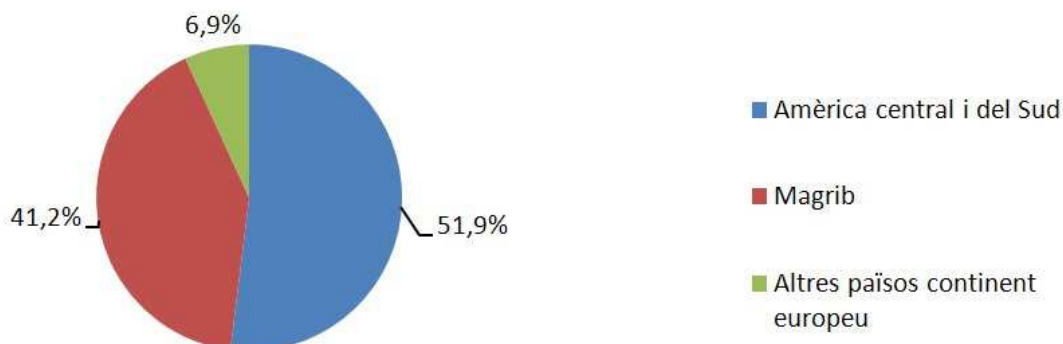

En el moment de la recollida de dades es va agrupar cada un dels casos amb relació al municipi i la comarca de residència. La comarca on trobem major nombre de joves és la del Baix Llobregat (76%), seguida del Garraf (13,8%), l'Alt Penedès (5,9%) i l'Anoia sud-oest (3,8%).

Entrant a un altre terreny, respecte a la nacionalitat, més de la meitat són espanyols (64,6%) mentre que el 35,3% són de nacionalitat estrangera. El butlletí estadístic del 2011 del Departament de Justícia informa que la població atesa per els serveis de justícia juvenil és majoritàriament de nacionalitat espanyola (61,9%) i el 38,1% és població estrangera.

Si observem el gràfic de sectors (figura 5.2), el col·lectiu d'Amèrica central i del sud és el més present d'estrangers (52%). Ara bé, tot i presentar un percentatge superior aquest supòsit inclou varies nacionalitats, aglutinant diversitat de països. Així doncs malgrat ser el col·lectiu magrebí el segon en quan a major percentatge (41,2%), si tenim en compte l'explicació anterior, podem dir que aquest grup d'estrangers són els més presents en la mostra. Les dades són semblants a altres recerques catalanes (Capdevila, et al. 2005) que han estudiat el perfil del jove a justícia juvenil, on els estrangers magrebins arribaven al 66,5% de tot el col·lectiu d'estrangers. Finalment, i en molt menor representació trobem joves procedents del continent europeu.

Figura 5.2. Distribució dels adolescents en funció de l'àrea geogràfica de procedència (n=288)

Si tenim en compte les dades de l'Institut Nacional d'Estadística, aquesta representativitat no correspon amb la població juvenil catalana²⁶, en la qual el col·lectiu d'estrangers entre 15 i 19 anys representa el 5,3% de la població. Entre els estrangers adolescents, els magrebins representen el 1,1% de la població estrangera que viu a Catalunya, mentre que els procedents d'Amèrica Central i del Sud suposen el 2,1%. Amb les dades que disposem podem dir que la població estrangera està sobre representada. Les dades on hi ha major discrepància i que més alerten són les del col·lectiu magrebí.

La mitjana d'edat en la mostra d'aquest estudi és de 16,82 anys (DT= ,814), per les noies de 16,84 anys (DT= ,815) i en el cas dels nois 16,81 anys (DT= ,818). El butlletí estadístic del Departament de Justícia ens fa saber que la població que majoritàriament atén la DGEPCJJ es troba en la franja 14-17 anys, concretament un 56,6%, i que el 43,5% restant són joves de 18 a 21 anys. Continuant amb quina és la mitjana d'edat de la població atesa, en aquest butlletí la trobem desglossada per programes, la més elevada correspon als programes de medi obert (17,9), seguida de les mesures d'internament (17,3), i els joves que s'atenen des del servei de mediació tenen una mitjana d'edat de 16,1.

Les característiques criminològiques i penals

²⁶ Institut Nacional d'estadística. <http://www.idescat.cat/poblacioestrangera/?b=0>. Consultada el 15/5/2013.

Es va recollir el conjunt de procediments judicials presents en l'expedient judicial del menor, com els fets delictius que van motivar l'obertura de tal expedient a la jurisdicció de menors.

El nombre total de delictes o faltes en instrucció, jutjades o amb prescripció pel total de subjectes és de 915. A la taula 5.2 es resumeix el nombre de fets delictius acumulats per cada un dels adolescents avaluats.

Taula 5.2. Distribució de delictes i faltes en instrucció, jutjades o amb prescripció (n=288).

Nombre de fets	n	%
1	112	38,9
2	52	18
3	30	10,4
4 a 7	55	19,1
8 a 12	20	6,9
13 a 19	19	6,6
Total	288	100

Observant el global de la mostra de la taula 5.2, (n=288), el promig de delictes o faltes (en instrucció, jutjats, prescrits) comeses és de 3,65 de mitjana (DT= 3,796). Les noies obtenen una mitjana inferior en el nombre d'infraccions comeses (2,18; DT= 1,712) que els nois (3,99; DT= 4,064). Les dades de la mostra d'aquest estudi coincideixen força amb les d'altres estudis elaborats a Catalunya amb població infractora catalana. El nombre de causes de Fiscalia en que s'ha trobat implicat el menor que arriba a justícia juvenil en la recerca de Capdevila *et al* (2005) és de 3,52 causes. A més en aquest mateix estudi el 56,6% dels menors que van passar per la DGEPCJJ tenia una sola causa registrada, mentre que en la nostra mostra un 43,3% dels menors només tenen un únic delicte o falta.

Les dades que a continuació es presenten (taula 5.3) són l'últim delicte o falta comès per els menors de la mostra. En alguns casos succeeix que el menor comet un únic delicte, que és per tant un primer i últim, i així ha estat introduït. Per aquells menors que acumulen una trajectòria delictiva més amplia el primer i últim delicte corresponen a infraccions diferents.

En el moment de recollir les dades ens vam trobar que dins de cada causa pot haver un o més fets delictius. El criteri per seleccionar un delicte entre varis ha estat: escollir el més greu, s'agafava el delicte per sobre la falta. En casos de paritat es prioritzaven

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

els delictes contra les persones, seguit contra la propietat, i en últim lloc les altres categories existents²⁷.

Segons la taula 5.3, el delicte en el que majoritàriament es veuen implicats ambdós grups és el conjunt de delictes contra la propietat (50%) i en segon lloc contra les persones i lesions (37,8%). A l'any 2011, segons el butlletí estadístic al qual hem estat fent referència fins ara, ens informa que la majoria de delictes són contra la propietat (52,6%), i els contra les persones i lesions 32,8%. La tendència en la nostra mostra és per tant semblant a la de la població de justícia juvenil.

Taula 5.3. Tipologia de l'últim fet delictiu comès per els menors i joves (n= 288).

Tipologia fet delictiu	n	%
Contra la propietat	144	50
Contra les persones i lesions	109	37,8
Contra l'ordre públic i la seguretat col·lectiva	17	5,9
Contra la llibertat i el dret fonamental	18	6,3
Total	288	100

Un cop hem descrit el perfil criminològic, a continuació explicarem en quina situació es trobaven els procediments judicials d'aquest conjunt de delictes i faltes.

Respecte als procediments judicials que se'n deriven de les causes incoades ens va interessar recollir en quina situació es trobaven cada un d'ells. En la base de dades utilitzada per recollir la informació dels menors ens trobem quatre supòsits: en instrucció, jutjats, finalitzats o prescrits. Es va decidir incorporar la mediació com una categoria més, i així poder conèixer el gruix d'expedients que es resolen per la via de la mediació. A mode d'aclariment mencionarem què implica cada un dels supòsits. El fet que el procediment es trobi en instrucció implica que la Fiscalia de Menors està

²⁷ Dins de la categoria *contra la propietat* s'han inclòs: furt, robatori amb violència, robatori amb intimidació, robatori amb força en les coses, furt ús vehicle a motor, robatori amb violència i/o intimidació, apropiació indeguda, usurpació, robatori, receptació, deslluïment de bens immobles.

Dins de la categoria *contra les persones i lesions* s'han inclòs: lesions, maltractament familiar, homicidi, violència domèstica, violència física contra les persones, abusos sexuals, assassinat, agressió sexual.

Dins de la categoria *contra la llibertat i el dret fonamental* s'han inclòs: amenaça, contra la integritat moral, coacció, vexacions injustes, violència psíquica sobre familiars.

Dins de la categoria *contra l'ordre públic i la seguretat col·lectiva* s'han inclòs: conducció sense llicència, incendi, greu risc per circular, contra la seguretat vial, atemptat contra l'autoritat, obstrucció a la justícia, fals testimoni, estafa, falta de respecte a l'autoritat, contra la salut pública, desobediència i trencament de condemna.

duent a terme la instrucció dels fets delictius, amb el conjunt d'accions que implica, i que el menor com d'altres implicats estan a l'espera de la citació del Jutjat de Menors per la celebració de l'audiència. En el supòsit que la causa ja estigui jutjada vol dir que el menor disposa d'una sentència per part del Jutjat de Menors que pot ser condemnatòria i de la qual se'n desprèn una mesura educativa que el menor haurà de complir, o bé pot finalitzar amb l'absolució del menor de la causa per la qual se'l jutjava. Els procediments finalitzats són les mesures judicials finalitzades, i els prescrits corresponen a aquells procediments que el legislador ha arxivat ja que no han estat jutjats en els terminis que marca la llei de responsabilitat penal del menor.

Un cop fet l'aclariment, el nombre total de procediments judicials de la mostra és de 824, recordem que el nombre total de causes era de 915. Aquest desajust el trobem perquè pot succeir que un procediment judicial reculli més d'un fet delictiu. Per exemple, en un procediment podem trobar un robatori amb violència i unes lesions, dues causes per tant en un mateix procediment. És per aquest motiu que hi ha menys procediments judicials que fets delictius. Aquests estan repartits en tres situacions, un 29,7% s'han resolt mitjançant un programa de mediació i reparació amb la víctima. El mateix percentatge el trobem per als procediments en instrucció, és a dir a l'espera de celebració d'audiència per part del Jutjat de Menors, i finalment el 26,5% són procediments jutjats.

Taula 5.4. La situació del procediment judicial incoat a la jurisdicció de menors (n=288)

Situació procediment	n	%
Mediació	245	29,7
Instrucció	245	29,7
Jutjats	218	26,5
Finalitzats	57	6,9
Preescrits	39	4,7
Absolts	20	2,4
Total	824	100

Les dades de la taula 5.4 ens permeten comentar que des dels serveis de la DGEPCJJ es segueixen els principis d'intervenció mínima, on tal com s'observa la mediació és una de les vies més freqüents per la resolució dels procediments oberts en la jurisdicció de menors. A l'any 2011 es van atendre en tot Catalunya un total de 2.187 menors a través del programa de mediació. Finalment esmentar que són molts pocs els joves absolts (2,4%), així com els procediments prescrits (4,7%).

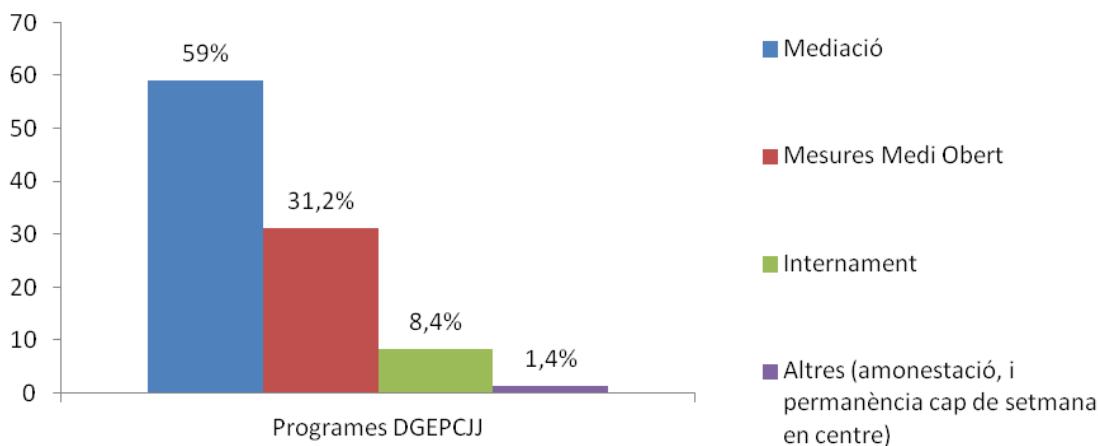
Intervenció socioeducativa per programes des de la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i Justícia Juvenil

A continuació es descriu l'edat de la primera intervenció socioeducativa efectuada per justícia juvenil, el programa al qual pertanyen els joves de la mostra, i l'edat respectiva del menor per cada programa.

L'edat mitjana de la primera intervenció efectuada per la DGEPCJJ a la nostra mostra és 15,76 anys (DT= ,845). Pel que fa a la mitjana d'edat corresponent a cada programa, quan el programa és la mediació l'edat mitjana és de 15,69 anys (DT= ,849), quan és medi obert de 16,15 anys (DT= ,687) i per últim quan és internament (cautelar o no), el promig d'edat és de 15,52 anys (DT=,871). Si ens remetem a altres recerques que ofereixen dades semblants podem dir que l'edat d'obertura de l'expedient a la DGEPCJJ és un xic superior, concretament a l'edat de 16,05 anys (Capdevila et al. 2005). Novament recordem que la nostra mostra no inclou a joves de la franja d'edat de 18 a 21 anys, mentre que la recerca consultada sí que incorporava joves majors d'edat.

A l'inici d'aquest apartat hem mencionat que la mostra està formada per joves als quals se'ls hi va aplicar un programa socioeducatiu entre l'1 de maig del 2010 a l'1 de maig del 2011, fent un seguiment de la mostra fins l'1 de setembre del 2011, moment en que finalitza el treball de camp de la primera fase de la recerca. Un jove durant aquest període ampli de temps pot haver realitzat més d'un programa, i és per aquest motiu que es va decidir recollir cada un dels programes realitzats, cas per cas, fins arribar a l'últim programa. S'ha decidit descriure l'últim programa aplicat al conjunt de la mostra, podent-ho observar a partir del següent gràfic.

Figura 5.3: Distribució dels adolescents en funció de l'últim programa aplicat (n=288).

Tal com s'observa a la figura 5.3, el 59% dels adolescents havien finalitzat, estava en compliment, o pendent d'inici un programa de mediació. La mediació i reparació és un programa que s'ha de tenir en compte sempre que sigui possible per damunt de qualsevol altre, basant-se en el principi d'intervenció mínima definit en la mateixa LORPM. És doncs normal que ens trobem uns percentatges elevats en el programa de mediació, i que a mesura que ens apropem a d'altres de major contenció o control els percentatges redueixin progressivament. Per menors primerencs en el delictes s'espera que la mediació doni la resposta necessària a la infracció comesa, i en casos en que el mateix menor s'impliqui a posteriori en altres fets s'apliquen altres mesures judicials.

Respecte els altres programes el 31,2% corresponen a mesures en medi obert, el 8,4% a mesures d'internament, i el 1,4% inclou dos programes, l'amonestació i la permanència de cap de setmana en centre tancat. Tal com s'observa la DGEPCJJ aposta bàsicament per programes com la mediació o les mesures en medi obert.

A continuació es descriu la situació administrativa en la qual es trobaven els programes als quals hem fet menció prèviament.

Taula 5.5: Situació administrativa de l'últim programa aplicat per la DGEPCJJ (n=288)

Situació administrativa	n	%
Pendent inici	15	5,2
Execució	70	24,3
Finalitzada	189	65,6
Altres	14	4,9
Total	288	100

Tal com indica la taula 5.5, un gruix important de joves han finalitzat el programa educatiu (65,6%). Podem intuir que aquest fet afectarà a la posterior localització dels joves alhora de demanar el consentiment a participar de la recerca, ja que molts d'aquests joves han deixat de mantenir la seva vinculació amb els professionals de justícia juvenil a l'haver finalitzat la mesura judicial o el programa de mediació.

Un percentatge minoritari són programes que a data de la recollida de les dades es trobaven en execució (24,3%), és a dir són programes que encara està realitzant el menor, i en última instància ens trobem aquells programes que estan pendents de ser iniciats (5,2%).

La situació administrativa d'altres, que obté un percentatge de 4,9%, inclou la suspensió del programa educatiu per diversos motius. Implica que per motius aliens al servei de justícia juvenil s'ha hagut de suspendre el programa, alguns exemples en

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

serien la marxa del jove del país i la suspensió temporal del programa, o l'incompliment de la mesura judicial que comporta la suspensió del mateix a l'espera de que sigui requerit per el Jutjat de Menors. També pot incloure la incompareixença del menor a l'entrevista per poder donar inici al programa.

5.1.2. Descripció dels menors i joves participants de la recerca: les submostres

Les dades que a continuació es presenten provenen dels joves que van accedir a participar en la recerca.

La submostra 1²⁸ està formada en primer lloc per joves amb mesures en medi obert (47,3%), de mediació (34,5%) i per últim adolescents internats (18,2%). En quan a la submostra 1, i tenint en compte el total de subjectes que podrien haver participat de la recerca (n=288) van donar el seu consentiment 110 joves (submostra 1). Això suposa per tant que comptem amb informació d'un 38,2% d'adolescents del total de subjectes que formaven la mostra inicial (n=288).

Taula 5.6. La mostra i la submostra 1 en funció del programa socioeducatiu

	Mediació	Medi obert	Internament	Amonestació	TOTAL
Mostra	170	90	25	3	288
Submostra 1	38	52	20	0	110
Percentatge	22,3%	57,7%	80%	0	38,2%

Va resultar fàcil aconseguir la participació dels joves internats (80%), en canvi fou complicat localitzar i captar joves del programa de mediació (22,3%). De fet en l'apartat anterior d'aquest capítol - ens referim a la descripció de la mostra - hem pogut observar que molts dels joves han finalitzat el programa educatiu (65,6%²⁹), i a més bona part d'aquest programes corresponien al programa de mediació³⁰. Aquesta explicació justifica el per què no s'ha aconseguit un nombre més elevat de participants procedents del programa de mediació.

²⁸ A aquests joves se'ls hi va administrar el QDE-SEC, i el qüestionari breu sobre estructura familiar, la formació, l'ocupació i l'oci, i es va recollir dels seus expedients informació relativa a la dimensió històrica (familiar), contextual, i individual.

²⁹ Veure la taula 5.5 . Situació administrativa de l'últim programa aplicat per la DGEPCJJ.

³⁰ Veure la figura 5.3. Distribució dels adolescents en funció de l'últim programa aplicat per la DGEPCJJ.

En canvi si que va ser possible, en major grau, incorporar a la investigació els joves de medi obert (57,7%) al trobar-se una gran part d'aquests joves vinculats encara als tècnics de justícia juvenil. La baixa presència de joves del programa de mediació no és però una qüestió que pugui afectar la investigació. Recordem que el nostre objectiu és l'anàlisi dels factors de risc i de protecció envers la reincidència, i la comprensió del desistiment. El focus d'anàlisi per l'exploració de les variables de protecció front la reincidència ha de ser d'aquells joves que estiguin més exposats al risc, com és el cas dels joves procedents de mesures de major control. Ens resulta per tant positiu que la submostra amb la qual comptem procedeixi dels programes de medi obert i d'internament. Tal com s'ha explicat en el marc teòric aquests joves acostumen a tenir un perfil més desafavorit i amb majors dificultats per a desistir.

Un altre aspecte a esmentar és el percentatge de participants reincidents i desistents en la submostra 1

Taula 5.7. La mostra i submostra 1 en funció de la reincidència *versus* no reincidència

	Reincidents	Desistents	TOTAL
Mostra	86	202	288
Submostra 1	49	61	110
Percentatge	57%	30,2%	38,2%

Observant la taula 5.7 podem comprovar que de la mostra originària (n=288) varen ser pocs els no reincidents que van col·laborar en la investigació (30,2%). A part dels problemes per aconseguir la participació dels joves del programa de mediació, hem de dir que vam topat amb una segona dificultat, localitzar als joves que no havien tornat a delinquir. O bé es trobaven fora del circuit de justícia juvenil per haver finalitzat el programa, o no van donar el seu consentiment a participar. En canvi els reincidents al presentar una carrera delictiva més ampla, i per tant tenir més mesures judicials, fou major la facilitat per accedir-hi, proposar-los participar en la recerca, i aconseguir la seva col·laboració (57%).

Respecte al percentatge de participació de joves reincidents i desistents, sense tenir en compte la mostra de procedència (n=288), podem dir que dels 110 adolescents el 44,5% són adolescents reincidents i acumulen una mitjana de 7,49 causes (DT= 4,788), i un 55,5% són joves desistents, i tenen una mitjana de 3,15 causes (DT= 3,124).

Una pregunta que ens fèiem era fins a quin punt les submostres amb les quals es farien els anàlisis eren mostres semblants. És per aquest motiu que hem aplicat la

comparació percentual i la *t de Student*, i el *Xi quadrat* segons corresponia. A la taula 5.8 i 5.9 trobem la comparació de mitjanes amb les variables que nosaltres considerem importants per poder equiparar les diferents submostres. Tal com s'observa no es van observar diferències significatives entre la mostra i la submostra 1 en quan a l'edat, el sexe, la nacionalitat, i el fet delictiu per el qual es troben dins el sistema de justícia juvenil.

Taula 5.8. Contrast de la variable edat entre la mostra i la submostra 1

	Mitjana Mostra	Mitjana Submostra (1)	<i>t de Student</i>	Significació
Edat	16,8	17,2	0,991	,324

Taula 5.9. Contrast entre variables relatives al perfil sociodemogràfic i criminològic entre la mostra i la submostra 1.

	Mostra, n=288		Submostra (1), n=110		Significació
	Freqüència	%	Freqüència	%	
Sexe (<i>Xi quadrat</i> = 0,175)					
Nois	233	80,9	91	82,7	,676
Noies	55	19,1	19	17,3	
Total	288		110		
Origen (<i>Xi quadrat</i> = 0,031)					
Nacional	186	64,6	70	63,3	,860
Estranger	102	35,3	40	36,4	
Total	288		110		
Delictes (<i>Xi quadrat</i> = 4,566)					
Contra la propietat	155	53,8	66	60	,206
Contra les persones i lesions	92	31,9	31	28,2	
Contra la llibertat i el dret fonamental	25	8,7	4	3,6	
Contra l'ordre públic i la seguretat col·lectiva	16	5,6	9	8,2	
Total	288		110		

No obstant si que es varen observar diferències en la variable total de causes comeses. Si consultem quina era la mitjana de causes de la mostra (n=288) trobem que aquesta era de 3,65 (DT=3,796), mentre que per la submostra 1 (n=110) és de 5,08 (DT= 4,491). Tal com indica la taula 5.10, aquesta **diferència de mitjanes va ser significativa (t=2,972; p=,003)**.

Taula 5.10. Contrast de la variable total causes entre la mostra i la submostra 1

	Mitjana Mostra	Mitjana Submostra (1)	<i>t de Student</i>	Significació
Total causes	3,65	5,08	2,972	,003

Considerant aquestes dades podem afirmar que disposem d'una submostra 1 d'adolescents amb un perfil criminològic "dur", a diferència de la mostra. Resulta per tant interessant, de cara als nostres objectius de recerca, disposar d'un perfil de joves amb una trajectòria delictiva considerable, i no primerencs en el delicte, per poder així observar els factors de risc i protecció de la reincidència.

La submostra 2, és a dir el conjunt de joves als quals es va entrevistar, està constituïda en la seva totalitat per joves amb mesures de medi obert. Dels 110 participants susceptibles a ser inclosos en la recerca van accedir a participar 29, disposant per tant del 26,4% dels joves de la submostra 1. El 34,5% són joves reincidents, i acumulen una mitjana de 5,8 causes (DT= 1,504) i el 65,5% són desistents amb una mitjana de 6,5 causes (DT= ,724).

Respecte a la submostra 2, varem procedir a fer els mateixos anàlisis per saber fins a quin punt la realitat dels joves entrevistats era similar a la de la resta de joves que no havien participat d'aquesta última fase de la recerca. Observant les taules 5.11 i 5.12 podem dir que es tracta de poblacions amb un comportament semblant, tant en l'edat, el sexe, l'origen i la naturalesa del delicte.

Taula 5.11. Contrast de la variable edat entre la submostra 1 i la submostra 2

	Mitjana Submostra 1	Mitjana Submostra (2)	<i>t de Student</i>	Significació
Edat	17,21	17,20	0,994	,322

En quan a l'edat volem matissar que malgrat en la taula 5.11 aparèixer una mitjana de 17,20 (DT= ,9335) per als joves entrevistats, en realitat en el moment de realitzar les entrevistes la mitjana era de 19 anys (DT= ,93348). En l'apartat de la Població, la mostra i les submostres, hem puntualitzat que els joves van ser entrevistats un any i mig més tard respecte l'aplicació dels instruments a la submostra 1. Ara bé, per comparar les dues submostres hem de partir d'una mateixa data, que en aquest cas ha estat l'u de setembre del 2011, moment en que va finalitzar el treball de camp de la primera fase de recollida de dades d'aquesta recerca.

Taula 5.12. Contrast de la variable total causes entre la submostra 1 i la submostra 2

	Mitjana Submostra 1	Mitjana Submostra (2)	t de Student	Significació
Total causes	5,08	6,07	1,087	,279

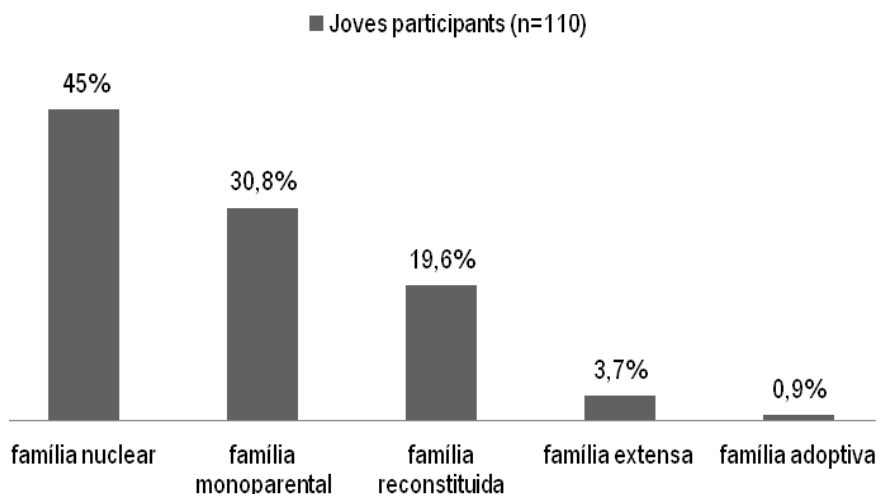
Taula 5.13. Contrast entre variables relatives al perfil sociodemogràfic entre la submostra 1 i la submostra 2.

	Mostra, n=288		Submostra (1), n=110		Significació
	Freqüència	%	Freqüència	%	
Sexe (<i>Xi quadrat</i> = 3,561)					
Nois	91	82,7	28	96,5	,059
Noies	19	17,3	1	3,4	
Total	110		29		
Origen (<i>Xi quadrat</i> = 1,371)					
Nacional	70	63,3	15	51,7	,242
Estranger	40	36,4	14	48,3	
Total	110		29		
Delictes (<i>Xi quadrat</i> = 2,151)					
Contra la propietat	66	60	21	72,4	,542
Contra les persones i lesions	31	28,2	6	20,7	
Contra la llibertat i el dret fonamental	4	3,6	0	0	
Contra l'ordre públic i la seguretat col·lectiva	9	8,2	2	6,9	
Total	110		29		

Si realitzem una síntesi de la informació relativa a les característiques dels joves participants podem afirmar que la població és majoritàriament masculina, amb una mitjana d'edat que es situa a finals de l'adolescència, superant en proporció els joves d'origen nacional respecte els estrangers, i la majoria de delictes que han comés són delictes contra la propietat.

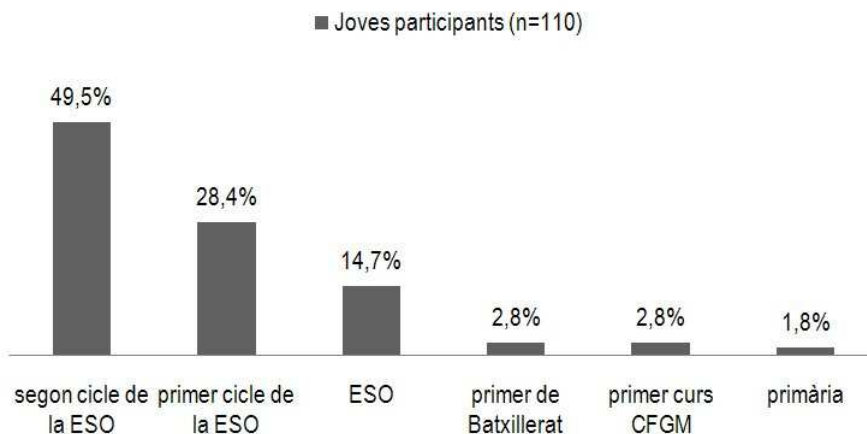
Per últim no volem acabar la descripció de la mostra sense donar una breu pinzellada sobre quina tipologia de família tenen els adolescents i joves participants, i el seu nivell d'estudis.

Figura 5.4. Distribució de la tipologia de família dels joves participants (n=110)

Tal i com queda recollit en la figura 5.4 les següents categories de tipologia familiar són: la família nuclear (pare, mare i fill/a) amb un 45%, seguida de la família monoparental (pare o mare i fill) amb un 30,8%, seguida de la família reconstituïda amb un 19,6% (pare o mare separats que viuen amb altres parelles amb les quals poden o no haver tingut nous fills fruit d'aquesta unió), la família extensa amb un 3,7% (s'inclou en aquesta categoria quan el menor viu amb altres familiars que no són els seus progenitors, i quan també viu en aquest nucli un dels pares), i la família adoptiva amb un 0,9% (pare/mare que han adoptat a un menor).

Figura 5.5. Nivell d'estudis que estan cursant els joves participants (n=110)

Respecte al nivell d'estudis la categoria de segon i primer cycle d'ESO incorpora aquells joves que o bé han abandonat o suspès l'ensenyament sense obtenir la titulació de graduat en secundària, i també aquells joves que encara es troben estudiant i han de finalitzar els estudis. Fet l'aclariment podem observar que el 49,5%

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

no ha arribat a acabar l'ensenyament secundari obligatori i té un nivell d'estudis corresponent a tercer d'ESO, i el 28,4% un nivell de primer cicle d'ESO, etapa que correspon a primer i segon d'ESO. El 14,7% dels joves ha finalitzat i obtingut el certificat d'ESO. Els estudis postobligatoris (Cicle Formatiu de Grau Mig i Batxillerat) obtenen percentatges notablement inferiors. Si agrupem els dos estudis podem dir que un 5,5% dels adolescents participants (2,75% dels respectius cursos) es troben cursant aquest tipus d'estudis, i finalment un 1,8% té només la Primària.

A mode de resum

La mostra inicial per l'anàlisi dels factors estàtics de la reincidència està formada per 288 joves de la província de Barcelona³¹ als quals se'ls hi va aplicar un programa socioeducatiu de la DGEPCJJ entre l'u de maig del 2010 a l'u de maig del 2011. Mitjançant el seguiment fet durant nou mesos (del trenta de novembre del 2011 a l'u de setembre del 2011) es va classificar als joves en funció de si havien reincidit en aquest període. Els joves que van accedir a participar en els diferents moments de la recerca ha fet que la mostra es reduís i que se'n derivin submostres (submostra 1; n= 110, i submostra 2, n= 29). Amb aquestes s'han analitzat els factors estàtics i dinàmics de la reincidència i el desistiment.

El fet d'utilitzar un mètode no probabilístic en la selecció dels participants ens ha obligat a tenir que comparar les característiques de la nostra mostra amb la població de justícia juvenil i veure fins a quin punt comparteixen trets comuns. La selecció curosa de la mostra, per garantir la representativitat, juntament amb la comparació de les nostres dades amb les procedents dels butlletins estadístics del Departament de Justícia i altres recerques autonòmiques ens permet afirmar que ens trobem davant poblacions semblants en quan en aspectes de sexe, origen dels joves, edat i categoria de fet delictiu per el qual es troben dins el sistema de justícia juvenil. Per altre banda la utilització de diferents submostres ens ha obligat a realitzar anàlisis que donin garanties de similitud entre aquestes, sense observar-se diferències estadísticament significatives entre elles, excepte en la variable total de causes, on hi ha un increment de la mitjana. Aquest fet ens informa que el perfil criminològic de les submostres prové

³¹ El lloc de residència dels joves són el Baix Llobregat, el Garraf, l'Alt Penedès, i alguns municipis del Vallès Occidental i l'Anoia sub-oest. Aquests són els territoris dels quals és competent per l'execució de mesures en medi obert l'equip col·laborador en la recerca, l'EMO 2 de Barcelona.

d'una carrera delictiva persistent sense afectar aquesta qüestió als nostres objectius de recerca. Així doncs valorem que els nostres resultats poden ser generalitzables a la població que estem estudiant, sobretot al nucli "dur" de justícia juvenil, és a dir a joves amb carreres delictives.

A continuació fem un resum de les dades més rellevants del capítol en quan a la mostra inicial (n=288), i de la qual provenen les diferents submostres:

- Major nombre de nois (80,9%).
- Localitzats majoritàriament a la comarca del Baix Llobregat (76,04%).
- L'edat mitjana dels joves en el moment de la realització del nostre estudi és 16,82 (DT= ,814).
- Una mica més de la meitat són autòctons (64,6%), és a dir de nacionalitat espanyola.
- El percentatge més nombrós de joves d'altres països el trobem amb els marroquins (41,17%).
- El promig de delictes o faltes comeses és per la n=288 de 3,65 (DT= 3,796), i per la n=101 de 5,08 (DT= 4,491).
- El nombre total de procediments judicials de la mostra és de 824. Aquests estan resolts mitjançant el programa de mediació (29,7%), el mateix percentatge de procediments estan en instrucció, 26,5% estan jutjats i 14,1% són procediments on el jove ha quedat absolt, estan prescrits o ha finalitzat la mesura judicial.
- L'edat mitjana de la primera intervenció socioeducativa efectuada per la DGEPCJJ és als 15,76 (DT= ,845).
- El programa més realitzat és la mediació (59%), seguit de les mesures en medi obert (31,2%), en tercer lloc l'internament en centre (8,3%), i per últim l'amonestació i la permanència de cap de setmana en centre tancat 1,38%.
- La majoria d'aquests programes estan finalitzats (65,6%), i la resta estan o en execució (24,3%), pendents de ser iniciats (5,2%), o suspesos administrativament (4,9%).

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

CAPÍTOL 6

Resultats

Introducció

Els resultats s'exposen en dos grans blocs, un primer descriptiu del perfil de l'adolescent i de les variables estàtiques associades tant al risc com a la protecció de la reincidència, i un segon relatiu als factors històrics familiars, i dinàmics de l'entorn que, expliquen el risc o la protecció de nous conflictes amb la justícia.

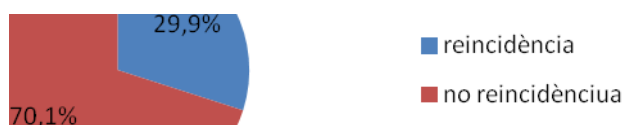
En el primer bloc, els anàlisis descriuen una realitat que ens aporta informació rellevant sobre la taxa de reincidència, i els factors estàtics que es relacionen amb la prevenció o el risc de la reincidència. El segon bloc de resultats descriu una realitat canviant, evocant la idea de procés i dinamisme. Sent coherents amb el marc teòric en aquest bloc de resultats adoptem la paraula desistiment quan analitzem els factors de transició que estan apuntant un procés de canvi positiu orientat a deixar de delinquir. A mode d'aclariment, per tant, hem de dir que només ens referirem a desistiment, en el segon nivell d'anàlisi, on identifiquem els factors dinàmics de risc i de protecció, i les narratives de canvi o de persistència en el delictes.

El segon bloc respon a la complementarietat de les dues metodologies emprades en aquesta recerca, la quantitativa i la qualitativa, i per tant els resultats es presenten de manera intercalada, encara que hi ha dimensions d'anàlisi que només s'han explorat des de la vessant qualitativa o quantitativa. Per exemple la competència emocional s'ha mesurat mitjançant un instrument que ens ha donat unes puntuacions respecte el domini de la competència emocional i s'ha relacionat amb el desistiment. L'autoeficàcia respecte a no tornar a delinquir, i la transformació de la identitat del jove només s'ha explorat des de la vessant qualitativa al considerar-se la forma més pertinent d'observar i analitzar aquestes dimensions.

6.1. Els factors de risc i de protecció sociodemogràfics, criminològics i penals

Responent a un dels objectius de la recerca que consistia en oferir una taxa de reincidència, els resultats indiquen que respecte la nostra mostra (n=288) el 70,1% (n=202) dels adolescents no han reincidit i el 29,9 % (n=86) han comés nous fets delictius.

Figura 6.1. Taxa de reincidència a la mostra (n=288)

Capdevila et al. (2005) van realitzar un estudi amb una mostra ampla de joves que havien complert diferents mesures de justícia juvenil a Catalunya, obtenint una taxa de reincidència de 25,2%. A efectes d'analitzar la reincidència van establir un període de seguiment de dos anys. Així doncs el nostre resultat s'aproxima a les taxes de reincidència d'altres estudis autonòmics.

Tal com veiem per tant els adolescents que reincideixen són una minoria, sense ser però aquesta dada motiu de despreocupació, més aviat al contrari, aquest grup minoritari de joves són aquells amb els quals s'haurien d'intensificar els esforços tant en recerca com en intervenció.

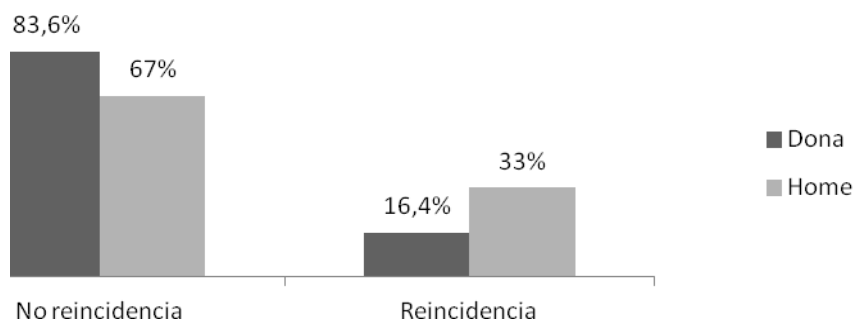
6.1.1. Característiques sociodemogràfiques associades a la reincidència

El sexe

En quan a la variable sexe era important saber si aquest tret esdevé com indiquen algunes investigacions un factor associat a la reincidència.

Dins del grup format per les noies (n=55) ens trobem que el 83,6% no han reincidit mentre que el 16,4% si que han comés nous fets delictius. En referència als nois (n=233) s'observa que el 67% no han reincidit i si un 33%.

Figura 6.2. Reincidència en funció del sexe (n=288)

És interessant observar que les dones són les menys presents en la mostra i que reincideixen menys que els homes. De l'estudi mencionat de Capdevila et al. (2005) sobre la reincidència de joves infractors a Catalunya un 22,73% eren nois i un 12,7% noies.

La prova de χ^2 de Pearson suggereix que **el sexe s'associa amb la reincidència ($\chi^2= 5,913$, $p=0,015$)**. Les mesures de risc (*odds ratio*) indiquen que a la nostra mostra, la probabilitat de ser no reincident és 2,5 vegades més gran en noies que en nois amb un interval de confiança del 95%.

Tal com s'ha comentat en la descripció de la mostra les noies obtenen una mitjana inferior en el nombre d'infraccions comeses (2,09; DT= 1,669) que els nois (3,81; DT= 3,966). La prova *t d'Student* per a mostres independents va revelar que aquests valors mitjos són significativament diferents en funció del sexe. Al marge de la resta de variables, les dones van presentar un promig de 1,71 delictes menys que els homes, **sent aquesta diferencia de mitjanes estadísticament significativa ($t=-5,460$, $p<0,0001$)**.

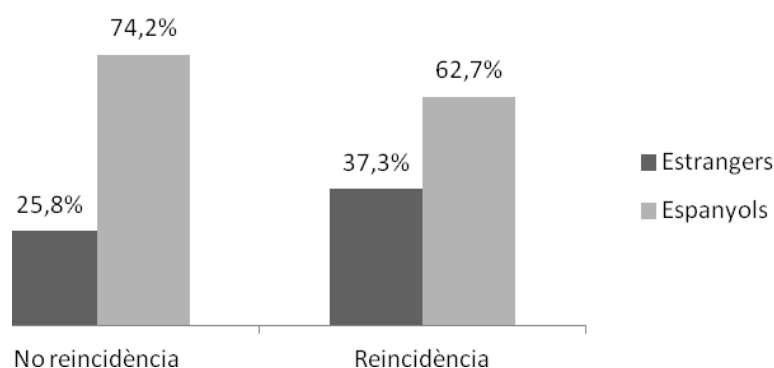
Origen del jove

Tal com s'ha dit anteriorment la mostra està formada per 288 subjectes, dels quals 202 són no reincidents i 86 reincidents.

Dels 202 no reincidents, el 68,3% són espanyols i el 31,7% estrangers. En quan als 86 adolescents reincidents el 55,8% són espanyols i el 44,2% estrangers. Així doncs el percentatge de nois reincidents és força semblant en ambdós grups, però en canvi hi ha el doble de no reincidents espanyols respecte els estrangers.

Si fem la descripció però centrant l'atenció en espanyols i estrangers trobem que en el grup d'estrangers (n=102) hi ha 62,7% no reincidents i el 37,3% són reincidents. Respecte als adolescents espanyols (n=186), el 74,2% són no reincidents i el 25,8% reincidents. Aquestes dades les trobem en la figura 6.3.

Figura 6.3. Reincidència en funció de la nacionalitat. (n=288)

Pel que fa a aquesta variable, la prova d'associació indica que en la mostra **existeix una relació estadísticament significativa entre l'origen i la no reincidència ($\chi^2 = 4,122$ $p = 0,042$)**. A la nostra mostra, la probabilitat de ser no reincident era 1,7 vegades major en població espanyola que en estrangers amb un interval de confiança de 95%.

6.1.2. Característiques penals i criminològiques

El nombre de causes acumulades

En quant a les diferències entre grups ens trobem que els joves que no han reincidit tenen 2,17 (DT=0,157) causes de mitjana mentre que els reincidents 7,03 (DT=0,483). S'observa com el nombre de delictes totals comesos pel grup no reincident és força inferior respecte al grup reincident.

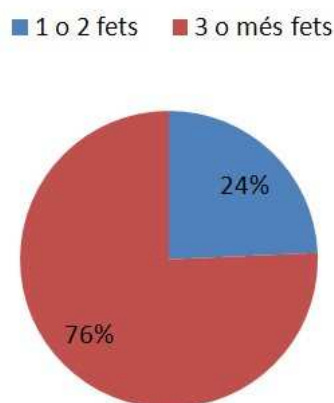
Pel que fa a la comparació del grup no reincident i el reincident, els segons acumulen una mitjana de 4,83 causes més que els no reincidents, **resultant aquesta diferència estadísticament significativa ($t = 9,505$ $p < 0,000$)**.

Volíem saber si per el grup no reincident era difícil deixar de delinquir sempre i quan tinguessin una trajectòria delictiva llarga. Pel que fa al nombre de delictes comesos per

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

aquest grup, podem afirmar que, una gran majoria d'adolescents acumulen una o dues causes (75,7%), i el 24,3% tres o més. Aquest últim percentatge ens informa de la dificultat per deixar de delinquir per aquells joves amb una major carrera delinqüencial, i de l'existència de dos realitats diferents, la primera possiblement amb un baix llindar de risc, i la segona més adversa. Tal com assenyala Vanderbilt i Shaw (2008) resultats de resiliència per sobre del 25% són estranyes de trobar amb mostres de risc moderat i alt.

Figura 6.4. Taxa de no reincidència en funció del nombre de fets delictius comesos (n=288).

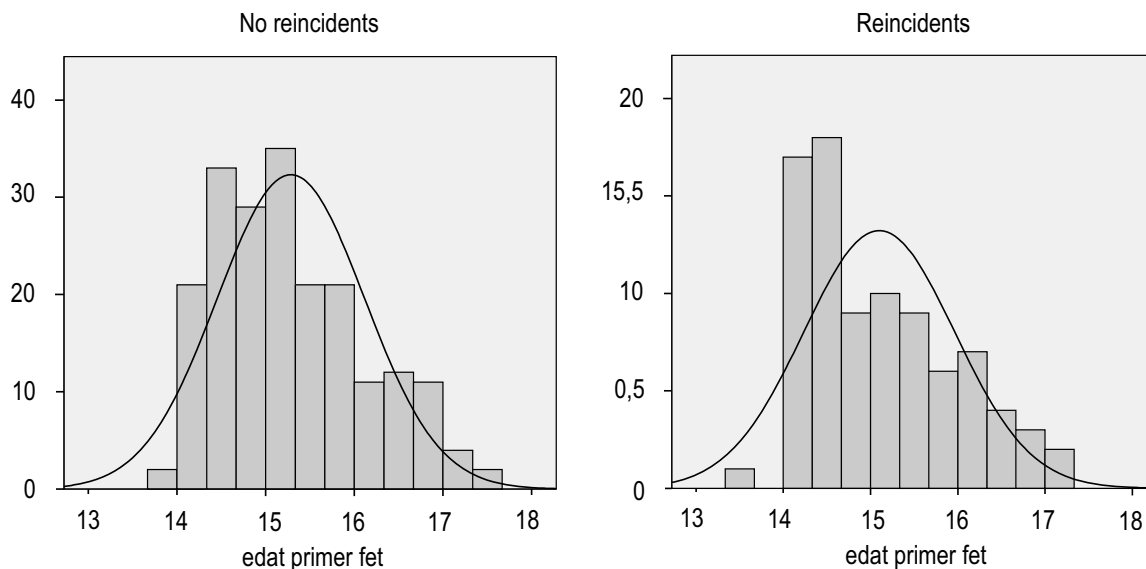
Edat primer fet delictiu

L'edat dels nois i noies no reincidents a l'hora de cometre el seu primer delictiu és als 15,28 anys (DT=0,829), en comparació amb els 15,10 anys (DT=0,865) dels reincidents. A ull del resultat interpretem que la transgressió s'ubica en un moment inicial de l'adolescència, on el menor explora els límits de les seves actuacions, i que a mesura que creix s'inhibeixen aquesta tipologia de conductes.

Una anàlisi en profunditat ens dona a conèixer com les distribucions de l'edat en aquests dos grups són molt diferents. Mentre que en el cas dels no reincidents la distribució s'apropa a la normalitat (tal com s'observa en l'histograma en forma de campana de Gauss) havent-se iniciat en la delinqüència majoritàriament entre els 14 i 15 anys, els reincidents tenen una distribució asimètrica (en forma descendent) ja que van començar bona part d'ells als 14 anys disminuint dràsticament el nombre de menors als 15 i 16 anys. S'ha utilitzat la prova de *Kolmogorov-Smirnov* per a dos mostres no paramètriques que indica una **diferència estadísticament significativa (Z=1,459; p= 0,028) respecte l'associació entre la reincidència i l'edat del primer fet delictiu**. Aquest resultat és coherent amb bona part de la literatura internacional

que estableix com indicador de risc de reincidència l'inici primerenc del menor en la delinqüència (Farrington, 1995).

Figura 6.5. Histograma edat inici en la delinqüència (n=288)

Edat últim fet delictiu

S'ha volgut comprovar si tal com assenyala la literatura consultada, en el moment de trànsit a l'etapa adulta, l'adolescent redueix l'activitat delictiva i la finalitza (Stouthamer et al. 2004; Farrington, 1986).

L'edat mitjana en que el total de la mostra considerada no reincident realitza el seu últim fet delictiu és als 15,58 anys (DT=0,832). Aquesta edat és de 15,62 anys (DT=0,064) pels nois, i de 15,47 anys (DT=0,133) per les noies. En el cas dels reincidents, tant per nois com per noies, és als 16,59 anys (DT=0,853). Val a dir que en els joves amb un sol fet delictiu l'edat del primer i últim fet és la mateixa.

Al ser ambdues distribucions normals s'ha utilitzat la prova *t d'Student*, la qual ens indica que la diferència d'edat en la comissió de l'últim fet delictiu és estadísticament significativa ($t=-9,226$, $p<0,000$).

Malgrat ser significativa la diferència d'edat entre grups, i contràriament al que esperàvem trobar, els joves cessen en la conducta delictiva als 15 anys i mig, i no pas al final d'aquesta etapa. Existeixen possibles explicacions a aquest resultat. En primer lloc la majoria de recerques que han estudiat l'edat com a factor relacionat amb el desistiment en delinqüents juvenils ho han fet amb mostres més adultes que la nostra,

entre els 16 als 20 anys. En el nostre cas la mostra és més petita en edat (14 als 18 anys), i en segon lloc les edats entre el primer i l'últim fet delictiu pràcticament no varien, i això és degut a que la gran majoria de no reincidents (75,7%) acumulen una o dues causes. Coincidint amb Moffit (1993) podem suggerir que molts joves que s'impliquen en fets il·lícits a la seva adolescència no continuen a l'edat adulta, i que existeix una delinqüència ocasional associada a l'adolescència, amb pocs fets delictius, que no perdura més enllà d'aquesta etapa. Atenent a aquesta realitat la pregunta a formular és què fa que un minoria de subjectes es converteixin en delinqüents greus o persistents.

Primer i últim delictes o falta agrupat per categories

Les dades que es presenten a continuació mitjançant la taula 6.1 i 6.2 són els percentatges agrupats per categories del primer i últim delictes o falta en el qual s'han vist implicats els adolescents de la mostra. Es van agrupar, així com s'ha fet per la descripció de la mostra, els delictes o faltes en els quals s'han trobat implicats els menors en quatre grans categories: delictes contra la propietat, contra les persones i lesions, contra l'ordre públic i la seguretat col·lectiva, i contra la llibertat i el dret fonamental.

Taula 6.1. Primera causa agrupada per categories

	No reincidents		Reincidents		TOTAL	
	n	%	n	%	n	%
Contra la propietat	95	47	49	57	144	50
Contra les persones i lesions	80	39,6	29	33,7	109	37,8
Contra l'ordre públic i la seguretat col·lectiva	13	6,4	4	4,7	17	5,9
Contra la llibertat i el dret fonamental	14	6,9	4	4,7	18	6,3
Total	202	100	86	100	288	100

La categoria de delictes o falta en la qual es veuen implicats en primer lloc ambdós grups és el conjunt de delictes contra la propietat (50%) i en segon lloc contra les persones i lesions (37,8%). No obstant el grup no reincident comet menys delictes o faltes contra la propietat (47%) que el reincident (57%) però més delictes en totes les altres categories. Contràriament el que es podia esperar l'anàlisi de dades no va revelar una relació estadísticament significativa entre el tipus de delictes amb el qual els nois/es inicien la seva carrera delictiva amb el fet de resultar o no reincident en el futur ($\chi^2=2,572$; $p=0,462$).

Taula 6.2. Última causa agrupada per categories

	No reincidents		Reincidents		Total	
	n	%	n	%	n	%
Contra la propietat	98	48,5	57	66,3	155	53,8
Contra les persones i lesions	75	37,1	17	19,8	92	31,9
Contra l'ordre públic i la seguretat col·lectiva	19	9,4	6	7	25	8,7
Contra la llibertat i el dret fonamental	10	5	6	7	16	5,6
Total	202	100	86	100	288	100

Malgrat no haver plasmat l'itinerari delictiu fet per la mostra, si que disposar de l'últim fet ens permet veure l'evolució dels joves respecte l'inici de l'activitat delictiva. En el primer delictes comès per els adolescents observem una tendència, que sembla consolidar-se en l'últim delictes. És a dir la gran majoria de faltes o delictes comesos són contra la propietat (53,8%), i disminueixen les infraccions penals contra les persones i lesions, i contra la llibertat i el dret fonamental respecte el primer delictes. Augmenten no obstant en poca mesura, els delictes o faltes contra l'ordre públic i la seguretat col·lectiva.

Comparant a tots dos grups (reincidents versus no reincidents), una qüestió que ens sorprèn és la diferència en les categories contra les persones i lesions, i contra la propietat, tant en el primer com en l'últim delictes. L'últim fet delictiu per els no reincidents és per delictes contra la propietat (48,5%), i per els reincidents també, però presenten un percentatge superior (66,3%). En canvi en la categoria contra les persones i lesions, els joves reincidents no acostumen a delinquir de nou per delictes contra les persones i lesions (19,8%), i ho acaben fent en major proporció els no reincidents (37,1%).

En les altres dues categories, contra l'ordre públic i la seguretat col·lectiva, i contra la llibertat i el dret fonamental, el contrast entre grups no és tant pronunciat. No obstant els reincidents realitzen més delictes contra la llibertat i el dret fonamental (7%) que els no reincidents (5%), i aquests més delictes o faltes contra l'ordre públic i la seguretat col·lectiva (9,4%) que els reincidents (7%).

Al contrari que en el primer delictes, les dades suggereixen que la categoria de **últim delictes que cometen els adolescents té una associació estadísticament significativa ($\chi^2= 10,084$; $p= 0,018$) amb la reincidència**. Recordem l'increment de delictes contra la propietat en els joves reincidents (primer fet 57%, segon fet 66,3%), i la disminució d'altres categories, sobretot contra les persones i lesions (primer fet

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

37,3%, segon fet 19,8%). Amb els no reincidents tot i veure's disminuït el percentatge (primer fet 39,6%, segon fet 37,1%) val a dir que la diferència no és tant remarcable com amb els reincidents i quasi no s'observen diferències en els delictes contra la propietat (primer fet 47%, segon fet 48,5%).

Quin és el rerefons que pot explicar l'associació entre l'últim fet i la reincidència? Dues possibles explicacions podrien ser atribuïbles a aquest resultat. Una primera rau en pensar que amb el pas del temps els joves adquireixen majors competències per tolerar la frustració i anticipar les conseqüències de les seves accions. La literatura consultada ens ha fet saber que els adolescents que estan a punt d'arribar a la joventut qüestionen i rebutgen formes de fer o d'actuar que no sintonitzin amb les formes convencionals del món adult. Així doncs, el desenvolupament maduratiu de l'adolescent és una explicació al per què els adolescents qüestionen i eviten conductes reprovables per la societat, com ara robar. Ara bé, malgrat això, considerant els resultats observem un nombre d'adolescents que persisteixen en el comportament delictiu, centrat sobretot en delictes contra la propietat. Aquest grup aparentment sembla estar consolidant un sistema de vida associat a obtenir diners a través de la delinqüència. Ens preguntem com de complex és l'escenari de vida d'aquest grup i quins són els condicionants de pes que obstaculitzen el desistiment d'aquests joves. A aquesta pregunta intentarem donar resposta en el següent bloc de resultats.

Tot i això els delictes contra les persones i lesions continua sent la segona categoria més comú en tota la mostra, i els joves no reincidents tot i haver millorat en no cometre delictes contra la propietat, continuen donant mostres de dificultats en aquesta àrea. Serà per tant interessant observar quin domini tenen els joves en la gestió de les emocions en el QDE-SEC i veure si els resultats coincideixen amb aquesta conclusió.

Intervenció educativa per programes des de la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i Justícia Juvenil

Pel que fa al promig de programes pels quals han passat els adolescents no reincidents, aquest és de 1,34 (DT=0,053), en contrast amb els 2,40 (DT=0,164) de promig que acumulen els adolescents reincidents. Aquest grup disposa de més programes educatius al tenir una carrera delictiva més dilatada en el temps així com més causes en el seu expedient.

Taula 6.3. Total de programes aplicats als adolescents de la mostra (n=288)

	No reincidents	%	Reincidents	%
1 programa	159	78,7	30	34,9
2 programa	27	13,4	26	30,2
3 programa	8	4	11	12,8
4 programa	7	3,5	10	11,6
5 programa	1	0,5	5	5,8
6 programa	-	-	3	3,5
7 programa	-	-	1	1,2
Total	202	100	86	100

A la taula 6.3 podem observar la quantitat de programes aplicats al total de la mostra, fins arribar a un subjecte al qual se li han aplicat set programes. El gruix de la mostra el trobem amb el primer programa (189 joves) i el segon programa (53 joves). L'aplicació del primer programa va aconseguir que el 78,7% dels joves de la mostra no reincidís, però no va resultar suficient per el 34,9%, els quals varen delinquir de nou després de ser aplicat aquest primer programa.

Tot i ser un resultat positiu cal preguntar-se què s'ha de millorar en aquest primer contacte per tal de reduir encara més la reincidència d'aquest grup de joves més resistents a la intervenció socioeducativa.

Considerant les dades obtingudes, seria interessant esbrinar què li suposa a l'adolescent aquesta primera intervenció que aconsegueix evitar de manera tant dràstica la reincidència. Seria bo conèixer fins a quin punt aquest resultat és per el programa aplicat o per el perfil dels joves que tenen el seu primer contacte amb la justícia. Existeix la possibilitat que ambdues qüestions tinguin incidència en aquest resultat. Disposem d'investigacions en el context català que estableixen una correlació clara entre el perfil del menor infractor, la mesura aplicada i la taxa de reincidència. En l'estudi de Capdevila et al. (2005) van observar que quan el perfil del jove és més normalitzat, és a dir presenta menys indicadors de risc, la mesura aplicada era de caràcter restauratiu i reparador, i la seva taxa de reincidència menor. Tenint present aquesta recerca, i relacionant-ho amb els nostres resultats, on hi ha una reducció considerable de casos en el segon programa, podríem suposar que els joves d'aquesta primera intervenció són joves amb un perfil baix de risc. Alhora podem pensar que la primera intervenció té un fort impacte en el menor, i que a mesura que transcorre el temps la incidència disminueix, bé per què s'acomoda i li treu sentit, o perquè perd importància per a ell. El nostre disseny de la recerca no ha contemplat comprendre si aquest resultat és a causa del perfil del menor o del primer programa

socioeducatiu realitzat. El que si podem dir és que s'obren noves hipòtesis que relacionen la primera intervenció socioeducativa amb la prevenció de la reincidència.

El primer programa comparant reincidents versus no reincidents

Varem fer els anàlisis de significació estadística per el primer, el segon i tercer programa aplicat a la mostra. En el moment de fer aquest anàlisi es va observar que hi havia una relació progressivament decreixent amb la no reincidència a mesura que s'avançava en els programes realitzats. **En aquest sentit l'únic programa que manté una estreta relació amb el fet de no tornar a delinquir és el primer programa ($\chi^2=24,168$, $p=0,004$).**

Donada la importància que sembla tenir el primer programa, ja que és on hi ha el descens més significatiu de casos que tornen a entrar de nou al sistema de justícia juvenil, i és on ens apareix una associació significativa amb la no reincidència, que vam considerar que seria interessant comparar el primer programa aplicat per la DGEPCJJ entre no reincidents i reincidents, i esbrinar quins eren els programes amb major èxit.

Dels 288 subjectes analitzats ens trobem que més de la meitat de la mostra (68,8%) han realitzat com a primer programa una mediació, d'aquests el 76,3% no van reincidir i si el 23,7%. Tot i ser la mediació un dels programes que presenta índexs més baixos de reincidència sí que hem de dir que aquest programa ha experimentat des del 2004 fins el 2011 un augment en la taxa de reincidència (12,7% el 2004 a 26,1% el 2011) segons un estudi realitzat per Capdevila, et al. (2011). En aquesta mateixa investigació els autors recomanen no aplicar aquest programa a joves amb més de tres causes, i a menors de 14 anys, ja que són precisament aquests trets els que més s'associen amb la reincidència.

L'efectivitat del programa de mediació ens ha portat a consultar recerques sobre la mediació en l'àmbit de la jurisdicció de menors. Segons Del Campo, Vilà, Martí i Vinuesa (2006) el significat de la mediació per els menors i joves que van participar d'un procés de mediació era de vergonya, esperant que el programa finalitzés quan abans millor, mentre que per la víctima era de satisfacció. La trobada de l'agressor amb la víctima possibilitava la reparació i la vivència dels fets comesos, empatitzant amb ella i penedint-se l'infractor del succeït. Aquest sentiment ha estat definit per la literatura com un factor de protecció de la reincidència, i el fet que el programa de

mediació permeti aflorar aquesta emoció en els joves pot ser una de les varies especulacions que podríem atribuir a l'èxit del programa.

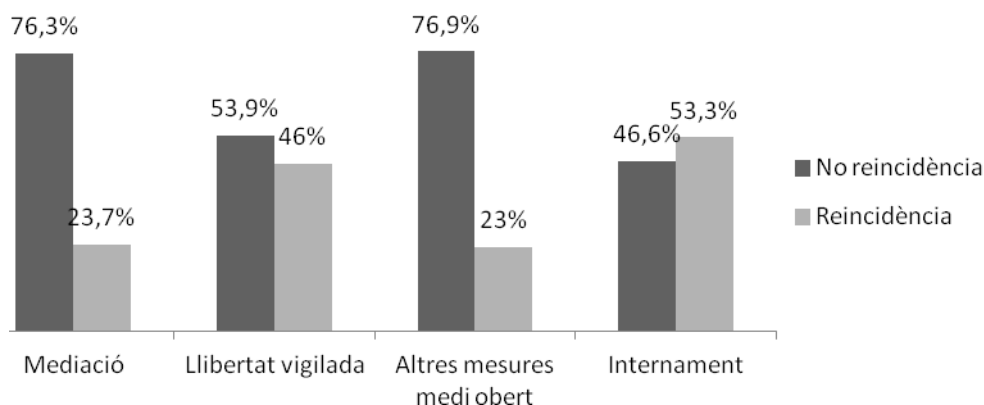
Continuant amb l'anàlisi del primer programa aplicat, amb un percentatge bastant inferior a la mediació ens trobem la llibertat vigilada (21,7%). Dels joves que van realitzar una llibertat vigilada, el 53,9% no van reincidir i si un 46%. Davant aquest resultat hem consultat altres recerques que ofereixin la taxa de reincidència per la mesura de llibertat vigilada. Blanch et al. (2011) ha seguit una mostra de 967 subjectes que van finalitzar a l'any 2008 una llibertat vigilada, informant que un 28,7% d'aquest joves havien estat sentenciats per una altra causa a la jurisdicció de menors o d'adults. En aquesta recerca, en el cas dels adults, no s'han recollit expedients que estiguin en instrucció, només aquells que han estat sentenciats o que han ingressat a presó amb sentència o de manera preventiva. En canvi en la nostra recerca contemplem tant els expedients en instrucció com els sentenciats. Si només s'haguessin recollit les sentències condemnatòries el nostre percentatge de reincidència seria diferent, possiblement més baix, ja que no inclouríem tots aquells joves que han estat detinguts i als quals se'ls hi ha incoat un expedient a la jurisdicció de menors. Aquesta podria ser una possible explicació al perquè la recerca de Blanch et al. (2011) tingui un percentatge inferior al nostre de reincidència amb la mesura de llibertat vigilada. Amb l'objectiu de trobar dades que s'ajustessin a la nostra troballa hem localitzat altres recerques que s'aproximen a la nostra xifra. Redondo, et al. (1994) en un estudi retrospectiu va observar que dels subjectes que havien complert una mesura en medi obert, el 40,4% havia reincidit.

Hi ha una minoria de joves que han realitzat com a primer programa una mesura d'internament (5,2%) o altres mesures de medi obert (4,1%), que no sigui la llibertat vigilada³². De les altres mesures de medi obert un nombre considerable de joves no va reincidir (76,9%) i si un 23%.

El pitjor resultat l'obté la mesura d'internament, superant els joves que acaben reincidint després de ser aplicada aquesta mesura (53,3%) respecte els que no reincideixen (46,6%). En la recerca abans citada de Blanch et al. (2011) varen observar que la mesura d'internament presentava un 57,8% de reincidència. En aquest cas els percentatges són força semblants.

³² Les altres mesures de medi obert són: Tractament ambulatori, Tasques socioeducatives, Prestacions en benefici a la comunitat, Permanència de cap de setmana en domicili.

Figura 6.6. Comparació no reincidents i reincidents amb relació al primer programa aplicat per la DGEPCJJ (n=288)

Val la pena recordar que la mediació i les altres mesures en medi obert presenten uns percentatges més elevats de no reincidents respecte els altres programes (llibertat vigilada i internament). Podem atribuir doncs que aquests serien els programes que s'associen amb la no reincidència.

Per fer una afirmació respecte el programa que més s'associa amb la no reincidència vam valorar que seria d'utilitat computar una variable que ens informés del promig de vegades que els adolescents realitzen cada tipus de programa al llarg de la intervenció educativa efectuada per la DGEPCJJ. En el moment de recollir les dades es va decidir fer la distinció entre les mesures cautelars, i les fermes, és a dir aquelles que ja tenen una sentència condemnatòria. Quan les trobem totes dues agrupades és perquè el jove va començar amb una mesura cautelar però l'havia finalitzat sent ferma. Les mesures d'internament i de llibertat vigilada són les úniques que es poden imposar amb caràcter cautelar. Aquestes mesures s'acostumen a aplicar quan els fets són greus i hi ha risc d'escapoliment del jove.

Taula 6.4. Promig de vegades que els menors realitzen cada tipus de programa.

	No reincidents	Reincidents
Mediació	0,88	1,07
Int. cautelar + int. Centre	0,03	0,21
Int. Cautelar	0,02	0,09
Int. en centre	0,01	0,05
Llib. Vig. caut + Llib vig.	0,04	0,09
Llibertat vigilada cautelar	0,04	0,16
Llibertat vigilada	0,20	0,40
PBCs	0,07	0,15
TSEs	0,02	0,09

Si prestem atenció a la taula 6.4, el programa que quasi tots els joves han realitzat, i que poden haver repetit al ser-li incoat un nou fet delictiu a la jurisdicció de menors, és la mediació. Efectivament, considerant el principi d'intervenció mínima de la LORPM la mediació és el programa que s'ofereix a aquells menors que cometen un primer o segon delictu, sempre i quan no sigui de caire violent, i la Fiscalia de Menors s'oposi a l'ofertament de la mediació.

Una altra observació radica en que els joves reincidents realitzen més programes que els no reincidents, al delinquir més acaben complint més mesures judicials, sobretot repeteixen més el programa de mediació, i en segon lloc la llibertat vigilada. Aquesta última és la segona mesura més freqüent al llarg de la trajectòria educativa d'un menor no reincident a la DGEPCJJ, que en promig realitzen 0,20 vegades. La resta de mesures acumulen freqüències molt baixes, tant en el grup no reincident com en el reincident, tal com s'observa a la taula 6.4. La segona mesura més aplicada en el cas dels reincidents és l'internament cautelar seguit d'un internament en centre com a mesura ja ferma. Justament aquest programa obté una taxa sistemàticament inferior respecte els no reincidents.

Els programes per tant més freqüents són la mediació i la llibertat vigilada. Els resultats són coherents amb els principis educatius que emanen de les lleis que orienten quina acció socioeducativa s'ha d'emprendre amb els menors infractors, evitant pretenen la institucionalització en centres i prioritzant el tractament en el propi entorn familiar, i social de l'adolescent.

La comparació de mitjanes de la quantitat de vegades que els joves realitzen cada programa és un anàlisi que ens ha de permès clarificar quins programes tenen major relació amb la no reincidència i a l'inversa. La prova *t de Student* per a la igualtat de mitjanes que s'observa en la taula 6.5 revela que no existeixen diferències significatives en el promig de mediacions, d'internaments en centre, i prestacions en benefici a la comunitat que realitzen ambdós grups. En canvi, si que resulta ser significatiu el promig de vegades que els nois passen per la resta de mesures cautelars (llibertat vigilada i internament), llibertat vigilada i tasques socioeducatives. Això ens dona a entendre que no per realitzar més mediacions el resultat afectarà a la no reincidència dels joves, i per altre banda també podem afirmar que l'aplicació de les mesures de llibertat vigilada, internament, i tasques socioeducatives acostuma a donar-se amb joves reincidents.

Taula 6.5. Comparació de mitjanes del promig de programes

	No reincidents		Reincidents		t	p
	Mitjana	DT	Mitjana	DT		
Mediació	0,88	0,606	1,07	1,104	-1,530	0,129
Int. cautelar + int. centre	0,03	0,170	0,21	0,463	-3,497	0,001
Int. cautelar	0,02	0,140	0,09	0,292	-2,219	0,029
Int. en centre	0,01	0,099	0,05	0,212	-1,533	0,128
Llib. Vig. caut + Llib vig.	0,04	0,207	0,09	0,292	-1,397	0,165
Llibertat vigilada cautelar	0,04	0,207	0,16	0,402	-2,587	0,011
Llibertat vigilada	0,20	0,427	0,40	0,515	-3,046	0,003
PBCs	0,07	0,281	0,15	0,360	-1,764	0,080
TSEs	0,02	0,140	0,09	0,292	-2,219	0,029

El temps que es triga a reincidir

En l'anàlisi de les variables criminològiques s'ha inclòs el temps que es triga a reincidir, sent entesa com la diferència entre la data en la qual els menors van cometre el seu primer fet delictiu respecte l'últim, en dies complerts. En el cas dels no reincidents fou en promig de 109,40 dies (DT=218,661) i molt major és la durada mitjana dels reincidents amb 544,42 dies (DT=330,196). En aquest cas, resulta interessant fer la distinció en funció del sexe, observant que els nois presentaven carreres delictives més llargues (233,92 dies, DT= 19,25) que les noies (140,38 dies, DT=33,01).

El nombre de dies que constitueix la carrera delictiva dels joves va resultar ser una variable íntimament relacionada amb la no reincidència. Els joves reincidents tenien a data de l'estudi una carrera delictiva 435,02 dies superior als no reincidents, sent aquesta diferència estadísticament significativa ($\chi^2= 106,701$, $p<0,000$).

A mode de resum

- La taxa de no reincidència, és a dir de no veure's l'adolescent implicat en nous delictes, és de 70,1% en la mostra analitzada. El 29,9% restant correspon a joves reincidents.
- Existeixen dos perfils diferenciats de no reincidents, un de pas transitori o anecdòtic a justícia juvenil (75,5%), amb una o dues causes en el seu expedient judicial, i un altre amb tres o més causes, que finalment aconseguen no reincidir en el delicte (24,3%).

Respecte al perfil sociodemogràfic i criminològic

- El percentatge de noies en la mostra respecte els nois és molt més baix i tot així reincideixen menys que ells.
- Les noies disposen d'un seguit de característiques que les situen en una situació avantatjosa respecte a la no reincidència. Es constata, respecte els nois, que tenen una trajectòria delictiva més curta en el temps, l'últim delictes comés és a una edat més avançada de l'adolescència, i el nombre de fets delictius comesos és inferior.
- No és habitual que els joves s'iniciïn en la delinqüència a edats avançades de l'adolescència.
- És positiu que l'adolescent abandoni la delinqüència a edats primerenques, i per el contrari, negatiu que l'adolescent acumuli els seus primers expedients just a l'entrada de l'adolescència. Interpretem que la presència de factors de risc en la primera adolescència, com seria la reincidència a edats primerenques, fa augmentar dràsticament el risc de delinqüència persistent.
- El fet que els adolescents acumulin poques causes delictives és un factor de protecció que s'associa amb la no reincidència d'aquests menors, i no tant sols té a veure aquest element sinó que també esdevé una variable crítica el fet que la carrera delictiva sigui curta.
- Els adolescents estrangers tenen majors dificultats en sortir reeixits de la delinqüència.
- Majoritàriament l'últim delictes comés en el conjunt de la mostra és contra la propietat. Ara bé, els no reincidents ho fan en menys proporció que els reincidents, indicant-nos els resultats que els delictes contra la propietat estan associats amb la reincidència.

Respecte a l'aplicació de programes de la DGEPCJJ

- Hi ha joves que no reincideixen amb l'aplicació de programes com la llibertat vigilada o l'internament. Tot i obtenir percentatges inferiors respecte la mediació, hem constatat com programes que atenen a joves amb alts nivells de conflictivitat aconseguen bons o acceptables resultats.

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

- El programa que més realitzen els adolescents no reincidents, tant en el primer, com segon i tercer programa és majoritàriament la mediació, seguida per les mesures en medi obert, i finalment la mesura d'internament.
- La primera intervenció efectuada per els serveis de la DGEPCJJ, s'associa significativament amb la no reincidència.
- Els resultats ens informen de la correcta aplicació de la normativa vigent en matèria de responsabilitat penal dels menors en els serveis catalans d'execució penal, on preval l'aplicació de mesures en medi obert i de caire restauratiu, per sobre d'aquelles restrictives de la llibertat.

6.2. Els factors de risc i protecció històrics, contextuals i individuals

A continuació es descriuen de manera breu els participants de la recerca, que recordem són 110, i d'aquests 29 van accedir a ser entrevistats al cap d'un any i mig. Val recordar que malgrat ser el nombre de participants diferent en les submostres, els anàlisis de comparació de mitjanes ens van informar que no hi ha diferències significatives³³.

- La distribució per programa no és equitativa, predominen en primer lloc els joves amb mesura de medi obert, després del programa de mediació, i per últim d'internament. Els joves entrevistats es troben o han finalitzat una mesura de llibertat vigilada i en alguns casos també d'internament.
- Hi ha bastants més homes que dones.
- El promig d'edat es troba entorn els 17 anys. Respecte als joves entrevistats al realitzar-se les entrevistes al cap d'un temps la mitjana es situa als 19 anys.
- Predomina l'origen autòcton dels participants.
- La tipologia de fet delictiu predominant són els delictes contra la propietat.

³³ Els participants de la recerca i els anàlisis de comparació de les submostres han quedat descrits àmpliament en el capítol 5 a l'apartat 5.1.2. " Descripció dels adolescents i joves participants de la recerca: les submostres".

- La gran majoria són joves amb trajectòria delictiva, superant els tres fets incoats a la jurisdicció de menors.
- Les dues tipologies familiars predominants són la nuclear (pare, mare i fill), i la monoparental (pare o mare i fill)
- El nivell d'estudis correspon al segon cicle de l'ESO, i excepcionalment cursen estudis postobligatoris.

6.2.1. Dimensió històrica

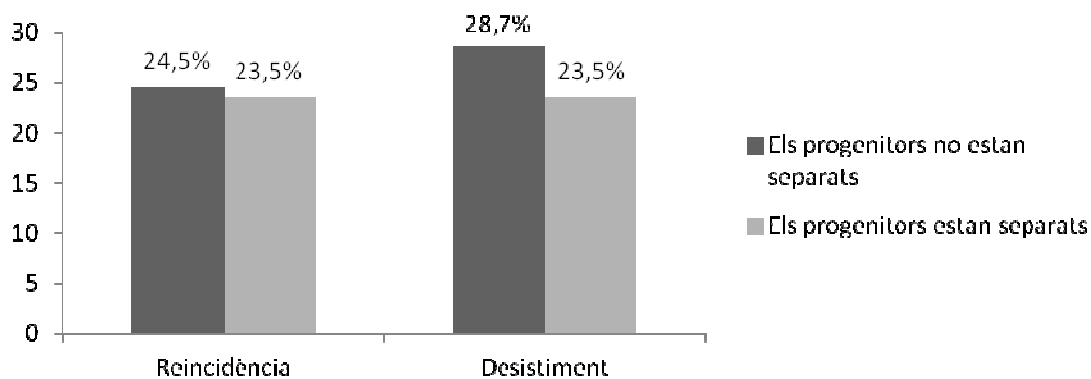
Aquesta dimensió inclou la trajectòria vital dels adolescents dins el context familiar en el qual sorgeix l'activitat delinqüencial. És important conèixer com de determinant pot esdevenir la història biogràfica d'aquests joves en la futura condició de reincidents. En aquest apartat es descriu i s'analitza la separació dels progenitors, la violència intrafamiliar, el maltractament familiar, els problemes de salut mental i físics dels progenitors, les drogodependències i els antecedents penals.

Separació progenitors

Una mica més de la meitat dels adolescents han viscut en un nucli familiar format per el pare i la mare del menor (53,1%), i el 46,9% dels casos tenen els seus progenitors separats.

Hi ha exactament el mateix percentatge de pares separats entre els adolescents reincidents i desistents (23,5%). En canvi els desistents tenen un percentatge lleugerament superior de progenitors que no s'han separat (28,6%) que els reincidents (23,5%). En aquest sentit ens interessava conèixer si existia alguna associació entre la separació dels progenitors amb la futura reincidència del jove. Hem de dir que no s'han observat diferències significatives ($\chi^2=0,145$, $p= 0,704$).

Figura 6.7. Separació dels progenitors (reincidents versus desistents, n=110)

Violència intrafamiliar

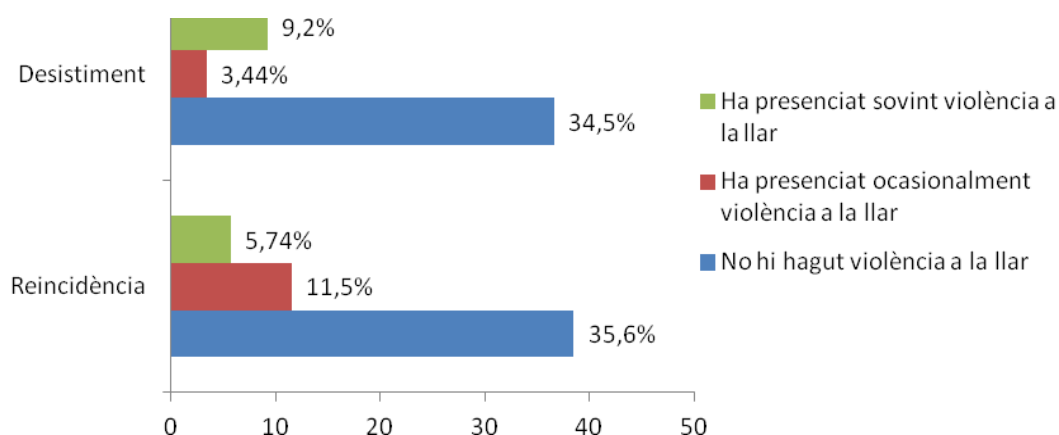
Els problemes i els conflictes violents familiars en el si de la família, tal com s'ha vist en el marc teòric, s'han relacionat amb un augment del risc de violència en els joves. L'existència de violència entre els progenitors implica, en alguns estudis, l'aparició posterior de comportaments violents en l'adolescència (Farrington, 1989).

Gairebé tres terços dels joves no han presenciat situacions de violència a la llar (70,1%), i si el 29,8%. Els resultats assenyalen de forma generalitzada per tant que en tots dos grups no s'ha presenciat episodis de violència a la llar (reincidents 35,6% i desistents 34,5%).

Sorprenentment han presenciat freqüentment més episodis violents a la llar els desistents (9,2%) que els reincidents (5,7%). Contràriament els reincidents han visionat ocasionalment més aquestes situacions a la llar (11,5%) que els desistents (3,4%). Tot i que no es donen diferències significatives entre grups ($\chi^2 = 4,380$, $p = 0,112$), es presenta la figura 6.8 per observar els percentatges obtinguts per cada grup.

Si bé és cert que observar situacions de violència a la llar és un factor de risc per reproduir conductes violentes, les nostres dades ens demostren que no existeix aquesta associació. Malgrat alguns autors fer referència a aquesta relació (Costa et al. 1999), altres investigadors ho contradiuen o obren certs interrogants. Hi ha poc consens respecte el tema. La reproducció de conductes violentes per modelatge o aprenentatge social no explica aquells casos en que sense historial de violència a la infància reproduïxen patrons violents en l'etapa adulta (Mullender, 2000).

Figura 6.8. Violència intrafamiliar a la llar (reincidents versus desistents, n=110)

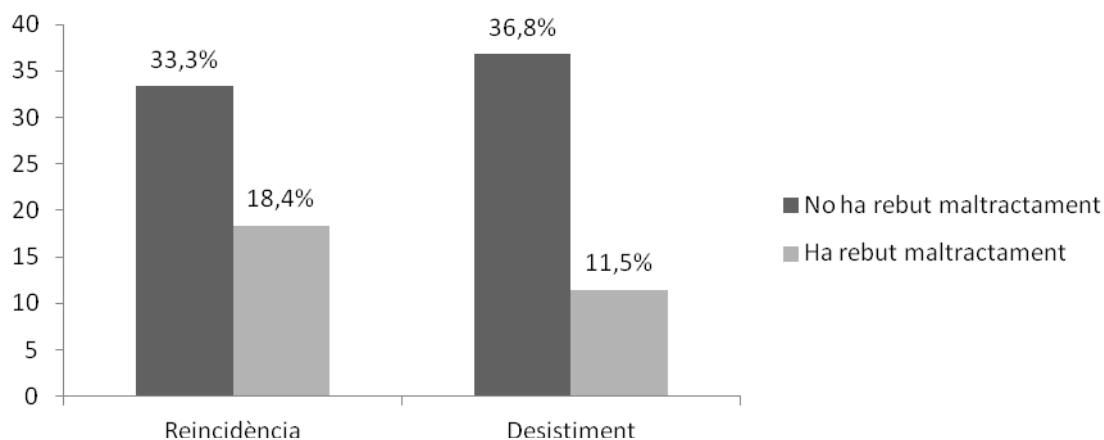
Maltractament familiar

Majoritàriament, els joves del nostre estudi no han rebut maltractaments a la seva infància (70,1%).

Malgrat haver rebut més maltractaments el grup reincident (18,39%) que el desistent (11,5%), no existeixen diferències significatives associades al maltractament familiar ($\chi^2=1,430$, $p= 0,232$). Així com hem fet amb la variable de violència intrafamiliar novament ens aturarem a interpretar aquest resultat. Tenir antecedents de victimització per abús físic o maltractament s'ha associat a un increment del risc de comportaments violents en els joves (Edleson, 1999). Els nostres anàlisis però no busquen l'associació del maltractament amb el fet de reincidir amb delictes violents, nosaltres hem fet aquest anàlisi independentment de la naturalesa violenta o no del delicte. Aquest pot ser un possible motiu per el qual la variable no sigui estadísticament significativa.

Tal com hem dit, la literatura estableix una associació entre el maltractament infantil i la violència futura del menor, però també hi ha molts menors que han viscut maltractament a la infància i no s'han vist implicats en la delinqüència a l'edat adulta (Werner i Smith, 1992). Afegim a més, que en la recerca de Capdevila et al. (2005) sobre la reincidència a Catalunya, no varen concloure que aquesta variable fos predictora de reincidència per als joves amb mesura d'internament ni de llibertat vigilada.

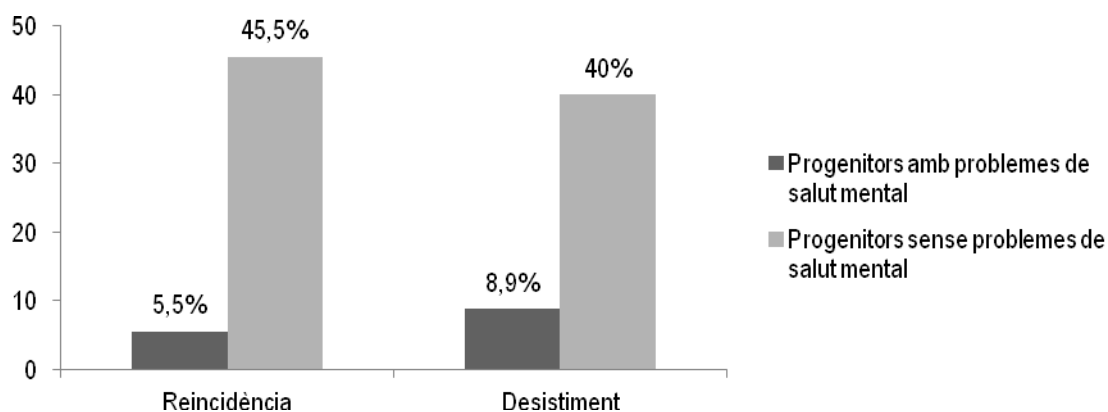
Figura 6.9. Maltractament familiar (reincidents versus desistents, n=110)

Problemes salut mental i física dels progenitors

Els resultats indiquen que majoritàriament en la mostra analitzada no hi ha progenitors amb problemes de salut mental (85,6%). Si observem la figura 6.10 el grup desistent té lleugerament més progenitors amb trastorns psiquiàtrics (8,9%) que el reincident (5,55%), i per tant, aquest últim grup té menys pares i mares amb problemes de salut mental (45,55%) que el desistent (40%). Les diferències entre grups són però quasi inapreciables.

Figura 6.10. Problemes de salut mental dels progenitors (reincidents versus desistents, n=110)

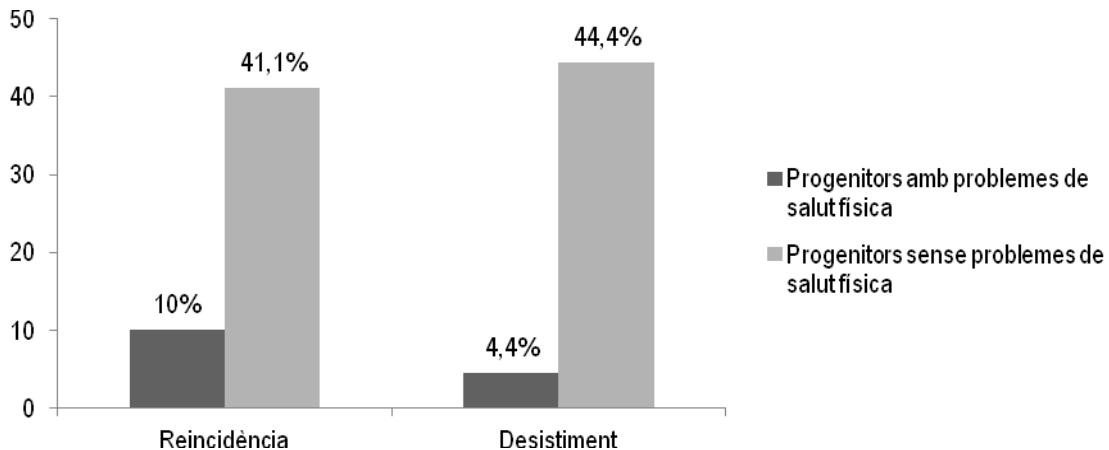

No existeixen diferències significatives associades a tenir progenitors amb problemes de salut mental entre grups ($\chi^2=0,973$, $p= 0,324$).

Igual que a l'anterior variable la gran majoria dels progenitors dels joves no tenen per tant cap malaltia en aquest sentit (85,6%). En aquest cas els adolescents reincidents

tenen més progenitors amb problemes de salut física (10%), si ho comparem amb els desistents (4,44%). A l'inrevés, és a dir adolescents que no tenen els pares amb cap malaltia física, són en major grau els desistents (44,44%) que els reincidents (41,11%).

Figura 6.11. Problemes de salut física dels progenitors (reincidents versus desistents, n=110)

No existeixen diferències significatives associades a tenir progenitors amb problemes de salut física entre grups ($\chi^2=1,997$, $p=0,158$).

Tot i aparèixer aquests factors en la literatura revisada com a factors de risc, hem de dir que no és una variable que s'incorpori en moltes escales de risc de reincidència, com per exemple l'Inventari de Gestió e Intervenció per joves (IGI-J)³⁴ de Graña, Garrido, González i Cieza (2007) o el *Structured Assessment of Violent Risk in Youth* (SAVRY), de Bartel, Forth i Borum (2003).

Drogodependència en la família

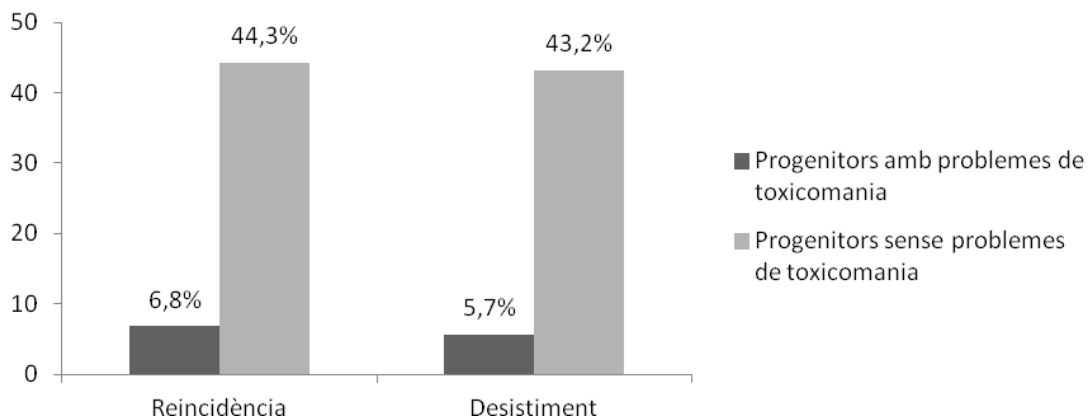
Tal com s'observa en la figura 6.12, els percentatges estan força equiparats en ambdós grups. La gran majoria dels progenitors de la mostra no tenen cap dependència ni fan cap abús de substàncies (86,5%). Els reincidents tenen lleugerament més progenitors amb problemàtiques relacionades amb els tòxics (reincidents 6,8% versus desistents 5,7%). L'anàlisi de significació estadística no va

³⁴ L'IGI-J està integrat per 42 ítems relatius a 8 factors de risc: 1) delictes i mesures judicials antigues i actuals, 2) pautes educatives rebudes, 3) educació formal i treball, 4) relació amb el grup d'iguals, 5) consum de substàncies, 6) oci/diversió, 7) personalitat/conducta, i 8) actituds, valors i creences. També s'inclou, vinculada a l'avaluació de cada factor de risc, la valoració d'un "factor protector", que es proposa en cada cas com eix d'intervenció educativa.

revelar diferències significatives entre la drogodependència de la família i la reincidència dels joves ($\chi^2= 0,058$, $p=0,809$).

Malgrat aquest resultat, és indiscutible que aquesta conducta té repercussions negatives en la cura i assistència dels progenitors cap als seus fills, i que alguns estudis assenyalen la seva associació amb la delinqüència juvenil (Smith i Thronberry, 1995). No obstant hem de dir que altres recerques no han trobat aquesta relació (Yoshikawa,1994) apuntant altres problemàtiques derivades en els menors com a causa del consum dels seus progenitors, com ara l'absentisme escolar, el rebuig o l'estigmatització per part del grup d'iguals, o arribar a convertir-se els menors en subjectes consumidors.

Figura 6.12. Drogodependències dels progenitors (reincidents versus desistents, n=110)

Antecedents familiars de conductes delictives

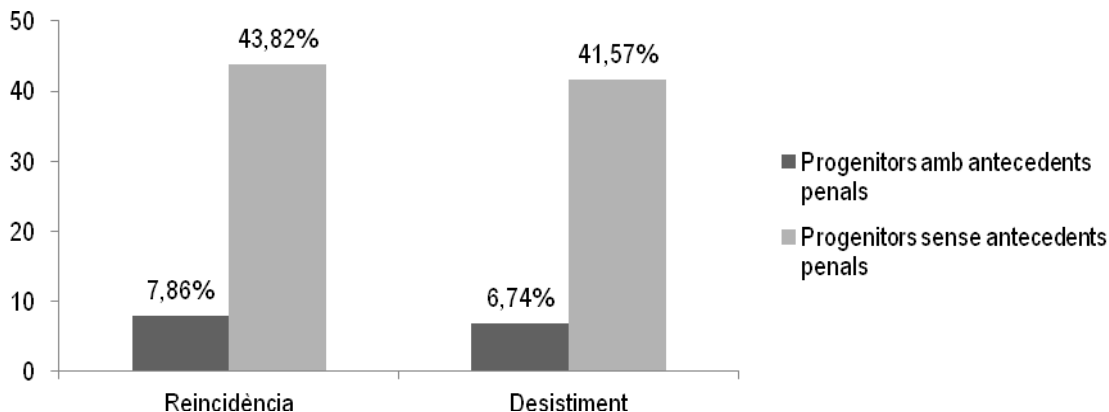
S'han establert relacions entre un conjunt de factors relacionats amb la conducta antisocial o la inadaptació dintre del sistema familiar i l'aparició de conductes violentes en els joves.

Abans d'exposar els resultats hem de dir que aquest ítem recull només si els progenitors tenen antecedents delictius, no recull per exemple el posicionament de la família davant el fet delictiu comès per el fill, o altres conductes il·legals que no impliquin la detenció dels progenitors.

En quan als antecedents familiars de conductes delictives, els resultats ens informen que tres terços de la mostra (85,4%) no tenen antecedents familiars amb conductes delictives. Si es presta atenció a aquesta variable en funció de la pertinença dels joves al grup reincident o desistent podem dir que novament els reincidents superen per poc (7,86%) als desistents (6,74%). El 43,82% dels joves reincidents i el 41,57% dels

desistents no tenen pares amb antecedents delictius. No existeixen diferències significatives en quan a la delinqüència dels progenitors o cuidadors i la reincidència ($\chi^2 = 0,028$, $p = 0,866$).

Figura 6.13. Antecedents familiars de conductes delictives en els progenitors (reincidents versus desistents, $n=110$)

Context familiar on apareix l'activitat delictiva dels joves entrevistats

En coherència amb els resultats anteriors la majoria dels joves entrevistats, exceptuant alguns casos, no han relatat situacions extremes de violència o de maltractament a la llar, però sí que denoten no haver rebut un bon tracte en la seva infància i adolescència. El bon tracte, no és tant sols l'absència de situacions de maltractament, sinó rebre una forma particular de relació amb els progenitors basada en l'empatia i l'atenció a determinades necessitats pròpies de l'etapa evolutiva dels seus fills (Barudy, 2005).

Els joves emmarquen el començament de la seva activitat delictiva dins un context familiar disfuncional, amb major o menor intensitat, que repercuteix en la supervisió i l'atenció cap a ells, minvant la qualitat de les relacions paternofilials. Com a conseqüència d'aquest sentiment d'abandonament, produït per la falta de referents segurs i presents, els adolescents han viscut un excés de llibertat, o una rebaixa afectiva, en tant que no se'ls hi ha ofert un context de recolzament o d'escolta conscient i activa. Així doncs alguns d'ells verbalitzen haver-se sentit en algunes ocasions ignorats per els adults.

DM: " Pues yo creo... porque cuando era más pequeña mis padres se separaron, mi padre pegaba a mi madre, eso me afectaba, nunca me han castigado, no me han dicho no, nunca, venga sal y haz esto, me han dejado un poco libre, me han dejado hacer la mía". (R13) (noia, 20 anys).

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

Aquest excés de llibertat i falta de cohesió familiar explica el perquè de tantes hores al carrer. Segons els joves la vida de carrer ha estat el motiu per el qual alguns d'ells van començar a delinquir. El grup d'iguals adquireix molta significació en l'adolescència, i més encara si les famílies no aporten al menor un ambient confortable i de vinculació afectiva.

DM: " Igualmente me lié con gente, y robos, atracos, peleas, bandas organizadas, gente así, con 14 años me junte con bandas latinas también, y en ese momento el estar sin nadie pues fue lo que me arropó, los conocí por un día que hable con ellos, y van pasando los días, y vente al parque, y cada día así hasta que hice una amistad, entonces hacía campana y me iba con ellos, si un día mi madre no estaba pues me iba a comer con ellos, me hicieron como una familia aparte". (R12) (noi, 19 anys)

No sabem l'índex de pobresa d'aquestes famílies, però si més no val a dir que un bon nombre dels joves entrevistats no ho destaquen com un element prioritari per iniciar-se en la delinqüència, sinó per diversió, o per avarícia.

R: " En verdad empezamos a robar porque si, porque no nos hacía falta, al menos a mí con la familia que tengo". (I22) (noi, 19 anys).

D: " En mi casa me daban dinero en verdad... pero yo quería más, y cada vez más, y me *ajuntaba* con gente mala, bueno mala tampoco, pero gente que roba, y me decían..oye venga vamos a tal sitio que sacaremos dinero y no hará falta..., y yo les seguía". (A3) (noi, 18 anys).

Evidentment també apareixen discursos de precarietat i pobresa en el si de la família. Les dificultats econòmiques a la llar per cobrir els desitjos de bens de consum dels adolescents, com ara comprar-se roba o sortir amb els seus amics, fa que alguns joves argumentin que aquests eren els motius per delinquir. La següent frase ho exemplifica.

D: "Muchos, sobre todo la economía, nunca me han dado dinero a mí, me he tenido que buscar la vida, he vivido como he podido, y por eso me han pillado haciendo cosas." (J7) (noi, 19 anys).

Un element que si sembla rellevant i general en tots els entrevistats és la falta de sintonia amb la família per diversos factors, sobresortint sobretot les problemàtiques de consum dels progenitors, sent això una font de preocupació i malestar.

D: "Mi padre ha sido más distanciado, ha ido más a lo suyo, no ha sido tanto como mi madre, ella casa, casa, casa, ella tenía una peluquería en mi casa, había dos plantas, y ella además lo hacía todo en casa, mi padre tiene un vicio y es el alcohol" (A2) (noi, 18 anys).

També en alguns casos, a més de les problemàtiques familiars, s'hi ha d'afegir les específiques dels entrevistats (de ser adolescents difícils) que han complicat la tasca educativa de les famílies, i que ha perjudicat també la relació amb els fills.

DM: "Pues con mi padre mal, porque yo me lo buscaba, yo lo entiendo que me hablara gritando porque yo me lo buscaba, estaba fatal, y no había manera. A mí no me pegaban, si hablaban conmigo, me pegaban sólo algunas veces, son los gestos de mi padre, gritar...". (A14) (noi, 19 anys).

6.2.2. Dimensió contextual

Aquesta dimensió engloba els factors dinàmics amb els quals interactua l'adolescent. Així doncs es té en compte la influència de les relacions interpersonals (grup d'iguals dissocial, altres influències socials com ara la parella, la família, i el suport de persones prosocials), i altres institucions formals que segons el desistiment són claus per impulsar aquest procés, com el treball, analitzant a més altres espais importants per la socialització i la inclusió social dels joves, com és la formació i la realització d'activitats de caire lúdic i educatiu.

Grup d'iguals dissocial

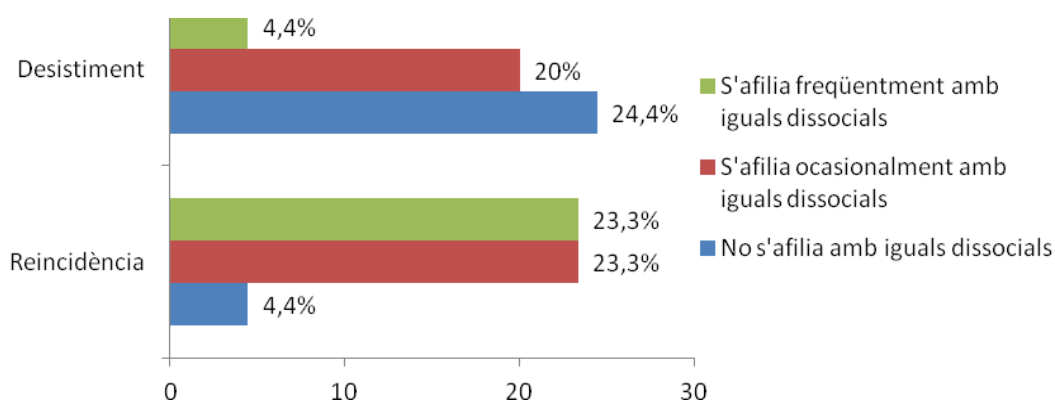
Tenir com amics a joves delinqüents és un factor de risc de delinqüència en menors i adults. Així mateix Sampson i Laub (1993) afirmen que els canvis d'amistat i l'establiment de nous vincles emocionals amb altres persones que no legitimen la violència és un factor explicatiu del desistiment.

A la figura 6.14 s'observa la freqüència amb la qual els joves reincidents i desistents es relacionen amb altres nois delinqüents. Un comentari general ens permet afirmar que en cap cas s'ha produït una desvinculació total del grup d'iguals dissocial, i que on més equiparats estan és amb mantenir de manera ocasional relació amb joves dissocials, tot i que els desistents presenten freqüències un xic més baixes (20%) que els reincidents (23,3%).

Comparant a tots dos grups podem dir que els joves desistents han deixat de costat a amics dissocials (24,4%), i en canvi són pocs els nois reincidents que han trencat els vincles amb aquesta tipologia d'amistats (4,4%). A més, la relació del grup reincident amb amics dissocials és habitual i permanent (23,3%).

Els anàlisis ens informen que existeixen diferències significatives respecte l'afiliació del jove amb delinqüents i l'associació amb la reincidència ($\chi^2 = 24,220$ $p < 0.000$).

Figura 6.14. Relació dels menors i joves amb grups d'iguals dissocials (reincidents versus desistents, n=110).

Tanmateix aquest factor apareix de manera recurrent en les entrevistes realitzades com a causa d'inici i de manteniment de la conducta delictiva.

Els entrevistats desistents expliquen que la influència del grup d'iguals va tenir un pes important alhora de delinquir, assumeixen part de responsabilitat en aquesta conducta, i no delegen l'explicació únicament a les amistats, aquesta autocrítica no l'hem localitzat en cap dels discursos dels joves reincidents. Aquest exercici de responsabilització és una pràctica habitual observada en el discurs dels joves desistents, no només en aquest factor sinó també en d'altres. Amb les següents cites s'observen les diferències entre grups respecte aquest exercici analític que fan els desistents, i per contra com un adolescent reincident ho delega només a les amistats.

D: "No, dinero no me hacía falta. No me hacía falta, tenía el cariño de mi madre, que hasta el día de hoy lo hace porque soy el pequeño de mis hermanos. **Así que no había necesidad.** No, por eso yo creo que fueron las compañías, fui muy tonto y me dejé llevar, pero fui yo sabes? **Ah, ¿Tú fuiste?** Si porque quería ver, pero luego me fui dando cuenta que no era tan guay". (I6) (noi, 18 anys).

R: "Empecé a los 13 años con chavales que eran más grandes que yo, te enseñan tonterías, fumar, luego que si el otro a robar, y ya con 14 años ya lo hacía yo solo, me iban acostumbrando los chavales y ya hacía el tonto, haciendo el tonto, pues *pal* centro, un año". (M24) (noi, 16 anys)

Els adolescents desistents entrevistats no tenen amics transgressors, o han reduït considerablement el cercle d'amistats dissocials. Hem pogut observar que en alguns casos no hi ha un trencament de la relació sinó una disminució progressiva d'aquestes relacions, ja que les identifiquen com element de risc per a ells.

D: "Desde que salí del centro, tendría veinte o treinta influencias malas, y ahora tendré tres o cuatro, nada más, porque tampoco son malas del todo, no roban ni nada, pero si que siguen fumando porros y esas cosas, y eso yo creo que es algo malo". (J8) (noi, 16 anys).

Molts dels joves que han trencat els vincles amb aquestes relacions han tingut males experiències amb els seus amics infractors, els han mentit, traït, o els han implicat en fets delictius quan potser segons ells no tenien res a veure. Segons la seva percepció era una relació basada en l'interès i no en l'amistat. D'aquestes experiències els joves extreuen reflexions, i comencen a iniciar canvis, seleccionant millor les persones que volen tenir a prop seu.

D: "Había hecho una cosa mal con otras dos personas, y una a la que fueron a buscar, que decía que yo era su mejor amigo me delató (..) vinieron a mi casa, porque dijeron que estaba todo en mi casa y era mentira yo no tenía nada. Me di cuenta que las amistades no eran para nada sanas ni buenas ni verdaderas y pensé en cortar el rollo."
(I6) (noi, 18 anys).

També pot ocórrer que en comptes de fer noves amistats, els mateixos amics dissocials del passat hagin donat un gir a la seva vida, i que com l'entrevista't, faci temps que no delinqueixin.

D: "A ver la gente con la que me relacionaba antes, algunos tampoco roban ahora, por ejemplo conozco a un chico de zona franca que son buena gente, no roban, están haciendo cosas, cursos y tal, y quedamos de vez en cuando para tomar una coca cola, una cerveza, pero cada uno va por su lado". (C4) (noi, 19 anys).

Podem extreure la conclusió que efectivament el desistiment té a veure amb la disminució de la relació amb joves dissocials, bàsicament com a decisió meditada per el jove. Relacionar-se menys amb amistats dissocials és generalment una decisió presa per el jove, o els mateixos amics dels nois han experimentat també un canvi positiu. En segon lloc, però de manera minoritària, aquesta situació pot venir donada per motius laborals. El context de crisi actual i de manca de treball ha fet que la gran majoria de joves entrevistats, tant desistents com reincidents, estiguessin sense treballar. Això ens ha permès veure fins a quin punt el treball pot ser un element de suport per al desistiment, o si hi ha altres contingències significatives en aquest procés. La frase que mostrem a continuació il·lustra com el treball fa que un jove dediqui menys temps a estar amb els seus amics dissocials.

D: "Buscándose la vida, tengo dos o tres que trabajan, pero la mayoría buscándose la vida, como siempre. Yo estoy trabajando ahora y no quedo con ellos, los fines de semana quedo un rato, me río con ellos, y me voy para casa". (A3) (noi, 20 anys).

Val afegir que en aquest factor hem d'establir diferències dins el grup de desistents. En aquest cas els desistents classificats com a moderats, els quals recordem són aquells que han tingut algun incident menys greu amb la justícia recentment, acostumen a mantenir aquestes amistats dissocials, sent el vincle més o menys fort en funció de cada cas particular. Si que hem pogut observar que alguns joves que pertanyen a aquest grup (desistents moderats) intenten preservar-se més que abans d'aquestes

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

amistats, posant certs límits, però és força elevat el nombre de casos que continuen mantenint vincles amb amics transgressors. En quan als reincidents, tant les amistats més íntimes com les superficials es caracteritzen per ser joves de perfil dissocial. A continuació exposem dos exemples on no observem diferències rellevants en aquesta àrea entre desistents moderats i reincidents.

DM: “**¿Sigues estando con la misma gente?** Si, a los amigos los sigo viendo, son los amigos de toda la vida, la amistad no se pierde (..) la mayoría son colegas que se buscan la vida ilegalmente, vendiendo marihuana pero son chicos de confianza y buena gente, y que no te van a fallar nunca (...) venden para dar de comer a su familia, porque no tienen otra salida, y yo eso lo considero un buen padre “. (I16) (noi, 19 anys)

R: “A ver, tengo mis amigos, los de siempre, que de alguna manera han querido dejar esas cosas, pero las siguen haciendo, pero las quieren dejar un poquito (..) entonces tengo otra clase de amigos que también son amigos pero son con los que decimos venga vamos a hacer esto”. (D 21) (noi, 19 anys).

Els adolescents reincidents expliquen que tenen dificultat per mantenir-se al marge d'aquestes relacions, i del món delinqüencial. No només hi ha per tant una reincidència en el delictes, sinó que també reinicien les relacions o els hàbits que tenien després de sortir del centre educatiu. Aquest fet és per ells un obstacle per al desistiment.

R: “Pues los mismos amigos, por también los porros, por muchas cosas, lo mismo de siempre se vuelve a repetir al salir del centro. Si los amigos al entrar en el centro te los encuentras al salir, no te digo que sude de ellos, porque hay que sudar, pero es difícil”. (M24) (noi, 16 anys).

A partir de l'anàlisi de la informació observem que el grup reincident té un sentiment de pertinença arrelat a la delinqüència, identificant-se entre ells com a tal, i a diferència dels desistents, no fan cap crítica al grup d'iguals. Mentre siguin importants aquestes relacions per a ell és possible que no doni cap pas per trencar la relació o distanciar-se. Hi ha però un altre sector, més adult, que descriu aquest món com a “fals” i que les persones es “mouen” per interès. Malgrat extreure aquesta crítica ell mateix verbalitza no poder sortir de la delinqüència perquè no sap fer altre cosa. A continuació il·lustrem els dos casos.

R: “**¿Y los pocos que tienes como son?** Son como yo, de la calle, no sé, han estado en centros, casi todos. **¿En verdad qué piensas de ellos?** Pues que son buena gente, yo para mí tienen buen corazón, todo lo que les pidas te lo dan”. (J26) (noi, 17 anys).

R: “En ese mundo la gente además es muy envidiosa, buscan a alguien para que te robe, y te entre a la casa y te robe todo, si vendes droga y te va bien ya te envían a alguien para que te la quite, porque la gente es muy envidiosa, te compras algo, un reloj y dicen mira a este le va bien, y ya hablan, y me gustaría, claro que me gustaría salir, pero es que no se otra cosa” (D 21) (noi, 19 anys).

Altres influències socials

Dins la xarxa social cal incorporar altres influències que conformaran el capital social relacional del jove, com el treball, la formació, o la mateixa comunitat. Més enllà de les amistats més properes del jove s'ha volgut comprendre com les xarxes socials amb les quals interactua el jove poden apoderar-lo, o ser un entrebanc que limiti el desistiment. En aquest sentit el paper de la parella sentimental juga un rol del tot rellevant en el canvi que experimenten aquests joves, i també altres vincles més dèbils, és a dir persones que no formen part del nucli central del sistema relacional, però que poden contribuir a augmentar la inclusió social del jove, oferint-li noves oportunitats. Anem a analitzar en primer lloc les relacions dels joves entrevistats amb les persones que pertanyen a aquest cercle relacional més perifèric.

Els joves desistents han actualitzat la xarxa relacional, i en alguns casos això no és per casualitat, sinó producte d'una voluntat per adequar les relacions a la seva autopercepció i a les exigències pròpies del seu projecte vital.

D: "Ya no me ajunto con gente joven, así de 17 o 18 años, me junto con gente más mayor que saben lo que quieren en la vida, tienen coche, no están en el parque fumando porros, eso a mí ya se me ha pasado". (A2) (noi, 18 anys).

A més podem observar l'efecte cadena (Drapeau et al, 2007), on els factors de protecció van sumant, resultant un efecte acumulatiu, i on la combinació de diversos factors protegeix al jove, convertint-se en font de noves experiències satisfactòries que afavoreixen el desistiment. Gràcies a les amistats prosocials alguns joves han aconseguit per exemple un treball, o pràctiques en una empresa.

D: "Los que tengo ahora son aquellos que se lo merecen, que han dado mucho por mí, de los que tenía antiguamente solo conservo a dos. Los de ahora son trabajadores, y gracias a tener amigos trabajadores que yo he conseguido tener algo de oportunidad a poder trabajar". (A1) (noi, 20 anys).

Hem localitzat en les narratives d'alguns desistents entrevistats la figura d'alguna persona de la comunitat que li ha donat un cop de mà, bé aconsellant-lo o donant-li treball. A canvi del seu treball els joves obtenen un benefici econòmic, i en aquest cas concret que il·lustrem a continuació, el jove fa d'alguna manera una tasca comunitària ajudant a gent gran en les tasques de l'hort.

DM: "Pongo dos carteles *asín* en una farola y si hay suerte que alguien llama pues que llame y a veces tengo también como se llama...dos, tres ancianos o cuatro que me conocen de aquí del pueblo que a veces una vez a la semana, dos veces a la semana,

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

me vienen a mi casa, me pitan, me llevan *pa*/ huerto *pa* ayudarles a recoger tomates como ellos no pueden... les duele.” (A15) (noi, 19 anys).

La inclusió social dependrà no només de la voluntat del jove sinó també dels llaços disponibles que hi hagi en el seu entorn, i de fet els joves desistents moderats destaquen com l'ambient del barri, i les persones que coneixen poden ser una mala influència per a ells.

DM: “**¿Es complicado para tí mantenerte al margen de este tipo de problemas, o lo ves fácil?** No sé si estás en el barrio...vas a acabar ahí, pero no es que acabes ahí, no, vas a acabar con los amigos de antes, pero nada que ver con lo que hacía uno, pero si te vas del barrio mejor”. (A14) (noi, 19 anys).

Els joves reincidents es troben en una situació semblant als desistents moderats, és a dir, un bon nombre de persones amb les quals interactuen en el seu quotidià no són opositors a la delinqüència. A més els adolescents reincidents no perceben ni fan cap crítica a aquestes influències, i tal com s'observa en els discursos, els adults o iguals amb els quals es relacionen legitimen la violència o la delinqüència, o pertanyen a aquest món.

R: “Él cuando ve que vas a hacer una cosa mala, aunque él también quiera, yo que sé mira, como una pelea o algo; el otro día, casi iba a darle dos guantazos a uno y él me dice va déjalo, que es una tontería y en verdad el también le quería partir la cabeza pero me dijo tú no lo hagas que tú tienes muchos problemas”. (M24) (noi, 16 anys).

Una altra diferència entre aquests dos grups d'entrevistats (desistents moderats i reincidents), és que els primers són capaços d'analitzar quines influències són positives o negatives per a ells, i en base a aquest anàlisi intenten posar-hi mesures per allunyar-se.

DM: “ Hay amigos y otros amigos. **Explícame un poco.** Los otros yo paso porque te lían. **¿Estos cómo te han tratado hasta ahora?** A ver te tratan bien pero hacen cosas que no puedo ver, si voy con ellos la voy a terminar haciendo, por eso me aparto cuando veo que están tomando algo de droga. **¿Y los otros amigos que dices que tienes?** Paso de ir por lo mismo”. (E19) (noi, 19 anys).

Sense entrar a distingir les dues narratives (desistents versus reincidents), i com que el nostre objectiu és discriminar allò que pot protegir als joves de la delinqüència, tant uns com els altres introdueixen en el seu discurs de quina manera viure en una localitat petita, on la gent es coneix, pot convertir-se en un inhibidor de la delinqüència per el control social informal que exerceixen els veïns de la comunitat.

DM: “Es un pueblecito chiquitito, lo que no corre vuela, ya es como familia, todos nos conocemos, y aparte es una de las cosas que dices va paso, son gente de tu pueblo, en tu pueblo no vas a hacer nada. Hay gente que lo hace, pero es que no puedes, que vas a robar aquí y vives ahí, cuando vayas a pasar vas a pasar con la cabeza *agachá*, a ver si te va a reconocer, no tío yo con la cabeza bien alta”. (A15) (noi, 19 anys).

Les persones de la comunitat a més reforcen en el jove aquesta nova identitat, animant-lo i encoratjant-lo a seguir el procés iniciat. Aquest reconeixement augmenta l'autoestima del jove, sentint-se orgullós del canvi i motivat a continuar en aquest sentit.

D: "Quiero seguir así por mí, porque ahora me ve la gente y dice *"quién te ha visto y quién te ve"* y eso te hace sentir bien, que la gente te vea y te diga *"me alegro de cómo estás"*, la gente te ve y te dice *"tienes otra cara"* y eso te hace sentir bien, también te da ganas de seguir". (A1) (noi, 20 anys).

Vincle amb la parella com a punt d'inflexió

Els joves desistents veuen una millora substancial quan comencen a consolidar la una relació que els satisfà, i on hi ha un compromís per part de tots dos. Alguns entrevistats expliquen canvis en l'estil de vida, els llocs que freqüenta i canvis de residència.

La parella ha de proporcionar-li al jove escolta i estima, esdevenir una persona prou significativa per ell, amb això volem dir que no pel fet de tenir parella hem de suposar que hi ha un punt d'inflexió en la delinqüència. En base a la informació que s'ha analitzat interpretem que aquesta parella ha de desaconsellar al jove el camí de la delinqüència, i per altra banda ser una persona amb qui el jove es senti vinculat afectivament.

D: "Ella siempre ha estado detrás de mí, pero a mí me tiraba más la fiesta y el robar, prefería irme de fiesta, de discoteca, por ahí.. robar, hasta que empecé a quedar más con ella, tal y tal, hasta que empezamos a salir, ella ha estado en todo. El sentirse apoyado hace mucho, yo antes por ejemplo cuando quería desahogarme me tenía que pelear con alguien o algo, y aun así no me quedaba a gusto". (C4) (noi, 19 anys).

El fet de tenir parella implica a més que aquests joves estan menys temps amb els seus amics, quedant aquests en un segon o tercer pla. Existeix a més la possibilitat que gràcies a la seva xicota el jove amplii la xarxa d'amistats per d'altres més prosocials. En aquest cas no hem observat diferències dins el grup dels desistents, per aquesta raó exposem a continuació dos exemples (desistent i desistent moderat) on s'observa la incidència positiva que ha tingut la parella per al canvi.

D: "**¿Podrías explicar qué cambios ves en ti?** Pues que me he centrado más en la novia, la amo que flipas ahora, antes era una relación un poquillo tonta pero ahora la quiero un montón. Antes me molaba más estar con los amigos, me agobiaba estar con la novia, pero ahora con esta edad, prefiero estar con ella que con nadie. **¿Tienes amistades por eso?** Si, amistades que sirven para fumar, hablar, algunos se van de fiesta. O sea relaciones de las de antes no." (G9) (noi, 17 anys).

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

DM: "Conocí una chica y salí con ella y ya me relacioné con gente de (Ciudad 4) (.) tuve suerte porque me relacioné con gente de (Ciudad 4) que era buena gente, esa fue la suerte que tuve, no era gente nada *conflictuosa*, nada. **¿Cómo los conociste?** Los conocí por ella." (R12) (noi, 19 anys).

La parella no només pot oferir al jove noves experiències amb altres joves prosocials sinó una nova família per al noi amb la qual es senti acollit.

D: "En mi caso mi pareja y mis suegros me están ayudando mucho, despertarte y poder desayunar con tu pareja, tus suegros, en un entorno familiar en el que estás muy a gusto pues eso ayuda a seguir adelante". (A1) (noi, 20 anys).

Quan diem que la parella amb la qual aquests joves van iniciar una relació afectiva va ser un "punt d'inflexió", no volem dir que la parella sigui l'únic punt rellevant per explicar el desistiment que mostren els joves entrevistats. En realitat s'han produït molts altres canvis, que sumant uns i altres donen peu a una narrativa de desistiment. Si que és però un element rellevant destacat per els mateixos joves. Fins hi tot els reincidents poden identificar una millora en el moment en que van tenir una relació de parella.

R: "Había una niña, pero la lié y la cagué y la perdí, yo creo que fue una niña que me ayudó mucho, y que me sacaba de ese mundillo, me metía en otro tipo de cosas, ella hacía deporte, iba a correr, y me decía venga apúntate a unas cursas conmigo, y yo estuve un tiempo en que iba de cursa en cursa, no sé, era una niña que no está en mi mundo, de un mundo totalmente diferente". (D21) (noi, 19 anys).

I a part dels incentius externs com la parella, cal també la pròpia voluntat del jove per iniciar el canvi. De totes maneres resulta complicat poder determinar que és causa i efecte; La motivació del jove impulsa el canvi? O són les experiències i el suport rebut l'engranatge que ho permet? Aquesta és una de les preguntes que actualment està més en debat. A continuació oferim una frase que precisament il·lustra aquesta controvèrsia. Aparentment les causes per desistir són la parella i les pròpies experiències de crisi que impulsen un canvi.

D: "Me desperté y me dije qué hago aquí siempre igual, me dió por hacer algo con mi vida, fueron muchas cosas, me acabaron echando de casa, me tuve que buscar la vida, bueno estuve con ella, a ella también la echaron por mi culpa, se enfadó con sus padres y todo, y ya dije...en verdad fue por ella, yo me dije en verdad ella no se merece esto, y yo tampoco". (C4) (noi, 19 anys)

La idea de la teoria dels vincles socials ens explica que el desistiment resulta viable pel fet de sentir-se lligat a una persona que demana a l'altre un canvi. Resulta a més interessant mencionar que gairebé tots els desistents tenien parella en el moment de realitzar l'entrevista, excepte quatre, i que dels reincidents, només dos tenien xicota. Així doncs el 80% dels reincidents no tenien parella, i en aquesta situació només es trobaven un 20% dels desistents. Desconeixem la capacitat dels joves reincidents per

fiançar relacions sentimentals, però analitzant globalment la informació se'ns genera un interrogant. Sent precisament els joves reincidents qui menys suport i emparament tenen dels seus familiars no seria més lògic que fossin ells qui busquessin relacions que compensessin aquesta mancança afectiva?. Quan s'inicien i es mantenen lligams emocionals amb altres persones entra en joc la maduresa emocional per gestionar els conflictes implícits en qualsevol relació, el confiar en l'altre persona, recolzant-s'hi en cas necessari. Per tant una especulació seria pensar que les persones que reincideixen, amb llargues trajectòries delictives, tenen limitada la capacitat per establir vincles emocionals amb altres persones.

En els casos on els joves reincidents tenen parella, sembla que aquest fet no ha jugat un valor com a punt d'inflexió, si bé és cert que en algun moment la mencionen, no el pressionen per abandonar la delinqüència, sent una relació amb poca intimitat relacional.

R: "Yo lo malo me lo quedo para mí, me lo como para mí, no soy de irle a llorar a nadie, no se lo cuento ni a mi novia ni a nadie, para qué contar lo malo". (R20) (noi, 18 anys).

Val a dir que també hi ha joves desistents que no tenen parella, la qual cosa ens porta a pensar que la parella pot ser una palanca al desistiment, però no una condició imprescindible, existint altres dinàmiques que ho poden possibilitar. Tornant a la qüestió de la parella, tenir un fill és una altra motivació per al canvi. Els dos joves desistents amb fills destaquen com la responsabilitat de ser pares és un aspecte important per arribar a normalitzar la seva vida.

D: "Sé que no es lo que quiero para mí, ni lo que quiero que vea mi hijo, yo ya tengo algo por lo que luchar en esta vida, no? Digamos que por la felicidad de mi hijo, para ser un ejemplo para él, es algo que quiero que sepa, que las personas pueden cambiar, que si cometen errores pues pueden salir, y que hay que luchar". (A1) (noi, 20 anys).

La qüestió de sentir-se responsables dels demés apareix en molts casos en els discursos dels joves desistents entrevistats, a diferència dels reincidents, els quals a l'estar més sols, no tenen aquest compromís. També hi ha la voluntat de no fer patir a la família, sent aquest un sentiment que vinculen amb no voler delinquir novament. La família sovint s'ha implicat en ajudar al seu fill, per la qual cosa els joves desistents no volen defraudar-la de nou.

D: "**¿Y para qué quieres estudiar?** Pues para mi futuro para mantenerme bien (.), poder complacer a mi novia y a mi madre, ayudándola económicamente me refiero. **Tu idea entonces es estudiar para encontrar un trabajo no?** Y mantener a mi familia, sobre todo a mi madre, ayudándola en el trabajo y en todo, eso es lo que quiero". (I6) (noi, 18 anys).

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

Alguns entrevistats reincidents, sobretot aquells que encara mantenen algun contacte o viuen amb els seus progenitors, també voldrien no fer patir als seus familiars, però segueixen delinquant. Aquesta voluntat de no preocupar a la família, en base a l'anàlisi de la informació, no resulta ser un element prou contundent per contenir al jove, si que sembla tenir major incidència quan hi ha un bon vincle familiar, aspecte observat en els desistents.

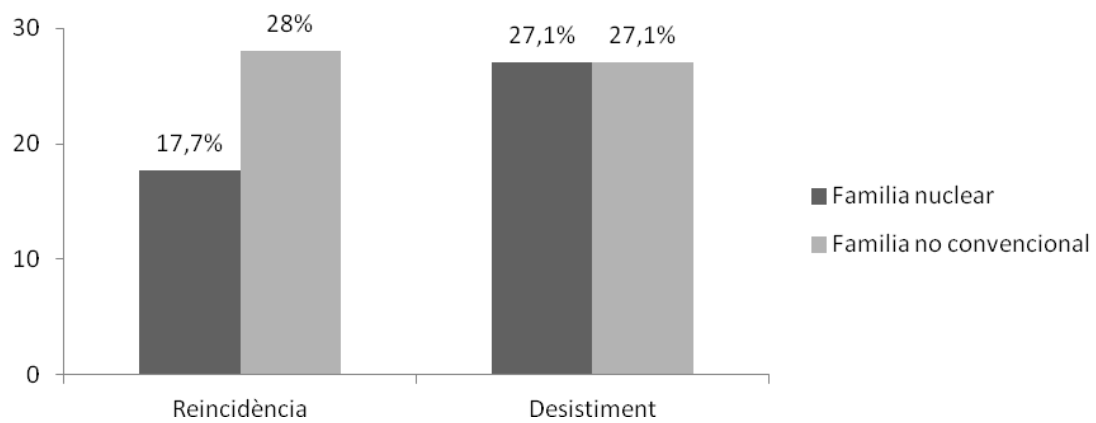
En base a tota la informació recollida interpretem que a més de no voler preocupar a la família, hi ha altres factors que semblen tenir major rellevància com la parella i el desvincular-se d'amistats dissocials. Tot i això és interessant observar com el sentit de compromís cap a la família és un element dins el discurs desistent.

Estructura familiar

Es varen agrupar les diferents modalitats d'estructura familiar en dues divisions, família nuclear (pare, mare i fill) i altres modalitats de família, que inclou les següents modalitats familiars: reconstituïda, extensa, adoptiva i monoparental. El 44,85% dels adolescents pertanyen a un model de família nuclear (pare, mare i fill), i el 55,13% a altres models de família.

El percentatge de família nuclear és superior en el grup desistent (27,1%) mentre que en el grup dels reincidents és superior la pertinença de l'adolescent a famílies amb altres formats diferent al convencional (28,03%). No existeixen diferències significatives entre grups relacionades amb la pertinença a una o altra estructura familiar ($\chi^2= 1,353$, $p= 0.245$). Pensem que és un resultat esperat i que reflexa la realitat dels nuclis familiars de moltes llars catalanes, on l'hegemonia de la família nuclear està donant pas a altres modalitats de família. Si bé en algunes recerques créixer en un entorn familiar diferent al que és la família nuclear (Farrington, 1989) s'associava a la reincidència, en el nostre cas no s'observa tal apreciació.

Figura 6.15 Tipologia de família dels menors i joves (reincidents versus desistents, n=110)

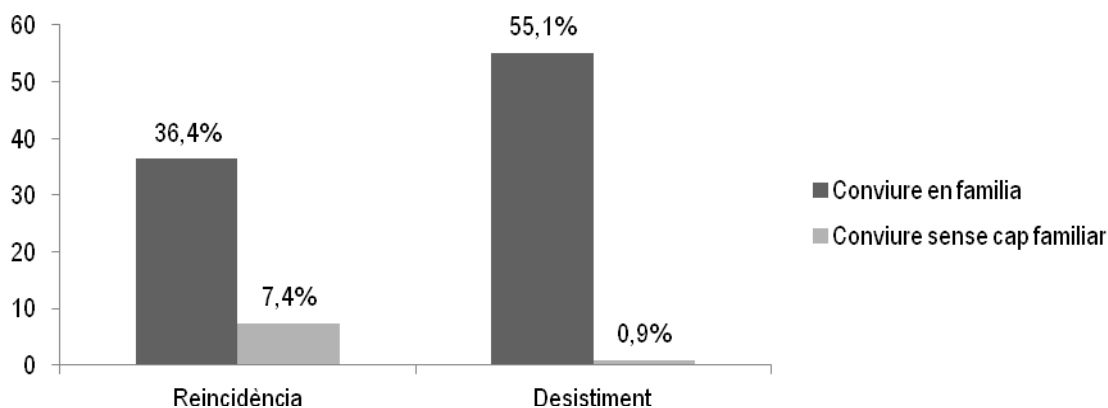

El nucli de convivència de l'adolescent

La gran majoria dels adolescents viu en família (91,18%). S'ha volgut diferenciar els joves que conviuen amb la seva família, incorporant en aquesta variable totes les modalitats de famílies existents (nuclear, monoparental, reconstituïda, extensa i adoptiva), d'aquells que per diferents circumstàncies no conviuen amb cap membre de la seva família. Aquests últims són joves que resideixen en centres de la DGAIA, o amb altres persones (amics, parella, o sols). Tal com s'observa en la figura 6.16 el percentatge de desistents que conviuen amb família (55,1%) és quelcom superior als reincidents (36,4%), i en canvi només un 0,9% dels desistents no conviuen amb els seus familiars, mentre que això succeeix en major proporció en el cas dels reincidents (7,4%). **Hi ha diferències significatives entre reincidents i no reincidents respecte al fet de viure en un context on no hi viu cap referent familiar ($\chi^2=8,066$, $p=0,005$).** Aquesta associació està motivada probablement per la dificultat de la família per proporcionar a l'adolescent seguretat, suport i afecte, marxant el jove de la llar familiar per pròpia voluntat, o ingressant en centres per una situació de desemparament.

En el cas d'adolescents de la DGAIA, tot i disposar d'un context que intenta oferir aquest marc socialitzador i de control, atén a menors amb importants carències i amb dificultats per assumir la separació de la família. Molts d'ells són menors que s'escapoleixen dels centres i que per tant estan desproveïts de figures adultes educatives, com d'activitats quotidianes que procurin per el seu benestar i adequat ajust social.

Figura 6.16. El nucli de convivència dels menors i joves (reincidents versus desistents, n=110)

En alguns casos els entrevistats que han residit en centres de la DGAIA expliquen com el fet d'estar separats de la família va condicionar negativament la seva primera etapa de l'adolescència. Els dos únics joves que han explicat haver residit en centres de protecció no relaten una bona experiència. No poder estar amb les seves mares, amb la pèrdua que això implica, i viure una realitat no desitjada, és a dir estar en un centre, va desencadenar ràbia cap a l'exterior, culpabilitzant als demés, i van entrar en una espiral delinqüencial.

DM: "Cuando eres pequeño no te das cuenta pero cuando tienes 12 o 13 años y ves que tu madre se va cada fin de semana sin tí, pues es fuerte, muy fuerte (..) y pos cuando salí del centro no es que lo pagara con mi madre... pero quizás lo pagaba con ella, aquello de decir tengo 14 años y no he vivido nada". (R12) (noi, 19 anys).

D: "No quería, prefería estar durmiendo en la calle que en el centro, sabes porque esa no era mi familia, a mí me quitaron a mi madre y no sabía lo que hacía allí. Yo en teoría estaba tutelado pero estaba fugado, y una vez me tiré a lo fácil pues dije para qué voy a parar si tengo 200 o 300 euros, por eso te digo, que de ahí ya no sabes hacer otra cosa". (C4) (noi, 19 anys).

Els reincidents entrevistats emfatitzen a més com la falta de suport familiar és un obstacle per al canvi. La falta de bona relació amb la família comporta que els joves decideixen marxar de casa sense tenir unes condicions que garanteixin la subsistència del mateix, ja que cap d'ells treballa. Així mateix han trencat els llaços afectius i per tant no compten amb el recolzament emocional de la família.

R: "**¿Te está resultando muy difícil el intento de cambiar las cosas?** Si un poco. Porque al no tener a nadie, porque ahora estoy solo, bueno, con un amigo, que no tengo a mi padre para que me ayude". (M 23) (noi, 18 anys).

Contràriament els entrevistats desistents, en les dues modalitats, tenen preservats en major a menor grau els vincles familiars, sent a més un element de dissuasió de futures reincidències, i de motivació per al canvi.

D: "**¿Por qué razones quieres alejarte de estos problemas?** Para que mis padres no se enfaden y ir por el buen camino". (M10) (noi, 17 anys).

DM: "Mi familia, sobre todo mi familia. Por todo lo que ha pasado mi madre, por todo el esfuerzo que ha hecho, meterme en problemas le quita merito a todo lo que ha hecho mi madre". (R20) (noi, 19 anys).

Fins hi tot alguns joves entrevistats reincidents reconeixen que sense la família possiblement haurien delinquit més.

R: "Porque me rallan mis padres, que si no yo hubiera hecho más". (K27) (noi, 18 anys).

Relació i suport de la família

L'aspecte possiblement més destacat en el discurs dels joves reincidents és la falta d'entesa amb la família, fet que ha generat un desarrelament familiar i un empobriment de les relacions. El jove percep que està sol i sense gaire suport.

R: “**¿La relación que tienes con tu familia cómo es?** Ha bajado, antes yo estaba en casa y hablaba, poco, porque estaba por eso todo el día fuera, y cuando iba pues hablaba con mi madre y estaba ahí bien, pero bueno, no había ese rollo que tendría que haber habido. **¿Entonces de tu familia, qué ayuda has tenido?** No siempre me han ayudado, yo he venido siempre a las entrevistas solo, con el psicólogo solo, a todos los lados, al médico y todo”. (J29) (noi, 18 anys).

No en tots els casos succeeix el mateix, també hi ha, tot i que en minoria, adolescents reincidents que perceben una bona relació familiar, i destaquen que la família ha fet molt per ells, ajudant-los a superar moments difícils. Aparentment podem pensar que el suport familiar és necessari però que calen majors condicionants per impulsar un procés de desistiment.

R: “**¿Cómo os lleváis entre vosotros?** Normal, yo cuando salgo de casa son *venazos* míos, no es porque mis padres lo hagan mal, siempre he estado a gusto en mi casa”. (M28) (noi, 17 anys).

De fet els joves desistents argumenten que la família d'origen sempre ha intentat prestar-los suport quan estaven delinquant però que són ells qui la rebutjaven, bé perquè tenien una “venda als ulls” que no els permetia veure amb claredat la problemàtica en la qual es trobaven, o també per vergonya a fer-los coneixedors de la seva realitat.

D: “En verdad podría haber recibido todo tipo de ayuda pero no la quería, en ese momento la rechazas, yo no quería tener relación con ellos hasta que no estuviera bien del todo, les he dado muchos disgustos y hasta que no volviera a estar bien del todo no quería hablar con ellos, estar sano de cara, porque yo he estado muy chupado de las drogas y eso”. (C4) (noi, 19 anys).

Ens podem trobar per tant amb dos supòsits, que sigui el jove qui amb altres suports faci el canvi, i després ho reforci la família, o que aquesta accepti la situació del seu fill, i l'acompanyi al llarg del procés, de manera incondicional, ajudant-lo a reconduir la seva trajectòria. A ull dels resultats interpretem que com més suport rebí per part de la família, i millor sigui el vincle afectiu establert amb ells, més possibilitats i bon pronòstic hi haurà.

El context familiar dels adolescents reincidents no és percebut com un entorn confortable i contenidor per a ells. Els vincles del menor amb la família s'han debilitat, produint-se una gradual vinculació al carrer.

R: "Si estoy en casa me estoy rallando con mis padres (...) yo que sé... me preguntan y les contesto, a veces. En casa yo me agobio, mis hermanas pequeñas están chillando, jugando, rallando". (K 27) (noi, 18 anys).

En canvi els desistents viuen en un ambient familiar més acollidor, o si més no sense ser un nucli familiar amb tensió o conflicte intrafamiliar. La relació està basada en una major confiança, podent compartir els joves pensaments, sentiments o vivències. Els joves desistents, comparant-ho amb els reincidents tenen un bon vincle amb la família, i empatitzen amb els seus progenitors, cosa que de fet abans no feien.

D: "Con mi madre es con quien mayor confianza tengo, es con quien puedo hablar todo, y ella también conmigo (...) mi madre por la noche sentada conmigo en el sofá y me ha contado muchas cosas de la vida, de que tengo que comportarme bien para tener un buen futuro, y sentarme con ella muchas noche a hablar". (A2) (noi, 18 anys).

Acostumen a compartir major quantitat de temps. No sabem la qualitat d'aquest temps compartit però el fet de no destacar esdeveniments negatius, i buscar-se els uns als altres és per nosaltres un indicador positiu de concòrdia familiar.

D: "Me llaman también, mi hermano grande y mi hermana, que acabo de estar con ella ahora mismo, que trabaja en (ciudad 1) en la Sirena, me suelen llamar, vamos a vernos y mi hermano cada cuando puede, como trabaja mucho, me dice de vernos, los otros dos no, porque están en Brasil, hablamos cuando podemos". (J7) (noi, 19 anys).

Els entrevistats desistents que es troben encara en una condició de desistiment fràgil, es diferencien dels reincidents, en tant que les relacions amb la família han millorat, però els joves no les valoren com a plenament satisfactòries. El context de la relació del jove amb la família no permet parlar de temes semi-controvertits, o temes semi-personals. No es comparteix gaire temps vital amb la família, ni situacions varies emocionals, presentant doncs la relació paternofilial signes de precarietat. Potser falta major compromís i acompanyament familiar, o confiança cap al jove. També la família fa particip al jove de certs malestar familiars, dels quals ell no pot fer res al respecte, tenint un sentiment de culpabilitat. La següent frase il·lustra aquest comentari.

DM: "Yo no voy a estar con mis padres siempre, yo entro en mi habitación y...y mi madre me dice: *Ven a comer*, y las lágrimas se me ponen aquí, ¡yo no puedo tío! Yo estuve con mi parienta dos años viviendo y he vuelto a casa de mis padres, y no puedo, me dan ganas de coger mis cosas y pirarme. **¿Por qué, por qué dices eso?** Porque no...me siento como si estoy encima de mis de las espaldas de mis padres, ¿sabes?. (A15) (noi, 19 anys).

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

O manquen estratègies educatives que possibilitin reconduir i millorar la trajectòria vital dels seus fills, ja que tal com ells diuen, la família intenta ajudar al fill a no veure's implicat en nous conflictes, però segueixen havent-hi - tot i que de menor gravetat-, alguns problemes.

DM: "Yo que sé, mi madre siempre me ha dicho que no haga nada, mis hermanas también pero yo que sé.. en verdad... ." (R13) (noia, 20 anys).

La família com a transmissora de missatges estimuladors

Els adolescents desistents pensen que en cas de recórrer a la seva família, podran comptar amb ella, donant la família missatges estimuladors als objectius que tenen els joves, o de preocupació als problemes que tinguin els seus fills.

D: "Mi familia me ha apoyado bastante la verdad, me ha dado muy buenos consejos, bueno a veces también se han cabreado conmigo pero porque yo también he hecho cosas que no debería haber hecho. Me han apoyado siempre, me han dado esperanzas, de que todo va a salir bien, de que había que tirar para adelante" (J8) (noi, 16 anys).

Així mateix també és important per als joves respondre a les expectatives familiars que tenen els seus progenitors.

D: "¿Qué van a pensar mis padres si estoy con 18, 19, o 20 años sin trabajo, que verguenza no? Eso no me gustaría nada". (G9) (noi, 17 anys).

Respecte a les expectatives familiars que tenen els progenitors dels joves reincidents segons la informació que ens han facilitat els nois observem que la família no té gaires expectatives dipositades en els seus fills, i que tampoc l'animen a assolir reptes, o a construir un projecte vital.

R: "Mi padre no espera nada de mí, ni mi madre, que no me vaya preso, es lo único que quieren, lo demás les da igual, dónde viva, lo que coma, mi madre hace tres meses que no la veo, la llamé el otro día porque le tenía que pedir una cosa". (D21) (noi, 19 anys).

Altres joves reincidents ens fan saber que la família vol el millor per a ells, en un sentit ampli, però sembla que la família no és gaire persuasiva o concisa al respecte. També s'observa que els adolescents perceben que els progenitors podrien haver fet més per ells.

R: "¿Y tu familia cómo te ha ayudado? ¿Mi familia? Algo, tampoco ha sabido ayudarme mucho, tampoco sé qué contestarte.., me ha ayudado algo, tranquilizarme algo, hacerme comprender cómo son las cosas..." (M24) (noi, 16 anys).

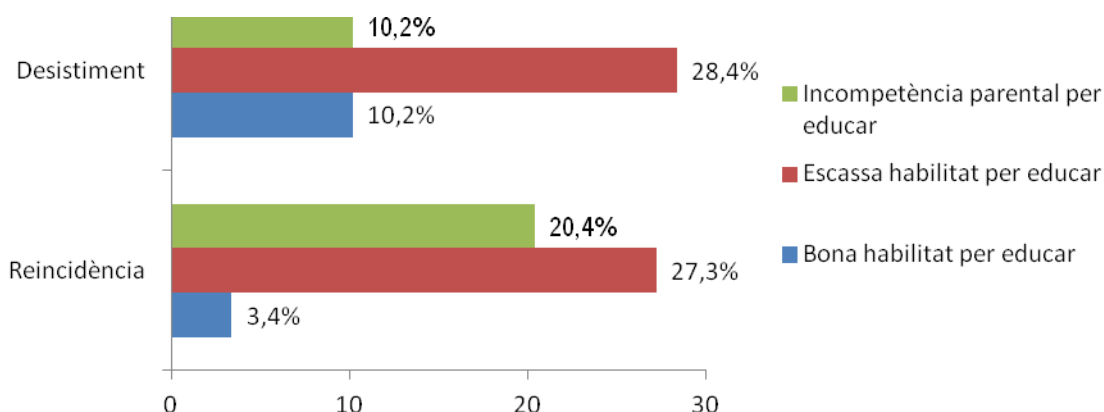
Pautes educatives dels progenitors o cuidadors

Aquesta variable fa referència a una constel·lació de pràctiques educatives dels progenitors o cuidadors relacionades amb la supervisió parental dels fills.

Referent a les pautes educatives el grup desistent està sent educat amb una disciplina i educació més consistent que el grup reincident. No disposar de recursos parentals relatius a l'educació dels fills (20,4%) i l'escassa habilitat per educar (27,3%) per part dels progenitors o cuidadors és major en el grup reincident, sent molt menor la bona habilitat per educar (3,4%) que en el grup desistent (10,2%). Els joves que no s'estan implicant en nous fets delictius també tenen pares o cuidadors amb escassa habilitat per educar (28,4%) o progenitors poc competents parentalment en habilitats educatives (10,2%).

En aquest sentit hem observat que existeixen diferències significatives entre grups associades a l'habilitat dels pares per educar ($\chi^2 = 5,978$, $p = 0,050$).

Figura 6.17. Pautes educatives dels progenitors per educar (reincidents versus desistents, n=110)

L'aprenentatge de la conducta delinqüencial prové de l'entorn, on no només s'aprèn la conducta sinó que la reforça. El fet que els progenitors acceptin i no rebutgin les conductes delinqüencials dels seus fills és per tant un reforç que consolida aquesta conducta. A partir de la narrativa del grup reincident podem observar com a vegades la família accepta la situació i ni tant sols la qüestiona.

R: “¿Y tu madre sabe de estas historias? Se lo imagina supongo. Si claro, ¿Y lo habláis? Pues no, hace dos días me llamó y me dice “qué” y yo “pues nada, haciéndome algo para comer”. Me preguntó “¿Tienes comida?” y le dije “no; me tienen que dar dinero”, y dice “¿Qué estás haciendo para conseguir dinero?”, “Le dije tú ya sabes, cosas..”. Tengo 18 años ya, no me puede decir nada, que me diga está mal, está bien, me puede dar el consejo que quiera pero otra cosa es que yo lo quiera hacer”. (J29) (noi, 18 anys).

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

En altres situacions la família no legitima la delinqüència del seu fill, però al no exercir una supervisió adequada el resultat acaba sent semblant, és a dir l'adolescent no reflexiona ni integra valors o creences contràries a la delinqüència, i continuen delinquent.

R: “**¿Cómo se han tomado estas dos causas que te han entrado nuevas tus padres?** No me han dicho nada. **¿No?** En verdad me invento una cosa en casa y no me dicen nada. No lo saben que robé una bici en un balcón pero yo les he dicho que no fui. Cuando llegue el juicio ya se enteran” (M24) (noi, 16 anys).

Els adolescents reincidents eviten el control dels adults, i aquests davant certes conductes de risc actuen de manera permissiva.

R: “Uy, mi abuela cuando llego a casa me habla, y a veces me mira los ojos, *porque tienes los ojos así de rojos!* Así, pero ya no me controla, y yo lo veo mejor, cuanto más encima de ti estén peor”. (J26) (noi, 17 anys).

Finalment els familiars dels joves reincidents en ocasions no són del tot prosocials, sent figures adultes que no aporten un model beneficiós per al jove.

R: “Mi familia es muy rara, yo con mi padre tengo una confianza diferente, yo con el me puedo tomar un cubata, fumarme un cigarro o un porro y no pasa nada, con mi madre no”. (R20) (noi, 18 anys).

Volem remarcar que els joves desistents entrevistats són capaços d'analitzar la realitat familiar i explicar el per què s'han comportat d'una determinada manera en el passat, sent aquest un exercici analític que no ha fet cap dels joves reincidents.

D: “Lo que ves en casa es lo que aprendes, cuando naces eres un disco en blanco, todo lo que aprendes es lo que vas a hacer, y si ves cosas malas pues más fácil que las hagas”. (A1) (noi, 20 anys).

En base als discursos dels joves entrevistats (tant reincidents com desistents) no hem observat narratives gaire oposades respecte a les pràctiques educatives dels seus progenitors. Cal remarcar no obstant que les principals diferències estan en la comunicació i les exigències de maduració cap als fills. Hem observat que hi ha major comunicació entre fills i pares en el cas dels joves desistents respecte els reincidents, però en quan al control, no s'aprecien que siguin uns pares que imposin una disciplina clara en els seus fills. Si podem constatar que no hi ha cap familiar del grup desistent que legitimi la delinqüència, i sembla que els progenitors són reactius a les problemàtiques dels seus fills.

DM: “Mi madre me dijo aquí se acaba todo, te vienes para (Ciudad 2). En (Ciudad 3) ya no podía estar porque tenía muchos problemas, y la gente me venía a picar, y mi madre se cabreaba”. (R12) (noi, 19 anys).

Si el pare o la mare no supervisin al seu fill, en ocasions aquest paper es assumit per els germans grans de l'adolescent.

D: "En verdad me ha ayudado mucho mi hermano, mi hermano me tiene controlado" . (A3) (noi, 20 anys).

DM: "Pues hablando conmigo todos los días, por qué haces eso, no se que... que es malo, cosas así, sobre todo mi hermano y mi hermana". (A14) (noi, 19 anys).

Un element diferencial en les dues narratives, de persistència i desistiment, és la presència de referents familiars prosocials que poden fer de guia i de model per al jove, els joves admiren els seus germans i els posen com un exemple a seguir.

D: "Mis padres siguen trabajando aún. Mi hermano está ahora en Alemania, que hace un año y pico que se fue, se tiró un año parado, mi hermano es electricista y siempre ha estado trabajando, siempre, hasta que cerró la empresa porque no había mucha faena, y se tiró un año parado, y como que siempre ha estado trabajando, ha tenido dinero, porque siempre hacía además hora extras, pues se le acabó, estuvo un tiempo cobrando la paga pero no aguantaba, y tenía un colega que tenía familia en Alemania, y se fueron los dos. El aún sin el idioma se vio capaz de irse". (A2) (noi, 18 anys).

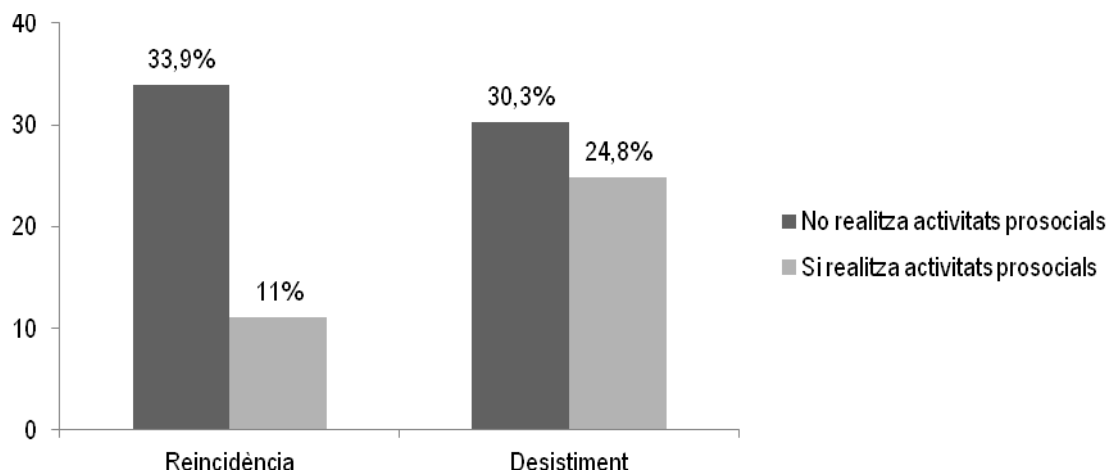
Activitats prosocials i els hobbies

Les activitats prosocials inclouen la implicació del jove en espais o activitats socialment acceptables i enriquidores per al seu creixement i desenvolupament social. Les investigacions revisades ho contemplen com un factor de protecció de la delinqüència. En alguns casos els joves no estaven vinculats a cap recurs però sí que realitzaven alguna activitat musical, esportiva o artística que ocupava part del seu temps d'oci. Considerant aquesta activitat com a beneficiosa per l'adolescent vam decidir incorporar-la com activitat prosocial, tot i no ser una activitat dirigida i organitzada per cap entitat.

El 35,8% del total de la mostra realitza activitat prosocials o bé té alguna afició que pràctica amb regularitat, per tant no són gaires els joves que tenen hobbies o que participen en activitats prosocials.

Dels adolescents que sí realitzen alguna activitat prosocial es pot observar que el grup desistent realitza més activitats lúdico-educatives (24,8%) que els adolescents que pertanyen al grup reincident (11%). Dels adolescents de la mostra que no realitzen cap activitat prosocial, o no tenen cap afició, un 30,3% correspon al grup desistent, i del grup reincident un 33,9%.

Figura 6.18. Activitats prosocials i hobbies (reincidents versus desistents, n=110)

Hi ha diferències significatives entre reincidents i desistents respecte a la realització d'activitats prosocials ($\chi^2 = 4,938$, $p = 0,026$).

Serveis i recursos culturals, d'oci i ocupacionals de l'entorn comunitari

En l'entrevista realitzada als joves es van formular preguntes sobre el coneixement i la utilització de recursos culturals, d'oci, o d'ocupació del seu municipi.

No hem trobat gaires diferències a l'hora d'explicar la influència que podien exercir els recursos de la comunitat en el desistiment. Val a dir però que els entrevistats desistents utilitzen més aquests recursos, o tenen coneixement d'on estan, que els reincidents. De manera excepcional hi ha joves desistents que sí realitzen alguna activitat lúdica o esportiva organitzada per alguna entitat.

D: "**¿A parte de estar con los amigos qué haces en tu tiempo libre?** Hago deporte. **¿Qué deporte haces?** Hago futbol, voy a correr, me hace olvidarme los problemas, me distrae". (J7) (noi, 19 anys).

La gran majoria dels entrevistats o no utilitza cap servei, o en cas de fer-ho és de manera esporàdica i puntual, els exemples exposats per els joves són recursos d'inserció sociolaboral. Les justificacions que acostumen a donar per no anar a recursos educatius i lúdics és perquè no els coneixen, o són espais que "no van amb ells".

R: "**¿Qué conoces de tu pueblo para gente joven?** El espai jove solo, **¿Qué haces allí?** Pues te hacen el curriculum, te dejan el ordenador para que te metas, van colgando puestos de trabajo, hacen más cosas... pero yo no soy de ir a estos sitios." (D21) (noi, 19 anys).

Majoritàriament, tant els reincidents com els desistents, prefereixen estar amb la novia, o al parc amb els seus amics, alguns d'ells argumenten no anar per falta de temps, al trobar-se estudiant, o per raons econòmiques.

D: “**¿Me podrías contar lo que conoces de tu pueblo para la gente joven?** Pues el polideportivo, y el ateneo. Yo no voy, este año he estado muy liado y cuando quedo con mis amigos estamos en la calle o el parque. Cuando era más pequeño sí que iba a un sitio donde hacíamos los deberes, excursiones y actividades por las tardes, pero desde hace más de tres años que ya no voy.” (M10) (noi, 17 anys).

En base als resultats interpretem que el desistiment ha estat producte d'altres contingències i que, si bé assistir a aquests recursos pot suposar un plus en el seu procés, en el cas dels joves entrevistats no és un element destacable. En l'entrevista però no es va consultar sobre possibles aficions del jove, cosa que si es va recollir en el qüestionari breu sobre l'estructura familiar, la formació, l'ocupació i l'oci; arribant a obtenir, tal com s'ha exposat a l'inici, una associació entre el desistiment i les activitats prosocials i els hobbies.

Ajuda institucional

En el transcurs de les entrevistes realitzades els joves van destacar suports de caire institucional que estan contribuint a reforçar l'estabilitat dels joves entrevistats. Hem de dir que són pocs els joves que han verbalitzat rebre ajuts econòmics, concretament tres, tot i ser pocs ens ha semblat interessant aturar-nos a analitzar aquests casos.

Les prestacions o els ajuts econòmics que poden rebre els joves en situació de dificultat són escasses, si són joves extutelats poden sol·licitar un ajut econòmic que estarà subjecte a un pla educatiu controlat per la DGAIA, i en cas s'hagin desinternat d'un centre educatiu de justícia juvenil poden també demanar i rebre la prestació d'excarceració del Departament de Treball.

Els dos joves desistents que reben algun ajut econòmic administren els diners i preveuen a què aniran destinades les despeses. De la mateixa manera pensen que mentre cobrin aquesta prestació aprofitaran el temps per tal que, quan aquesta paga s'hagi exhaurit, puguin tenir majors oportunitats d'inserció laboral. En canvi per al jove reincident aquesta capacitat previsorà sembla no existir i tampoc tenen suficient amb l'ajut econòmic per viure, argumentant que aquest aspecte de precarietat és un motiu per delinquir. A continuació il·lustrem dues frases que contrasten com de diferent és el pensament d'un jove reincident d'un de desistent respecte la planificació per gestionar els diners i la projecció de futur.

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

R: "Pues si necesito dinero pues lo hago, hago el robo o lo que sea, porque no me voy a quedar así parado, tengo que moverme porque si no me muero de hambre, ¿Qué hago? Cobro 426 euros de la paga, y con eso si me alquilo un piso se me va más de la mitad". (D21) (noi, 19 anys).

D: "De alquiler yo pago 300 euros, y es un piso grande, y tu cuenta 360 con todos los gastos, los 200 euros en comida porque somos dos, el comprarme algo de ropa, es que no me hace falta nada, por eso te digo, voy a estar haciendo el curso hasta los 21 años, porque no creo que me cojan en ningún lado, porque hasta los 21 tengo la paga, así que voy a aprovechar a sacarme todos los títulos que pueda, porque luego cuando me quiten la paga que pueda tener títulos que me sirvan de algo". (C4) (noi, 19 anys)

Un altre aspecte és el sentit d'agència d'un dels joves desistents. Malgrat ser un suport extern a través d'un habitatge de protecció oficial, ell considera que això ha estat gràcies a ell i a la seva família. En el discurs apareixen també les creences religioses, i l'acceptació de la situació que li ha tocat viure, sense pensar en delinquir.

D: "Bueno gracias a dios no sé..., gracias a nosotros también, estamos en un piso que nos ha dado el Ayuntamiento, de ayuda que pagamos 300 euros y nada más, estamos mi padre mi tío y yo. Y los dos son pensionistas vamos haciendo lo que podemos". (J7) (noi, 19 anys).

Forts vincles o lligams amb almenys un adult prosocial

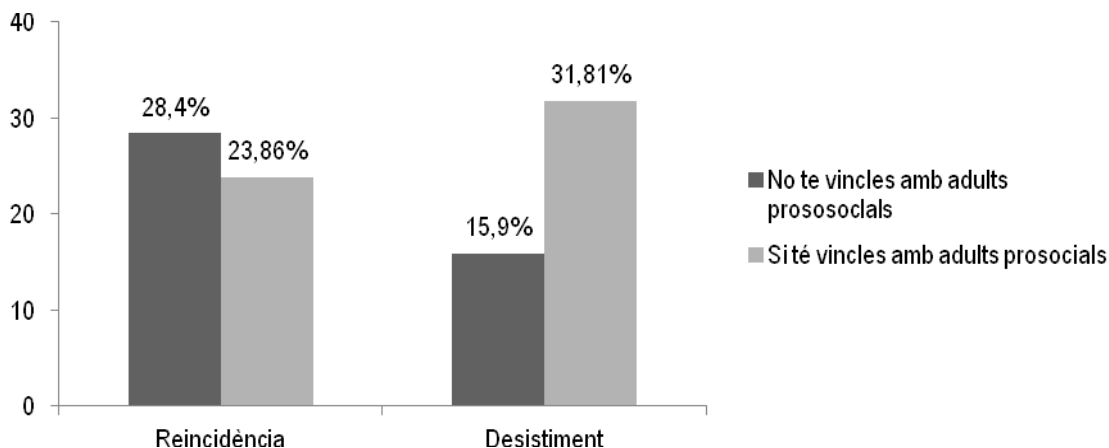
Un dels factors explicatius que poden explicar la no delinqüència és el bon vincle dels adolescents amb els seus progenitors.

En aquest cas s'entén que els adults prosocials són familiars (no els progenitors), professionals o altres adults que animen i reconeixen el valor del jove i transmeten una actitud d'afecte i acceptació. El la teoria del desistiment revisada hem vist com el vincle proper del jove amb iguals o persones adultes prosocials és un factor de protecció que pot mitigar la reincidència.

La meitat dels adolescents, concretament el 55,7% té forts vincles o lligams amb un adult prosocial.

En aquest cas els adolescents desistents tenen més relació amb adults que li poden oferir suport (31,81%) que els reincidents (23,86%). Així mateix, tant sols un 15,9% dels desistents no té vincles positius i propers amb cap adult prosocial, sent superior el percentatge dels reincidents que es troben en aquesta situació (28,4%). En conclusió, el grup reincident disposa de menys figures prosocials al seu voltant que el puguin recolzar o supervisar.

Figura 6.19. Forts vincles o lligams amb almenys un adult prosocial (reincidents versus desistents, n=110)

Hi ha diferències significatives entre reincidents i desistents respecte a mantenir forts vincles o lligams amb almenys un adult prosocial ($\chi^2 = 3,929$, $p = 0,047$).

De les entrevistes realitzades hem pogut constatar que els joves destaquen algun membre de la família d'origen, o de la seva parella, en el procés que estan fent, tant en allò referent a l'àmbit sociolaboral, com per superar els possibles riscos que el podrien fer recaure de nou en la delinqüència. Són persones significatives per a ell que l'han guiat i acompanyat en aquests últims mesos. Aquestes persones són referents estables per als joves, amb els quals tenen una relació habitual, viuen amb ell, o com a mínim es troben dos o tres cops per setmana. En altres casos, són familiars de la seva parella, que potser no ofereixen suport emocional però sí que es presten a oferir al jove suports puntuals de caire laboral.

D: "Con mi pareja es con quien más hablo, y quien más me apoya, sus padres, mi hermano también, bueno tengo tres, uno está por ahí y hace mucho que no sé nada, años, y dos aquí en el pueblo, y uno de ellos me ha ayudado bastante, es el que más consejos me ha dado". (A1) (noi, 20 anys).

En aquest cas els germans grans han ajudat al jove a trobar feina, han estat pendents de l'evolució, qüestionant-li la conducta infractora, i en el moment d'iniciar el canvi ho han reforçat. El jove percep que la relació amb el seu germà ha millorat d'ençà ell ha canviat. La següent frase ho il·lustra.

D: "**¿Me podrías hablar de algún familiar que te haya estado ayudando en estos últimos meses?** Mi hermano, antes me llevaba mal, el siempre quería que fuera bueno, y cuando era malo pues me enfadaba siempre con él, el siempre estaba enfadado conmigo, pero ahora estoy bien, gracias a él ahora soy un poco más feliz en casa (.). Antes estaba yo en la habitación y él en el comedor. Como mi hermano ve que no hago tonterías, que me he centrado en lo mío, pues me llevo mejor". (G9) (noi, 17 anys).

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

Tant els desistents com els reincidents han comptat en el passat amb el suport dels germans. Ara bé, en el discurs dels reincidents es percep que els germans s'han distanciat, i que en l'actualitat no estan disponibles per ajudar-los. En base a la informació aportada es percep un cert esgotament en els germans i que aquests no estan disposats a abocar més energies o esforços, si el jove no pren una iniciativa ferma per al canvi. Així doncs per al grup reincident la família, tant els progenitors com els germans, han trencat els vincles amb el jove o són dèbils, minvant d'aquesta manera el capital relacional de suport dels joves reincidents. La frase que hi ha a continuació ho descriu.

R: "La familia ya está harta de mí, somos tres hermanos, el grande trabaja, el pequeño es el bueno, y yo el mediano que siempre se ha buscado la vida". (R20) (noi, 18 anys).

Podem concloure com pren rellevància el paper dels germans i de la família extensa en el procés de desistiment, val afegir que aquestes persones són de característiques prosocials, ressaltant-ho els mateixos joves alhora d'explicar-nos les característiques d'aquests familiars. Pollack (2000) també va observar com tenir relacions afables amb els membres de la família prosocials, que animen i reconeixen l'esforç del jove esdevé un factor de protecció de la reincidència. A més dels progenitors aquestes figures poden també modelar el comportament dels joves, convertint-se en un suport que val la pena incloure en l'acció educativa orientada al desistiment.

D: "Mi tío, me ha dado buenos consejos, ha estado mucho encima de mi, el trabaja, siempre ha llevado una vida normal". (J8) (noi, 16 anys).

Hem d'assenyalar que respecte al factor que estem analitzant en aquest apartat (forts vincles o lligams amb almenys un adult prosocial), dins el grup de desistents entrevistats no hi ha plena unanimitat, havent-hi un subgrup (desistents moderats) que tenen poca relació amb els seus germans, no hi ha enemistat, però tampoc una relació basada en la confiança i el suport. Des d'aquesta perspectiva hi ha joves amb germans presents i atents, i altres que no tenen gaire relació amb el seus germans. En aquest últim cas el vincle entre germans no és prou significatiu com per què el jove tingui confiança i es presti a una comunicació fluida amb els seus germans. Així com els desistents tenien els seus germans com a un model a seguir, els desistents moderats no ho han exposat d'aquesta manera, trobant-nos germans que han tingut algun conflicte amb la justícia.

DM: "Me gustaría que estuviera mi padre, mi padre falleció (silencio, llora). **Cómo es la relación con tus hermanos?** Yo soy el menor, mi hermana va a cumplir 34, mi hermano 21, otro hermano 38, y el otro es más grande. Yo no suelo hablar con nadie, no me gusta hablar, de mis cosas no me gusta hablar." (M17) (noi, 17 anys).

Els reincidents directament no compten amb el suport dels seus germans ni de la família extensa. La relació entre ells no és bona i s'han anat distanciant, minvant així l'afecció entre els germans i el suport que li podria aportar al jove aquesta relació. El nivell d'aïllament és remarcable en aquest grup.

R: “¿Con tu familia mantienes relación? Sí, menos con mi padre, con mi hermana hablo de vez en cuando por teléfono, tampoco la veo mucho, está algo enfadada conmigo por como estoy haciendo las cosas últimamente”. (M22) (noi, 18 anys).

A més dels germans els joves desistents també rescaten persones que no són del seu cercle familiar que han aportat algun ingredient en el seu procés de canvi cap al desistiment. Aquestes persones han tingut una voluntat específica per ajudar al noi. La frase que continuació exposem destaca com la confiança i l'ajut incondicional, en aquest cas del cap de l'empresa on treballava el jove, van suposar un suport considerable al seu procés de canvi.

DM: “Y él sabía los problemas que tenía porque un día trabajando con él me vino a buscar la policía, imagínate..., el me ayudo, confió en mí. El darme el apoyo en el trabajo, enseñarme y gustarme, el ayudarme me dio el empujón para decir pues sigo estudiando”(.). La persona mayor que te comentaba, y un amigo algo más mayor que también me ha sacado del mal ambiente, me quedo con eso, que gracias a esta persona mayor del taller de mecánica, el apoyo que me dio, lo que me enseñó, me ayudó a avanzar y a estar bien”. (R12) (noi, 19 anys).

A més d'aquestes persones alguns joves desistents han destacat professors que també els han ajudat o guiat en certs moments de crisi, aconseguint una transformació a nivell personal. En base a la descripció que ens fan d'aquests professionals podem dir que s'han encarregat de promocionar en ells qualitats i competències com l'autoestima, l'autocontrol, l'autoeficàcia, per superar certes dificultats. Des del camp de la resiliència els serveis que tenen aquest ideari en el seu projecte educatiu de centre són considerats com entorns resilients al facilitar a l'adolescent aprenentatges instrumentals i emocionals que el capaciten per afrontar situacions d'estrés i d'adversitat.

D: “Cuando empecé a ir a la UEC, allí te daban mucho cariño, les agradezco mucho a ellos, eso me fue cambiando me fue dando más valor en mí mismo y pensar en los demás, a la hora de cabrearme, me sabían calmar, y gracias a eso tengo novia, y estar más por la novia que con los amigos, lo fui cambiando y dejando atrás”. (I6) (noi, 18 anys).

DM: “Porque me dan...estoy más orientada, me ayudan, me apoyan, me dan confianza, allí te refuerzan, los primeros meses eran de conocernos y explicarnos las cosas, de que todos somos iguales, de que porque te falte una pierna *pos* no significa que no puedas hacer...que todo se consigue esforzándose”. (R13) (noia, 20 anys).

Val la pena dir que cap dels reincidents entrevistats, en el moment de repassar persones externes a la família, de l'ambient laboral, o escolar, anomena a

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

professionals o serveis dels quals hagi extret aquesta experiència enriquidora. En aquest sentit ens preguntem si són les condicions prèvies de l'adolescent les que determinen l'aprofitament dels aprenentatges que pot oferir el recurs, o si és aquest el que contribueix a que el jove s'adapti i acabi fent una valoració positiva del mateix, i del que li ha suposat per al seu procés personal i formatiu. En base a la informació que disposem de les entrevistes podem dir que ambdues qüestions són afirmatives. Cal un context educatiu pensat per incrementar les potencialitats dels joves i el seu sentit d'autoeficàcia, per així desacreditar la delinqüència o altres formes de transgressió, però també cal una mínima actitud col·laboradora per part del jove. La majoria dels joves reincidents reconeixen anar poc motivats al recurs, distorsionar l'aula, i fins hi tot assistir havent consumit haixix.

R: "No acabo de entender el por qué el ciclo que has estudiado este año no te ha ido bien. ¿Decías que lo has visto difícil no? Si lo he visto difícil, y además pues voy al cole y me fumo un porro y cuando entro pues no me concentro del todo. Bien esperemos que este otro ciclo te vaya bien. Ya veremos". (K 27) (noi, 18 anys).

Ocupació laboral o formativa en el quotidià del jove

El treball és un dels components més estudiats en les recerques sobre desistiment, sobretot en població adulta delinqüent (Sampson i Laub, 1993). Treballar és una font d'ingressos econòmics, i es converteix en una institució més d'organització de la vida diària dels adults (Cullen et al. 1997).

El fet d'haver format una sola categoria (estudia o treballa) en comptes de dues respon al baix percentatge de joves que es trobaven treballant. De cara als anàlisis vam considerar que era millor establir dues categories (inactiu o absentista i estudia o treballa) per poder discriminar si el fet d'estar ocupat s'associava amb el desistiment. Recordem a més que la mostra està formada per menors i joves, amb la qual cosa és més habitual que es trobin estudiant que treballant, i per altre banda el context de crisi econòmica en la qual s'ubica aquesta recerca, descrit en el primer capítol³⁵, dificulta las oportunitats d'inserció laboral dels joves.

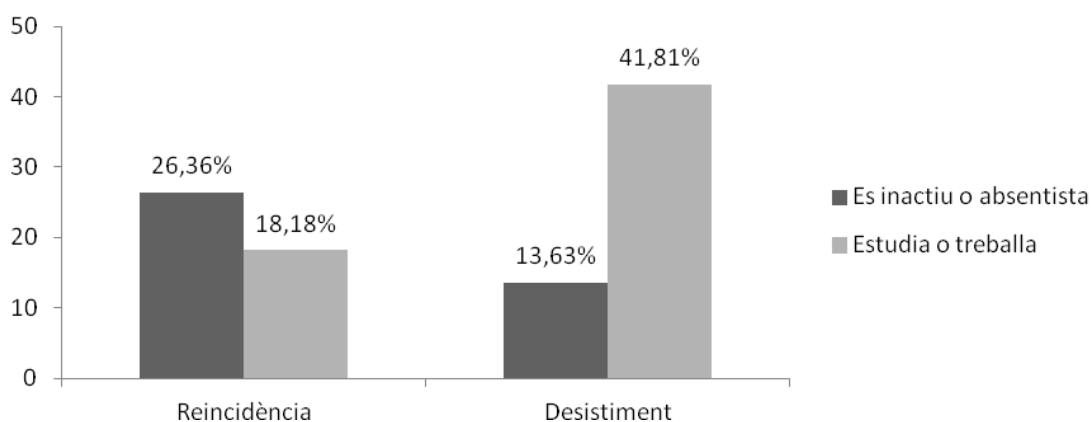
El 60% de la mostra treballa o estudia algun tipus de formació (reglada o no reglada).

El 41,81% dels adolescents desistents està actiu i ocupat, contràriament, tant sols un 18,18% dels reincidents estudia o treballa. Val a dir a més que els reincidents

³⁵ Consultar el Capítol 1 "El marc social, legal i organitzatiu en l'atenció a menors i joves en conflicto social", l'apartat "Els adolescents i joves a la nostra societat".

(26,36%) superen als desistents (13,63%) en quan a trobar-se desocupat, és a dir sense estudiar o treballar.

Figura 6.20. Ocupació laboral i formativa (reincidents versus desistents, n=110)

L'anàlisi estadístic ens informa que hi ha diferències significatives entre reincidents i desistents respecte al fet d'estar estudiant o treballant ($\chi^2 = 13,549$, $p < 0,000$).

A continuació ens introduïm a l'anàlisi de les entrevistes. Dels reincidents només un estudia, la resta està desocupat. En quan als desistents tres d'ells treballen, un grup nombrós estudia, i una minoria no estudia i tampoc treballa. Les raons que ens han donat els joves (reincidents i desistents) que estan desocupats per no estudiar són bàsicament dues: el no tenir permís de residència, amb la qual cosa no poden inscriure's a cursos de formació, o sentir-se poc vàlids i motivats per estudiar.

D: **“¿Y desde cuando estas desocupado? Uff un montón. Desde que dejaste igual el instituto? Si, hice la escuela de adultos que no acabé. Dos años entonces creo sin hacer nada. Y este año me voy a apuntar mañana, a la escuela de adultos Ignasi Iglesias, a ver si me cogen o algo. Así que tu propósito tu plan para los próximos meses es estudiar Si, electricidad o mecánica. ¿Y cómo es que antes no te habías planteado? Si me lo había planteado pero es que tengo un problema y es que no tengo el DNI español ni papeles ni nada, y eso me dificulta mucho para estudiar o trabajar, ese es mi problema”** (I6) (noi, 18 anys).

Les experiències i el resultat dels joves desistents que estudien o treballen són bones, és a dir han superat la formació, o bé encara estan cursant-la. Al contrari que els desistents, els reincidents han fracassat abandonant el curs, o han estat expulsats. Les explicacions que acostumen a donar són que s'avorreixen, els expulsen del recurs per mala conducta, o tenen masses problemes que els afecta i això no els permet estar concentrats en les tasques.

R: **“¿Qué te ha parecido lo que has estado haciendo allí? No me gustaba, me aburría. ¿Hubieras querido otra cosa? Si, cualquiera hubiera querido otra cosa, a mí**

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

me gusta cocinar, trabajar de mecánica, diferentes cosas, eso no me llamaba la atención a mí. **¿Y todo y así has seguido yendo?** Si, más que nada por mis padres, porque me decían que vaya, hasta que me rallé y dejé de ir". (M28) (noi, 17 anys).

La crisi econòmica actual, l'edat dels entrevistats i el baix nivell formatiu explica que només tres dels joves entrevistats (desistents), estiguin treballant. Malgrat les dificultats de l'escenari laboral actual la gran majoria d'ells estan buscant treball, o tal com hem vist estudien per arribar a tenir més possibilitats d'inserció. La tendència general en el discurs és la voluntat per trobar un treball. Hi ha una minoria que davant el fracàs de buscar i no trobar feina ha deixat d'insistir, i pensen que tot i estudiar no trobaran feina.

D: "Lo último que hiciste, qué fue? Buscar trabajo. **¿Estuviste buscando trabajo?** Si. **¿Y hubo un momento que paraste de buscar trabajo?** Si. **¿Y por qué?** Porque no hay curro, no me llaman. Me canso de ir y ir y ser *pesao*, no me gusta ser *pesao*. **¿Y por qué desde que has dejado de buscar trabajo no has buscado a lo mejor otra actividad?** Este año quiero apuntarme a fútbol pero estudiar no, no me gusta". (A11) (noi, 19 anys).

DM: "Y la gente con estudios no encuentra trabajo, qué voy a encontrar yo sin estudios *ni na...*" (E19) (noi, 19 anys).

La transició a rols adults, mitjançant el treball, promou comportaments afavoridors d'inclusió en la comunitat, i redueix l'exposició a tenir oportunitats per delinquir. A més perceben que és el treball i no la delinqüència el que ha de procurar-li ingressos per poder cobrir les seves necessitats, i ser més independents de la seva família.

D: "Así tengo unos ingresos, para tener mis cosas, así no hace falta ir... ahora ni pienso en hacer cosas malas, porque ahora cada mes cobro, tengo recompensa, trabajo, lo tengo en mi cabeza, y ya no me meto en problemas, antes era vivir el día a día, no esperar a cobrar nada, ni trabajar". (A4) (noi, 20 anys).

L'adquisició d'una feina és un factor que afavoreix el desistiment dels joves entrevistats, Ara bé, tal com assenyalen, el treball va ajudar força però el procés de desistiment va anar acompanyat d'altres reforços, remarcant la importància de no romandre al carrer, i tenir un seguit d'obligacions.

D: "Realmente empezó a ir mejor cuando encontré trabajo a los 17 años, dejé las drogas, no estaba tanto tiempo en la calle, tenía algo que hacer, y el trabajo ayudó, y luego con el tiempo la gente te ayuda bastante". (A1) (noi, 20 anys).

En base a l'anàlisi de la informació aquesta ens suggereix que si bé el fet d'estar ocupat (estudiant o treballant) és un factor rellevant, no podem dir que sigui una condició indispensable per al desistiment, ja que existeixen casos que tot i estar desocupats no reincideixen, i per altre banda el treball sembla formar part d'un "paquet" de canvis que junts i relacionats entre si poden portar al desistiment (parella,

suport i vincle familiar, trencament de relacions dissocials, i abandonar l'antic estil de vida).

Contràriament al discurs dels desistents, els reincidents consideren que encara està per arribar el moment en que hauran de "posar seny a les seves vides", i que ara es tracta de gaudir el present, i no assumir gaires responsabilitats. En els anteriors anàlisis hem pogut constatar com els joves desistents, tot i ser alguns d'ells menors d'edat, tenien un major sentit de la responsabilitat.

R: "Cuando ya tenga dieciocho años ya es otra cosa, otro mundo sabes, uno ya se tiene que preocupar, ahora que soy menor no". (J26) (noi, 17 anys).

A més legitimen que seguiran delinquant fins que no trobin una feina. Alguns estudis han pogut comprovar també com les actituds tolerants amb la delinqüència o la violència poden incrementar la posterior reincidència (Hoge et al. 1996).

R: "**¿Cómo piensas que podrías llegar a dejar de delinquir?** Trabajo, es eso, es lo que necesita la gente, para que me voy a *enmarronar* si tengo un sueldo, **¿Y hasta que no consigas trabajo entonces?** Pues aquí estamos, si surge algo fácil pues por qué no". (K, 27) (noi, 18 anys).

6.2.3. Dimensió individual

En aquesta dimensió s'inclouen aspectes actitudinals i comportamentals. Els factors que s'han analitzat són el fort compromís amb l'escola o el treball, el consum de substàncies, el maneig de l'enuig, i la col·laboració del jove en les intervencions.

En la dimensió individual també s'inclouen els resultats relatius a la competència emocional. Per recollir aquestes dades recordem que s'ha utilitzat el qüestionari de desenvolupament emocional QDE-SEC.

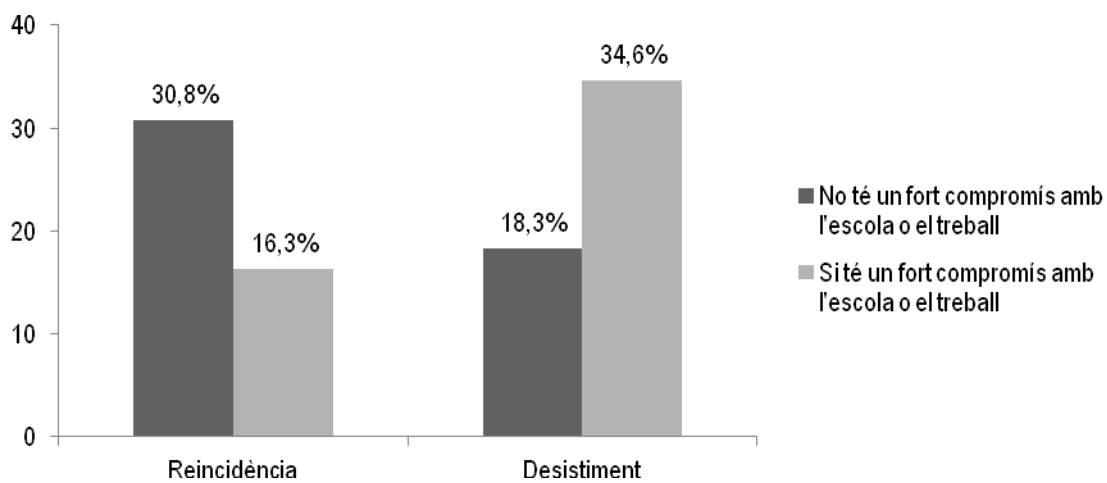
Fort compromís amb l'escola o el treball

Ens va interessar conèixer si tenir un fort compromís envers els estudis o el treball actuava com a factor de protecció, per bon compromís s'entén l'assistència regular al curs i el treball, i la bona actitud del noi. Dins aquest apartat, i d'acord amb la revisió teòrica que fonamenta la teoria del desistiment, per deixar de delinquir cal que el jove tingui una projecció de futur que incorpori aspectes normalitzadors, com ara el treball o la formació. Volem per tant analitzar si la motivació i la percepció d'autoeficàcia envers l'escola o el treball reforcen la intenció del jove per abandonar la delinqüència.

Finalment ens aturem a descriure com un nou escenari de vida pot contribuir al desenvolupament de noves identitats.

Atenent als resultats podem dir que la meitat dels adolescents que formen part de la mostra tenen un fort compromís amb l'escola o el treball (51%). Si observem les diferències entre grups un 34,6% dels adolescents desistents mostren un alt nivell d'interès, i implicació en els estudis o el treball, mentre que això succeeix només amb un 16,3% dels reincidents. En sentit oposat, un 18,3% dels desistents i un 30,8% dels reincidents no estan motivats envers els estudis o el treball.

Figura 6.21. Fort compromís amb l'escola o el treball (reincidents versus desistents, n=110)

Existeixen diferències significatives respecte la reincidència amb el fort compromís envers els estudis i el treball ($\chi^2 = 9,812$. $p = 0,002$)

Expectatives i motivació envers els estudis i el treball

Els desistents entrevistats que estudien acostumen a descriure una bona adaptació i aprofitament del curs.

Són diverses les motivacions que tenen per estudiar, una d'elles és no estar tant de temps al carrer, saben que això no els convé, i procuren estar ocupats. Una altre és estudiar per arribar a obtenir una feina, sent aquesta una de les principals expectatives, pensen que després de la formació tindran més opcions per aconseguir un treball. Són joves actius i que es mobilitzen per aconseguir els seus objectius, planificant de quina manera podran aconseguir el que volen. Aquest tret també s'ha observat en mostres d'adolescents resilients. La planificació definida com el

pensament que procedeix i porta a l'acció és un recurs intern observat per Masten, Best i Garmezy (1990) que modera el risc, actuant com a factor de protecció.

DM: "Quiero un futuro mejor *pa mi*, no quiero estar todo el día en la calle como antes, en verdad es donde salen los problemas (R13)". (noia, 20 anys).

D: "**¿Y qué piensas hacer para conseguir todo esto?** Lo primero moverte, porque si no te mueves no vas a hacer nada, tienes que ir a sitios, sitios que te informen bien de lo que verdaderamente quieres hacer, que no te engañen, que hagas las cosas que quieras hacer, que si no tienes la misma motivación, yo creo que es algo importante, que las cosas que tengas que hacer las decidas tu, siempre con cabeza claro". (J8) (noi, 16 anys).

Tal com s'ha comentat a vegades el compromís del jove cap als estudis ve donat perquè hi ha unes expectatives on hi ha dibuixat un projecte de vida convencional. La capacitat per donar-li sentit al que estan fent, i projectar cap al futur és gràcies a un seguit d'il·lusions que els mobilitza cap a fites prosocials. En aquesta línia la teoria de la resiliència remarca que tenir un projecte de vida està relacionat amb processos resilients en adolescents en risc social (Grotberg, 1995). En base als discursos interpretem que aquests joves posen empeny en els estudis ja que ho veuen com un pas necessari per aconseguir una feina i tenir millors oportunitats. Són conscients de la situació actual, i que si troben feina no serà per sort, sinó fruit de la seva preparació i tenacitat, tenen per tant capacitat previsor. Els següents exemples ho il·lustren.

D: "**¿Por qué te planteas ahora estudiar?** Porque es necesario estudiar, es algo que me sirve a mí para sí el día de mañana quiero un buen trabajo, un ejemplo para tu hijo ¿no? Es algo que va a estar ahí toda la vida, es algo que haces y que no se pierde. El trabajo que tengo de la hípica no es para toda la vida, yo necesito dinero para vivir ahora, pero más adelante necesito estar preparado para lo que pueda venir". (A1) (noi, 20 anys).

DM: "Yo quiero estudiar para un futuro. Este curso me vale un dinero, quiero amortizar el dinero, no en fiestas y en tonterías". (R12) (noi, 19 anys).

Els joves desistents s'han esmerat i esforçat per superar el curs, o per aconseguir una feina, són conscients que cal un esforç per aconseguir el que volen, i aboquen energies per la seva meta, esperant que hi hagi un resultat. I si no ho aconsegueixen ho tornen a intentar.

D: "Son las prácticas, estuve hablando con el jefe para que me cogieran en verano y lo estoy haciendo muy bien, me lo estoy currando mucho, yo creo que me lo merezco, me lo merezco porque des de que salí de allí es un cambio importante". (J8) (noi, 16 anys).

La gran majoria dels joves reincidents voldrien estudiar, però no hi ha gaire convicció al respecte, més aviat és per fer alguna cosa amb el seu temps o buscant l'aprovació de la seva família, no hi ha un interès real. Alhora de definir quins són els seus projectes a curt termini no ho saben concretar, sembla que no hagin pres una decisió,

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

havent-hi una certa desídia sobre el que volen per al seu futur. Això fa que no planifiquin, viuen el dia a dia, sense anticipar-se al que pugui deparar el seu futur.

R: “**¿De cara a los próximos meses qué te planteas hacer que sea importante para ti?** No sé...sacarme el graduado sería lo suyo, buscar trabajo, no sé...lo que haya. **¿Qué piensas hacer para conseguir esto?** Buscarlo, ya veremos”. (J26) (noi, 17 anys).

Contràriament a la tenacitat observada en els desistents, els joves reincidents no són gaire persistents, a part de les possibles dificultats per saber estar i comportar-se en contextos normatius, també els hi falta motivació i esforç en la seva conducta.

R: “Estaba trabajando y lo dejé, hace cinco meses lo dejé, estaba en una escuela taller, me cansaba y me fui, para lo que cobraba yo no me levanto a las ocho”. (R20) (noi, 18 anys).

Els mateixos reconeixen que no han posat de la seva part ni col·laborat per mantenir el recurs formatiu.

R: “Digo venga voy a estudiar y luego allí la liamos todos, yo qué sé, yo también la lío, paso, no voy al cole, hago campana, siempre pasa lo mismo, a ver si cojo cabeza y me pongo a estudiar en serio”. (M24) (noi, 16 anys).

Autoeficàcia i sentit d'agència envers els estudis i el treball

La percepció d'autoeficàcia en els estudis o el treball es manifesta en molts dels entrevistats desistents. Pensen que tenen habilitats en allò que fan i es perceben com a capaços de fer-ho bé, i per tant de superar-ho, contribuint així a millorar la seguretat en ell mateix i les seves possibilitats.

D: “Ahora estoy aprendiendo, llevo un mes y medio haciendo las prácticas, y mi jefe ha visto que los motores me gustan, yo desde pequeño que he estado tocando motores de moto, y mirando cómo los arreglan, y más o menos me sé defender, ya me dejan solo, hay veces que si por la tarde hay faena pues me llama y le doy una mano, me paga algo algún día, no todos los días”. (AG) (noi, 18 anys).

Aquests joves manifesten un sentit d'agència respecte les expectatives que tenen d'inserció, és a dir es senten capaços d'afrontar alguns dels seus propòsits. En cas no trobin feina no es resignen a estar aturats, i a esperar que surti una oportunitat. Es plantegen viatjar a altres països per tal de trobar una feina.

D: “**¿Qué te estás planteando hacer cuando acabes esto?** Pues irme de aquí, de España cuando sea mayor de edad, a los 18 irme a Holanda a buscar trabajo, no es que me lo haya dicho una persona, me lo han dicho varias personas de que allí hay trabajo, y siendo marroquí con nacionalidad lo más seguro es que me salga algo, me quiero ir para allí, a los 18 me voy”. (G9) (noi, 17 anys).

Per altre banda el discurs dels joves reincidents el podem definir com pessimista, i amb poca percepció d'autoeficàcia per introduir canvis. De fet no veuen cap possibilitat de trobar feina, i fa temps que han deixat de buscar treball ja que estan convençuts

que no en trobaran. Aquests joves perceben més obstacles que els desistents per tal d'arribar a portar a terme alguns dels seus desitjos prosocials. Focalitzen a més l'atenció en el problema, verbalitzant "no hi ha feina" i no pensen en les possibles solucions per resoldre-ho.

R: "Yo sé que si me pongo no voy a encontrar nada, es lo que tengo metido en la cabeza, puede que encuentre, pero creo que aunque busque no voy a encontrar". (I22) (noi, 19 anys).

Identitat

La construcció d'una identitat prosocial pot explicar-se per els contactes interpersonals amb persones que fomenten aquest canvi, i per la dimensió laboral i formativa, en tant que són espais que requereixen que el jove adopti un rol adult. Aquest rol associat al treball ajuda a consolidar un discurs desistent en el jove entrevistat i del qual exposem la frase que hi ha a continuació.

D: "En la hípica llevo cerca de un año y en el restaurante unos cuatro meses. Trabajo y lo hago con ganas, no me cuesta, me cuesta más cometer un delito y jugarme mi libertad y estar con las personas que quieres que trabajar ." (A1) (noi, 20 anys).

La majoria dels joves desistents que no treballa té ganes de millorar les seves condicions i possibilitats d'inserció laboral. La mobilització per aconseguir un treball, o la implicació en els estudis sovint va acompanyat per una nova percepció sobre si mateix, el qual es percep com un subjecte més madur, que ha de deixar enrere l'antic estil de vida, i que té una edat en la qual s'ha de començar a marcar metes i objectius convencionals. Podem deduir que els joves es perceben diferents respecte el passat, i que el canvi en com es perceben respecte el passat fa que tinguin la voluntat de comportar-se d'una manera socialment acceptada. La frase que a continuació exposem ho descriu.

D: "Tengo la edad de trabajar no de ir a calentar la silla, por que para ir a calentar la silla pues me voy, yo estoy con edad de querer aprovechar, como el curso este en el que estoy". (G9) (noi, 17 anys)

Els joves desistents, estan transitant a una nova etapa i s'han distanciat de l'antic estil de vida vinculat a la delinqüència, caracteritzat per el desordre i la vida erràtica. La literatura revisada del desistiment explica com el canvi d'identitat va acompanyat d'un seguit de transformacions, sobretot en la participació de producció de valor social en el mercat laboral, i l'adscripció ciutadana, participant dels serveis de la comunitat.

D: "Me levanto, voy al curso, vuelvo a casa y en casa me quedo, voy al curso y así, es que es rutina. **Es rutina dices.** Si antes no tenía rutina y ahora sí, antes nada y ahora demasiado sabes, se nota el cambio. **¿Antes como estaba la cosa entonces?** Pues

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

antes me podía levantar a las tres, y otro día a las diez de la noche, no tenía hábitos ni horario, ni comidas, ahora por ejemplo tengo mi hábito, a las dos por ejemplo ya estoy notando que tengo hambre, antes no, no tenía hábitos ni nada, era acostarme, me levantaba, me duchaba, comía algo y salía a la calle, hacer tus cosillas por ahí y ya está". (C4) (noi, 19 anys).

El quotidià dels joves reincidents no està proveït d'estructures que el dotin de compromisos i obligacions, amb la qual cosa el discurs que se'n desprèn no ens transmet la idea de canvi d'autopercepció que descriuen els desistents. De fet alguns pensen que el saben fer és delinquir. Els èxits en aquest sentit han assentat una forma de vida i unes aspiracions de consum que han conformat una identitat que per ells és difícil de desfer i de substituir per una d'alternativa. A continuació ho il·lustrem amb la següent frase d'un jove reincident.

R: "Yo no quiero acabar en la cárcel, pero yo es que he conocido esta vida, a la mejor un chaval no sabe cómo sacar 700 o 800 euros de un día para otro, y se conforma con los 10 euros que le dan sus padres a la semana, pero es que a mi al haber vivido estas cosas y no tener dinero y saber cómo conseguirlo y de la forma en que se tiene que hacer pues lo hago. Me gustaría dejarlo, claro que me gustaría, pero es que no se otra cosa, si se me diera bien cantar, pues me haría el cd y me *forarría*, si se me diera bien lo que sea, pero es que hago esto porque es lo que se me da bien" (D21) (noi, 19 anys).

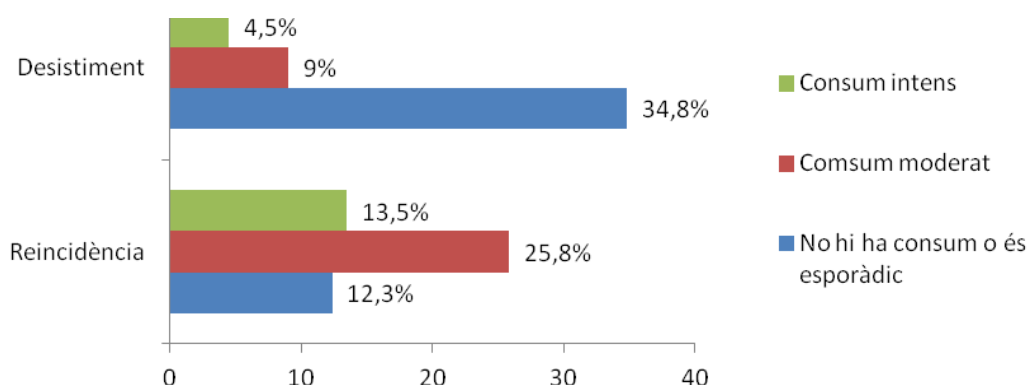
Consum de substàncies

La transició al món adult pot comportar en els joves la disminució del consum d'alcohol o altres substàncies, afavorint aquest fet una reducció de l'activitat delictiva (Schulenberg, Maggs i Hurrelman, 1997).

Tal i com s'observa en la figura 6.22 es va decidir fer una classificació que diferenciés la intensitat del consum de substàncies. Del total de la mostra un 47,2% no consumeix o bé ho fa ocasionalment, un 34,8% presenta un consum força regular centrat per exemple en caps de setmana, i per últim un 18% fa un ús diari de les drogues. Els resultats indiquen que joves reincidents són més consumidors de substàncies que els desistents.

Un 34,8% dels desistents no fa cap ús de les drogues, o bé de manera puntual, i d'aquest mateix grup un 9% fa un consum moderat, i un 4,5% fa un ús intensiu de les substàncies. En canvi, dels reincidents, un 25,8% fa un consum regular, un 13,5% un abús, i el 12,3% no pren drogues, i en cas afirmatiu és de manera ocasional.

Figura 6.22. Consum de substàncies (reincidents versus desistents, n=110)

Existeixen diferències significatives entre grups respecte el consum de substàncies ($\chi^2 = 20,704$, $p < 0.000$)

És comú en tots dos discursos, tant en els reincidents com en els desistents, la relació que estableixen entre la droga i la delinqüència. És a dir entenen que el consum compulsiu de substàncies era un factor que els feia perdre el control i delinquir.

R: "Cuando tenía muchos problemas me evadía y me drogaba a saco, me iba todo el finde y desaparecía, me iba toda una semana, y para todo eso pues necesitas dinero para pagarte todo eso" (R20) (noi, 19 anys).

DM: "**Primero de todo explícame por qué razones crees que te has metido en estos problemas.** Por la gente con la que iba, no por la gente sino porque yo he ido fumando substancias y para tenerlas necesitaba el dinero, y yo he ido robando, robando, y no se...cada vez estaba peor, y me fui engançando a más drogas y los robos eran todos los días". (A14) (noi, 18 anys).

Els joves desistents entrevistats o han abandonat del tot el consum, o persisteix (sobretot en els desistents moderats) però sense fer-ne un consum habitual. Els desistents moderats que són consumidors intenten corregir aquesta conducta i allunyar-se de les drogues com d'altres hàbits més vinculats a la dissociabilitat, és no obstant un propòsit que s'ha d'acabar consolidant. Així mentre els desistents -que tenien problemes en aquest sentit- han superat aquesta situació, alguns desistents moderats estan a l'inici del camí i han adquirit consciència de problema, havent abandonat recentment el consum o qüestionant aquesta conducta. Els seus pensaments estan orientats a desistir i abandonar hàbits de risc, com el fet de consumir drogues.

DM: "**¿Qué piensas que tienes que hacer para conseguir todo esto?** Pues dejar a los amigos, dejar la fiesta, dejar la droga también... **¿Qué sueles consumir?** Marihuana, alcohol cuando salgo de fiesta, un poco de otras cosas de vez en cuando, cuando se nos

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

va la cabeza a los jóvenes, pero también hay que sentar la cabeza y no ir a lo loco, a mi eso no me gusta y me quiero alejar". (I16) (noi, 18 anys).

Val a dir que no tots els joves entrevistats (desistents o reincidents) consumeixen drogues. Quan s'ha fet un consum intens el fet d'abandonar el consum va ser un punt d'inflexió que els va ajudar a deixar de delinquir. Aquest va ser un procés dur i difícil per a ells del qual van aconseguir en sortir-se'n.

D: "**¿Y estos cambios te han resultado difíciles?** Para algunas cosas si, me ha costado bastante, me ha costado años de paro y paro, pero aprendes. **¿Qué es lo que más te ha costado?** Salir de la calle, y salir de la fiesta es lo que más me ha costado, y de la droga y todo esto, ha sido difícil y lo he pasado fatal". (A1) (noi, 20 anys).

Segons els joves reincidents entrevistats la delinqüència és en part atribuïble al consum de drogues, no perquè existeixi una dependència sinó perquè és un mitjà per divertir-se amb els seus iguals, i per evadir-se en alguns moments, utilitzant sobretot el haixix per aquests usos. No són joves que es plantegin reduir o abandonar aquest consum.

R: "**¿Ahora cómo están las cosas con justicia?** Con algunos problemitas. Sobre todo el tema de fumar, yo fumo mucho, a lo mejor eso me afecta un poco" **¿Y por qué motivos continuas consumiendo?** Pues porque lo único que me aleja de los problemas son los porros. Desde pequeño he fumado, a lo mejor estoy enganchado". (M 23) (noi, 18 anys).

Maneig de l'enuig

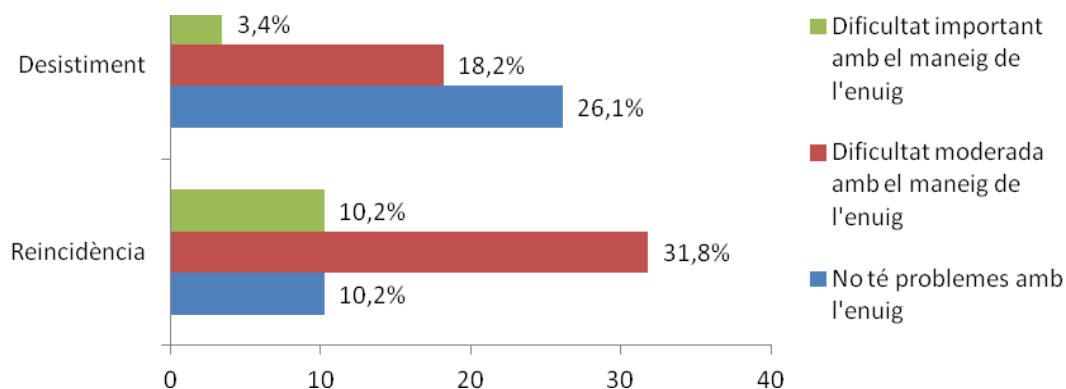
La incapacitat per generar solucions no agressives a les frustracions o als conflictes interpersonals és una causa de conductes hostils i violentes en els joves (Catalano i Hawkins, 1995), sent per tant un factor de risc que per a la recerca era important conèixer.

La variable maneig de l'enuig la trobem dividida en tres categories, que oscil·len de l'absència de problemes amb la gestió de l'enuig fins l'altre extrem, que implica tenir dificultats importants per controlar aquestes expressions. Els resultats indiquen que un 50% de la mostra té una dificultat moderada en el maneig de l'enuig, un 36,4% no té problemes en aquest sentit, i un 13,6% té un comportament explosiu.

Tal com indica la figura 6.23 del grup d'adolescents desistents un 26,1% no té problemes amb el maneig de l'enuig, un 18,2% té una dificultat moderada, i un 3,4% té importants problemes per manejar la ràbia. Tal com s'observa en els gràfics els percentatges dels reincidents són inferiors amb el "no té problemes amb el maneig de

l'enuig" (10,2%) i superiors en "dificultat moderada (31,8%) i important en el maneig de l'enuig (10,2%)".

Figura 6.23. Maneig de l'enuig (reincidents versus desistents, n=110)

Existeixen diferències significatives entre grups respecte el maneig de l'enuig ($\chi^2 = 12,241$, $p = 0,002$).

Una motivació que apareix en els joves reincidents entrevistats per explicar l'activitat delictiva durant l'adolescència és la necessitat de diners per satisfer necessitats de consum. El sentiment que apareix és la frustració per allò que desitja però que no té, o que no pot aconseguir, emocions que generen l'acte de delinquir.

R: "Entonces veo que para tí es complicado hacer este esfuerzo. Es que es eso, es que una vez empiezas cuesta. Claro, tu cuando ves dinero fácil... luego si no tengo dinero me rallo porque estoy sin fumar, me rallo, no estoy tranquilo". (K27) (noi, 18 anys).

Contràriament en el discurs dels joves desistents davant la frustració que poden tenir avaluen en primer lloc les possibles conseqüències que tindria el fet de delinquir, i això fa que el seu pensament aturi futures reincidències. Hi ha a més una millor gestió dels diners, i es conformen amb el que tenen, sense pretendre tenir més del que pot ser.

D: "Aunque este muy cabreado y piense que me hace falta dinero o algo, no lo pienso (.) no como antes que cogía se me nublaba la mente ya lo hacía, ahora pienso las cosas, no quiero buscarme problemas con la policía". (I6) (noi, 18 anys).

Afegida a aquesta qüestió, comparant-ho amb el passat, el joves desistents no valoren els diners ni els bens de consum de la mateixa manera. En l'actualitat el no tenir diners no és vivenciat amb la mateixa intensitat, es valora més la relació familiar, o la parella, que tenir diners per poder gastar. Possiblement l'escala de valors s'ha modificat i això es tradueix en un canvi de comportament. Avalua, per tant, els costos i els beneficis que li podria comportar delinquir, inclinant-se per no fer-ho.

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

D: "Aunque no tengas familia ni nada, si vas a prisión pierdes tu vida, aunque no tengas a nadie coges y te levantas cada mañana a tirar curriculums o lo que haga falta. Yo es lo que pensaba antes, no tengo nada que perder, me da igual, ahora pienso en mi madre...mi pareja...mi hermana...voy a tener un hijo..". (C4) (noi, 19 anys).

En alguns casos, a més poden gestionar l'enuig a través de formules pacífiques i més dialogants. La percepció d'aquests joves és que tenen capacitats per resoldre situacions de conflicte.

DM: "En general si me suelo librar de los problemas, hablando bien se entienden las personas, yo antes solía chillar, ponerme toda rebelde, y empeoraban las cosas, hablando en verdad te ganas a la gente". (R13) (noia, 20 anys).

Una minoria dels desistents entrevistats, sobretot aquells que es troben en una situació limítrofe amb els reincidents (desistents moderats), continuen manifestant alguna dificultat en la regulació emocional, davant la provocació dels demás és fàcil que puguin reaccionar malament. L'aspecte positiu és que malgrat existir aquesta dificultat d'autocontrol són capaços de verbalitzar-ho, el que denota que són conscients d'aquest problema, aspecte que no s'ha observat en els discursos dels reincidents. La següent frase il·lustra aquests comentari.

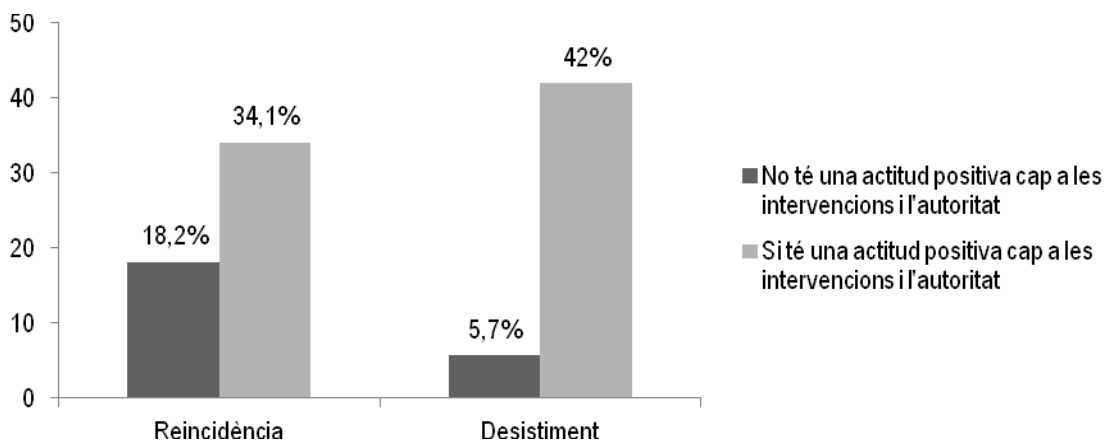
DM: "Para mí problemas es si alguien se mete conmigo, no soy más que nadie, ni nadie es más que yo, pero si se meten conmigo eso me altera mucho, no soy la típica que se calle. Antes me alteraba a la primera, antes una niña me decía algo ya iba a pegar, ahora esas cosas me las controlo, yo que sé, los impulsos. **¿Crees que ahora tienes más control?** Ahora antes de hacer algo, me pienso las cosas, cuáles son sus consecuencias y no lo hago". (R13) (noia, 20 anys).

Actitud positiva cap a la intervenció i l'autoritat

Entenem per actitud positiva cap a la intervenció i l'autoritat quan l'adolescent és permeable a la intervenció, implicant-se en el pla de treball estipulat en la mesura, i manté una actitud afable amb els professionals.

Majoritàriament els adolescents de la mostra són col·laboradors a la intervenció socioeducativa i l'autoritat (76,1%). Aquest grup d'adolescents col·laboradors són tant desistents (42%) com reincidents (34,1%). Ara bé, els reincidents tendeixen a ser més refractaris a la intervenció (18,2%) front els desistents (5,7%).

Figura 6.24. Actitud positiva cap a la intervenció i l'autoritat (reincidents versus desistents, n=110)

Els resultats indiquen que existeixen diferències significatives entre grups respecte l'actitud positiva cap a la intervenció ($\chi^2 = 6,324$, $p = 0,012$).

Tots els joves entrevistats han complert una mesura de llibertat vigilada, en alguns casos han estat internats en centres educatius de justícia juvenil i un d'ells ha estat també a presó.

La intervenció socioeducativa des de l'àmbit judicial ha servit per reafirmar el procés de desistiment, en el cas dels joves desistents, i amb alguns reincidents a qüestionar aquesta conducta o estil de vida. Dins aquest grup trobem però una minoria que no percep cap utilitat. La gran majoria dels entrevistats desistents coincideixen en que al principi era més aviat un càstig i percebien només el control de la mesura, però en el transcurs de la mateixa, reconeixien el sentit educatiu del seguiment que han rebut. A continuació il·lustrem dues frases que contrasten la diferent percepció que tenen els joves desistents i reincidents respecte l'acció socioeducativa.

R: "Venir a las entrevistas cada semana, firmar y irte, hablar y irte, a mi es lo que me han enseñado, no te ayudan en nada. Yo digo que tendrían que ayudar un poco no, si estas cumpliendo una medida". (R20) (noi, 18 anys).

D: "Si, lo que al principio la veía como un castigo, y luego como algo bueno, cuando terminó me alegré porque era el fin de mis problemas, pero no me importaba venir a hablar con la educadora, te hacía sentir bien, te hablaba, te explicaba en qué podía ayudarte, qué tenías que hacer, como que te guiaba un poco por el camino, si te tropezabas pues ahí estaba". (A1) (noi, 20 anys).

L'acció socioeducativa que es desprèn de la mesura de llibertat vigilada ha comportat en alguns casos l'estructuració del dia a dia del jove, valorant-ho els joves de manera positiva. Aquest intent per dotar de contingut educatiu la quotidianitat del jove és aprofitat per la gran majoria dels joves desistents, en canvi els reincidents no

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

col·laboren plenament amb el pla de treball establert en el pla individualitzat d'execució de la mesura.

R: "Durante nueve meses tendría que estar haciendo un curso, pero no estoy haciendo nada, y tendría que ir a sant pere claver también, pero tampoco voy, voy viniendo a las entrevistas con la educadora cada martes".(D21) (noi, 19 anys)

DM: "Te mira cómo has estado la semana anterior, te busca cursos, te mira que tengas la agenda llena, te ayuda, que tengas algo que hacer y no estés todo el día en la calle siempre...te ayuda a ir por el buen camino, es lo mejor, lo que han hecho estos de justicia es lo mejor, en Marruecos esto no te lo hacen tío, tu robas vas a la cárcel". (A15) (noi, 19 anys).

Els joves desistents han posat en marxa activitats i estratègies per canviar, són conscients de les problemàtiques que es deriven del món delinqüencial i de les dificultats que poden tenir en l'actualitat, acceptant i aprofitant l'acció socioeducativa que se'ls hi ofereix. En aquest sentit tenen en compte allò que pugui dir el tècnic, participen d'aquest espai de tutoria, i reflexionen després d'haver mantingut l'entrevista. Per altra banda, els reincidents o no han expressat clarament aquesta qüestió, o rebutgen els consells dels professionals.

R: "Pues venir y hablar con ella, me ralla la cabeza, no me gusta, yo ya sé lo que tengo que hacer, nadie me lo tiene que decir, lo que está mal o bien yo ya lo sé, luego cada uno hace lo que quiere". (K27) (noi, 18 anys).

D: "**¿De qué te servían las entrevistas con la educadora?** Me servían para pensar, porque yo sé que hay gente que va a su casa y le entra por aquí y le sale por allí, y yo pienso en las cosas que digo, o que me decía ella. En el día a día también me ha ido ayudando con cursos y cosas así". (A3) (noi, 20 anys).

De fet els joves desistents verbalitzen que un criteri imprescindible per iniciar un procés de canvi és la voluntat d'un mateix per implicar-se en aquest procés. Aquesta afirmació va en sintonia amb el model teòric de Prochaska i Velicer (1997) els quals plantegen que alhora d'iniciar canvis la persona circula per diferents estadis, i que aquesta està preparada per actuar quan ha pres una decisió i té una voluntat de canvi.

D: "Si la persona no quiere cambiar por mucho que le digan no va a cambiar, por mucho que esté retenido, yo he visto gente que ha entrado, se ha chupado un año y medio y luego ha salido, y al cabo de dos semanas ya volvía a estar dentro". (C4) (noi, 19 anys).

Per aquests joves a més, la responsabilització dels fets indica empatia amb els mateixos, i un sentit del compromís alhora de complir amb la mesura imposada, adquirint la mesura un sentit retributiu.

DM: "Consiste yo creo en tener una obligación, y las obligaciones hay que hacerlas porque son obligaciones. Tú tienes que hacer esto porque has hecho algo mal no? Eso es lo que hay. Si ponen prohibido circular no se puede circular, se acabó. Si vienes aquí es por lo que has hecho, no haberlo hecho, es lo que toca" (R12).

Aquest grup exposa qualitats dels educadors encarregats del seguiment, contemplant-los com figures adultes de recolzament. Alguns autors han arribat a concloure que aquests professionals esdevenen per l'adolescent un element de suport significatiu per al seu procés (Maruna, 2001). ja que aporten als adolescents nous significats i suports per construir una nova identitat, en el cas del nostre estudi desvinculada de la dissociabilitat.

D: "Ella te intenta hacer lo mejor por ti, te ayuda en lo que puede, puedes tener un poco de apoyo, puedes contarle las cosas con facilidad, que sabes que no va a pasar nada, tienes confianza con ella, no conoce a tu gente, sabes que no se lo va a contar a nadie, me ha ayudado un montón a explicarle mis cosas, me ha aconsejado y esas cosas se agradecen". (J7) (noi, 16 anys).

Del seu discurs hem observat que els joves valoren certes qualitats en els educadors: la implicació, la confiança per parlar i sentir-se orientats, la serenitat, i sentir-se validats per aquests professionals.

D: " Ella a veces te acompañaba, porque se implicaba, lo daba todo para ayudarte, no tenía por qué hacerlo, con darme la dirección bastaba, y ella me acompañó" . (A1) (noi, 20 anys).

D: "El (educador) tenía la esperanza de que yo cambiara, y su confianza pues me ha ayudado también, su voto de decir te voy a dar más tiempo y eso me ha ayudado porque yo al salir del centro en verdad volví a estar como antes, y él me dio su voto de confianza". (C4) (noi, 19 anys).

El pas dels joves desistents per una institució de justícia juvenil ha suposat en alguns casos un punt d'inflexió per redirigir la direcció de la seva vida. Altres joves d'aquest grup no ho perceben de la mateixa manera, sent crítics amb el centre. Els reincidents tot i apreciar alguna petita millora, no pensen que això hagi servit per deixar de delinquir, o per millorar la seva situació personal. Les següents frases il·lustren el benefici que percep ha extret un jove desistent (moderat) de l'estada en un centre, i en canvi l'ambivalència d'un jove reincident davant el seu pas per aquesta institució. En aquest últim cas no descriu cap canvi arrel de la finalització de la mesura d'internament.

R: " **¿Pasó algo por aquel entonces que te hizo pensar y replantearte tu futuro?** La entrada en el centro quizá, pero o sales muy acabado o quizá te sirve, te apuntas a todo, comes todo lo que puedes, no pelearte ni meterte en problemas para salir cuanto antes". (R20) (18 anys).

DM: " **¿Me podrías explicar en qué piensas te ha ido bien?** En algunas cosas sales peor, pero te va bien. En algunas cosas te va bien, porque yo he entrado y he dejado un montón de drogas. He dejado de pelearme todos los días con mi familia, he dejado de robar, un montón de cosas he dejado, me ha ido bien". (A14) (19 anys).

Respecte la mesura d'internament en centre educatiu hi ha un jove reincident que afirma trobar-se desorientat en llibertat. Malgrat ser una percepció d'un únic subjecte

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

apuntem la necessitat d'aprofundir en futures recerques sobre com afecta als joves infractors els llargs períodes d'institucionalització en centres i si això és un obstacle per al desistiment. En aquest cas concret sembla que la privació de llibertat no hagi ajudat a instaurar canvis en la realitat contextual del jove.

R: **“Ahora hablaremos de cómo está ahora tu situación judicial, y que la comparemos con el pasado para ver si ha habido cambios.** Yo empecé con todo esto del centro y causas a los 14 años, a esa edad entré a Can Llupià, y estuve un año y medio y volví a entrar a los 10 meses, y ahora he vuelto a salir. Es que he estado más tiempo allí dentro que fuera”. (D 21) (noi, 19 anys).

El mecanisme dissuasori de cometre delictes per la por al càstig es fa present en tots dos discursos, tant en els joves desistents com en els reincidents. En aquesta qüestió però se'ns presenta una paradoxa ja que tot i ser aquest últim grup conscient dels possibles riscos que pot contraure aquesta conducta (detenció, ingrés a presó etc..) això no és suficient per contenir futures accions delictives. Davant aquesta interpretació, i d'acord amb algunes de les crítiques que ha rebut la concepció penal clàssica³⁶, la prevenció del delictes sembla operar de manera més eficaç quan intervenen altres principis com la integració dels individus al sistema social, reforçant la consciència col·lectiva, i integrant valors i creences favorables a la convivència social. A continuació il·lustrem dos exemples que reflecteixen la por a ser sancionat amb la pena de presó.

R: “Antes cuando era menor, te detenían, estabas 6 o 7 horas en el calabozo, y te ibas en libertad con tus padres sabes? De mayor no es lo mismo, estas ahí dos o tres días y luego no sabes si te vas a la cárcel o a la calle, se pasa muy mal sabes? Y no quiero repetirlo”. (I22) (noi, 19 anys).

D: **“¿No has estado en centros?** No he llegado a estar pero me ha faltado poco, la gente me explica lo que hay dentro de una cárcel, y se debe de pasar muy mal, y yo no quiero para nada acabar allí”. (A3) (noi, 20 anys).

La competència emocional

Per avaluar la competència emocional dels integrants de la mostra s'ha utilitzat el Qüestionari de Desenvolupament Emocional QDE-SEC de Bisquerra i Pérez (2007). L'anàlisi de fiabilitat dels qüestionaris constata que aquesta va ser elevada, ja que l'*Alfa de Cronbach* va ser de 0,803 considerant el total de qüestionaris.

³⁶ Segons aquesta conceptualització, els membres d'una societat, coneixedors de les pautes i normes de convivència que regeixen el funcionament social, decideixen en certs moments transgredir-les. Com a conseqüència d'això el sistema social es troba legitimat per castigar, mitjançant els òrgans apropiats, resultant aquest conjunt de sancions una prevenció general que produirà una intimidació col·lectiva en la resta de la ciutadania (Redondo, 1998).

A la taula 6.6 es mostren les puntuacions mitjanes per a cadascuna de les cinc dimensions que mesura l'instrument QDE-SEC (consciència emocional, regulació emocional, autonomia personal, competència social i habilitats de vida i benestar), així com la puntuació total del questionari. El rang de puntuacions per aquest instrument és de 0 a 10, sent 0 mancança absoluta de competència en la dimensió i 10 de domini absolut. En aquest cas cada menor es compara respecte a sí mateix, i no en funció d'una població de referència.

Taula 6.6. Mitjanes i nivells de significació de competència emocional (reincidents versus desistents).

	Desistents	Reincidents	DT desistents	DT reincidents	t	p
Consciència emocional	7,193	7,036	1,114	1,271	0,674	,502
Regulació emocional	5,539	5,146	1,334	1,268	1,529	,129
Autonomia personal	6,628	6,243	1,469	1,505	1,321	,189
Competència social	6,293	5,474	1,445	1,393	2,930	,004
Habilitats de vida i benestar	6,210	5,678	1,377	1,493	1,895	,061
Total (QDE-SEC)	6,325	5,861	0,889	0,887	2,662	,009

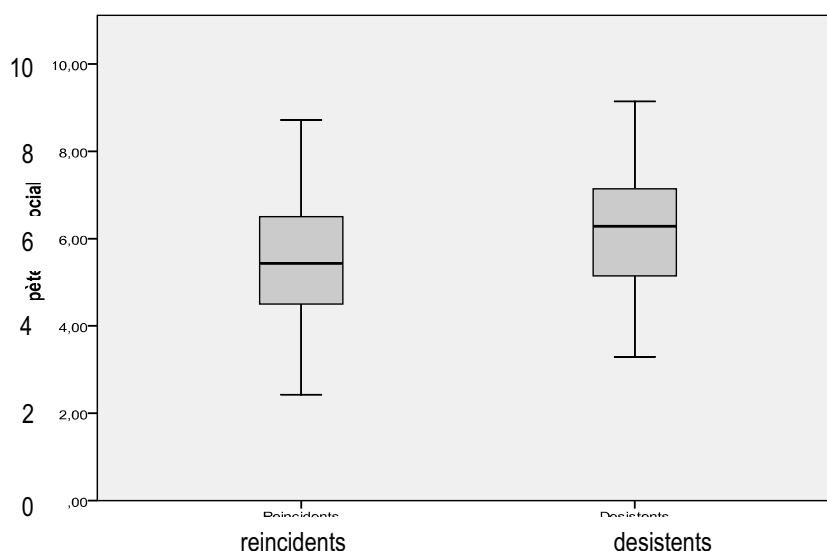
Els resultats obtinguts indiquen que les puntuacions mitjanes del grup desistent són lleugerament superiors a les del grup reincident pel que fa a totes les dimensions mesurades amb el QDE-SEC. És interessant valorar quina o quines de les dimensions obté puntuacions més baixes per prendre consciència de quins són els aspectes de la competència emocional que cal prestar major atenció. En aquest sentit s'observa que les puntuacions més baixes són en regulació emocional (en tots dos grups) i que la dimensió amb major desequilibri entre tots dos grups, en favor dels no reincidents, és la competència social.

Malgrat la tendència abans esmentada a puntuar sistemàticament amb valors més elevats el grup desistent, la qual cosa suggereix que els grups difereixen en totes les dimensions de la competència emocional avaluades amb aquesta prova, només es varen trobar diferències significatives, és a dir no atribuïbles a l'atzar, en la dimensió de competència social i en la puntuació total de competència emocional, tal com es pot observar a la taula 6.6.

Competència social

En el cas de la competència social, el diagrama de caixa mostra una tendència a puntuar de forma més elevada en els subjectes no reincidents, tal com mostra les diferents elevacions de les caixes corresponents a cada grup. **La prova t Student per a mostres independents va mostrar que la diferència de mitjanes entre grups va resultar estadísticament significativa ($t=2,930$, $p= 0,004$).**

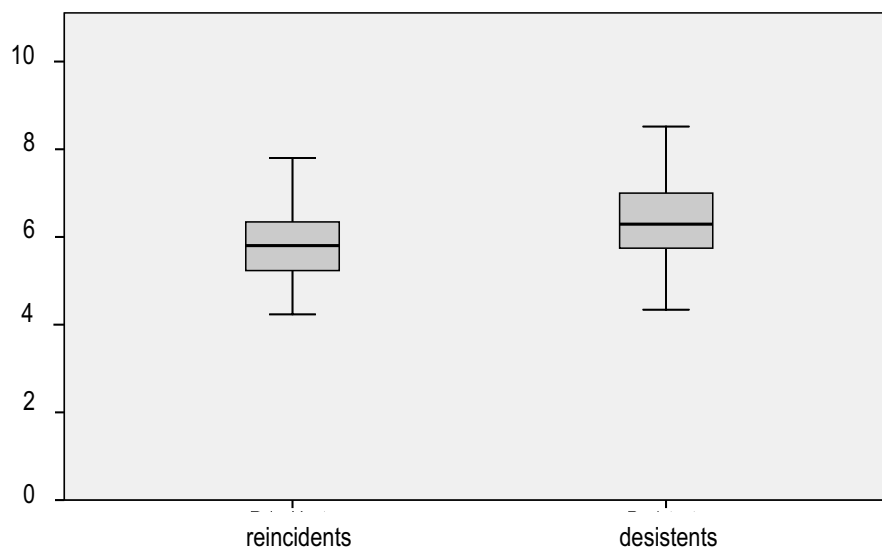
Figura 6.25. Competència social (reincidents versus desistents)

Puntuació total de l'instrument QDE-SEC

El diagrama de caixes expressa gràficament la distribució de les puntuacions globals de competència emocional obtingudes al nostre estudi. Aquest suggereix novament que la tendència del grup desistent consisteix en oferir puntuacions més elevades que el grup reincident i amb una major concentració de puntuacions superiors a la mediana. Això ho podem observar pel fet que tant la mediana com els quartils 1 i 3 es situen per sobre en aquest grup respecte als reincidents i l'interval entre el segon i el tercer quartil és més ample en el primer grup. A més s'observa com les puntuacions més elevades obtingudes al grup desistent són també superiors a les del grup reincident. Una altra observació rau en que els desistents, en general, van obtenir puntuacions més disperses en el qüestionari que els reincidents.

Figura 6.26. Total competència emocional (reincidents versus desistents).

Pel que fa a la comparació de mitjanes, la prova *t d'Student* va mostrar que la diferència pel que fa a la puntuació total de la prova va resultar estadísticament significativa ($t=2,662$, $p= 0,009$).

Associació entre competència emocional i el nombre total de causes

En el conjunt de la mostra, sense fer la distinció entre reincidents i desistents, es va observar una correlació negativa i significativa entre el **nombre total de causes amb la puntuació total al QDE-SEC ($r=- 0,212$, $p= 0,030$)**, i amb la subescala de **competència social ($r=-.263$, $p=0,007$)**. Per tant podem interpretar que com major sigui el domini en competència emocional i social, menys causes delictives acostumarà a tenir el jove. Per altra part, es van registrar correlacions negatives dèbils i només amb tendència a la significació estadística entre el còmput total de causes delictives i l'autoregulació emocional ($r=-0,17$, $p=0,070$), i amb la consciència emocional ($r=-0,167$, $p=0,088$).

Relació entre la competència social i la categoria del darrer delicte

Per tal de poder avaluar la possible associació entre la categoria del fet delictiu i les puntuacions obtingudes del qüestionari QDE-SEC es van crear per cada una de les subescales una variable categòrica dicotòmica (alta competència / baixa competència) emprant com a punt de tall la mediana mostral de les puntuacions directes del qüestionari. Per tant, en aquestes noves variables s'assigna el nivell "alt nivell de

competència” al 50% de puntuacions superiors i nivell “baix nivell de competència” al 50% de puntuacions inferiors. Els anàlisis realitzats contempen la distinció feta dels dos grups (desistets i reincidents).

Hem de dir que cap de les dimensions integrants del qüestionari (a excepció de la competència social), ni la puntuació total de l'instrument ($\chi^2=3,057$, $p= 0,217$, per als reincidents i $\chi^2=6.893$, $p= 0,075$, per als desistents) van relacionar-se de manera significativa amb la categoria del fet delictiu comès. A continuació doncs ens centrarem en analitzar la competència social.

La tendència observada en la puntuació de la competència social és: (1) en el grup reincident no es va observar cap associació significativa entre la competència social i la categoria del fet delictiu ($\chi^2=2.185$, $p= 0,335$), i (2) les categories de delicte que semblen associar-se amb majors nivells de competència social són les relacionades amb delictes contra les persones i lesions, com es pot observar a la taula 6.7.

Taula 6.7. Categoria últim fet delictiu i competència social (reincidents versus desistents)

			Categoria últim fet								Total	
			Contra la propietat		Contra les persones i lesions		Contra la llibertat		Contra l'ordre públic i la seguretat col.lectiva			
			n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Reincidents	Competència social	Baixa	18	58,1	6	50			3	100	27	58,7
		Alta	13	41,9	6	50			0		19	41,3
	TOTAL	31	100	12	100			3	100	46	100	
Desistents	Competència social	Baixa	19	57,7	2	11,7	1	33,3	1	16,7	23	39
		Alta	14	42,4	15	88,3	2	66,7	5	83,3	36	61
	TOTAL	33	100	17	100	3	100	6	100	59	100	

Els anàlisis de significació estadística de les puntuacions del grup desistent **mostren una associació entre aquesta subescala amb la categoria del fet delictiu comès per els joves ($\chi^2=11.387$; $p=0,010$)**. Els delictes contra la propietat s'associen a joves amb un baix domini de competència social, i contràriament les altres categories delictives (contra les persones i lesions, contra la llibertat i contra l'ordre públic i la seguretat col·lectiva) a joves que en principi no presenten necessitats en aquesta dimensió.

Contrast dels resultats obtinguts amb altres recerques que han utilitzat el QDE-SEC

Tot seguit ens aturem a comparar els nostres resultats amb els de Pellicer i Pérez (2009). Ens interessa especialment aquesta recerca ja que van aplicar l'instrument QDE-SEC a població procedent d'Instituts de secundària de Catalunya. Una primera conclusió d'aquesta recerca és que a mesura que els adolescents creixen i avancen en l'escolarització les puntuacions del QDE-SEC augmenten. Una altre resultat interessant d'aquesta recerca ens fa saber que les puntuacions més baixes, independentment del curs que estiguessin realitzant, les trobem en regulació emocional i autonomia emocional.

Per a procedir a la comparació de les nostres dades focalitzarem l'atenció amb els estudiants procedents de quart d'ESO (N= 245), en primer lloc per la proximitat en edat de la nostra mostra (15,46 de mitjana), que recordem es situa als 17, 21 anys, i per el nivell d'estudis, donat que més de la meitat de la nostra mostra (77,98%) no disposa del graduat en ESO.

Les puntuacions obtingudes en l'estudi de Pellicer i Pérez (2009) en la població de quart d'ESO van ser les següents: 7,35 a consciència emocional, 5,25 a regulació emocional, 5,9 a autonomia emocional, 6,28 a competències socials, 6,21 a competències per a la vida i benestar, i la puntuació total del test 6,21.

La comparació dels resultats entre la nostra recerca i l'esmentada ens permet afirmar que el grup reincident obté pitjors puntuacions en gairebé totes les dimensions avaluades respecte la població de secundària, excepte en la dimensió d'autonomia personal on els reincidenten obtenen una puntuació superior (6,24) que els estudiants de secundària (5,25). En canvi en el cas dels desistents, aquest grup supera als joves de quart d'ESO en gairebé totes les dimensions, excepte en consciència emocional (7,19 desistents; 7,36 estudiants de secundària) i les habilitats per a la vida i el benestar (6,2 desistents; 6,56 estudiants de secundària). Així doncs, tal com era d'esperar, i valorant el conjunt de les dades, el grup reincident presenta un nivell baix de competència emocional important, al situar-se en clar desavantatge tant amb els desistents com amb població no delinqüent. Seguint amb el contrast de resultats de la nostra recerca amb la de Pellicer i Pérez (2009) ha resultat positiu observar com els desistents s'equiparen amb població normalitzada.

Curiosament la dimensió on tenen millor domini ambdós grups (reincidentes i desistents) front la població de secundària és en la competència d'autonomia personal. Recordem que aquesta dimensió fa referència a l'autoestima, la responsabilitat i l'actitud positiva davant situacions adverses. Una possible especulació rau en que malgrat la implicació dels joves en activitats delictives, les circumstàncies de risc en les quals han viscut han configurat una personalitat més resistent a les dificultats de caire emocional. Una altre, tal i com s'apuntava a l'inici, és que a mesura que els joves creixen milloren les puntuacions en cadascuna de les dimensions. Recordem que els estudiants de secundària són una mica més joves que els de la nostra mostra, i pot-ser el factor edat podria explicar aquestes diferències. En tot cas és una interpretació en la qual caldria aprofundir en posteriors estudis.

Finalment hem d'assenyalar que la competència on presenten un pitjor domini els tres grups (reincidentes, desistents, i estudiants de quart d'ESO) és la regulació emocional. Considerant la no significació obtinguda en aquesta dimensió en els anàlisis previs, i el fet d'observar que és aquesta la competència on la població no delinqüent presenta puntuacions més baixes, podríem pensar que aquesta necessitat és pot extrapolar a l'adolescència en general, i que no és una carència exclusiva dels adolescents infractors.

Maduració

La majoria dels adolescents acostumen a abandonar o disminuir l'activitat antisocial a l'adolescència tardana, i la joventut. La literatura revisada ens ha fet saber que els canvis psicològics i de vida dels adolescents en el trànsit a l'edat adulta són variables significatives per al desistiment (Laub i Sampson, 2001). Els canvis d'etapa evolutiva comporten un perfeccionament en les competències personals, i una maduració, sempre i quan l'entorn ho hagi estimulat. Els joves no són tant susceptibles a la pressió de grup, tenen un conjunt de creences morals més desenvolupades que a l'inici de l'adolescència, i es preocupen per el futur, planificant futures accions.

La idea de maduració en la transició de l'adolescència a la joventut s'associa sovint amb les primeres experiències amb el món laboral o prelaboral. Hem pogut veure com superar amb èxit aquests reptes augmenta el sentit d'autoeficàcia del jove, reforçant-se així la idea que pot aconseguir allò que es proposi sempre hi quan inverteixi esforços i desplegui les seves competències per afrontar les obligacions que se'n desprenen de l'activitat que realitza. Superar aquests propòsits pensem que no tant

sols fa incrementar la confiança en ell mateix, sinó que a més dona la possibilitat a una reconstrucció de la identitat aliena a la delinqüència.

Els joves desistents es perceben madurs i diferents a aquells que continuen delinquent, considerant-los immadurs i amb poc seny. El veure's "grans" fa que projectin en el seu futur aspiracions del món adult, com tenir un pis, mantindre's sense dependre econòmicament dels seus progenitors, i arribar a formar una família, objectius que no han estat pràcticament mencionats per els joves reincidentes. El que abans els cridava l'atenció, en l'actualitat els fa enrere, donat coneixen que els mitjans delinqüencials poden portar-li problemes. La felicitat i el benestar segons alguns joves no està en aquesta direcció.

D: " Es que ya no me meto en líos, no me gustan, antes me molaban, madre mía si me molaban, pero ahora no, según uno va creciendo va pensando un poco más. Yo sé que mi pensamiento con 17 no es el mismo de el de 13 pero para nada. Antes con 13 quería vivir en el mundo de *yupi*, locuras, esas cosas ahora no me hacen ser feliz, esas cosas hacen preocuparme más". (G9) (noi, 17 anys).

Haver crescut i ser més grans també va associat a empatitzar més amb la seva família, i no voler ser un motiu de preocupació. Això interpretem que pot ser així a l'haver restablert les relacions familiars. El jove no vol discutir amb ells, ni crear mal ambient. Fins hi tot alguns dels joves desistents es senten en deute amb la seva família, per el suport prestat, i voldrien col·laborar en el benestar del conjunt de la família, podríem dir que el jove ha deixat de ser egocèntric i pensa més en les necessitats dels altres.

Aquesta capacitat d'empatia també s'observa en el penediment per els fets delictius comesos, cosa no relatada en cap moment per els joves reincidentes. Pensen en el que pot haver sentit la víctima, o en el que farien o sentirien si fossin ells els agredits. La següent frase il·lustra aquest comentari.

D: "Piensas en la otra persona, te pones en su lugar y que he cambiado un montón, en eso pienso pobrecito, porque a mí no me gustaría que vinieran un grupo de chavales y me dijeran *pum*, yo que sé...y yo les contestara que no y me pegaran o algo así, a mi no me gustaría". (I6) (noi, 18 anys).

L'esdeveniment d'un ingrés en un centre, un judici, la detenció, són esdeveniments que han propiciat un xoc o crisi en els joves però a la vegada una oportunitat per trencar amb la delinqüència, i iniciar una nova etapa. Això ens fa pensar en considerar aquests esdeveniments com punts d'inflexió gracies a l'aprenentatge que extreu de la seva experiència. La següent frase d'un adolescent il·lustra aquest comentari.

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

D: "Pero también por una parte ha sido malo pero por otra buena, porque me ha hecho dar cuenta de las cosas y que ese no era el camino, hay otras alternativas". (J8) (noi, 16 anys)

Ruptura amb el passat i autoeficàcia envers el desistiment

L'aspecte possiblement més destacat en el discurs dels joves desistents és la ruptura amb el passat i la construcció d'un present el més allunyat possible de les pràctiques i relacions dissocials. En aquest sentit els desistents moderats no descarten tenir en el futur algun incident, no perquè ells busquin ocasions per delinquir, sinó fruit d'esdeveniments que segons ells no poden controlar. La voluntat però en tots dos grups (desistents i desistents moderats) és arribar a un futur normalitzat sense problemes amb la justícia. Els desistents estan en un estadi més avançat de percepció d'autoeficàcia que els desistents moderats. A continuació il·lustrem aquest matís amb les següents frases.

D: "**Así que ahora eres más prudente**, claro, y digo a ver he pasado por demasiados problemas y he dejado eso atrás, fuera, y ya está". (A3) (noi, 20 anys).

DM: "Bueno, a ver siempre tienes el típico bajon en el que puedes hacer alguna tontería, hoy te ha salido mal, hoy te has ido con los amigos y te has peleado, siempre puede haber algo que te pueda venir, pero de buscar ya no buscas". (R12) (noi, 19 anys).

Val a dir que els reincidents voldrien trencar amb aquest estil de vida però acostumen a trobar arguments per no fer-ho, i justificacions per seguir delinquant. Sovint això ve donat per no saber per on començar, denotant desorientació sobre per on i com començar, sense tenir per tant gaires estratègies d'afrontament.

R: "Quiero tener una buena vida, quiero como empezar otra vez desde el principio, es lo que me gustaría, pero me cuesta pensar en cómo empezar". (M23) (noi, 18 anys).

La falta d'autoeficàcia, és a dir de sentir-se responsables i capaços d'abandonar la delinqüència, fa que els joves reincidents tinguin major incertesa davant el futur, i que contemplin la presó com una possibilitat.

R: "**¿Te ves capaz de mantenerte limpio?** No sé, con el tiempo no se sabe lo que puede pasar. Yo no sé si voy a tener éxito en el futuro, si voy a estar en la cárcel, o en otra parte. **¿Y cómo te está yendo en el intento de evitar los problemas?** Muy difícil la verdad, y más sin tener trabajo, y cuando es lo único que has hecho en tu vida". (I22) (noi, 19 anys).

En molts casos els joves reincidents expressen la dificultat per deixar la delinqüència perquè no tenen treball. El canvi segons ells vindrà per causes externes a ells, potser la seva situació canviarà quan trobin feina o parella, fins que això no passi no es qüestionen modificar la seva realitat. Interpretem que la falta d'autoeficàcia, és a dir de

creure en les pròpies possibilitats, fa que pensin que les solucions són externes a ells. L'actitud en aquest sentit a diferència dels desistents és passiva i sense gaires injeccions d'energia, predomina en ells la percepció d'obstacles al desistiment, incrementant-se així els dubtes respecte el seu futur.

R: "Pues no sé, encontrar una buena mujer ¿no? Y estabilizarse un poco en la vida, a ver a mi si me dan un trabajo de 1000 o 1200 euros al mes no me va a hacer falta...a ver dármelo no me lo van a dar, eso se tiene que buscar, aunque tal y como están las cosas..." (J26) (noi, 17 anys).

Aquesta falta de ruptura amb el passat s'expressa també en no prendre distància del tipus de vida associada a l'activitat delinqüencial juvenil, en canvi el grup de desistents si que poden relatar canvis significatius en aquest sentit. A continuació il·lustrem dos exemples on s'observen les diferències entre grups (reincidentes i desistents).

R: "Es que cambios en mí no veo ninguno, yo me veo igual lo que con más tiempo rodado y entonces me tomo las cosas de otra manera, pero es que sigo teniendo los mismos problemas, sigo haciendo las mismas cosas, las amistades, fumando porros, yendo de fiesta, la familia sigue igual..." (D21) (noi, 19 anys)

D: "Yo estaba siempre en la calle, o en la cama, levantarme a lo mejor a las tres de la tarde y acostarme a las seis de la mañana, y así todos los días, y fiesta, y beber, pero fiestas increíbles, y es que te cansas tu mismo, yo me he llegado a cansar" (A1) (noi, 20 anys).

Estratègies d'acció orientades al desistiment

Recordem que els joves desistents tenen un seguit d'expectatives convencionals (feina, família, fills) per al seu futur. En aquest sentit els joves desistents han fet un exercici d'assertivitat, definint quina és la seva "pròpia llista d'expectatives", cosa que els obliga a moure's per assolir-les. Aquestes energies plasmades en estratègies d'acció obra una oportunitat per al canvi. La següent frase il·lustra aquest comentari.

D: "Es que no he tenido padre y ahora voy a tener una niña y quiero darle todo lo que mi padre no me ha dado, y no sé, yo quiero montar mi familia ya y trabajar, hacer mi vida, y no tener más líos ni historias". (C4) (noi, 19 anys).

Ens hem trobat amb desistents que per prendre distància i decidir cap a on volen orientar el seu projecte vital han necessitat d'una etapa de reorientació amb períodes d'autoexamen per avaluar-se a si mateix i la seva realitat. Les estratègies utilitzades són sortir menys amb els amics, estar més temps sol, i en altres casos han optat per canviar el seu lloc de residència.

DM: "Por aquel entonces ya pasaba un poco de los problemas, porque ya había tenido muchos y ya tenía miedo, no tenía a mi madre que era la única que había luchado por mí, cuando me vi con todos los problemas, tenía a los amigos pero no a mi madre, pensé si mis amigos desaparecen a la única que tengo es a mi madre. Entonces la llamé y le

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

dije que iría a (Ciudad 12), y cuando subí me quedé un mes sin salir, en el campo, una casa que tengo en el campo, un amigo me venía a ver pero no salía". (R12) (noi, 19 anys).

Tal com hem vist la disminució de relacions dissocials és un factor que protegeix a l'adolescent. En part això ve motivat perquè el jove té parella i està menys temps amb els amics, o és ell mateix que trenca amb aquestes relacions. Per adoptar aquestes estratègies cal que el jove faci un anàlisi previ sobre quines repercussions té per a ell relacionar-se amb joves transgressors.

D: "Pasando de esa gente, si te vienen a buscar, un día no les abro la puerta, otro se la abro pero le digo que estoy liado haciendo cosas, o directamente me voy al rio y allí no me molesta nadie. Prefiero tener una vida tranquila, que con gente por el medio que no vale la pena, porque lo único que te van a traer al fin y al cabo son problemas". (J8) (noi, 16 anys).

En altres ocasions els joves desistents es mantenen fermes en les seves decisions, per molt que els altres els persuadeixin o insisteixin no cedeixen, reafirmant el seu criteri davant situacions de pressió de grup.

D: "Llega un momento en que tu decides si quieres llevar la vida de ellos o si quieres hacer la tuya, entonces si te das cuenta de esto pues tú decides hacer la tuya, entonces puedes tener una relación con gente sin que... si él se queda hasta las cinco de la mañana tú no tienes por qué hacerlo". (A1) (noi, 20 anys).

Per altre banda també és força comú que pensin en els "pros" i "contras" de delinquir, és a dir en allò que poden perdre, i que interioritzin processos d'avaluació de les seves accions per tal d'escollir el camí que volen per el seu futur.

D: "Pues yo mi mentalidad era que me daba igual todo, me escapaba de la policía, me daba igual robar, que me daba igual fumarme un porro en el parque, ahora lo pienso dos veces, y pienso qué haces? Si me pillara yo ahora me daría dos tortas, eso son cosas de crío, de alguien que no tiene cabeza" (J8) (noi, 16 anys).

DM: "Antes no pensaba en el futuro ni nada, pensaba en el día a día, ahora pienso en lo que va a ocurrir" (A14) (noi, 18 anys).

En els discursos dels joves reincidents no hem observat que posin en pràctica estratègies d'acció per evitar nous conflictes, en tot cas al contrari, ens han explicat com se les ingenien per cometre alguns fets delictius evitant riscos que puguin suposar una nova detenció. Aquest grup està motivat a buscar noves oportunitats delictives, pensant o imaginant possibles delictes, o justificant les accions dissocials.

R: "Para conseguir 10, 15 euros nos tenemos que ir fuera del pueblo. Si necesito cinco o diez euros voy por aquí por el pueblo, me cojo dos champús y los vendo. Prefiero que me pillen por un champú y que me echen de la tienda a que sea por algo grande. Pero también es verdad que es mejor hacer algo bueno, que valga la pena, es una mierda que te pillen y sea el mismo marrón" (M25) (noi, 18 anys)

Dels discursos dels joves no ens ha quedat clar si el desistiment té el seu inici amb els suports socials, i a partir d'aquí augmenta la motivació del jove cap al canvi, o si el desig per tenir un altre estil de vida fa que el jove cerqui persones i contextos que van en la mateixa direcció que ell. Ens hem trobat narratives en un sentit o en l'altre sent per tant difícil arribar a una conclusió. Si que compartim l'opinió que sense suports, per molta voluntat de canvi que pugui haver, el desistiment difícilment serà probable que es produeixi, i que sembla ser necessari que el jove identifiqui la situació com a problemàtica i que en base a això vulgui un canvi.

D: "**¿Y los intentos que has hecho para mejorar tu situación son irte a (ciudad 10), supongo que ella te ha ayudado mucho, el curso...?** Si pero eso lo he empezado estando bien sabes, yo empecé a estar bien en verdad al pensar al pensar en querer ser una persona normal, a tener mi casa, mi novia y mi familia". (C4) (noi, 19 anys).

Afegida a aquesta qüestió si que en tots els casos han aparegut successos vitals importants (mort d'un pare o mare, parella, ingrés en un centre de justícia juvenil) que han actuat com a punts d'inflexió i que després han tingut el seu efecte, implicant-se el jove en un procés de canvi que ha tingut continuïtat. Alguns dels reincidents, no tots, poden haver viscut aquests mateixos successos, però la vivència no ha estat la mateixa, restant-li importància, i preferint continuar amb les relacions i l'estil de vida associat a la delinqüència. Tanmateix, ens hem de preguntar per què aquests esdeveniments no han tingut un efecte prou contundent i mobilitzador per als joves reincidents. Una possible explicació per als joves internats és que no compten amb bons vincles amb la família, fet que repercuteix a que el suport que reben sigui fràgil, i una altra possible interpretació és que la intervenció socioeducativa al centre no ha estat tant intensa com hagués hagut de ser per promoure el desistiment dels joves. També podem pensar que el que és exclusiu dels joves desistents és la forma en com afronten aquests esdeveniments, desplegant un major repertori de capacitats d'afrontament als obstacles i riscos, superant-los, i incorporant suports que el reforcin.

Per últim no podem descartar la presència d'afectacions de caire psicològic, o trastorns en la conducta, que dificulten encara més el començar a iniciar canvis que requereixen d'una certa estabilització psicològica i conductual. Hi ha teòrics que consideren que la teoria que explica el desistiment no pot obviar certs trets de personalitat, sobretot aquelles de caràcter dissocial (Devers, 2011). En tot cas no era una temàtica a explorar en aquesta recerca, però si més val la pena esmentar-ho.

A mode de resum

En el transcurs d'aquest apartat hem vist quins són els factors de risc i de protecció històrics i dinàmics de la reincidència mitjançant el contrast de joves que persisteixen en l'activitat delictiva, respecte altres que l'han abandonada recentment, o fa temps. Respecte aquesta darrera qüestió, el desistiment entès com un procés per al canvi ens ha dut a dividir el grup dels desistents. Així doncs dins aquest grup hi ha un subgrup amb la nomenclatura de desistents moderats, els quals malgrat tenir la voluntat per deixar de delinquir encara es troben immersos en dinàmiques de risc que podrien estroncar el procés de desistiment iniciat. Aquesta diferenciació dins el grup de desistents ens ha servit per identificar els elements que els diferencia dels reincidents, però també el que encara els uneix, així com el recorregut que els hi falta fer per arribar a consolidar una situació consolidada de desistiment.

Els anàlisis realitzats han emprat dues metodologies diferents, la quantitativa i la qualitativa, enriquint així els resultats de la recerca ja que una complementa les limitacions de l'altra.

A partir de l'anàlisi dels dos grups principals (reincidents versus desistents) hem identificat suports de l'entorn relacional i processos cognitius que han acompanyat al jove en el seu trànsit a la reinserció social. L'exploració feta contempla a més l'estudi de la competència emocional i les seves dimensions. Els resultats ens informen que si l'adolescent té un bon domini de la competència emocional en sentit global, i de la competència social, probablement això enfortirà la capacitat per resistir situacions de delinqüència.

A continuació es presenta una síntesi dels principals resultats estructurats en les dimensions històrica, contextual i individual.

Històrica

En aquesta dimensió s'han explorat les variables familiars més rellevants que segons la literatura poden representar un risc per la delinqüència.

Si bé es cert que hi ha joves que poden haver viscut de situacions traumàtiques en la seva infància i pubertat (maltractament, mort d'un progenitor) hem de dir que la mostra analitzada no es caracteritza per la presència d'aquestes variables històriques. De la mateixa manera la gran majoria dels progenitors tampoc han tingut problemes personals (antecedents penals, drogodependències, malalties físiques o psicològiques) que hagin limitat les seves competències parentals.

Malgrat els joves reincidents puntuar més alt que els desistents en pràcticament tots els factors de risc avaluats, no s'ha cercat cap variable que arribés a la significació estadística.

Ara bé, de l'anàlisi qualitatiu hem obtingut informació que exemplifica les variables analitzades prèviament, i situacions que posen en evidència, segons els joves, un cert tracte negligent dels progenitors cap als fills, que sense arribar a representar indicadors de risc de desemparament si que la falta d'atenció constant, i excessiva llibertat en els fills, han influït posteriorment en una manca d'ajust social dels adolescents a contextos normatius com ara l'escolar i estades perllongades al carrer amb l'establiment de vincles amb adolescents transgressors. La relació amb aquest grup ha suposat l'aprenentatge de pràctiques delinqüencials i l'exposició a situacions de risc perjudicials per al seu desenvolupament.

La delinqüència en tots els casos (desistents i reincidents) està orientada a lluir bens de consum, a sortir de festa amb els amics i al consum de drogues, sense representar aquest últim factor una adicció, tret d'una minoria. Molts d'ells quan parlen dels primers fets delictius argumenten que delinquen per diversió, no per necessitat, a excepció d'un petit grup que relata haver viscut en un nucli familiar pobre, sense tenir les necessitats bàsiques familiars o pròpies cobertes.

Contextual

A diferència de l'anterior dimensió, si que podem dir que al comparar els dos grups hem pogut observar diferències significatives, i discursos oposats, que ens clarifiquen com els vincles socials (familiar, grup d'iguals, parella i la comunitat) i el suport social (treball i formació) impulsen canvis en la manera de pensar i d'interpretar la realitat. Aquests processos cognitius i suports han assentat un comportament socialment acceptable, modelant amb el temps una identitat convencional.

Els joves desistents coincideixen en que disminuir la freqüència i la relació amb joves dissocials és beneficiós per a deixar la delinqüència. La relació dels joves desistents amb el grup d'iguals dissocial es dilueix per augmentar la consistència d'altres relacions amb iguals de caire més prosocial, o amb la parella. Ens trobem diferents fórmules explicitades per els mateixos joves; alguns trenquen els vincles amb aquest grup, altres de manera meditada i conscient es van distanciant de manera progressiva, i també pot ser que atribueixin aquest canvi a la parella o el treball, sent aquestes les causes d'estar menys temps amb el grup d'iguals dissocial.

Els recursos formatius, o el treball, així com la mateixa parella del jove multiplica els factors de protecció del jove, és a dir una qüestió porta a l'altra, observant-se un efecte cadena que multiplica les oportunitats i preserva a l'adolescent d'influències perjudicials al procés que està realitzant.

Una altra de les característiques dels joves desistents és la presència de persones que pertanyen a la comunitat, o bé als recursos formatius o laborals, que l'han ajudat oferint-li treball, suport emocional, o educatiu. Aquestes persones que han estat pendents de l'evolució i de les dificultats per les quals transitava el jove. Es destacable l'apreciació positiva que fan d'aquestes figures adultes, i la bona predisposició del jove per vincular positivament amb el recurs i els professionals.

Respecte a la comunitat els joves desistents consideren que viure en una localitat on tothom es coneix és un element moderador de la delinqüència, per a ells és important el que puguin dir els demés. Per exemple, anar per el carrer sense tenir vergonya, els comentaris positius que fan d'ells, o que els seus familiars siguin coneixedors de fets transgressors, a través de la informació que els hi proporcionen els veïns, són elements a considerar que limiten les probabilitats de reincidència.

La parella és probablement el vincle afectiu més significatiu que han destacat els joves desistents. Molts d'ells justifiquen el canvi d'ençà van iniciar una relació sentimental, convertint-se per tant en un punt d'inflexió per donar un gir a la seva vida. La relació s'ha de caracteritzar per la confiança i el vincle afectiu amb la parella. També hem observat casos de joves desistents que no tenen parella, val a dir que són una minoria, i que tot i no existir aquesta relació es troben en una situació de desistiment. La parella és doncs un "punt d'inflexió" però no una condició estrictament necessària per al canvi.

El sentit del compromís cap a l'altre, envers la parella o la família, i la responsabilitat del jove front aquestes persones, és un altre aspecte característic en aquest grup. En alguns casos és la presència d'un fill, i la responsabilitat familiar el que desperta un

sentiment de lleialtat cap a la família. Per altra banda aquestes famílies han restablert els vincles afectius amb els seus fills, millorant la comunicació i la relació amb ells.

Unida a aquesta qüestió els joves desistents saben que tenen el suport de la seva família. En base als discursos analitzats interpretem que les seves famílies confien en ells i en les seves possibilitats per progressar. La família és un pilar que els sosté en cas de necessitar-ho, i a més enforteix el seu sentit d'agència, que la família aposti per ells és un al·licient que els fa sentir-se més forts i animats, augmentant així l'autoeficàcia dels joves.

Respecte a les pautes educatives les famílies supervisen i estan alerta de les problemàtiques dels seus fills. Una bona competència parental s'ha associat de manera significativa amb la prevenció de la reincidència. El control i la sanció no s'ha fet visible en la informació aportada per els joves, sinó la comunicació i l'afecte, sent aquesta la via per restablir les relacions deteriorades amb els seus fills.

En cas hi hagi una fallida en la supervisió dels progenitors aquesta funció és assumida per els germans o els tiets dels adolescents, aquestes persones són bastant més grans que el jove, i són un model a seguir per a ell, en qualsevol cas es tracta de figures amb trets prosocials. Els joves desistents valoren de manera positiva aquesta relació i el suport que han rebut, afirmant que els espais d'intimitat amb els seus germans els ha ajudat a reflexionar sobre ells i el seu futur. Els anàlisis estadístics ens han confirmat que la presència i el suport d'aquestes persones són factors de protecció de la reincidència.

Anant a un altre terreny, el treball i la formació són per una banda indicadors d'inclusió social, així com un factor associat de manera significativa al desistiment. Hem de remarcar no obstant que hi ha joves desistents que no es troben ocupats, per tal no podem establir una relació de causa-efecte, i a més els discursos no han estat unànims en valorar el treball com un factor clau per al desistiment. Els joves reconeixen que el treball és una gran ajuda però que a més cal la voluntat per no delinquir.

Els estudis que realitzen i l'empeny per superar-los està motivat per un projecte vital que està en consonància amb treballar i no tenir que recórrer a la delinqüència per obtenir diners. La superació d'aquestes dificultats, reafirma l'autoeficàcia del jove en aquestes àrees, i defineix una identitat prosocial de la qual es sent orgullós. L'antic *modus vivendi*, desproveït d'estructures i objectius vitals ha donat pas a un règim de vida més organitzat, obtenint en cas treballi guanys econòmics amb els quals pot viure

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

i mantindre's, així com hàbits i aprenentatges bàsics que l'ajudaran al seu adequat ajust social. La identitat prosocial es pot construir en part gràcies a factors com el treball o la formació, aquests factors són el trampolí a la transició a la vida adulta desvinculada de la delinqüència. Els desistents que no treballen ni estudien és defineixen com a "no delinqüents" però el fet d'estar desproveïts de treball o formació fa que no tinguin elaborada una identitat en clau inclusiva.

En conclusió, l'èxit en la formació o el treball fa augmentar l'autoeficàcia del jove, i l'optimisme sobre el futur, tot i les condicions objectives adverses.

Dels anàlisis realitzats hem vist que són pocs els joves que participen en activitats prosocials, prefereixen estar amb la seva parella, o fer altres activitats en el seu temps d'oci. Els serveis que utilitzen són d'orientació formativa o laboral, i de caire esportiu, excepcionalment de tipus lúdic, referint-nos a un cau. Els hobbies relacionats amb l'esport o les activitats artístiques són les més destacades per els joves. Malgrat no ser una pràctica freqüent en els joves, els anàlisis realitzats ens informen que és afavoridor per al desistiment realitzar activitats d'aquest estil en els moments d'oci.

Un cop hem resumit els resultats dels desistents a continuació iniciem l'explicació de les dades obtingudes per els reincidents. Aquest grup continua mantenint vincles de manera habitual amb joves de trets dissocials. No són valorades com a negatives, i en cas de fer-ho, el fet de no plantejar-se abandonar la delinqüència fa que els mateixos joves instrumentalitzin aquestes relacions, utilitzant-les exclusivament per delinquir, sortir de festa o consumir. Les activitats de risc a les quals s'exposen són freqüents.

Les relacions dels reincidents amb persones de caire prosocial són escasses, per tant trobem la presència d'aquestes figures en l'entorn del jove però en menor percentatge respecte els desistents. Del seu discurs no ha sobresortit de manera significativa persones externes a la família, referint-nos a professionals o altres persones de la comunitat, amb les quals hagin vinculat positivament, i això hagi propiciat rebre un suport rellevant. Així com els desistents destaquen persones del seu entorn, relatant-nos experiències viscudes amb ells, i agraint-los el suport rebut, no hem observat que hagi succeït el mateix amb els reincidents. En conseqüència escasseja un cercle social prosocial que de manera activa qüestionin l'estil de vida o les conductes transgressores dels joves reincidents.

En general, i referint-nos als joves entrevistats, són pocs els que reben prestacions econòmiques. Un jove reincident rep la prestació per excarceració i dos desistents reben ajuts de diferents institucions, un d'ells de serveis socials i un altre de la DGAIA.

La prestació econòmica no ha suposat per als jove reincident entrevistat un ajut per deixar de delinquir, les necessitats que té superen la quantitat econòmica que rep. Els dos desistents que reben ajuts o prestacions econòmiques les perceben com un suport més que s'han "guanyat" al complir amb un pla de treball estipulat per els serveis que han tramitat aquests ajuts.

Curiosament els reincidents pensen que una parella podria ajudar-los a deixar la delinqüència. En el supòsit tinguin una relació sentimental aquesta no actua com a factor de protecció. Els joves descriuen aquesta unió sense gaire implicació emocional per la seva part, i per altra banda, en funció de la informació aportada, la parella no reforça qüestiona aquesta conducta però tampoc la critica, simplement no es posiciona.

Els joves reincidents no es fan responsables del que pugui arribar a ser el seu futur, en el moment en que trobin una feina els seus problemes s'acabaran i no serà necessari delinquir. Per tant els canvis que puguin arribar a experimentar serà gracies als altres o a causes externes, en aquest cas la parella, o amb un treball.

Els joves reincidents acumulen una història formativa de fracàs, les causes són l'abandonament del recurs formatiu o l'expulsió. Aquests es caracteritzen per no tenir interès per allò que fan, avorrir-se, i distorsionar la dinàmica general. La gran majoria han deixat de pensar que existeix la possibilitat de trobar una feina. Aquesta és una bona justificació per seguir delinquant, adoptant una actitud de victimisme davant la seva realitat.

No tenir expectatives sobre el que vol per al seu futur a curt o llarg termini, i no comptar amb l'estímul de la família, situa al jove en un lliandar baix motivacional per superar dificultats. Així doncs l'apatia i el pessimisme són dues tendències observables en les narratives d'aquests joves.

La percepció que tenen els joves de la seva família varia en funció de si són majors o menors d'edat. En el cas dels joves majors d'edat la família ha deixat d'invertir energies en els seus fills, les dues parts han optat per prendre distància, marxant els fills de la llar quan la convivència s'ha fet insostenible. Alguns d'ells entenen l'actitud de la seva família, altres la critiquen, si que de manera global podem dir que la percepció que tenen és de falta d'unió. El sentiment de solitud és fa present en aquest grup, i la incertesa sobre quin futur l'espera augmenta. El joves que continuen al domicili, o els menors d'edat, prefereixen estar al carrer abans que a casa, sovint això és així per la falta d'entesa amb la família, o per no tenir res a fer, referint-nos a deures

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

o tasques de la llar. En aquest sentit els progenitors tot i estar presents, o no supervisen prou bé al seu fill, o no li exigeixen gaires responsabilitats, sense existir gaires espais de trobada familiar on es revisin qüestions relatives al jove.

Continuant amb l'àmbit familiar, els germans grans, o la família extensa del jove tampoc es presta a mantenir una relació continuada amb ell, i a oferir-li suport. De fet quan els anomenen és per deixar constància que tenen germans però no fan cap valoració d'ells ni apreciació positiva.

Referent a les activitats prosocials hi ha joves reincidents que hi participen, tot i que en menys proporció si ho comparem amb els desistents. L'opinió que tenen és negativa, és a dir no pensen que els aporti res participar en aquests serveis, o no els coneixen, només un dels entrevistats participa en activitats esportives.

Per acabar, a continuació ressaltem els punts crítics que situen als joves en una condició encara fràgil de desistiment. Aquestes conclusions les hem extret a partir de l'anàlisi qualitatiu dels desistents moderats. Els factors són les relacions amb la família i el grup d'iguals dissocial. Sobre el primer aspecte aquests joves perceben que no hi ha una comunicació fluida que doni peu a l'expressió de sentiments i angoixes, minvant d'aquesta manera el possible suport que puguin rebre en moments de necessitat. Aquesta mancança és però equilibrada quan el jove té una parella amb qui compartir experiències o dubtes. Així mateix continuen trontollant funcions parentals relacionades amb les exigències de maduració de la família cap al jove, o de supervisió. En quan al grup d'iguals dissocial aquest grup entén que ha de canviar les amistats per les possibles conseqüències que té per ell compartir el seu temps amb aquests joves, però encara es troben en una fase incipient d'aquest procés.

Individual

Hem anat desgranant quins factors personals poden afavorir o limitar el desistiment. Això ha suposat prestar atenció a les actituds i els comportaments d'aquests joves en quan al consum de substàncies i l'abandonament de l'antic estil de vida. També s'ha analitzat quina importància adquireix per al desistiment la implicació del jove en la intervenció socioeducativa des de l'àmbit de l'execució penal. Una altra extensió d'aquest apartat està dedicada a quin paper moderador del risc de reincidència té el domini de la competència emocional i les dimensions que integren aquest constructe. Per últim ens centrem en dos elements rellevants per al desistiment, la motivació per al canvi i l'autoeficàcia per aconseguir-ho.

L'autopercepció dels joves desistents, al bona part d'ells estar a prop de fer la majoria d'edat, o ja tenir-la, fa que es fixin projectes convencionals que veuen possibles, sempre i quan s'esforcin i altres suports l'acompanyin. Les experiències per les quals han passat són percebudes de manera negativa, com l'ingrés en centres, audiències, detencions etc., i han servit per saber que no volen tornar a viure-les. Les explicacions atribuïbles són l'avaluació de les conseqüències del que pot perdre si es veu implicat en un nou fet delictiu, en segon lloc per tenir menys oportunitats -ja que no té gaire relació amb joves dissocials-, i finalment per no defraudar novament a persones significatives per a ell que són opositores de la delinqüència.

En quan a la competència emocional, l'hem pogut associar de manera significativa amb la prevenció de la reincidència, sent la competència social la subescala que guarda relació amb el desistiment. Tot i obtenir els desistents puntuacions més altes que els reincidents en la resta de subcompetències (conciència emocional, regulació emocional, competències per a la vida i el benestar) cap d'elles ha arribat a la significació estadística. Un altre resultat que dona consistència a l'anterior afirmació és l'associació observada entre un baix domini de competència emocional (global) i social amb carreres delictives llargues, i contrariament un bon nivell està vinculat a trajectòries delictives curtes. A més, en el grup reincident no s'ha establert cap relació entre la categoria de fet delictiu i disposar de més o menys domini de competència emocional (ni en cap de les seves dimensions). En el cas dels desistents només s'han observat relacions significatives en la dimensió de competència social, informant-nos que els joves amb un baix domini de competència social són més propensos a cometre delictes contra la propietat, i en canvi els que tenen un nivell alt delictes contra les persones i lesions, contra la llibertat i contra l'ordre públic i la seguretat col·lectiva.

Els joves desistents s'han adaptat favorablement als recursos formatius o al treball, són capaços d'establir vincles emocionals amb altres persones, i ser assertius en situacions de conflicte. L'adaptació social als recursos (treball i formació), i l'associació estadística del maneig de l'enuig s'han associat de manera significativa amb la no reincidència. Aquestes dades estan en sintonia amb els resultats obtinguts del qüestionari de desenvolupament emocional, relatives a la competència emocional (global) i social. Val afegir però que malgrat interpretar els joves desistents millores substancials en el govern del seu comportament, també observen certes dificultats. Els conflictes que interpreten podrien arribar tenen a veure sobretot amb la falta d'autocontrol davant les provocacions dels altres, però no en situacions de delictes contra la propietat.

En aquesta línia els joves desistents entrevistats expliciten no sentir-se temptats a robar. Tendeixen a administrar els diners, es conformen amb el que tenen, i no tenen l'ànima de tindre'n per gastar amb objectes de consum o amb drogues. En aquest sentit li donen importància a altres aspectes com la relació amb la família o la parella, i entenen que robar no és la solució als seus problemes econòmics. Aquesta troballa està en consonància amb la variable de l'últim delictes comés del primer bloc de resultats, on malgrat ser els delictes contra la propietat els més habituals, observàvem en el grup no reincident una baixada considerable en el percentatge respecte el primer delictes comés.

La disposició a l'acció socioeducativa, recollida en les variables "actitud positiva cap a la intervenció i l'autoritat" i "fort compromís amb l'escola o el treball" ens informa que la col·laboració és un comportament característic d'aquells joves que volen iniciar un canvi orientat al desistiment, o mantenir-lo. D'alguna manera la implicació és sinònim de disposició al canvi. Poden ocórrer diferents circumstàncies, que de manera prèvia el jove hagi començat a iniciar canvis i l'acció socioeducativa sigui un reforç, o que el punt de partida per al canvi sigui l'inici del programa socioeducatiu. Aquest últim supòsit és per els joves que han passat per una mesura d'internament, tots ells van arribar al centre sense un anàlisi previ de la realitat, i evidentment cap d'ells havia introduït cap canvi. El temps al centre, allunyat de l'entorn que el predisposava a la delinqüència, junt amb la realització de diferents programes i activitats al centre, va suposar un punt d'inflexió. Així mateix en el cas dels joves desinternats desistents la sortida va anar acompanyada d'altres suports, com el familiar o la parella.

Un altra qüestió és la connexió del jove amb els fets comesos i que han motivat la mesura imposada. La culpabilitat respecte els fets és un al·licient per responsabilitzar-se de la mesura i rendir comptes amb la justícia. Unit a la idea de maduració, les creences morals i l'empatia cap a la víctima, ajuden a fer emergir pensaments que limiten l'activitat delictiva.

La intervenció socioeducativa és valorada de manera positiva, ressaltant els joves com la confiança, la serenitat, i la implicació, han estat qualitats dels professionals que han contribuït a finançar un vincle educatiu amb aquest tècnic. Els joves estan satisfets de l'espai d'escolta i de devolució que ofereix la llibertat vigilada i l'experiència del seu pas per la justícia.

Preval per davant de tot el compromís i la voluntat per no tornar a delinquir, amb això volem emfatitzar la decisió meditada del jove d'abandonar l'antic estil de vida, posant

en marxa un seguit d'accions orientades al desistiment que més endavant tractarem. A vegades certes experiències poden precipitar la idea d'abandonar la delinqüència, haver viscut situacions doloroses i haver arribat al límit, són motius per replantejar-se un canvi. En altres ocasions l'accent ha recaigut en l'aparició de persones significatives, com la parella, o la insistència per part de la família. Els joves amb llarg recorregut delinqüencial, associat a generalment a problemes relacionats amb el consum de substàncies, reconeixen haver fet un esforç important per ensortir-se'n, en altres casos quan el context no ha estat tan advers els joves no relaten tanta dificultat.

Aquesta voluntat per deixar la delinqüència existeix sempre i quan el jove entengui que pot superar els condicionants que l'han portat a delinquir, la percepció d'autoeficàcia per tant es fa necessària en aquest procés. Estar motivat per al canvi, i sentir-se capaç de fer-ho, són dues condicions per començar a dibuixar i posar en pràctica un estil de vida socialment acceptat. Amb el temps han construït una realitat proveïda d'estructures socials que l'ajuden a mantenir-se i no recaure de nou, tal com dèiem aquest procés no ha estat fàcil per a molts d'ells, i ha requerit de temps, d'esforç i de planificació.

Han estat varies les estratègies d'acció orientades al desistiment, des d'ocupar al màxim el seu temps ociosos, fins buscar espais per estar sol i reflexionar. Els joves relaten necessitar moments on poder ordenar les seves idees i prendre decisions. Aquest anàlisi és més fàcil de fer per aquells joves que han pogut marxar del context delinqüencial, i viuen en un altre entorn, el canvi de residència és una altra estratègia adoptada. Fruit novament de la presa de consciència d'allò que pot ser un risc, els joves opten per dur una vida més tranqui-la, sense sortir tant, i tenir menys contacte i afinitat amb amistats dissocials.

Sobre els elements que no diferencia ambdós grups (desistents i reincidents) és la por a estar novament detingut, o privat de llibertat. Tots ells no voldrien trobar-se de nou amb aquesta experiència, ara bé un anàlisi més en profunditat ens permet concloure que en el cas dels reincidents és més un desig, sense descartar que en el futur pugui existir aquesta opció, de fet no saben quin futur els espera, en canvi els desistents rebutgen aquesta possibilitat i no pensen que puguin arribar a trobar-se de nou amb problemes semblants. En aquest sentit per el grup desistent el passat ha quedat enrere, no obstant els reincidents interpreten que la seva vida no ha variat en els últims mesos, tot segueix pràcticament igual, per tant no descarten ser detinguts en els successius mesos.

En els reincidents per tant no s'ha produït un distanciament respecte l'estil de vida delinqüencial, són els mateixos amics de sempre, les relacions amb la família segueixen igual o poden haver empitjorat, i la gran majoria d'ells estan sense estudiar o treballar. Tots aquests exemples, que de fet hem explicat en la dimensió contextual, no deixen de ser exemples sobre la manca de recursos i estratègies per afrontar el trànsit a una realitat diferent o alternativa a la delinqüencial. D'alguna manera això és així perquè ni tant sols s'han plantejat posar fre a aquesta situació, i en cas ho hagin meditat, després perceben masses obstacles a superar. Dues explicacions ens han ofert, una d'elles la baixa confiança en ell mateix, i l'altra pensar que les solucions són externes a ell. El fet d'identificar-se amb la delinqüència, i no saber fer altre cosa, sentint-se eficaç per delinquir, acaba perpetuant aquesta condició i l'estil de vida. Altres joves poden tenir altres aspiracions, o un sentit d'agència quelcom superior, però no desaprofiten oportunitats per delinquir.

Acostumen a sentir frustració quan veuen que no tenen diners per comprar o per consumir, això fa que organitzin i planifiquin la millor manera de robar sense ser detinguts. El consum de substàncies és una pràctica habitual que es fa en grup, la droga més consumida és el haixix. Ells no perceben tenir cap addicció, a excepció d'algun cas. Tot i això interpreten que la causa de molts delictes és per poder sortir de festa, estar amb els amics i passar-s'ho bé.

La falta de motivació i d'interès en els estudis fa que els joves reincidents no siguin constants, tampoc hi ha unes expectatives al darrera d'aquestes activitats. El nombre de joves desocupats (no estudien ni treballen) és superior que en el cas dels desistents, i en cas de fer quelcom no van una bona valoració del recurs, o del seu propi comportament.

La intervenció socioeducativa és valorada de manera positiva per els joves reincidents, tot i això esperen més d'ella, per exemple tenir més facilitats per aconseguir una feina. No obstant també hem localitzat crítiques i rebuig als consells i les pautes socioeducatives dels professionals. En general han fet menys capaços de trobar elements de suport en els professionals que els desistents, amb tot i això rescaten elements positius de la intervenció que estan rebent. Val a dir que aquest grup és crític amb la mesura d'internament en centre, la relaten com una experiència dura, i que els ha servit en pensar més en les conseqüències de les seves accions, però que un cop produït el desinternament s'ha reproduït el mateix patró de vida que abans de l'ingrés.

Per acabar, a continuació remarquem els aspectes que hem identificat com a diferents en els desistents respecte els desistents moderats. Tot i la voluntat de canvi i no voler tornar a delinquir, mantenen algunes conductes de risc, com el consum de substàncies. Generalment qüestionen aquest consum i han pres consciència del risc, però o bé no l'han abandonat, o estan just començant a deixar l'ús de les drogues. L'altre qüestió és que no descarten algun incident menys greu, comparant-ho amb el passat, amb la justícia, no tant per delictes contra la propietat, sinó en les altres categories.

Taula 6.8. Síntesi de les similituds i elements diferencials en cada grup

	Desistents	Reincidentes
Context social i familiar en el que apareix l'activitat delictiva	<ul style="list-style-type: none"> • Falta de supervisió familiar. • Desarrelament familiar. • Despreocupació i desatenció a les problemàtiques dels adolescents (escolars, conductuals etc..). • Vida de carrer i presa de contacte amb xarxes d'iguals transgressors. • Delinqüència com a forma de diversió amb el grup d'iguals. • Pobresa en el nucli familiar (en ocasions). 	
Vincle amb persones significatives suport familiar	<ul style="list-style-type: none"> • Restabliment dels vincles familiars. • Comunicació i afecte com a pautes educatives predominants. • Bon clima familiar malgrat algunes problemàtiques dels progenitors. • Germans grans o família extensa ocupen un rol parental (en ocasions). • Responsabilitat del jove cap a la família. • Punt d'inflexió a partir de la relació de parella (intimitat relacional) (en ocasions) • Suport material i emocional de la família. • Presència de fills i del rol patern (en alguns). 	<ul style="list-style-type: none"> • Deteriorament en les relacions familiars (en ocasions). • Desgast d'energies en la família. • Hi ha un trencament de vincles amb la família d'origen (en alguns casos). • Família ignora o accepta resignadament la delinqüència del seu fill (en ocasions). • No hi ha el suport dels germans. • Els joves no tenen cap responsabilitat de cura o ajut a la seva família. • Hi ha parella (en ocasions) però no es posiciona davant la delinqüència del jove. Baixa intimitat relacional en la parella.
Identitat	<ul style="list-style-type: none"> • Identificació amb una vida socialment acceptada (formació o treball). • Ruptura amb el passat (estil de vida). • No hi ha consums o són de manera esporàdica. • Vergonya i remordiment per les 	<ul style="list-style-type: none"> • Identificació amb la delinqüència o no hi ha una identitat definida. • Desorientació personal. • No hi ha ruptura amb el passat (hàbits antisocials). • Consums diaris o centrats en caps de setmana.

	<ul style="list-style-type: none"> males accions comeses. • Es considera més madur que temps enrere. 	<ul style="list-style-type: none"> • No hi ha sentiment de culpabilitat • Vol viure sense assumir gaires responsabilitats, no percep cap canvi maduratiu.
Autoeficàcia	<ul style="list-style-type: none"> • Decisió de no tornar a delinquir tot i les adversitats. • Expectatives convencionals (feina, independitzar-se de la família, formar una família). • Motivació i esforç per aconseguir les metes (en alguns). • Confiança en ell mateix per aconseguir les expectatives de futur. • Confiança en no tornar a delinquir • Sospesa els “pros” i “contras” de delinquir, inclinant-se per el no. 	<ul style="list-style-type: none"> • Malgrat el desig no voler delinquir, acaba legitimant aquest comportament per la percepció d'obstacles. • Busquen oportunitats per delinquir. • No hi ha expectatives de futur clares, viuen el present. • Baixa motivació i poc interès per la formació. • Creença en que deixar de delinquir depèn només de factors externs a ells (feina i parella). • Poques o nul·les estratègies orientades al desistiment. • No hi ha gaire a perdre, es deixen emportar per l'impuls, sense avaluar les conseqüències.
Suport social	<ul style="list-style-type: none"> • Ocupats (majoria) /desocupats (en alguns casos). • Èxit amb la formació (no tots). • Trencament o relació puntual amb joves dissocials. • Bona vinculació amb professionals i serveis (en ocasions). • Suport per part de la xarxa social (família de la parella, amics o coneguts del jove). 	<ul style="list-style-type: none"> • Desocupats. • Afinitat i manteniment de relacions amb iguals dissocials. • Fracàs amb la formació. • Absència de bona vinculació amb professionals i serveis • Absència de suport. Influència de xarxes socials marginals o dissocials.
Intervenció social i educativa en l'àmbit de l'execució penal	<ul style="list-style-type: none"> • Ingress en centres, o altres mesures educatives (punt d'inflexió). Previ a la mesura altres joves ja havien iniciat un procés de desistiment. • Aprenentatges arrel del pas per justícia. • Col·laboració en la intervenció. 	<ul style="list-style-type: none"> • Després de l'internament intenta posar estratègies per evitar el delicte, però reïncia les relacions i hàbits que el van dur a delinquir. • Apàtic o rebotat amb la intervenció socioeducativa, en altres casos col·laborador (alguns).

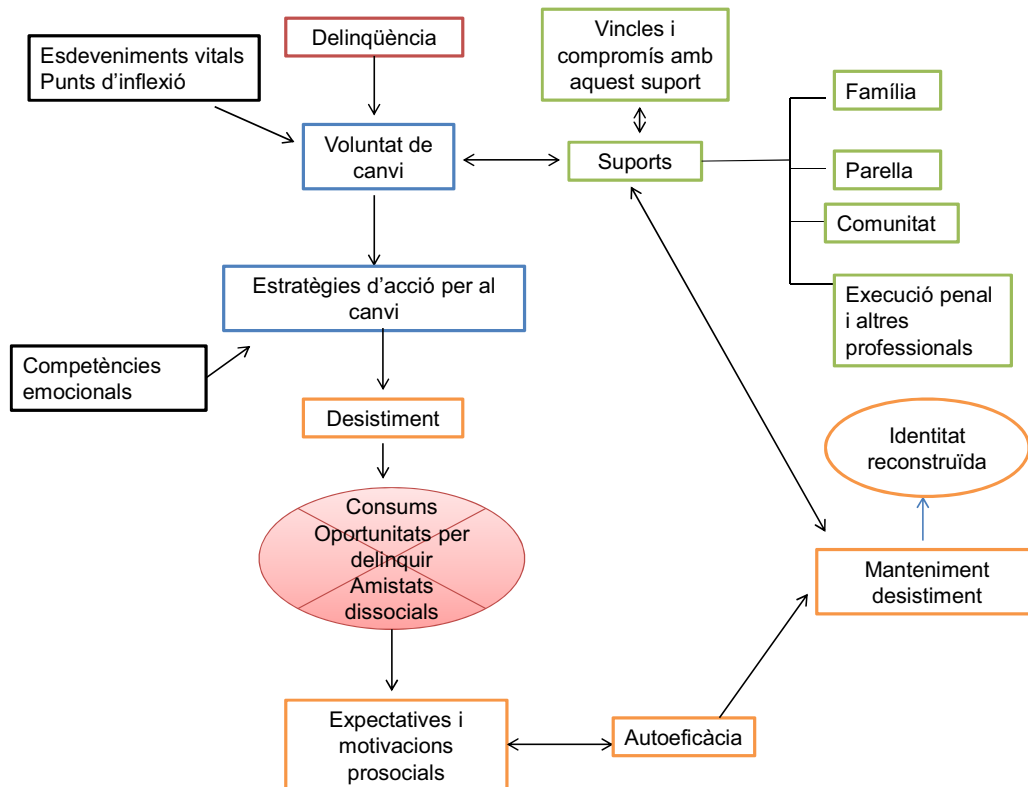
En síntesi, i considerant els anàlisis realitzats, entenem que l'element inicial per deixar de delinquir és la voluntat per al canvi, i que el desencadenant són certs esdeveniments vitals (trobar parella, començar a treballar, l'ingrés en un centre de justícia, tenir males experiències amb el grup d'iguals dissocial etc..) que generen processos cognitius de reflexió i d'anàlisi que porten als joves a iniciar estratègies d'acció orientades al desistiment. En aquesta fase els suports reforcen la motivació per

al canvi dels joves, oferint oportunitats que aprofitarà per el compromís que té envers la seva família, la parella, i altres agents de la comunitat. Aquesta connexió és possible per el restabliment de vincles emocionals i d'afecció amb persones significatives per els joves que rebutgen la delinqüència. Dins aquest suport hi ha l'acció socioeducativa des de l'àmbit de l'execució penal o altres recursos de l'entorn que acompanyen als joves en aquest trànsit al desistiment.

En aquest recorregut inevitablement els joves toparan amb diversos factors de risc (obstacles) que definiran un escenari advers i que el situen en vulnerabilitat a tenir nous conflictes amb la justícia. Això pot ser superat sempre i quan el noi percebi que pot superar els obstacles, i la superació dels mateixos incrementarà l'autoeficàcia per deixar de delinquir i continuar amb les dinàmiques que fins aquell moment l'han ajudat a desvincular-se de l'estil de vida associat a la delinqüència. Això serà més probable sempre i quan el jove tingui un bon domini de les competències emocionals, gestionant positivament les seves relacions, i adaptant-se a certs contextos normatius. Tanmateix la motivació interna, és a dir voler una vida diferent que es tradueix en la figura 6.27 amb les expectatives i motivacions prosocials, són factors intrasubjectius de protecció que faran als joves més resistents a evitar recaigudes o contextos de risc. Aquest procés llarg i amb dificultats podrà seguir el seu procés i tenir continuïtat en el temps gràcies a l'esforç dels joves i a l'acció dels suports prosocials. Finalment la consolidació de suports prosocials, i d'estructures convencionals com el treball o la formació, ubiquen al jove en un escenari de vida i relacional desmarcat de la delinqüència donant lloc a una identitat ("ser i estar") socialment acceptada. Aquest procés el trobem representat de manera gràfica a partir de la figura 6.27

Figura 6.27. El procés de desistiment en base als resultats de la recerca

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

Font: elaboració pròpia

Per tant el desistiment és un procés llarg i complicat que evidentment pot suposar recaigudes. Això ens convida a reflexionar que els professionals d'aquest camp han de ser conscients d'aquesta complexitat i ser realistes sobre les dificultats en el treball educatiu amb aquests joves.

CAPÍTOL 7

Conclusions i propostes socioeducatives

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

Introducció

En aquest capítol donem resposta als objectius que ens havíem marcat en la present investigació i plantejem nous interrogants de recerca. A més, i enllaçant-ho amb els resultats obtinguts, fem propostes socioeducatives orientades a millorar les estratègies i accions socioeducatives amb menors i joves infractors. Per últim i a mode de tancament del capítol plantejem les limitacions amb les quals ens hem trobat al llarg de la realització d'aquesta recerca.

Reprenen la finalitat d'aquesta tesi, el nostre interès s'ha centrat en conèixer els factors i mecanismes que poden afavorir o limitar el desistiment des d'una perspectiva amplia i ecològica. Partint d'aquest punt hem analitzat una mostra d'adolescents infractors, plantejant-nos un seguit d'objectius als quals hem donat resposta mitjançant els resultats de la recerca. El primer objectiu ens ha permès definir el perfil sociodemogràfic, criminològic i penal associat a la no reincidència, quines són les característiques vinculades, i quins són els factors que poden fer incrementar trajectòries delictives persistents.

El segon objectiu ens ha portat a conèixer quina és la eficàcia de la intervenció des de l'àmbit de la justícia juvenil a Catalunya, a partir d'un dels indicadors més utilitzats per avaluar-ho, la taxa de reincidència.

El tercer objectiu ha contribuït a descriure i identificar quins són els factors de risc i de protecció de la reincidència, ampliant així el coneixement dels factors que poden moderar la delinqüència juvenil. Per tal objectiu hem seguit la classificació de factors estàtics, relatius a factors passats que no són modificables, i dinàmics, els quals es consideren directament connectats a conductes delictives, i que són susceptibles de canvi.

El quart objectiu ens ha traslladat a les vivències subjectives i els suports que estan acompanyant als joves a un canvi dirigit al desistiment de la conducta delictiva. Aquest anàlisi s'ha construït a partir de la narració dels propis subjectes, i de la comparació amb joves que al contrari continuen delinquant. Els factors analitzats són els mateixos que per al tercer objectiu, però des de la perspectiva qualitativa. No obstant l'ús d'aquesta metodologia i l'anàlisi posterior, ha contribuït en un primer moment a ampliar i complementar els resultats del tercer objectiu, i en segon lloc a introduir nous suports i processos a partir del propi discurs dels joves. A més hem establert diferents

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

interconnexions entre factors analitzats, aprofundint així en la comprensió del fenomen que hem estudiat.

Finalment el cinquè objectiu, que ocupa el present capítol, és suggerir línees de treball socioeducatiu que augmentin les possibilitats d'aquests joves per superar la delinqüència, i afavorir la inclusió social. Las propostes responen a les necessitats detectades, però també a les potencialitats que han resultat ser factors de protecció significatius per compensar els riscos que s'han observat poden incrementar el risc de reincidència.

La recerca ha focalitzat el seu anàlisi en adolescents i joves infractors que han realitzat un programa socioeducatiu (mediació, medi obert, internament) a la DGEPCJJ, i més particularment en dos perfils, un genèric de la població general de justícia juvenil, per els anàlisis de les variables estàtiques associades a la reincidència (sociodemogràfiques, criminològiques i penals), i l'altre centrat en joves amb carreres delictives, per la identificació de factors històrics i dinàmics associats al desistiment. Aquesta divisió ha portat a generar submostres per els respectius anàlisis.

7.1. Elements rellevants del perfil sociodemogràfic, criminològic i penal de l'adolescent (no reincident versus reincident)

Recuperant les hipòtesis d'estudi plantejades respecte al perfil sociodemogràfic i penal de l'adolescent no reincident, i les variables estàtiques de risc i protecció associades a la reincidència, arribem a les següents conclusions, les quals estan resumides a la taula que hi ha a continuació:

Taula 7.1. Confirmació i/o refutació de les hipòtesis (variables sociodemogràfiques, criminològiques i penals)

Hipòtesi	Confirmació/Refutació
La variable ser dona s'associa amb no reincidir.	Aquesta hipòtesi es confirma. Les dones tendeixen a abandonar la delinqüència més que els homes.
Els adolescents espanyols tenen major èxit, en quan a no reincidir, que els estrangers.	Aquesta hipòtesi ha quedat confirmada. Els adolescents espanyols d'aquesta mostra són significativament menys reincidents que els adolescents estrangers.
Haver comés pocs delictes disminueix la reincidència.	Aquesta hipòtesi es confirma. Efectivament els adolescents que acumulen un o pocs expedients són menys reincidents.
Un inici precoç en la delinqüència és un factor de mal pronòstic respecte la reincidència.	Aquesta hipòtesi es confirma. Tot i ser semblant la mitjana d'edat del primer delicte comés tant en el grup desistent com reincident ens trobem que les distribucions són diferents pel que fa a l'edat. Els no reincidents s'inicien en la delinqüència entre els 14 i 15 anys, mentre que gran part dels reincidents es concentren als 14 anys.
Els adolescents no reincidents aturen la carrera delictiva al voltant dels 17 anys.	Aquesta hipòtesi no es confirma. S'esperava trobar que els no reincidents atuessin la carrera delictiva a finals de l'adolescència. No obstant tot i ser significativa l'edat de l'últim delicte comés, els adolescents no reincidents realitzen el seu últim fet delictiu als 15,58, i l'últim delicte conegut per els reincidents és a l'edat de 16,59.
Els adolescents que realitzen delictes contra la propietat tenen més risc de reincidència. A mesura que progressa la carrera delictiva els joves infractors s'especialitzaran en una categoria de fet delictiu.	Aquesta hipòtesis es confirma. El principal grup de delictes dels joves reincidents és contra la propietat, incrementat-se aquesta tipologia delictiva a mesura que l'adolescent reincident es fa gran en edat.
Des dels serveis de justícia juvenil s'aposta per iniciar la intervenció educativa mitjançant programes que evitin la judicialització dels menors, i de caire comunitari. Existeix una relació entre els programes de major control i intensitat educativa amb menors reincidents.	Aquesta informació es confirma. Els programes que s'ofereixen als adolescents primaris en el delicte són la mediació en primer lloc, i les mesures en medi obert. Les mesures d'internament, i llibertat vigilada (així com les cautelars) són les que més s'associen amb la reincidència.
No dilatar en el temps la carrera delictiva afavoreix la no reincidència	La hipòtesi es confirma. La relació establerta va ser significativa, la qual cosa indica que el fet de no haver reincidit és una variable crítica en el fet de decidir abandonar l'activitat delictiva en els menors avaluats en el nostre estudi.

Els resultats indiquen que els joves que acumulen diverses causes en la jurisdicció de menors i que per tant amplien la trajectòria delinqüencial són més propensos a reincidir de nou. Aquest resultat coincideix amb les conclusions d'altres recerques

d'àmbit internacional que estableixen el comportament delictiu previ com un predictor de la delinqüència futura (Farrington, 1991; Piquero, Farrington, Blumstein, 2003) i un obstacle per al desistiment (Bottoms i Shapland, 2010). En prendre decisions sobre el risc futur de reincidència s'hauria de considerar la freqüència i la proximitat de fets delictius del passat, de fet en els instruments que s'utilitzen per fer estimacions dels risc de reincidència es contempla aquest indicador.

L'anàlisi realitzat ens suggereix que com més delinqueixi el jove major serà la percepció de domini de la situació per tornar-ho a repetir, és a dir més hàbil i capaç es sentirà per delinquir de nou, augmentant d'aquesta manera la seva motivació per reincidir. En aquest sentit resulta rellevant interrompre les carreres delictives juvenils per així rebaixar la motivació antisocial dels menors infractors, i que busquin noves oportunitats delictives. Les mesures judicials en l'àmbit de menors, entre altres objectius, tenen aquest propòsit. Incrementar els èxits en altres àmbits de la vida de l'adolescent, dins el pla educatiu, podria redirigir l'autoeficàcia dels joves cap a altres metes de caire prosocial.

Relacionat amb l'edat, en el nostre estudi iniciar-se en la delinqüència a una edat primerenca, és a dir als 14 anys, és una altra variable crítica de risc que incrementa la probabilitat de reincidència. Els nostres resultats coincideixen amb altres autors com Farrington (1995). L'evidència ens porta a concloure que és una edat que requereix d'un tractament més intensiu. Això no vol dir descartar la mediació com a programa educatiu per les primeres infraccions, valorem que a més d'aquest programa, i de manera paral·lela l'equip tècnic hauria de realitzar l'exploració de la situació del menor (social, personal i psicològica) i valorar si s'escau una intervenció continuada en el temps des dels mateixos serveis de la DGEPCJJ, altres serveis públics dirigits a l'atenció de l'adolescència en risc social, o de manera coordinada. Precisament en aquesta edat, l'acció socioeducativa de l'entorn pot tenir major poder d'incidència en el menor que en edats posteriors, per ser un moment en que s'està desenvolupament la personalitat del menor, i ser molt més modelable la seva conducta. En aquests casos tot i que el responsable penal és l'adolescent, s'hauria d'intensificar la intervenció familiar, al ser el principal agent de socialització de l'adolescent.

Respecte a l'edat en que els joves realitzen el seu primer acte delictiu en la mostra analitzada és als 15 anys. Aquest resultat ens convida a desestimar la idea, que en ocasions a sortit a debat sobretot per part de l'opinió pública, de rebaixar l'edat penal dels menors infractors.

De manera oposada a la literatura consultada en el nostre cas els menors infractors no deixen de delinquir a finals de l'adolescència (Farrington, 1986). No obstant cal matissar que a diferència de l'estudi de Farrington el nostre anàlisi compren en la seva gran majoria joves amb una carrera delictiva curta, i una minoria d'ells estan implicats en trajectòries delictives persistents. Un altre element a considerar és el tall del seguiment realitzat dels joves als 18 anys, sense poder seguir la possible reincidència fins la joventut. Si que podem concloure que la primera etapa de l'adolescència (14-16 anys), i els 15 concretament, és una edat crítica al veure's molts d'ells implicats en fets delictius en aquesta franja d'edat. Contràriament resulten excepcionals els casos que s'inicien en la delinqüència a partir dels 17 anys. Efectivament l'entrada a l'adolescència és una època de canvis, i en ocasions de trencament de les normes socials. El reforç de programes socioeducatius i tutorials en els diferents espais on es desenvolupa d'adolescent, com ara els instituts, és fa indispensable per l'adolescent, el qual pot necessitar orientació i reforç d'aprenentatges socials que li facilitin el reajust vital de les seves pròpies actituds i conductes.

Per altra part, hem pogut comprovar com certes variables com el gènere o el país d'origen són dos aspectes significatius a tenir en compte en les valoracions que es puguin realitzar sobre el risc de reincidència. En quan a la variable gènere existeix força consens al respecte (Giordano, et al. 2002), en canvi hi ha més controvèrsia en estimar la variable estranger com a factor de risc, malgrat existir resultats d'àmbit nacional (Capdevila et al. 2005) i internacional (Cain, 2000) que ho corroboren. La realitat d'aquest col·lectiu pot diferir de la població de justícia juvenil per les desavantatges i dificultats afegides dels estrangers respecte la població autòctona, alhora per exemple de regularitzar la seva situació i poder accedir a un treball. A més segons la revisió literària, les famílies dels menors estrangers estan més exposades a viure en el llindar de la pobresa, i l'adaptació a un nou context cultural suposa l'afrontament de situacions d'estrés. Amb aquesta explicació volem concloure i aclarir que la procedència d'aquests menors i joves no determina la reincidència sinó possiblement les condicions biogràfiques i contextuals que envolten a aquests menors.

Tal com era d'esperar la delinqüència juvenil es fonamenta bàsicament en delictes contra la propietat, coincidint aquest resultat amb estudis nacionals (Rechea, 2008) i és quan es veu reduïda aquesta activitat en els joves infractors que s'estableixen relacions significatives amb la no reincidència. En tot cas, les oportunitats delictives no es poden eliminar, ja que formen part del propi sistema de benestar i riquesa social, però si que la comunitat pot posar solucions als conflictes que els afecten i que

generen malestar social. La reducció de la delinqüència en aquest nivell es pot concretar amb programes preventius de caire ambiental que redueixin les oportunitats per delinquir a partir del control social informal de la comunitat.

La socialització dels adolescents es desenvolupa en espais quotidians de relació i convivència. Aquests espais que tenen una funció de control social s'han de valorar i preservar. Cal desenvolupar doncs noves alternatives que donin respostes vàlides i adaptades a aquesta realitat, des d'una perspectiva de prevenció social de la delinqüència juvenil, evitant la tendència a transformar la prevenció del delicte en polítiques de seguretat. Caldria per tant afavorir polítiques socials que puguin contribuir a millorar el clima de convivència i les relacions socials, en definitiva estimular iniciatives de participació ciutadana, a partir de programes de mediació comunitària, que ajudin a transformar les relacions entre els joves i la societat en general, a partir del diàleg, la negociació, els acords i els compromisos de futur. Des d'aquesta perspectiva diverses institucions que representen la comunitat en general haurien de tractar les situacions de conflicte que s'originen en el seu propi context. Això requereix però d'una comunitat preocupada per la pau social i les problemàtiques del joves.

Taula 7.2. Necessitats respecte al perfil sociodemogràfic, criminològic i penal dels adolescents i joves infractors:
propostes socioeducatives

Punts clau

- a) L'acumulació de diverses causes delictives és un indicador de risc de reincidència i un obstacle per al desistiment.
- b) El fet de delinquir fa augmentar la capacitat i el perfeccionament d'aquesta conducta consolidant-se carreres delictives persistents.
- c) Un inici primerenc en la delinqüència s'associa amb la reincidència.
- d) Els 15 anys és una edat clau per prevenir futurs actes delictius.
- e) Els joves migrats, o d'origen no autòcton, tenen majors dificultats per desistir en la conducta infractora.
- f) La delinqüència juvenil és una conducta desadaptada en espais quotidians de relació i convivència.

Objectius en forma de proposta socioeducativa

- a) Interrompre les carreres delictives a través d'una detecció precoç que activi el seguiment d'aquests joves.
 - b) Incrementar els èxits en l'àmbit escolar o prelaboral dels adolescents mitjançant programes ajustats a les seves necessitats per augmentar l'autoeficàcia dels joves en aquestes àrees.
 - c) Intensificar la intervenció des de la DGEPCJJ amb menors de 14 anys (aplicant el programa de mediació i altres fórmules educatives en cas l'equip tècnic així ho valorés en l'exploració realitzada).
 - d) Reforçar la implementació de programes socioeducatius per la prevenció de la delinqüència en institucions que educativament tenen una responsabilitat envers
-

l'educació dels adolescents en situació de risc social.

- e) Promoure polítiques socials i educatives per la prevenció de processos d'exclusió social que puguin donar lloc a la desadaptació social d'adolescents i joves migrants.
 - f) Aplicar programes preventius de caire comunitari per desenvolupar comportaments socials, solidaris i respectuosos que possibilitin als joves una major relació i integració en l'entorn.
-

7.2. Efectivitat en les intervencions amb joves infractors: la taxa de reincidència

En aquesta recerca s'ha fet una avaluació de l'eficàcia de la intervenció en un grup de joves infractors que han rebut una resposta educativa per part dels serveis de la DGEPCJJ. Això s'ha fet a partir de la taxa de reincidència, sent un dels indicadors més utilitzats per part de les institucions que avaluen els serveis que implementen programes orientats a la prevenció i inserció social de població delinqüent.

En el nostre cas aquesta taxa és de 29,9%. Aquest resultat és semblant a les taxes de reincidència de Catalunya a l'any 2005 (22,73%) i altres comunitats autònomes espanyoles, com Astúries a l'any 2007 (29,6%) o el País Basc a l'any 2008 (21,7%) (Ministeri de Sanitat, Política social i Igualtat, 2011). El resultat en aquest sentit és positiu, tot i que continua havent-hi un sector minoritari de la població que continua reincidint. A aquesta qüestió voldríem precisar que fora positiu de cara a les avaluacions de reincidència observar si s'ha produït una reducció de la gravetat i la freqüència delictiva dels joves reincidents. En el nostre estudi no ha estat possible fer aquesta avaluació però de cara a rendir comptes de l'efectivitat de les intervencions pensem que aportaria informació rellevant. Des de la perspectiva del desistiment presentar dades que indiquin si s'ha produït alguna petita millora amb aquells joves amb severes dificultats per abandonar la delinqüència és ressaltar efectes positius de la intervenció que s'està realitzant.

De l'anàlisi realitzat podem concloure que són pocs els joves que persisteixen en l'activitat delictiva (29,9%), sent aquest el nucli "dur" de la població de justícia juvenil. El nostre resultat coincideix amb altres estudis longitudinals de delinqüència (Moffitt, 1993). Hem detectat dos perfils de joves no reincidents, un de pas anecdòtic per el circuit de justícia juvenil (75,5%), amb una o dues causes, i un altre grup transitori, amb tres o més causes (24,3%). Aquest últim resultat ens porta a qüestionar l'efectivitat de la intervenció amb joves que provenen d'una trajectòria delictiva

persistent, i per altra banda podem interpretar que el desistiment és un procés complex. Els anàlisis posteriors ens han servit precisament per conèixer els riscos i les necessitats d'aquest grup, així com les potencialitats que s'associen amb el desistiment.

Per últim, i relatiu a l'acció socioeducativa, si que hem avaluat la relació que guarda amb la no reincidència. Novament l'indicador del qual ens hem servit és la taxa de la reincidència en funció del programa aplicat (mediació, mesures de medi obert, i internament). La primera intervenció efectuada per els serveis de la DGEPCJJ és la més efectiva. El programa més realitzat és la mediació, seguida de les mesures en medi obert, i en minoria l'internament. Aquesta primera intervenció suposa un punt i final per a molts joves primaris en el delictes, actuant el programa com un "shock" que mobilitza al jove i possiblement al seu entorn per evitar que aquesta conducta es torni a repetir. Val a dir a més que per altres recerques (Capdevila et al. 2005) sabem que el perfil d'aquest grup primari en el delictes acostuma a ser de menor risc. La unió de les dues qüestions, és a dir joves amb pocs factors de risc, i la primera trobada amb el sistema de l'execució penal, amb les connotacions que això comporta, posen en relleu el per què aquest grup nombrós d'adolescents no delinqueixen de nou.

Una altra conclusió rellevant és l'adequació dels serveis i les intervencions educatives als preceptes que emanen de les lleis que regulen la responsabilitat penal del menor, exceptuant l'aplicació de la mesura de centre de dia, i de convivència en grup educatiu, on de fet cap dels joves de la mostra han realitzat aquests programes. Retornant a l'anterior afirmació, la mediació és la mesura més aplicada, evitant així la judicialització dels conflictes, seguida del medi obert, prioritzant-se així les actuacions en el propi entorn, per davant de les mesures més coercitives i punitives, com seria l'ingrés en centres educatius.

Les nostres dades segueixen la tendència de varies recerques d'àmbit estatal que identifiquen les mesures d'internament com aquelles que presenten menys èxit alhora d'evitar la reincidència (San Juan i Ocariz, 2009). Hem pogut comprovar com la mesura d'internament presenta els percentatges més elevats de reincidència i en el pol oposat la mediació com a programa més exitós. En el moment de fer el recompte del nombre de vegades que cada jove realitza cada programa, existint la possibilitat de que els repeteixi com a resultat de noves causes, la dada que no esperàvem trobar és l'associació de la mesura de llibertat vigilada i les tasques socioeducatives amb el perfil reincident. Dues possibles especulacions hi ha a aquest resultat, la primera seria l'aposta de la DGEPCJJ per la llibertat vigilada i les tasques socioeducatives amb

joves de perfil “dur” amb més probabilitats per reincidir, i una segona comporta suposar la falta de mitjans i d'estratègies educatives en el servei de medi obert per afavorir la contenció de noves reincidències.

Taula 7.3. Necessitats respecte el tractament de l'efectivitat en el sistema de justícia juvenil i el concepte de reincidència: propostes socioeducatives

Punts clau

- a) En les avaluacions de l'eficàcia en la intervenció socioeducativa amb menors i joves infractors s'utilitza bàsicament l'indicador de la reincidència.
- b) La taxa de reincidència és un indicador objectiu i vàlid però que oblida reflectir resultats positius de l'acció socioeducativa amb joves amb trajectòries persistents.
- c) Els programes socioeducatius amb millor resultat són els que contemplen la restauració i reparació del dany causat a la comunitat, mentre que les mesures amb major restricció de llibertat s'associen a pitjors resultats de desistiment.

Objectius en forma de proposta socioeducativa

- a) La perspectiva del desistiment sosté que deixar de delinquir va més enllà de no reincidir, el resultat final és la inserció social del subjecte. Per tant a més d'utilitzar aquest estadístic caldria reflectir en quines altres dimensions s'han produït millores arrel de la intervenció socioeducativa des de l'execució penal.
 - b) Canviar el llenguatge i l'òptica d'anàlisi en l'avaluació amb menors i joves infractors. Alhora d'oferir dades sobre la reincidència es recomana informar també de la desacceleració delictiva d'aquells joves implicats en carreres delictives.
 - c) Realitzar avaluacions educatives a partir de diagnòstics de necessitats que possibilitin introduir millores en el sistema de justícia juvenil.
-

7.3. Descriure, identificar i comprendre quins són els factors de risc i de protecció de la reincidència: punts claus i propostes per al desistiment

Abans d'entrar a cada un dels factors de risc i protecció si que volem introduir unes prèvies a les quals hem arribat a partir dels anàlisis realitzats. En base a la informació que disposem interpretem que tenir una carrera delictiva llarga, i la relació amb grups dissocials són factors força determinants per la reincidència, sobretot si no es fan presents els factors de protecció. Així doncs podríem concloure que la reducció d'aquests factors de risc, i la presència de varis factors de protecció poden afavorir el desistiment. Compartim amb Sthouthamer i Loeber et al. (2004) que l'acumulació de riscos, amb absència dels factors de protecció, augmenta dràsticament el risc de delinqüència persistent, i que l'acumulació de factors de protecció en diversos contextos de vida de l'adolescent disminueix la probabilitat de problemes de

comportament (Sameroff et al. 1998). Hem pogut observar que el grup de joves reincidents està molt més exposat al risc que el desistent, i que aquest últim està més preservat del risc, amb l'avantatge afegit de comptar amb molts més factors de protecció.

Hem constatat que el desistiment és el resultat d'un fenomen complex i multifacètic, això vol dir que les accions educatives haurien de tenir un caràcter integral, requerint d'intervencions a diferents nivells, tant personals, com socials amb mecanismes bàsics de socialització familiar, estructures per dotar de formació i treball a aquests joves etc.. Els serveis i els professionals que treballen amb aquest col·lectiu, així com la comunitat científica es pregunta no obstant quines han de prevaldre per sobre les altres, o quina combinació pot resultar més efectiva. Les conclusions que es presenten poden contribuir a aclarir algunes d'aquestes qüestions.

7.3.1. Una infància o pubertat adversa no determina el futur

Respecte al passat del jove es volia explorar si el conjunt de variables sociofamiliars (antecedents delictius familiars, drogodependències dels progenitors, malalties mentals i físiques, maltractament infantil, separació dels progenitors, violència a la llar i viure fora del nucli familiar) poden explicar la reincidència. Sobre aquesta base la hipòtesi amb la qual treballavem era establir una relació entre les trajectòries desfavorables amb la reincidència i les menys adverses amb el desistiment.

Abans d'arribar a la conclusió, cal destacar que existeixen molts elements en comú en les trajectòries dels joves desistents i reincidents (maltractament a la infància/no maltractament), (ingressos en centres de protecció de menors/no ingrés), (drogodependències en la família/absència), (pobresa en el nucli familiar/cobertura de les necessitats), (violència a la llar/no violència), (malalties mentals i físiques/absència). En aquest sentit tots ells tenen un passat més o menys advers, i malgrat ser el grup reincident qui lleugerament més exposat ha estat al risc, no s'ha pogut establir una associació entre els factors històrics familiars amb la reincidència.

Els resultats no ens han informat d'una realitat altament conflictiva i problemàtica en la infància i primera adolescència, sinó més aviat moderada, amb la major o menor presència de certs indicadors de risc en funció de les particularitats de cada cas. Interpretem que la presència moderada d'alguns d'aquests factors té prou incidència com per promoure la delinqüència, si més no tots ells són joves amb carreres delictives, però els factors històrics familiars no resulten ser prou determinants com per

diferenciar ambdós grups i concloure que un passat advers perpetua la delinqüència dels menors i joves. En tot cas això està motivat, segons el nostre anàlisi, als factors dinàmics (contextuals i individuals). En resum, podem concloure, que existeixen joves amb un passat molt problemàtic i que han desistit, i finalment hi ha persones amb un passat més favorable que continuen delinquent. Aquests resultats coincideixen amb altres de la recerca internacional (Laub i Sampson, 2003) i nacional (Cid i Martí, 2011).

Aquesta conclusió ens porta a relacionar aquesta evidència amb el cos teòric existent sobre la resiliència, construint d'aquesta manera ponts que aproximïn el concepte de resiliència amb el desistiment. Hi ha infants que han estat víctimes de situacions traumàtiques, i les han superat, donant mostres d'adaptació i transformació de l'experiència (Werner i Smith, 1992), suposant per tant aquest canvi un creixement per la persona. Sense arribar en el nostre cas a aquest últim punt, si que compartim la idea que un passat advers augmenta la probabilitat de risc futur (Rutter, 2000), però no sempre, i que no tothom respon de la mateixa manera a l'exposició al risc. D'aquesta manera un passat desfavorable no és determinant per la persona, existint la possibilitat de superació i reconstrucció per la mateixa concepció dinàmica de la vida.

Així doncs són els factors dinàmics els més rellevants per explicar tant la reincidència com el desistiment en els nostres joves. Compartim per tant la idea generalitzada i defensada per Garrido (2005) que la intervenció amb menors i joves infractors cal focalitzar-la en aquest grup de factors. El desistiment implica canvis en la conducta de la persona i en l'entorn, així l'acció educativa ha de motivar aquestes transformacions i consolidar-les.

7.3.1.1. La promoció del bon tracte a la infància i l'adolescència

Recuperant les conseqüències que han tingut els riscos en aquests joves, si bé és cert que el context no era d'alt risc, cal remarcar, que molts d'ells pensen que no varen rebre un bon tracte en la seva infància, amb falta d'atenció i supervisió per part dels progenitors, i que van gaudir d'un excés de llibertat i d'hores al carrer. La falta de cura i atenció de la família repercuteix negativament en l'afecció del menor amb la família, debilitant-se, i produint-se una gradual vinculació al carrer, amb la presa de contacte de joves que duen un estil de vida erràtic, i dissocial, sent aquestes unes influències negatives per a ell, al córrer el risc d'imitar aquests comportaments i normalitzar-los. Per tant compartim les afirmacions d'alguns autors com Smith i Thornberry (1995) on una criança disfuncional i deficiències en les pràctiques educatives de les famílies,

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

com falta d'habilitat en les relacions familiars, estan clarament vinculades al desenvolupament de conductes antisocials en els adolescents.

Taula 7.4. Síntesi de les conclusions més rellevants per a l'orientació socioeducativa (factors històrics familiars)

Punts clau

- a) Una infància o pubertat adversa no determina les trajectòries delictives persistents i per tant no és un obstacle per al desistiment.
 - b) Els adolescent i joves han crescut en un entorn vulnerable (no d'alt risc) i caracteritzat per l'absència de l'exercici d'una falta de parentalitat positiva per part de la família.
-

Objectius en forma de proposta socioeducativa

- a) Emfatitzar la importància de l'educació orientada al canvi. Els factors històrics no són rellevants per explicar el desistiment i si en canvi els dinàmics.
 - b) Promoure el bon tracte a la infància i l'adolescència a partir de programes o altres estratègies educatives que incorporin l'abordatge de la parentalitat positiva en la família incidint especialment en aquells aspectes que poden desencadenar la desadaptació social a la infància i l'adolescència.
-

7.4. Factors relacionats amb el microsistema del jove: la família, la parella i la comunitat

Els dos factors principals que semblen propiciar l'inici i el reforç del desistiment, considerant els nostres resultats són en primer lloc la parella sentimental i el segon la família.

Respecte a la tipologia de la família dels joves, en els anàlisis globals no hem trobat que resultin rellevants per interpretar els resultats de reincidència i de desistiment. Aquesta dada contradiu algunes recerques (Gendreau, et al. 1996) que apunten que les famílies que no responen als cànons socialment tradicionals (ens referim a les famílies formades per pare-mare-fill) presenten majors índexs de reincidència. Aquesta afirmació la varen extreure els autors d'un metanàlisi de recerques dels anys 80 i 90. La realitat familiar actual és diferent a la de fa dues dècades enrere, caracteritzada per la diversitat de models familiars. Aquesta realitat l'hem pogut observar amb les famílies dels joves, la meitat són nuclears (pare-mare-fill) i la resta representen altres modalitats (monoparental, restituïda, extensa i adoptiva). En síntesi, no podem establir cap relació entre una i altra tipologia familiar i la reincidència, l'important no és tant l'estructura sinó la funcionalitat de la mateixa, és a dir quin estil educatiu utilitzen amb els fills?; Com és la relació entre els membres de la família?; Quina vinculació han establert els progenitors amb els fills?. Explorar aquestes preguntes en el sistema

familiar és el que ens permetrà ampliar la comprensió del per què de la conducta transgressora del menor.

7.4.1. Les pautes educatives pròpies de l'estil educatiu democràtic són les més apropiades

Així com el rebuig, la inconsistència en la disciplina i la baixa implicació dels progenitors en l'educació dels fills van ser indicadors associats amb problemes de conducta per Torrubia et al. (2004) o altres autors com Cain (2000), els nostres resultats també indiquen que aquestes pràctiques educatives inadequades es relacionen amb la reincidència.

Contràriament quan els progenitors manifesten un bon domini de les competències parentals de comunicació, afecte, control i exigències de maduració, els resultats s'inclinen favorablement a que els seus fills manifestin menys problemes amb la justícia. De la mateixa manera Warr (1998) també va corroborar que un estil educatiu democràtic en la família afavoria la competència dels joves alhora d'afrontar situacions de conflicte.

Un matís a afegir és que els joves desistents entrevistats no perceben un excés de control en la família, però sí que aprecien un clima familiar més distès, i major afecte com acceptació de la seva família cap a ell. Aquest context permet que les relacions familiars millorin i que el jove no es desvinculi afectivament de la seva família.

Amb això no volem dir que la pràctica educativa passi per no controlar als seus fills, si que la valorem necessària, però sense descuidar la comunicació i el raonament amb els fills. Considerant els resultats podem concloure que quan s'han de restablir els llaços afectius familiars incrementar el control no sembla operar com a factor de protecció, en canvi augmentar el diàleg i l'expressió de sentiments, com la preocupació envers el fill, pot restablir les relacions amb l'adolescent.

Quan hi ha una bona relació paterno filial els fills tenen en consideració el que els seus pares esperen d'ells, i malgrat prevalen els seus propis objectius i interessos per al seu projecte vital, també tenen en compte les expectatives familiars respecte ell, veient-se així incrementada la seva motivació.

7.4.2. La rellevància del vincle amb la família

Els joves han explicat com les relacions familiars s'havien deteriorat abans de començar les conductes infractores que ells van protagonitzar, o després, augmentant l'estrès familiar davant les problemàtiques conductuals dels seus fills. Un cop es restableixen aquestes relacions el vincle entre pares i fills s'enforteix, si això no és així la tensió i el malestar augmenta trencant-se els vincles familiars, i alguns d'ells decideixen marxar de casa. Els adolescents i joves que han marxat del domicili, per pròpia voluntat amb amics o coneguts, o que resideixen en centres de la DGAIA són més propensos a tenir nous conflictes amb la justícia. De forma similar Hawkins, Arthur i Olson (1997) van mostrar que deixar la llar abans dels 16 anys estava relacionat amb un augment de la violència tant en homes com en dones. De manera oposada però altres autors disposen de bons resultats referits a la integració i l'autonomia d'infants i adolescents que han residit en centres es protecció de menors (Fernández del Valle, 2003).

Davant la nostra evidència no volem menys valorar la tasca educativa dels centres de protecció, sinó evidenciar que el context educatiu més pertinent per a un menor és la seva pròpia família. En aquesta línia són diversos els programes de preservació familiar que s'estan impulsant en el sistema de protecció a la infància i l'adolescència. Aquests programes estan dirigits a famílies en situació de vulnerabilitat, bé per tenir algun dels seus membres algun problema, o estar travessant una situació de crisi. La justificació rau en acompanyar a aquestes famílies promocionant competències personals i familiars, fomentant accions per preservar les relacions familiars, la gestió personal i el control sobre la seva vida. Amb aquest resultat animem a adaptar aquest tipus de programes des dels serveis de justícia juvenil, ajustant-los a les necessitats que presenten aquestes famílies, i acompanyant-les en la cerca de solucions a les problemàtiques dels seus fills.

Compartim amb la teoria del control social de Hirschi (1969) que l'afecció del menor i jove a la seva família és rellevant alhora d'explicar la no delinqüència, i tal com han explorat altres autors més contemporanis com Steinberg i Morris (2001) una afecció saludable amb els fills és un motor per fer possible el desistiment. Aquest vincle explica com els joves empatitzen amb els seus progenitors i altres familiars, entenent el patiment provocat, posant-se en la pell de la seva família, enfortint-se el sentiment de lleialtat cap a ells, i demostrant-los que és capaç de dur a la pràctica un estil de vida convencional. L'afecció amb la família incrementa la pròpia motivació per marcar-se metes i objectius, però de manera contrària al que afirmava Catalano i Hawkins (1996)

en primer lloc ho fan per ells, per el seu propi benefici, i de manera secundària perquè la família pugui estar orgullosa d'ells. És a dir, el compromís que adopten amb la formació i el treball és per la utilitat que pot tenir per al seu futur, o per la identitat que això li configura, no tant per complir les expectatives que pugui tenir la família d'ells.

Contràriament els joves reincidents no han manifestat gaudir d'unes bones relacions amb la família. Efectivament els joves s'han distanciat afectivament de la seva família, i a la vegada els pares no accepten i fins hi tot rebutgen, en una minoria, als seus fills. Coincidim amb Micucci (2005) que els problemes dels adolescents apareixen i s'incrementen quan la família fracassa en la cerca de solucions per al seu fill, deteriorant-se les relacions entre tots els membres, i en conseqüència s'intensifiquen les conductes problemàtiques del fills. La conducta delinqüencial del menor representa una ruptura de la relació d'ell amb la família. Els mecanismes que posa en marxa el menor per la falta d'aprovació dels seus adults és la cerca d'altres relacions, en aquest cas dissocials, reforçant-se les conductes desviades els uns als altres, i coincidint amb Andrews i Bonta (2006) aprenent conductes i actituds favorables a la delinqüència.

Els nostres resultats ens remeten a un dels pilars bàsics per poder promoure la resiliència en infants i adolescents, que en aquest cas és l'afecció (Barudy 2005). Per Pourtois, Humbeeck i Desmet (2012) la resiliència és un procés d'evolució psicosocial format per quatre components, l'afectiu, el cognitiu, el social, i els valors. L'afecció estaria dins de l'esfera de l'afectivitat, el qual ens permet restablir vincles que puguin donar lloc a noves oportunitats de reconstrucció de la identitat de la persona. Els joves analitzats poden resistir al risc, i configurar una nova identitat, en part gracies a l'afecció amb la família i la parella.

El jove comparteix amb aquestes persones les dificultats que ha d'afrontar, sent per tant aquests suports la base per al maneig de la frustració o d'altres inquietuds.

7.4.3. La rellevància del vincle amb la parella

Tal com dèiem el factor més reiterat per deixar de delinquir és l'establiment d'una relació de parella. En primera instància la parella fa que en primer lloc l'adolescent s'allunyi del seu grup d'iguals dissocial, reduint-se així el factor de risc, per altre banda multiplica els possibles efectes de protecció, al conèixer el jove noves amistats prosocials i comptar amb el suport de la família de la seva parella, i per últim li proporciona un marc d'estabilitat i seguretat. Coincidim per tant amb Sampson i Laub (1993) que consolidar una parella és un punt d'inflexió que provoca un canvi en els

joves. Aquests autors ja explicaven com la parella és per als joves un control social, en el sentit que aquesta parella demana al jove que porti un estil de vida socialment acceptat.

És notori els pocs joves reincidents que tenen parella, i aquells que en tenen no la incorporen en el seu relat com una persona significativa, no diuen que l'estimen, o que comparteixin amb ella situacions difícils, o que parlin de temes controvertits.

Si bé la parella és un element rellevant, tampoc podem dir que sense ella no existeixi la possibilitat de desistir ja que ens hem trobat amb joves que tot i no tenir novia, altres suports, com la família o el treball, han facilitat aquest procés. En aquest sentit la literatura incorpora aquest factor com a significatiu alhora d'explicar el desistiment en joves infractors. En el nostre cas hem constatat que això és així per les conseqüències implícites de tenir parella, com per exemple crear una pròpia família o independitzar-se de casa. La constitució de la parella és una etapa contemplada en el cicle vital de les famílies, adaptant-se els joves a nous rols i tasques normatives pròpies d'aquesta nova etapa. Dels joves analitzats només hi ha dos que tenen fills fruit d'aquesta unió, i són joves desistents. El pas a un nou rol adult, que en aquest cas és ser i fer de pare, intuïm dissuadeix als joves a retornar a l'antic estil de vida, estant en consonància aquest resultat amb Abbott (1997).

En base a la informació analitzada podem concloure que per considerar la parella un factor de protecció cal que existeixi un vincle emocional i que esdevingui alhora prou rellevant per ell, és llavors quan el jove dona importància a cuidar aquesta relació, sense voler perdre-la ni defraudar-la. La parella és per tant una font de motivació externa del jove per desistir i assolir alguns reptes prosocials. Quan aquesta relació sembla no ser prou significativa per al jove, o la parella no és clara opositora a la delinqüència, és quan aquest factor no actua de manera protectora.

7.4.4. La rellevància de la comunitat: suports i obstacles

A més de la família i la parella existeixen altres aquests suports que acompanyen en el jove en el procés de desistiment. Ens referim a la formació i el treball, o altres figures adultes de la mateixa família, o de la comunitat. Coincidim amb Bottoms, Shapland, Costello, Holmes i Muir (2004) que joves amb llaços socials dèbils tenen més facilitats per persistir en la conducta delictiva, i aquells que incrementen el seu capital social tenen més oportunitats per ensortir-se'n. Tal com hem vist els joves desistents expliciten persones adultes (per exemple professionals, germans, tiets, companys del

treball, familiars de la parella, persones de la comunitat) que s'han involucrat en alguna mena d'intercanvi instrumental o emocional amb el jove per promoure el seu desenvolupament positiu. Per altra banda és destacable que cap dels joves reincidents ha exposat aquest suport, i en cas hagi anomenat alguna persona aquestes no són de caire prosocial.

Podem interpretar que aquestes persones tenen alguna similitud amb el que Cyrulnik (2002) anomena "tutors de resiliència". Hem identificat adults significatius per als adolescents i joves, els quals li han ofert suport i acompanyament. Les relacions interpersonals de persones significatives, tant de la xarxa formal com informal, són una font de suport per als joves i és per aquest motiu que desglossem a continuació possibles propostes. Les orientacions que a continuació desenvolupem van en tres direccions: en enfortir les relacions del jove amb altres membres de les família extensa o germans, en reforçar i sensibilitzar a la comunitat, i emfatitzar la relació d'ajuda com estratègia educativa per als professionals del camp de l'educació social.

Respecte al primer objectiu (enfortir les relacions del jove amb altres membres de la família extensa o germans), hem detectat que quan aquestes persones ajuden al jove de diferents maneres, escoltant-lo, reforçant-li el que està fent bé, confrontant-lo amb els problemes i aconsellant-lo, per una banda el sistema parental - que pot ser fràgil de per si -, no és desgasta tant, i les energies queden repartides.

En quan al segon objectiu (reforçar i sensibilitzar a la comunitat) han estat poques les persones de la xarxa informal que han donat un vot de confiança al jove oferint-li treball, amb o sense contracte, però quan això ha estat així els resultats han estat positius. Posar esforços en sensibilitzar a la comunitat de la necessitat de "mentors" en espais laborals o prelaborals, i oferir ajudes en aquest sentit de caire educatiu o fins hi tot econòmic, resultaria un impuls per la integració social d'aquest col·lectiu. Arribats a aquest punt, si la participació dels joves infractors en aquests espais suposa una oportunitat per al desistiment, aleshores és necessari elaborar projectes que construeixin vincles afectius i efectius amb membres de la comunitat.

Finalment i en relació amb l'últim objectiu (emfatitzar la relació d'ajuda com estratègia educativa per als professionals del camp de l'educació social) hem pogut constatar que la intervenció educativa es construeix sobre la relació que estableix l'educador amb el jove, és per tant útil aturar-nos a concloure quines han de ser les condicions que poden construir relacions significatives. Així com els nostres resultats indiquen, autors com Puig i Rubio (2012), o Barudy (2005), constaten com la confiança i les

relacions empàtiques són aspectes claus en el treball socioeducatiu amb adolescents en situació de risc. De manera més acotada al col·lectiu de joves infractors Amorós et al. (1993), quan enfoquen les estratègies, tècniques i habilitats de relació directa que ha d'utilitzar el tècnic, aquests autors inclouen moltes de les habilitats observades en la nostra recerca, com l'escolta, l'empatia, la confiança i l'acceptació.

A més els joves entrevistats destaquen la serenitat, la implicació i el respecte com qualitats que poden facilitar la relació d'ajuda. En aquest sentit mostrar preocupació, des d'una comprensió empàtica, significa l'acceptació de l'altre. La confiança per poder parlar de temes complexos, i la intimitat que li ofereix l'espai de l'entrevista, també són apreciacions que segons els joves els han ajudat a reflexionar i situar-se millor en la seva realitat. La contenció emocional dels tècnics és un altre fet apreciat, els malestars, dubtes, i angoixes afloren en aquest moment de trànsit, per la qual cosa algú que els calmi i els reorienti és de gran ajut per ells. Contràriament les nocions d'amor i cura no han reeixit en els discursos, cosa que si han constatat altres autors com Gilligan (2008). Ens imaginem que al trobar-nos en un context d'execució penal, diferent al de protecció a la infància i adolescència desamparada, del qual provenen molts autors que han estudiat aquesta qüestió, fa que els joves no percebin aquesta qualitat en la relació educativa.

Finalment i vinculat amb la importància del paper de la comunitat i dels suports socials en el desistiment, i reprenent el resultat de la mesura d'internament, valorem necessari partir d'un model de centre educatiu de justícia juvenil que approximi als joves internats a la comunitat. D'aquesta manera es pot treballar a partir dels obstacles de la realitat del jove, acompanyant-lo en la superació d'aquests riscos, i enfortint o desenvolupant d'aquells mecanismes que poden fer de pont a un estil de vida desvinculat de la delinqüència.

7.4.5. Els factors de transició al món laboral: suports i obstacles

Ocupar un lloc de treball és un dels principals objectius per als joves desistents i desitjos per als reincidents. En aquest sentit volem diferenciar que mentre els primers ho veuen factible, degut a que bona part d'ells es mobilitzen i fan el possible per aconseguir-ho ja que pensen que això depèn d'ells, els altres "esperen" que algun dia aquesta oferta de feina arribi. Aquesta explicació ens porta a relacionar aquesta qüestió amb l'autoeficàcia dels joves. Els èxits actuals en la formació o el treball

incrementa la percepció d'autoeficàcia dels joves desistents per a futurs reptes. Així com assenyala Bandura (1997) la superació d'obstacles enforteix el sentiment d'autoeficàcia, mentre que el fracàs genera inseguretat i falta de confiança.

La recerca ha pogut identificar que els estudis i el treball són beneficiosos per al desistiment. Una majoria dels joves desistents estudien, i una minoria d'ells treballa, també hi ha alguns que no fan res. La conclusió a la qual arribem és si bé l'ocupació formativa i laboral s'associa amb la no reincidència, tampoc és un factor decisor per al desistiment dels joves. La manca d'aquest factor de protecció pot ser equilibrat per la reducció de factors de risc, i la presència d'altres factors de protecció, com la parella, l'establiment de relacions prosocials amb altres persones, o la família. Malgrat això és recomanable que el jove es trobi immers en contextos que li permetin elaborar en primer lloc un nou estil de vida, amb estructures diàries que el doten d'estructures i obligacions, observació feta també per Warr (1998) i configurar un nou rol social. Ha resultat notori com els joves amb una condició fràgil de desistiment, o els reincidents es perceben "diferents", sense tenir un relat identitari del tot clar sinó més aviat confús. Els joves reincidents fins i tot s'autoetiqueten alguns d'ells com a "delinqüents", en canvi el grup desistent que treballa i estudia projecta una autoimatge on no s'identifica amb la delinqüència, sinó amb formes de ser i de viure convencionals. Això és possible gràcies a la participació en el treball o la formació, que materialitza formes de relació i de convivència dels joves infractors amb la comunitat. Resulta per tant clau el paper integrador de la comunitat. Aquesta afirmació ens porta a continuar defensant el principi de normalització que marca la normativa reguladora en matèria d'execució penal a justícia juvenil.

Les teories del desistiment centrades en el transcurs del cicle vital (Laub i Sampson, 2001) i altres autors com LeBel et al. (2008) assenyalen com accedir al món laboral és un esdeveniment que marca entre d'altres fets un punt d'inflexió. Nosaltres no hem pogut corroborar tal afirmació donat que la gran majoria dels nostres joves desistents no treballen, en primer lloc per edat, al ser un grup nombrós menors de 18 anys, i per el context d'atur que presenta la població juvenil a Catalunya. Tot i això hem constatat com en el seu discurs perceben el treball com un suport fonamental per a ells. Molt més intents han estat els reincidents en aquest sentit, el no disposar d'arguments personals per abandonar la delinqüència ha fet que les causes les trobin sempre fora d'ells.

Si que podem afirmar com l'ocupació dels joves en les diferents modalitats, formativa bàsicament i laboral, s'associen amb la no reincidència. Aquesta relació ens permet

afirmar que programes orientats a evitar el fracàs a l'ESO, i a millorar la capacició i inserció laboral són un instrument per evitar la delinqüència persistent, al fomentar el canvi d'identitat, i promoure l'expectativa d'ocupabilitat d'aquest col·lectiu. Així doncs podem concloure que amb menors i joves que no han arribat als 19 anys, si bé valoren el treball com un ingredient fonamental per al seu futur vital, aquest no és un desencadenant del desistiment. Una possible hipòtesi rau en que el suport de la família, al viure el jove amb els seus progenitors, satisfà les necessitats bàsiques, que no quedarien cobertes si estigués fora del domicili.

En resum, aquests factors, sobretot la formació, tot i no ser els catalitzadors del desistiment, si podem dir que actuen reforçant la voluntat de canvi del jove. Coincidim per tant amb Tolan i Guerra (1994) afirmant que els programes prelaborals semblen fonamentals per adolescents i joves, i considerant els resultats obtinguts, és millor que els joves els realitzin en contextos normalitzats. D'aquesta manera tenen l'oportunitat d'ampliar la seva xarxa relacional per una de prosocial, o d'establir vincles amb figures adultes de la comunitat, observant-se així un efecte cadena contemplat també per altres autors com Drapeau et al. (2007). A Catalunya es pot dir que el model d'intervenció segueix el principi de normalització, és a dir un dels objectius és la vinculació del menor i jove amb recursos de l'entorn, però per això es fa indispensable la sensibilització de les institucions que conformen la comunitat per acceptar i atendre a joves en conflicte social. En aquest sentit continua sent un repte el desenvolupament de polítiques preventives a la comunitat que fomentin la col·laboració dels ciutadans i que afavoreixin sinèrgies entre els professionals, els recursos i les entitats del tercer sector social.

7.4.6. Altres suports institucionals i comunitaris

Respecte als ajuts de caire econòmic no comptem amb elements prou contundents per realitzar cap afirmació (només tres joves dels entrevistats reben prestacions econòmiques) i l'anàlisi quantitatiu no ha contemplat recollir aquesta variable. La informació que disposem ens diu que tot i suposar un suport, no és suficient com per fer facilitar la reflexió o la dissuasió de comportaments delictius. En base als anàlisis fets els joves donen major importància al suport emocional que al material per superar una situació de delinqüència.

Fer activitats de lleure, sobretot vinculades a l'esport, i realitzades de manera lliure o bé des d'alguna entitat, malgrat no ser un factor altament associat amb el desistiment,

si pot ser un ingredient més a incorporar en la intervenció socioeducativa amb menors i joves infractors. Realitzar activitats d'aquest estil és una forma d'expressió i de canalització de l'estrés, i també un lloc on refugiar-se d'ambients perjudicials, i per conèixer noves amistats. Resultaria necessari ampliar l'oferta de lleure educatiu i fins hi tot terapèutica per aquest col·lectiu. Els adolescents poden tenir dificultats per posar paraules a sentiments, o construir un relat sobre el que està passant. Activitats de caire artístic o musical, com per exemple l'art-teràpia³⁷, podrien permetre a l'educador iniciar un diàleg productiu amb adolescents difícils, i per al jove un mitjà per adonar-se de les seves dificultats, elaborar els seus conflictes, i agafar major seguretat en ell mateix. De fet s'han iniciat experiències socioeducatives en altres països europeus on s'ha utilitzat l'art com instrument educatiu en centres penitenciaris i de justícia juvenil (Anderson i Overy, 2010). Tot no estar pensats per abordar específicament la conducta infractora, i segons els resultats dels autors citats no ser una condició ni molt menys necessària per al desistiment, si que permet als interns desenvolupar el seu potencial creatiu, fomentar les bones relacions entre ells, pensar sobre ells mateixos i les seves famílies, iniciant així el camí per desitjar un canvi personal.

Taula 7.5. Síntesi de les conclusions més rellevants per a l'orientació socioeducativa (factors relacionats amb el microsistema del jove: família, parella i la comunitat)

Punts claus respecte la família
<ul style="list-style-type: none">• El restabliment dels vincles emocionals, per tant de l'afecte i del compromís amb del jove cap a la família adquireix un pes significatiu per al desistiment• L'estil educatiu democràtic (alts nivells de comunicació, afecte, control i exigències de maduració) és el que millor s'ajusta a les característiques de les famílies d'adolescents desistents• Entre les competències parentals observades per aquestes famílies les que més valoren positivament els joves per el restabliment de la relació positiva amb la família és en primer lloc la comunicació i en segon les exigències de maduració i responsabilitats.• El suport dels germans (de caire prosocial) al jove enforteixen el sistema familiar per poder així supervisar i guiar als joves en el procés de desistiment.
Objectius en forma de proposta socioeducativa
<ul style="list-style-type: none">• Enfortir a la família dotant-la d'eines educatives per reconduir les problemàtiques del seus fills des del format grupal (amb grups de famílies) i individual.

³⁷ L'art-teràpia es defineix com "un conjunt integrat de varies formes de treball psicoterapèutic que segons el context i la tipologia d'usuaris, pren una forma o altre. Es caracteritza per l'ús que fa dels mitjans i processos artístics propis de les Belles Arts per ajudar a solventar els conflictes emocionals o psicològics de les persones. Amb aquesta denominació s'agrupen formes de teràpia tals com la musicoteràpia, la dançateràpia, l'arteràpia (amb l'aplicació de les arts plàstiques) i el psicodrama" (Poch, 1999:53)

-
- Intervenir des d'una perspectiva sistèmica (família i adolescent) per restablir les relacions familiars.
 - Incloure als germans o altres familiars vàlids en l'acció socioeducativa amb menors i joves infractors
-

Punts claus respecte la parella

- La parella i tenir fills suposa un canvi d'etapa del cicle vital on l'adolescent assumeix un nou rol al món adult.
 - L'establiment d'aquesta relació suposa el trencament o la reducció de vincles amb joves de perfil dissocial.
 - La motivació per desistir ve propiciat per l'establiment de vincles i l'afecció cap a la parella.
-

Objectius en forma de proposta socioeducativa

- Contemplar a la parella en l'acció socioeducativa individual per tal que reforci la motivació del jove per al canvi.
 - Preservar els vincles que estan resultant ser satisfactoris per al canvi. Això requereix dotar als joves de bones capacitats per les relacions interpersonals.
-

Punts claus respecte la comunitat (altres persones significatives, la formació i el treball)

- Les relacions de reciprocitat del jove amb bens i serveis (per exemple la formació), o el treball són formes de participació ciutadana que enforteixen el sentiment de pertinença i d'integració a la comunitat.
 - La solidaritat de les persones que envolten el jove, assumint un compromís de suport a les dificultats per les quals transita, són un punt de suport que pot facilitar el desistiment.
 - La metodologia d'intervenció amb joves infractors es fonamenta a partir de la relació d'ajuda on l'escolta, l'empatia, la implicació i la confiança són qualitats dels educadors valorades per els joves.
 - L'èxit en activitats formatives o laborals enforteix la percepció d'autoeficàcia per a futures accions prosocials.
 - Les activitats de lleure (esportives, artístiques) han presentat una associació amb el desistiment.
-

Objectius en forma de proposta socioeducativa

- a) Incrementar el capital social del jove, establint connexions amb serveis o entitats de la comunitat, i enfortint les relacions a el seu entorn prosocial (barri, altres teixits esportius o de lleure, del món associatiu, especialment significatius).
 - b) Captar i formar a persones interessades en impulsar accions integradores en el camp laboral per a joves tant en risc d'exclusió social, com implicats ja en dinàmiques delictives.
 - c) Continuar intervenint des del format individual ja que és el que possibilita crear una personalització en la intervenció i una relació d'ajuda.
 - d) Impulsar polítiques per l'ocupabilitat per a joves que provenen d'una història de fracàs, per incrementar la percepció d'èxit i autoeficàcia.
 - e) Elaborar programes i accions per a promoure un oci enriquidor i saludable.
 - f) Dotar al sistema de justícia juvenil de centres educatius en contacte amb la comunitat per treballar la integració social així com el restabliment de vincles socials.
-

7.5. Factors intrasubjectius precursors del canvi i les competències sociopersonals

La voluntat de canvi i els suports són dos factors que és necessiten l'un de l'altre perquè el desistiment pugui iniciar-se i tingui continuïtat en el temps. Ara bé, sense voluntat de canvi, tot i existir suports, és probable que no es produeix un procés de desistiment. Podem dir que ambdós factors estan interconectats sense haver quedat clar si són els suports els que impulsen aquest canvi, o la voluntat del jove.

Hem observat que el desistiment no és un canvi tant sols de conducta, ens referim a deixar de delinquir, sinó també multifacètic, és a dir en diverses esferes de la vida del jove. En aquest sentit la intervenció socioeducativa és complexa, ja que més enllà de treballar la conducta infractora del jove, cal alterar el context social del menor o jove infractor. En la pràctica educativa això no es pot traduir en un programa concret que abordi el desistiment, sinó que l'acció educativa recau en diversos àmbits o àrees d'intervenció (individual, família i entorn) de manera intercalada. Els nostres resultats donen suport a les afirmacions d'altres autors com (Henggeler, Schoenwald, Borduin, Rowland, Cunningham, 1998) els quals defensen els tractaments multisistèmics en els abordatges de casos d'adolescents i joves en conflicte social. Aquesta afirmació

Certs esdeveniments vitals han suposat un punt d'inflexió, com el pas per un centre educatiu, la mort d'un familiar, o la parella, però no en tots els casos tenen el mateix impacte, arribant a la conclusió que en funció de la percepció que tingui el jove de la seva situació serà menys o més favorable a iniciar canvis de conducta orientats al desistiment. Per a donar aquest pas els joves necessiten d'autoeficàcia i sentit d'agència, és a dir pensar que un altre futur és possible gràcies al que puguin fer ells per canviar-ho. Tanmateix, saber que compten amb suports els hi aporta tranquil·litat i confiança.

En l'anterior apartat hem exposat com la vinculació amb persones significatives (parella, família) i l'adaptació a contextos formatius o laborals són determinants per al desistiment. En relació amb aquests resultats hem pogut comprovar com la competència emocional es fa present en el grup desistent i l'associació significativa que s'estableix amb el desistiment. Els dos resultats ens porten a concloure que és primordial el domini d'aquestes competències ja que són les que doten al jove de majors eines per poder afrontar situacions emocionals varies i presentar un comportament adequat a les demandes del context.

La transició al món adult no tant sols va unit a preparar-se per ser autònom, mitjançant la formació o el treball, sinó a l'abandonament d'un estil de vida erràtic.

7.5.1. Voluntat i decisió al canvi

La voluntat i decisió de canvi és probablement un dels factors més determinants per iniciar el desistiment i per sostenir-ho en el temps. Sense aquesta voluntat per al canvi és difícil que els suports es facin presents, ja que el jove no els busca amb insistència, o en cas es facin presents els joves no els aprofitin. Hem pogut constatar com els reincidents desaprofiten l'ajut exterior, boicotejant-la o sent apàtics.

Una altra qüestió afegida és l'impacte que tenen els factors protectors sobre els joves que volen fer un canvi, fent-los operatius i interactuant d'aquesta manera amb el risc. Coincidint amb Paternoster i Bushway (2009), la voluntat de canvi és una condició bàsica que ha d'estar al llarg de tot el procés, i segons la nostra opinió els suports afavoreixen que la decisió de canvi es pugui mantenir en el temps, consolidant així progressos, i augmentant l'autoeficàcia del jove. És a dir, els canvis en el context de vida del jove, amb la seva família, el grup d'iguals, i amb la comunitat desencadenen nous pensaments que reforcen la decisió que ha pres el jove.

Considerem pertinent utilitzar el model transteòric de Prochaska i Velicer (1997), utilitzat sobretot en el context de les addiccions, per avaluar la motivació per al desistiment. Hem constatat dues qüestions relacionades entre si, la primera té a veure amb la col·laboració del jove en la intervenció socioeducativa, i la segona, i procedent dels relats dels entrevistats, la pertinença del discurs dels joves desistents a l'estadi que aquests autors denominen de preparació o d'acció. Mentre els joves reincidents no es plantegen cap canvi, o comencen a ser conscients de que existeix un problema, els desistents han pres una decisió per canviar i han començat a fer avenços. Des d'aquesta òptica és comprensible que els joves més resistents a la intervenció siguin els reincidents, ja que es troben en un estadi on no perceben els riscos, ni volen iniciar cap canvi, i que de manera contrària els desistents siguin més permeables a la intervenció. Altres autors (Van der Laan et al. 2009) comparteixen resultats en el mateix sentit, havent observat com els joves desistents tenen una actitud més positiva cap a la intervenció i l'autoritat.

Pensem com Preston (2001) que un dels objectius prioritaris amb adolescents i joves infractors és la motivació per al canvi, i que en els espais individuals d'intervenció

educativa cal contribuir a mobilitzar als joves d'un estadi a l'altre, facilitant que reconeixin ells mateixos els riscos y la necessitat de canvi.

7.5.2. Nou estil de vida

El relat dels reincidents, així com els anàlisis realitzats de les variables dinàmiques de caire contextual ens han informat que els joves desistents han trencat amb les característiques de l'estil de vida més associat a la delinqüència, evitant o disminuint la relació amb altres joves infractors, o abandonant el consum, en cas existís alguna dependència.

Afirmem com Shover (1996) que el desistiment és un procés llarg en el temps, de progressos, i quan ha comportat superar situacions difícils, com el consum de substàncies, els joves manifesten haver-ho passat malament. Aquests joves davant la pregunta de si contempen la possibilitat de trobar-se novament amb problemes d'aquest estil responen que tenen molt a perdre, i que aquesta opció ha quedat molt lluny, els desistents moderats no exclouen radicalment aquesta possibilitat, però no busquen l'oportunitat per delinquir, o ho plantegen en casos d'extrema necessitat, sent segons ells altament improbable que puguin arribar a aquesta situació límit.

Aquest nou estil de vida s'ha construït perquè tenen un projecte vital definit amb unes expectatives clares sobre el que volen per ells, en primer lloc trobar una ocupació que li permeti la independència econòmica, i un segon aspecte, amb els majors d'edat, formar la pròpia família. Ara bé, això és factible per què adopten una actitud responsable i activa envers les circumstàncies que els envolten defugint de discursos victimistes, justificadors de la delinqüència com ara "es lo que llevo haciendo toda la vida", o demandants del tipus "si me dieran un trabajo".

En ocasions aquest trencament amb el passat ve motivat per un seguit d'experiències doloroses o estressants com ara estar fugat de la llar, tenir discussions continues amb els familiars, baralles amb el grup d'iguals, o ingressar en un centre de justícia, arribant el jove a tal estat de saturació que fa comenci a introduir canvis. Alguns autors com Pourtois et al. (2012) argumenten que la resiliència de les persones es genera a partir de certes crisis, que comporten desgast i dolor, no és per tant una experiència gratificant el que ens fa ser resilents. Aquesta relació ens porta un cop més a trobar relacions entre el concepte de resiliència i desistiment, sent necessari continuar aprofundint en aquest sentit.

7.5.3. Autoeficàcia

La transformació de la realitat, ens referim a la passada, per donar peu a una de nova, és possible gràcies a les expectatives i els incentius que tenen els joves: arribar a tenir una vida absent de conflictes amb la justícia i socialment acceptada. La confiança en les seves possibilitats, junt amb els suports externs, sobretot la família i la parella, eleven la motivació dels joves, persistint i esforçant-se.

La solitud dels joves que han trencat els llaços afectiu amb la família, o que es troben debilitats, haver obtingut més fracassos que èxits en reptes prosocials, i la baixa motivació al canvi fa que la percepció d'autoeficàcia dels joves reincidents sigui baixa. En alguns casos els joves es troben tant desorientats, o veuen tant improbable un futur lluny de la delinqüència que no pensen que sigui possible canviar res per molt que s'esforcin.

Podem afirmar, tal com va observar Maruna (2001), que l'autoeficàcia, és a dir la confiança en aconseguir les metes que un es proposa, és un tret característic vinculat al desistiment, i hem observat una amalgama d'estratègies per aconseguir-ho (ser assertiu, canviar de lloc de residència, estar ocupat, reduir o trencar la relació amb joves dissocials). Si el jove ha tingut una experiència exitosa és possible que la percepció d'autoeficàcia augmenti.

Recollint i sintetitzant les troballes insistim en dues idees: el jove ha de pensar que deixar de delinquir és un repte assumible, per tant ha de tenir confiança en ell, i comptar amb suports que el recolzin. Hi ha joves que potser ho veuen assumible però no ho volen fer, i d'altres voldrien però pensen que no poden superar el conjunt d'esforços i renunciés que implicarà abandonar l'estil de vida dissocial i deixar de delinquir. Preval per tant per davant de tot la voluntat i decisió per al canvi.

7.5.4. Maduresa

Els entrevistats desistents expressen que ja no són els mateixos que fa temps enrere, quan eren actuadors a nivell delinqüencial, es comparen amb el passat i són capaços de verbalitzar canvis personals. Això no ha estat possible amb els reincidents, els qual ubiquen en el present la conducta delictiva, sense percebre progressos. Lligada a aquesta qüestió podem afirmar que els joves desistents han teixit una nova identitat que es recolza amb un nou estil de vida, o amb definir-se opositors a la delinqüència, coincidint aquest resultat amb la recerca de Murray (2009). Per ells la maduresa

implica ser responsable amb els seus (familiars, fills, parella) i amb ell mateix, contemplant la delinqüència com una opció de vida que no volen per ells. El creixent autorespecte i l'empatia cap als demés va ser també un factor de protecció observat en altres recerques com la de Leibrich (1996).

Evidentment darrera les expectatives hi ha valors prosocials en els joves, els quals s'inclinen a criticar la delinqüència com a mitjà de vida, i a pensar més en les conseqüències de les seves accions, per la societat en general i especialment envers les víctimes. Tal com s'ha destacat en altres recerques els canvis d'actitud i creences evoluciona entre l'adolescència i la joventut, en particular respecte la delinqüència i el sistema legal (Mulvey et al. 2004).

7.5.5. Canvis interns arrel de la intervenció des de l'àmbit de la justícia i l'execució penal

Un aspecte observable en els joves entrevistats desistents ha estat la reiteració en explicar que quan van arribar al límit de problemes amb la justícia, amb detencions o judicis, van decidir començar a posar fre a la dinàmica delictiva. Cada cas és particular i té una barem diferent sobre aquest límit, basat en la seva pròpia interpretació. Si però és comú en tots ells la necessitat de tancar una etapa valorada negativament per passar a viure tranquil i sense aquesta mena de preocupacions.

Contràriament a algunes recerques (Stouthamer-Loeber, et al. 2002) no hem vist que la por a ingressar en un centre o a presó sigui un factor que pugui diferenciar les dues trajectòries (reincidents i desistents). Tots els joves volen evidentment evitar la seva privació de llibertat, ara bé el grup reincident no descarta tornar a delinquir, assumint el risc que pugui existir.

Respecte a la intervenció des de l'àmbit de l'execució penal (en medi obert i internament) la percepció global dels joves és positiva, trets d'algunes excepcions en els reincidents. Les principals crítiques són per la mesura d'internament, tot i això fins hi tot aquest últim grup valora que "algun" canvi han experimentat arrel del seu pas per centres, com per exemple haver posat més seny a la seva vida, o millorat en hàbits d'higiene personal o de la llar. Els joves desistents no obstant aprecien canvis més substancials per al desistiment com ara la deshabituació de substàncies, o la realització de cursos formatius al centre.

Per alguns joves desistents l'ingrés a centres sí que ha esdevingut un punt d'inflexió, però ha anat acompanyat d'altres suports un cop el jove s'ha desinternat, sobretot el familiar. En altres casos això no ha estat així i s'observen altres punts d'inflexió, com ara l'inici d'una relació sentimental, o no hi ha cap fet ressenyable sinó un cúmul de circumstàncies.

Retornant a la intervenció socioeducativa sí que hem de dir que per tots ells (desistents i reincidents) el seguiment educatiu i la resposta judicial a les infraccions comeses és una contingència que els ajuda a desistir. Ara bé no tots els reincidents tenen la mateixa opinió, i per alguns la intervenció perd l'efecte esperat. Compartim amb Tyler i Lind, (2000) que la percepció que tenen els joves de la intervenció judicial juga un paper important en la decisió d'obeir o no la llei.

7.5.6. Competència emocional

El grup desistent ha presentat un millor domini que el reincident en totes les subdimensions que avalua el QDE-SEC (competència social, autonomia personal, consciència emocional, regulació emocional i competències per a la vida i el benestar). No obstant la única que va resultar significativa és la competència social. D'acord amb Werner (1995) les habilitats socials bàsiques, com escoltar o mantenir actituds dialogants van ser identificats com a factors protectors en adolescents en situació de risc social. Altres competències socials, com l'assertivitat, l'empatia, o les habilitats per la resolució de problemes (Born et al. 1997) són troballes vinculades a la competència social i el desistiment que estan en sintonia amb els resultats del present estudi.

Les habilitats per la vida i el benestar és la segona subdimensió que millor diferencia als dos grups, però tot i estar a prop de la significació hem de dir que no obté el mínim per establir-se una relació. La tercera és la subdimensió d'autonomia personal, estant però lluny de la significació. La subdimensió on presenten pitjor domini, tant reincidents com desistents, és en regulació emocional. Val a dir que en les entrevistes realitzades alguns dels joves desistents ens van informar que el punt feble que encara identifiquen és l'autocontrol en situacions d'enuig, però altres també ens van explicar haver millorat substancialment i utilitzar formes pacífiques per resoldre conflictes. En quan a la subdimensió de consciència emocional els dos grups estan pràcticament igualtats.

Malgrat no van ser significatives algunes de les subdimensions que avalua el QDE-SEC, en el moment d'integrar-les totes elles a partir de la puntuació total de l'instrument, sí que hem constatat que existeix una associació entre la competència

emocional i el desistiment. Aquesta afirmació dona resposta a alguns interrogants indicats en la recerca internacional (Mulvey et al. 2004) i genera nou coneixement teòric.

A més aquesta conclusió avala l'aplicació de programes pensats per entrenar als joves en competències per a la interacció amb els demés i i l'adaptació social. La finalitat d'aquests programes és la l'aprenentatge i entrenament de competències no adquirides probablement per un procés de socialització deficitari. Aquests tractaments són els més aplicats a nivell internacional amb menors i adults infractors, ja que són els que aconseguen majors reduccions del risc delictiu (McGuire, 2002). Així com suggereix Guach i Ponce (2002) aquestes competències han de ser transferibles i generalitzables a la quotidianitat del jove en les seves diferents facetes de vida (socio-familiar, escolar, laboral i d'oci).

Per altre banda també proposem experiències educatives com l'aprenentatge-servei adaptat a adolescents i joves infractors. Aquesta tipologia de pràctica educativa la podem trobar sobretot en l'àmbit de l'ensenyament reglat i es caracteritza per combinar processos d'aprenentatge i de servei a la comunitat en un sol projecte ben articulat en el qual els participants es formen tot treballant sobre necessitats reals de l'entorn amb l'objectiu de millorar-ho. L'educació social pot aprofitar aquestes bones pràctiques i ajustar-les a col·lectius en risc social. Des de la nostra opinió, l'aprenentatge de competències o altres habilitats per a la vida a través de l'aplicació de programes esdevindran significatius en el moment en que el jove ho posi en pràctica en situacions reals i no únicament de "laboratori". L'aprenentatge-servei dona aquesta opció, atorgant a més protagonisme als joves, al ser ells conjuntament amb l'educador qui planifica les accions a emprendre, dona l'oportunitat de desplegar les competències i habilitats apreses, i per últim permet que el jove realitzi una tasca solidària amb la comunitat. Aquesta últim punt permet finalment crear formules de participació ciutadana i de "pertinença comunitària".

Reduir la carrera delictiva és un dels objectius prioritaris de l'acció socioeducativa amb menors infractors. Hem pogut constatar que un baix domini de la competència emocional i social s'associa amb un major nombre de causes acumulades. Així doncs destaquem com a rellevant aquest resultat, en tant que promoure les competències emocionals i socials és una eina educativa per promoure el desistiment.

Taula 7.6. Síntesi de les conclusions més rellevants per a l'orientació socioeducativa (factors intrasubjectius i les competències emocionals)

Punts claus intrasubjectius

- La motivació per al canvi és el punt de partida per al desistiment (durant el procés cal que els suports es facin presents).
- Existeix un projecte vital amb un seguit d'expectatives prosocials perquè el jove percep que pot governar la seva vida i donar compliment als seus reptes (autoeficàcia).
- Els joves emprenen accions orientades al desistiment que es veuen materialitzades amb un canvi en l'estil de vida (hàbits, conductes i relacions). Cal però un procés d'anàlisi i de reflexió previ.
- L'empatia cap a la família, i el creixent autorespecte, fa que els joves optin per no voler delinquir de noi.
- Els joves tenen la necessitat de superar una etapa on la intervenció policial o des de l'execució penal es va fer present en la seva vida.

Objectius en forma de proposta socioeducativa

- Motivar el desig per al canvi en les entrevistes individuals amb els joves, sobretot quan hi hagut esdeveniments vitals crítics, o punts d'inflexió.
- Dissenyar conjuntament amb el jove i la família (o altres suports) l'itinerari necessari per arribar a transformar la seva realitat.
- Fomentar el sentit de la responsabilitat envers les pròpies accions i els altres.

Punts claus en les competències emocionals

- Les competències emocionals, i les socials, són especialment rellevants per deixar de delinquir.

Objectius en forma de proposta socioeducativa

- A més de l'entrenament d'aquestes competències mitjançant programes especialment elaborats per aquest objectiu proposem generar noves experiències que impliquin la posada en escena dels aprenentatges en contextos normalitzadors i de servei a la comunitat.
-

7.6. Limitacions i prospectiva

Un cop desenvolupades les conclusions i propostes socioeducatives no volem acabar sense abans esmentar les dificultats i prospectiva del present treball.

Els resultats als quals hem arribat ens donen informació amplia i ecològica sobre la interrupció de carreres delictives en una mostra d'adolescents i joves infractors. Per a tal objectius s'ha realitzat un estudi exploratori sobre quines són els factors de risc de la reincidència i la protecció, ampliant el coneixement sobre els mecanismes que acompanyen al desistiment. La complementació de la mirada qualitativa ens ha permès aproximar-nos al desenvolupament d'aquest procés i interpretar millor els factors claus que limiten o obstaculitzen el cessament de conductes delictives. Seria

interessant contrastar els resultats als quals hem arribat amb altres mostres més amples i comprovar si segueixen els mateixos patrons. Sabem poc sobre el desistiment de menors i joves infractors en el context nacional per la falta d'estudis d'aquesta temàtica, per tant animem a impulsar altres investigacions encaminades a aclarir el procés i les causes que expliquen l'abandonament de la delinqüència.

Així com indiquen els teòrics internacionals, el desistiment no té per què ser permanent sinó que és un procés (Weaver i McNeill, 2008) que pot contemplar noves reincidències. En la nostra recerca no ha estat possible fer un seguiment en el temps de la mostra, copsant així els motius que poden fer estroncar aquest procés. Aquesta limitació l'hem intentat pal·liar analitzant també els factors de risc de reincidència, no obstant l'anàlisi pertinent consistiria en fer avaluacions periòdiques dels progressos i obstacles d'aquests joves.

Precisament aquest seguiment, amb una mostra d'edats compreses entre els 18 i 21 anys, podria estudiar amb major detall una de les etapes que segons la teoria del desistiment és crítica, el trànsit a l'edat adulta. Nosaltres hem cobert aquesta parcel·la a l'haver entrevistat a joves majors de 18 anys, presentant resultats que donen consistència a les teories del cycle vital. Ara bé, fer els mateixos anàlisis que nosaltres hem fet, recollint nova informació, i amb una mostra amplia de joves majors d'edat seria indiscutiblement una aportació substancial a l'aproximació que nosaltres hem fet amb la nostra recerca.

Reprement la idea de procés, i el dinamisme al qual està sotmès el desistiment per la mateixa idea de canvi que contempla, la resiliència comparteix aquesta característica amb el desistiment, com altres factors de protecció que hem pogut constatar. D'acord amb Fitzpatrick (2011) pensem que aquestes dues àrees d'investigació tenen interessos comuns, com és l'estudi de l'èxit i la superació en circumstàncies adverses, i que per tant analitzen factors similars però en mostres diferents. Així doncs apropar la criminologia al camp de la resiliència o a l'inrevés pot enfortir l'estudi del desistiment, i transferir el coneixement a la pràctica socioeducativa, i amb això, millorar l'eficàcia de les intervencions, i per últim la qualitat de vida d'aquest col·lectiu.

Una de les principals dificultats amb les quals hem topat és l'accés a la mostra. És usual trobar investigacions sobre delinqüència, o d'avaluació de centres o programes de tractament. Per el contrari el medi obert per el seu dinamisme i complexitat no permet a l'investigador el "control" que suposa estudiar en una realitat "tancada". Estudis sobre delinqüència, o l'avaluació de programes de tractament tenen una bona

accessibilitat, mentre que els estudis de desistiment per el seu dinamisme i complexitat no permet a l'investigador el "control" que suposa estudiar una realitat "tancada". Descriure els canvis i els riscos que han d'afrontar aquest menors i joves vol dir però analitzar una realitat oberta, necessitant de la participació de joves en règim obert. Accedir a aquesta població no hauria estat possible sense la col·laboració dels professionals de la DGEPCJJ, i la beca a la qual va poder optar la doctoranda a l'any 2011 del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada del Departament de Justícia.

En quan a les limitacions de la recerca assumim: (1) l'absència d'entrevistes o l'ús d'altres instruments de recollida d'informació a les famílies, germans o família extensa dels menors i joves; (2) no ha estat possible fer un estudi longitudinal, per tant bona part de la informació és retrospectiva; (3) algunes dades provenen de les valoracions dels professionals que duen el seguiment els joves, tot i ser informació vàlida no deixa d'estar esbiaixada per la subjectivitat dels tècnics. Tot i tenir l'oportunitat de recollir aquesta informació dels mateixos joves vam optar per no fer ingerències innecessàries en la vida personal i íntima dels joves al disposar d'aquesta informació per altres canals.

Tal com hem vist el desistiment és un fenomen en el qual intervenen multitud de factors interns i externs, els quals sovint han presentat interconnexions entre ells. El següent pas és obrir noves línies d'investigació que emergeixen a partir dels nostres resultats:

- Estudiar en profunditat les característiques psicològiques i de comportament de les noies podria servir per ampliar el coneixement relacionat entre desistiment i aspectes de gènere. Hi ha una socialització diferenciada respecte als homes, més aviat centrada en la cura d'altres persones. La personalitat de les dones es relaciona amb l'afectivitat i l'expressió de les emocions. L'home en canvi s'orienta a l'èxit públic, els diners són un símbol d'estatus i prestigi, i la ira pot veure's com una font de poder o de força (Tamarit, Lila i Gracia, 2005). Aquestes diferències de rols en la societat podrien ser una de les varies explicacions que motiven el perquè els homes presenten taxes notablement superiors a les dones de delinqüència. En tot cas són interrogants que obren futures línies de recerca.
- En la nostra recerca s'ha avaluat l'eficàcia de la intervenció de la DGEPCJJ a partir d'un dels indicadors més directes que en aquest cas és la reincidència.

Malgrat obtenir un resultat general positiu amb una taxa baixa de reincidència hem pogut observar com els resultats empitjoren amb mesures de major contenció i restrictives de llibertat. Seria convenient avaluar els programes de medi obert i d'internament utilitzant altres indicadors que puguin mostrar quines necessitats i millores caldria implementar, des de la perspectiva dels tècnics, dels menors i joves com de les famílies, i analitzar els programes específics que s'implementen des d'aquests serveis.

- En aquest sentit fora bo realitzar una recerca que avalués les necessitats d'alguns programes de la DGEPCJJ. Per la nostra recerca i d'altres de l'àmbit autonòmic sabem que les mesures més restrictives de llibertat s'associen a la reincidència. Més enllà d'atribuir aquest resultat a causes relacionades amb perfils de joves amb alt risc caldria aprofundir el perquè d'aquests resultats amb propostes de millora socioeducatives a implementar.
- Alguns estudis retrospectius de reincidència realitzen anàlisis que puguin predir els factors que millor expliquen aquest comportament. En el nostre cas això no ha estat possible ja que requereix d'una mostra amplia de subjectes per poder generalitzar els resultats. És doncs un anàlisis pendent per a futures recerques relacionades amb aquesta temàtica.
- Així com els instruments de risc de reincidència s'han dissenyat bàsicament a partir de la teoria explicativa de la delinqüència, ja que l'objectiu recau en conèixer les necessitats criminològiques, amb el temps pensem que podrien aparèixer altres eines des d'una perspectiva més positiva, que integrin les potencialitats i els suports que científicament es relacionen amb el desistiment.
- Malgrat el caràcter multifactorial del desistiment, en menors i joves infractors hem pogut comprovar com un paper important l'ocupa la família, i les relacions com els vincles que s'estableixen. Prova d'això és necessari impulsar majors investigacions centrades en la família i el seu paper en la promoció del desistiment. Tanmateix resultaria interessant avaluar l'impacte de la posada en pràctica d'intervencions i programes amb famílies.
- A més de les intervencions en la família, hem observat com altres influències són determinants per al desistiment, com la parella. Aquesta troballa, compartida amb bona part de la literatura internacional, ens convida a seguir explorant el rol d'aquesta figura generalment femenina, al ser majoritàriament la població delinqüent masculina, i com l'afecció i l'amor són antídots per al desistiment i la resiliència.

- Un dels altres punts crítics per a la prevenció de la reincidència en els joves que han participat d'aquesta investigació és la reducció i el trencament de vincles amb joves infractors. Donat resulta impossible disseminar aquests grups, proposem fer intervencions en el medi natural dels joves de caire grupal, potenciar iniciatives de caire formatiu o prelaboral que els faci estar menys temps al carrer, o potenciar programes de competències emocionals per estimular habilitats que els faci més resistents i competents alhora d'interactuar amb els demés. És necessari impulsar investigacions encaminades a avaluar els resultats d'aquestes accions.
- Hem comprovat com els germans grans i alguns membres de la família extensa són uns bons tutors i fons de suport per als menors i joves. Plantejar investigacions des d'aquest punt de vista ajudaria a comprendre millor com integrar aquestes figures en la intervenció amb menors i joves infractors.
- El col·lectiu d'estrangers ha presentat més problemes que els autòctons alhora de no reincidir. Es fa evident la necessitat de donar suport a aquests adolescents i les seves famílies, amb una comprensió sistèmica de la immigració i les conseqüències que se'n deriven per a la delinqüència juvenil.
- Hem comprovat com la comunitat pot afavorir el desistiment dels joves infractors. El control social informal a partir dels ciutadans o de les institucions que la representen, la presència de mentors, i la formació o el treball, són exemples que han resultat ser beneficiosos per al desistiment. Caldria investigar de quina manera la comunitat pot ser per si mateixa un instrument de rehabilitació i tractament per als joves infractors, i quina aportació té per a la construcció d'una identitat diferent i alternativa a la delinqüencial.

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

BIBLIOGRAFIA

Bibliografia

- Abbott, A. (1997). On the concept of the turning point. *Comparative Social Research*, 16, 85-105.
- Agnew, R. (2006). Foundation for a general strain theory of crime and delinquency. *Criminology*, 30 (1), 47-88.
- Akers, R. i Sellers, C. (2009). *Criminological theories. Introduction, evaluation and application*. New York: Oxford University Press.
- Alba, J., Burgès, M., López, M., Alcázar, M., López, J., Baró, B., et al. (2006). *Intervenció educativa eficaç en justícia juvenil*. Una segona aplicació en medi obert del Programa de Pensament Prosocial "R&R Short Version" al nostre país (en línia). Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Disponible a:
http://www20.gencat.cat/docs/Justicia/Documents/ARXIUS/doc_15716358_1.pdf [Consulta: 2011, 3 d'abril].
- Amorós, P., Cabrera, F. A., Diego, F., Espín, J.V., Panchón., C, Rodríguez, M. (1993). *Metodologia d'intervenció en medi obert*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Generalitat de Catalunya.
- Anderson, K. i Overy, K. (2010) Engaging Scottish young offenders in education through music and art. *International Journal of Community Music*, 3 (1), 47-64.
- Andrews, D. A. i Bonta, J. (2006). *The psychology criminal conduct*. (4^a ed.) Cincinnati: Anderson.
- Angulo, J. (1990). Una propuesta de clasificación de las técnicas de recogida de información, con especial referencia a las técnicas de investigación interpretativa. En J. B. Martínez (ed.), *Hacia un enfoque interpretativo de la enseñanza* (pp. 85-93). Granada: Universidad de Granada.
- Arnal, J. (1997). Metodologies de la investigació educativa. A J. M. Mateo i M.C. Vidal (eds.), *Enfocaments, mètodes i àmbits de la investigació psicopedagògica* (pp.31- 49). Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewoods Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1987). *Pensamiento y acción. Fundamentos sociales*. Barcelona: Martínez Roca.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: W. H. Freeman
- Bartel, P., Borum, R. i Forth, A. (2003). *Development and concurrent validation of the structured assessment for violence risk in youth (SAVRY)*. Manuscript Under

- Review. Tampa : University of Souyth Florida. (Trad. Vallés L., i Kilterman E. (2006). *Manual per a la valoració estructurada del risc de violència en joves*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.
- Bartolomé, M. (2000). *Hacia donde va la investigación educativa*. Barcelona: DULAC.
- Barudy, J. (2005b). El poder de los buenos tratos: bases biológicas, psicológicas y sociales. En J. Barudy, i M. Dantagan, *Los buenos tratos a la infancia. Parentalidad, apego y resiliencia* (pp. 23-42). Barcelona: Gedisa.
- Bauman, Z. (2008) *Los retos de la educación en la modernidad líquida*. Barcelona: Gedisa.
- Becker, H. (1974). Labeling theory reconsidered. In P. Rock i McIntosch (Eds.), *Deviance and social control* (pp. 41-66). London: Tavistock.
- Becoña, E. (2006). Resiliencia: Definición, características y utilidad del concepto. *Revista de Psicopatología y Psicología Clínica*, 11 (3), 125-146.
- Bericat, E. (1998). *La integración de los métodos cuantitativo y cualitativo en la investigación social*. Barcelona: Ariel.
- Bisquerra, R. (2000). *Educación emocional y bienestar*. Barcelona: Praxis.
- Bisquerra, R. (2003). Educación emocional y competencias básicas para la vida. *Revista de Investigación Educativa (RIE)*, 21 (1), 7- 43.
- Bisquerra, R. i Pérez, N. (2007). Las competencias emocionales. *Educación XXI*, 10, 61-82.
- Blanch, M., Cañameres, A., Dominguez, G., Capdevila, M. i Ferrer, M. (2011). *Taxes de reincidencia de justicia juvenil. Actualització de la taxa de reincidencia dels joves sotmesos a mesures de llibertat vigilada i Internament*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.
- Blokland, J. i Nieuwbeerta, P. (2005). The effects of life circumstances on longitudinal trajectories of offending. *Criminology*, 43 (4), 1203-1240.
- Booth, R. i Zhang, I. (1996). Severe aggression and related conduct problems among runaway and homeless adolescents. *Psychiatric Services*, 47 (1), 75-80.
- Born, M., Chevalier, V. i Humblet, I. (1997). Resilience, desistance and delinquent careers of adolescent offenders. *Journal of Adolescence*, 20 (6), 679-694.
- Bottoms, A., Shapland, J., Costello, A., Holmes, D. i Muir, G. (2004). Towards Desistance: Theoretical Underpinnings for an Empirical Study. *The Howard Journal*, 43 (4), 368-389.
- Bottoms, A. i Shapland, J. (2010). *Steps towards desistance among male young adult recidivists*. In S. Farrall, R. Sparks, S. Maruna & M. Hough (eds.), *Escape*

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

- Routes: Contemporary perspectives on life after punishment.* London: Routledge.
- Braverman, M. (2001). Applying resilience theory to the preventions of adolescent substance abuse. *Focus*, 7 (2), 1-12.
- Brezina, T. i Piquero, A. (2007). Moral beliefs, isolation from peers, and abstention from delinquency. *Deviant Behavior*, 28 (5), 433-465.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *La ecología del desarrollo humano*. Barcelona: Paidós.
- Brullet, C. i Roca, C. (2004). Relacions familiars i autoritat. Informe 2004. *Infància, famílies i canvi social a Catalunya*, (en línia). Barcelona: Institut d'Infància i Món Urbà. (CIIMU). Disponible a:
http://www.ciimu.org/images/stories/CIIMU/Informes_Infancia/Informe_2004/relacions_familiars_autoritat.pdf [Consulta: 2010, 4 de juny].
- Brullet, C., Gómez, C. i Marí-Klose, P. (2007). Famílies que eduquen. A CIIMU-Festival de la Infància. *Reflexions Jornades famílies que eduquen*, (en línia). Barcelona. Disponible a:
http://www.ciimu.org/images/stories/CIIMU/Jornadas_y_Congresos/Revista_FamA_lies_que_Eduquen_completa.pdf [Consulta: 2010, 4 de juny].
- Buelga, A. i Lila, M. (1999). *Adolescencia, familia y conducta antisocial*. València: C.S.V.
- Bushway, S., Piquero, A., Broidy, L., Cauffman, E. i Mazerolle, P. (2001). An empirical framework for studying desistance as a process. *Criminology*, 39 (2), 491-515.
- Cain, M. (2000). *And Analysis of Juvenile Recidivism*. Sidney NSW: Departament of Juvenile Justice, (en línia). <http://www.aic.gov.au/publications/rpp/ch2.pdf>. [Consulta: 2012, 3 de març].
- Capdevila, M. i Ferrer, M. (2003). *Els menors estrangers indocumentats no acompanyats* (MEINA). Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.
- Capdevila, M., Ferrer, M. i Luque, E. (2005). *La reincidència en el delicte en la justícia de menors*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.
- Capdevila, M., Ferrer, M., Blanch, M., Arronis, O., Coloma, A., Mutilva, N., et al. (2011). *La reincidència en el programa de Mediació i Reparació en Menors*, (en línia) Barcelona: Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Disponible a :
http://www20.gencat.cat/docs/Justicia/Home/%C3%80mbits/Formaci%C3%B3,%20recerca%20i%20docum/Recerca/Cat%C3%A0leg%20d'investigacions/Per%20ordre%20cronol%C3%B2gic/2011/reincidencia_programa_mediacio/reincidencia_program_mediacio_sencer.pdf [Consulta: 2012, 21 de març].

- Campo, J., Vilà, R., Martí, J. i Vinuesa, M.R. (2006). La mediación con jóvenes inmigrantes en el ámbito de la justicia penal juvenil: un enfoque educativo. *Revista de Investigación Educativa, (RIE) 24 (1)*, 35-49.
- Cano, A. i Andrés-Pueyo, A. (2012). La justicia juvenil en Catalunya: características generales y funcionamiento. *Revista EduPsyké, 11*, 191-214.
- Casamayor, G. (1998). Tipología de conflictos Antúnze. En G. Casamayor, (coord.), S. Armejach, P. Checa, R. Giné, R. Guitart, A. Notó, et al., *Cómo dar respuesta a los conflictos* (pp. 11-28). Barcelona: Graó.
- Castiñeiro, A. i Elzo, J. (2011). *Valors tous en temps durs. La societat catalana a l'enquesta Europea de Valors de 2009*. Barcelona: Barcino
- Catalano, R. i Hawkins, J. (1996). The social development model: A theory of antisocial behavior. In J.D. Hawkins (Ed.), *Delinquency and crime: Current theories*, (pp. 149-197). New York: Cambridge University Press.
- Cid, J. i Martí, J. (2011). *El procés de desistiment de les persones empresonades, obstacles i suports*, (en línia) Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Disponible a: http://www20.gencat.cat/docs/Justicia/Documents/ARXIUS/SC_3_175_11_cat.pdf [Consulta: 2012, 16 de febrer].
- Clarke, R. i Cornish, D. (1985). Modelling Offenders Decisions: A Framework for Policy and Research. In M. Tonry, i N. Morris, (Eds.), *Crime and justice: An annual review of research*, (pp. 147-185) (vol. 6). Chicago: University of Chicago Press.
- Cohen, S. (1989). The critical discourse on social control: notes on the concept as a Hammer: *Internacional Journal of the Sociology of Law, 17*, 347-357.
- Collaborative for Academic Social and Emotional Learning (CASEL). (2010). Competences (en línia). Chicago: University of Illinois. Disponible a: http://www.casel.org/about_sel/SELskills.php (Consulta: 2011, 9 de novembre)
- Condly, S. (2006). Resilience in children. A review of literature with implications for education. *Urban Education, 41 (3)*, 211-236.
- Cook, T. D. i Reichardt, C. S. (1986). *Métodos cualitativos y cuantitativos en investigación evaluativa*. Madrid: Morata.
- Coronado, M. (1989). Evolución jurídica de los derechos de la infancia. *Menores Monografico*.
- Corsi, J. (2001). *Violencia familiar. Una mirada interdisciplinaria sobre un grave problema social*. Buenos Aires: Paidós.
- Costa, M., Mato, J.C. i Morales, J.M. (1999). El comportamiento antisocial grave en jóvenes y adolescentes. En J. Ortega (coord). *Educación social especializada* (pp.105-177). Barcelona: Ariel.

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

- Cottle, C., Lee, R. i Heilbrun, K. (2001). The prediction of criminal recidivism juveniles: A meta-analysis. *Criminal Justice and Behavior*, 28 (3), 367-394.
- Cullen, F., Williams, N. i Wrigh, J. (1997). Work conditions and juvenile delinquency: Is youth employment criminogenic?. *Criminal Justice Policy Review*, 8, 119-144.
- Cyrułnik, B. (2002). *Los patitos feos. La resiliencia: una infancia infeliz no determina la vida*. Barcelona: Gedisa.
- Devers, L. (2011). *Desistance and developmental life course: Theories research summary*. Washington, DC: US Department of Justice Bureau of Justice Assistance.
- Drapeau, S., Saint-Jacques, M., Lepine, R., Begin, G. i Bernard, M. (2007). Processes That Contribute to Resilience Among Youth in Foster Care. *Journal of Adolescence*, 30 (6), 977-999.
- Edleson, J. (1999). Children's witnessing of adult domestic violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 14 (8), 839-870.
- Erikson, E. (1986). *Sociedad y adolescencia*. México, DF: Siglo XXI.
- Eurostat Statistical Office of the European Communities. [Base de dades]. Disponible a: <http://ec.europa.eu/eurostat>. [Consulta: 2011, 6 de juny].
- Farrall, S. (2002). *Rethinking What Works with Offenders. Probation, Social Context and Desistance from Crime*. Collompton, Devon: Willan Publishing.
- Farrall, S. i Maruna, S. (2004). Desistance-focused criminal justice policy research: Introduction to a special issue on desistance from crime and public policy. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 43 (4), 358-367.
- Farrington, D. (1986). Unemployment, school leaving, and crime. *British Journal of Criminology*, 26 (4), 335-56.
- Farrington, D. (1989). Early predictors of adolescent aggression and adult violence. *Violence and Victims*, 4 (2), 79-100.
- Farrington, D. (1991). Childhood aggression and adult violence: Early precursors and later outcomes. In D. Pepler i K. Rubin (Eds). *The development and treatment of childhood aggression*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Farrington, D. (1995). *Integrating crime prevention strategies: Propensity and opportunity*. Stockholm: National Council for Crime Prevention.
- Fergus, S. i Zimmerman, M. (2005). Adolescent resilience: A framework for understanding healthy development in the face of risc. *Annual Review of Public Health*, 26, 1-26.

- Fernández del Valle, J. (2003). Acogimiento residencial: innovación o resignación? *Infancia y aprendizaje*, 26 (3), 365-379.
- Fitzpatrick, C. (2011). What is the difference between desistance and resilience? Exploring the relationship between the two concepts. *Youth Justice*, 11 (3), 221-234.
- Fuentes, N. (2007). *Procesos de integración sociofamiliar en la adopción internacional*. (Tesis Doctoral). Departament de Mètodes d'Investigació i Diagnòstic en Educació. Universitat de Barcelona.
- Gardner., H. (1993). *Inteligencias múltiples*. Barcelona: Paidós.
- Garnezy, N., Masten, A. i Tellegen, A. (1984). The study of stress and competence in children: A building block for developmental psychopathology. *Child Development*, 55 (1), 97-111.
- Garreta, J. (2000). Inmigrantes menores de edad en Catalunya: Un reto para las Instituciones educativas. *Revista de educación*, 323, 81-104. Madrid: Secretaria General de Educación y Formación Profesional.
- Garrido, V. i Redondo, S. (1993). *Técnicas de tratamiento para delincuentes*. Madrid: Centros de Estudios Ramón Areces S.A.
- Garrido, V. (2005). *Manual de intervención educativa en readaptación social* (vol 1). *Fundamentos de la intervención*. Valencia: Tirant lo Blanch.
- Garrido, V. (2009). *Mientras vivas en casa: Habilidades y Práctica de la Inteligencia Educativa*. Valencia: Versátil.
- Garrido, V., Stangeland, P. i Redondo, S. (2006). *Principios de criminología*. Valencia: Tirant lo Blanch.
- Gendreau, P., Little, L. i Goggin, C. (1996). A meta-analysis of the predictor of adult offender recidivism: What Works?. *Criminology*, 34 (4), 575-607.
- Generalitat de Catalunya. Institut d'Estadística de Catalunya. [Base de dades]. Disponible a: <http://www.idescat.cat/territ/basicterr?TC=8&V3=5&V4=10&ALLINFO=TRUE&ARENT=1&V0=3&V1=0&CTX=B&VN=3&VOK=Confirmar&lang=es> [Consulta: 2012, 12 de juliol).
- Generalitat de Catalunya. Departament de Benestar Social i Família. Diccionari en línia de serveis socials, DIXIT. Centre de documentació de serveis socials. Disponible a: (http://www.termcat.cat/ca/Diccionaris_En_Linia/118/Presentacio). [Consulta: 2012, 10 de febrer].
- Generalitat de Catalunya (2009). Departament d'Empresa i Ocupació. Acord de mesures per l'ocupació juvenil a Catalunya 2009-2012, (en línia). Disponible a: <http://www20.gencat.cat/docs/treball/10%20-%20Ocupacio/07%20->

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

[%20Canals%20interns/Arxius/Acord %20mesures ocupacio juvenil.pdf](#)

[Consulta: 2010, 10 de gener].

Generalitat de Catalunya. (2010). Departament de Benestar i Família. Pla d'acció per a la inclusió social 2010-2013, (en línia). Disponible a:

http://www20.gencat.cat/docs/dasc/03Ambits%20tematics/06Inclusioicohesiosocial/Pla_inclusio_cohesio/documents/10_08_31_pla_accio_inclusio_2010_2013.pdf [Consulta: 2010, 20 d'octubre]

Generalitat de Catalunya (2011). Departament de Justícia. Memòria del Departament de Justícia, (en línia). Disponible a:

http://www20.gencat.cat/docs/Justicia/Documents/Publicacions/memoria_2011/memoria_justicia_2011.pdf [Consulta: 2012, 12 d'octubre i 2013, 3 de maig].

Generalitat de Catalunya (2011). Departament de Justícia. Butlletí d'estadística bàsica. Disponible a:

<http://www20.gencat.cat/portal/site/Justicia/menuitem.6a30b1b2421bb1b6bd6b6410b0c0e1a0/?vgnnextoid=4273f31f87203110VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=4273f31f87203110VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnnextfm t=default> [Consulta: 2012, 13 de novembre].

Generalitat de Catalunya. Direcció General de Joventut. Departament de Benestar Social i família. Observatori Català per la Joventut. Informe de resultats de l'enquesta de població activa del tercer trimestre del 2013. (en línia). Disponible a:

<http://www20.gencat.cat/portal/site/Justicia/menuitem.6a30b1b2421bb1b6bd6b6410b0c0e1a0/?vgnnextoid=4273f31f87203110VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=4273f31f87203110VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnnextfm t=default> [Consulta: 2013, 2 de juny].

Generalitat de Catalunya. (2011). Departament de Justícia. El programa de Mediació i Reparació a la Victima. (material no publicat)

Giddens, A. (1993). *Sociología*. Madrid: Alianza

Gilligan, R. (2008). Promoting resilience in young people in long-term care- the relevance of roles and relationship in the domains of recreation and work. *Journal of social work practice. Psychotherapeutic approaches in health, welfare and the community*, 22, 37-50.

Giordano, P. C., Cernkovich, S. A. i Rudolph, J. L. (2002). Gender, Crime and Desistance: Toward a Theory of Cognitive Transformation. *American Journal of Sociology*, 107 (4), 990-1064.

Goleman, D. (2002). *Intel·ligència emocional*. Barcelona. Kairós.

Gordillo, L. (2007). *La justicia restaurativa y la mediación penal*. Madrid: Iustel.

Graña, I., Garrido, V. i González Cieza, I. (2007). *Reincidencia delictiva en menores infractores de la Comunidad de Madrid: evaluación, características delictivas y*

- modelos de predicción*. Madrid: Agencia para la Reeducación y Reinserción del Menor Infractor.
- Grotberg, E. (1995). *Fortaleciendo el espíritu humano*. La Haya: Fundación Bernard Van Leer.
- Guasch, M. i Ponce, C. (2002): *¿Qué significa intervenir educativamente en desadaptación social?* ICE. Universitat de Barcelona. Barcelona: Editorial Horsori.
- Haigh, Y. (2009). Desistance from crime: reflections on the transitional experiences of young people with a history of offending. *Journal of Youth Studies*, 12 (3), 307-322.
- Hawkins, D., Arthur, M. i Olson, J. (1997). Community interventions to decrease risks and enhance protection against antisocial behaviour. In D.W. Stoff, J. Breiling & J. Maser, (Eds.), *Handbook of antisocial behaviour* (pp.365-374). NIMH: John Wiley.
- Heilbrun, K., Goldstein, N. i Redding, R. (2005). *Juvenile Delinquency: prevention, assessment and intervention*. New York: Oxford University Press.
- Henggeler, S., Schoenwald, S., Borduin, C., Rowland, M. i Cunningham, P. (1998) *Multisystemic treatment of antisocial behavior in children and adolescents*. New York: Guilford.
- Hernández, "Guanir", P. (2006). *Educación del pensamiento y las emociones*, Psicología de la Educación (2ª ed.). Tenerife y Madrid: Tafor y Narcea.
- Herrero, C. (1997). *Criminología*. Madrid: Dykinson.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Hoge, R., Andrews, D. i Leschied, A. (1996). An investigation of risk and protective factors in a sample of youthful offenders. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 37 (4), 419-424.
- Jennings, D. (2003). *One Year Juvenile Reconviction Rates. First quarter of 2001*, London: Home Office.
- Jessor, R. (1993). Successful adolescent development among youth in high-risk settings. *American Psychologist*, 48 (2), 117-126.
- Jessor, R., Van Den Bos, J., Vanderryn, J., Coasta, F. i Turbin, M. (1995). Protective factors in adolescent problem behavior: moderator effects and development change. *Development Psychology*, 13 (6), 923-933.
- Kaiser, G. (1988). *Introducción a la criminología*. Madrid: Dykinson.

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

- Kerlinger, F. N. (1987). *Investigación del comportamiento. Técnicas y metodología* (2ª ed.). Mèxic: Interamericana.
- Kempf, K. L. (1993). The empirical status of Hirschi's control theory. In F. Adler i W. S. Laufer (Eds.), *New directions in criminological theory: Advances in criminological theory* (vol. 4, pp. 143–185). New Brunswick, NJ: Transaction.
- Kirby, L. D. i Fraser, M. W. (1997). Risk and resiliency in childhood. In M. W. Fraser, (Ed.), *Risk and Resiliency* (pp. 10-33). Washington, DC: NASW Press.
- Kohlberg, L., Power, F. i Higgins, A. (1997) *La educación moral según Lawrence Kohlberg*. Madrid: Gedisa.
- Latorre, A., Del Rincon, D. i Arnal, J. (1996). *Bases metodológicas de la investigación educativa*. Barcelona: Hurtado.
- Laub, J., Nagin, D. i Sampson, R. (1998). Trajectories of change in criminal offending: Good marriages and the desistance process. *American Sociological Review*, 63, 225–238.
- Laub, J. i Sampson, R. (2001). Understanding desistance from crime. A M. Tonry, (Ed), *Crime and justice: A review of research*, 28, 1–76. Chicago: The University of Chicago.
- Laub, J. i Sampson, R. (2003). *Shared Beginnings, Different Lives. Delinquents from boys to Age 70*. Cambridge: Harvard University Press.
- LeBel, T., Burnett, R., Maruna, S. i Bushway, S. (2008). The “chicken and egg” of subjective and social Factors in desistance from crime. *European Journal of Criminology*, 5, 131-159.
- Le Blanc, M. i Fréchette, M. (1989). *Male criminal activity from childhood to adulthood: Multilevel and developmental perspectives*. New York: Springer-Verlag.
- Le Blanc, M. i Loeber, R. (1998). Developmental criminology updated. *Crime and justice: A review of research*, 23. Chicago: University of Chicago Press.
- Leibrich, J. (1996). The Role of Shame in Going Straight: A Study of Former Offenders In B. Galaway i J. Hudson (Eds.), *Restorative Justice: International Perspectives* (pp. 283-302). Monsey, NY: Criminal Justice Press.
- Lemert, E. M. (1981). *Devianza, problemi sociali e forme di controllo*. Milà: Giuffrè editore.
- Lerner, R. (2005). Positive Youth development. A view of the Issues. *Journal of early adolescence*, 25 (1), 10-16.
- Loeber, R., i Le Blanc, M. (1990). Toward a Developmental Criminology. In M. Tonry & N. Morris (Eds.), *Crime and Justice*, (vol. 12) (pp. 375-473). Chicago: University of Chicago Press.

- Loeber, R. i Hay, D. (1997). Key issues in the development of aggression and violence from childhood to early adulthood. *Annual Review of Psychology*, 48, 371-410.
- Luthar, S. (1991). Vulnerability and resilience: A study of high-risk adolescents. *Child Development*, 62, 600-616.
- Luthar, S., Cicchetti, D. i Becker, B. (2000). Research on resilience: Response to commentaries. *Child Development*, 71 (3), 573-575.
- Luthar, S. i Zelayo, L. (2003). Research on resilience. An integrative review. A. S. S. Luthar (Ed.), *Resilience and vulnerability. Adaptation in the context of childhood adversities* (pp. 510- 549). Cambridge: University Press.
- Maruna, S. (2004). Desistance from crime and explanatory style. A new direction in the psychology of Reform. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 20 (2), 184-200.
- Maruna, S. (2001). *Making Good. How ex-convicts reform and rebuild their lives*. Washington: American Psychological Association.
- Massot, M. I. (2001). *Vivir entre dos culturas*. (Tesis Doctoral). Departament de Mètodes d'Investigació i Diagnòstic en Educació. Universitat de Barcelona.
- Masten, A.S., Best, K. M. i Garmezy, N. (1990). Resilience and development. Contributions from the study of children who overcome adversity. *Development and Psychopathology*, 2 (4), 425-444.
- Masten, A. (2001). Ordinary magic. Resilience process in development. *American Psychologist*, 56, 227-238.
- Masten, A., Burt, K. i Coatsworth, J. (2006). Competence and psychopathology in development. In D. Cicchetti & D. Cohen (Eds.), *Developmental psychopathology* (2^a ed.) (vol. 3), *Risk, disorder and adaptation* (pp. 696-738). New York: Wiley.
- Mcguire, J. (2002). Integrating findings from research reviews. In J. Mcguire (Ed.), *Offender rehabilitation and treatment: Effective programmes and policies to reduce re-offending* (pp 3- 38). Chichester UK: John Wiley & Sons.
- Megías, E. i Elzo, J. (2006). *Jóvenes, valores, drogas*. Madrid: Fundación de Ayuda a la Drogadicción (FAD).
- Merriam, S. B. (1990). *Case study research in education*. Oxford: University Press.
- Merton, R. K. (1980). Influjo de la investigación empírica sobre la teoría sociológica. En R. K. Merton, *Teoría y estructuras sociales*. Méjico: Fondo de Cultura Popular.
- Micucci, J. (2005). *El adolescente en terapia familiar*. Bilbao: Amorrortu.

- Ministerio de Sanidad, Política Social e igualdad. (2007). Estadística Básica de Medidas impuestas a los menores infractores. Madrid: Dirección General de las Familias y la Infancia. Ministerio de Sanidad, Política Social e Igualdad.
- Ministerio de Justicia. (2011). Memoria de la Fiscalía General del Estado. (Cap. 2). Evolución de la delincuencia a partir de los datos obtenidos de los procedimientos judiciales. Disponible a:
[http://www.fiscal.es/cs\(Satellite?c=Page&cid=1242052134611&language=es&pagename=PFiscal/Page/FGE_memorias&selAnio=2011](http://www.fiscal.es/cs(Satellite?c=Page&cid=1242052134611&language=es&pagename=PFiscal/Page/FGE_memorias&selAnio=2011) [Consulta: 2012, 3 de diciembre].
- Ministerio de Sanidad, Política Social e Igualdad (2011). Factores de éxito asociados a los programas de intervención con menores infractores. Informes, estudios e investigación. Madrid: Ministerio de Sanidad, Política Social e Igualdad.
- Moffitt, T. (1993). Adolescence-limited and life-course persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *American Psychological Association*, 100 (4), 674-701.
- Moffitt, T. E., Caspi, A., Dickson, N., Silva, P. A. i Stanton, W. (1996). Childhood-onset versus adolescent-onset antisocial conduct in males: Natural history from age 3 to 18. *Development and Psychopathology*, 8, 399-424.
- Morga, C.T., King, R. A. i Robinson, N. M. (1979). Nebraska Symposium on motivation (vol. 15) (pp. 192-238). Lincoln: University of Nebraska Press.
- Mowder, M., Cummings, J. i McKinney, R. (2010). Resiliency scales for children and adolescents: Profiles of juvenile offenders. *Journal of psychoeducational assessment*, 28 (24), 326-337.
- Mulvey, E., Steinberg, L., Fagan, J., Cauffman, E., Piquero, A., Chassin, L. et al. (2004). Theory and Research on Desistance from antisocial activity among serious adolescent offenders. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 2 (3), 213-236
- Mullender, A. (2000). *La violència domèstica: Una nova visió de un vell problema*. Barcelona: Paidós.
- Murray, C. (2009). Conceptualizing Young People's Strategies of Resistance to Offending as 'Active Resilience'. *British Journal of Social Work*, 40 (1), 115-132.
- Nagin, D. i Tremblay, R. (1999). Trajectories of boys' physical aggression, opposition, and hyperactivity on the path to physically violent and nonviolent juvenile delinquency. *Child Development*, 70 (5), 1181-1196.
- Palermo, G. (2009). Delinquency: Risks and Protective factors. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 53 (3) 247-8.
- Panchón, C. (1998). *Manual de la inadaptación social*. Barcelona: Dulac.

- Panuccio, E., Martinez, D. i Sullivan, M. (2012). Social support, Motivation, and the process of juvenile reentry: An exploratory analysis of desistance. *Journal of Offender Rehabilitation*, 51 (3), 135-160.
- Paternoster, R. i Bushway, S. (2009). Desistance and the "Feared Self": Toward an Identity Theory of Criminal Desistance. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 99 (4), 1-54.
- Pérez, N., Álvarez, M. Bisquerra, R. (2007). Cuestionario de Desarrollo Emocional en Educación Secundaria (QDE-SEC). (pendent de publicació).
- Pérez, N. i Pellicer, I. (2009). *Necesidad de desarrollo emocional en la adolescencia*. (comunicació presentada en la "I Jornada de tutoria a l'ESO al segle XXI" organitzada per l'ICE de la Universitat de Barcelona). (material no publicat).
- Pianta, R.C. (1990): Widening the Debate on Educational Reform: Prevention as a Viable Alternative. *Exceptional Children*, 56 (4), 306-313.
- Piquero, A. R., Brezina, T. i Turner, M. (2005). Testing Moffitt's account of delinquency abstention. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 42, 27-54.
- Piquero, A., Farrington, D. i Blumstein, A. (2003). The criminal career paradigm. In M. Tonry (Ed.), *Crime and justice: A review of research* (vol. 30) (pp. 359-506) Chicago: University of Chicago Press.
- Piquero, A., Farrington, D. i Blumstein, A. (2007). *Key issues in criminal career research. New analysis of the Cambridge study in delinquent development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Poch Blasco, S. (1999). *Compendio de musicoterapia. Volum I i II*. Barcelona: Herder.
- Pollard, J., Hawkins, J. i Arthur M. (1999). Risk and protection: are both necessary to understand diverse behavioral outcomes in adolescence?. *Social Work Research*, 23, 145-159.
- Pollack, W. (2000). *Real boys voices*. New York: Random House.
- Pourtois, J.P., Humbeeck, B. i Desmet, H. (2012). *Les ressources de la résilience*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Preston, D.S. (2001). Addressing treatment resistance in corrections. In L.L. Motiuk & R.C. Serin (Eds.), *Compendium 2000 on effective cocorrectional programming* (Cap. 8). Ottawa: Correctional Service Canada.
- Prochaska, J. i Velicer, W. (1997). The transtheoretical model of health behavior change. *American Journal of Health Promotion*, 12, 38-48.
- Puig, G. i Rubio, J. (2012). Al filo de lo posible. En A. Forés, i J. Grané. *La resiliencia en entornos socioeducativos* (pp.101-116). Madrid: Narcea.

- Pulkkinen, L., Lyyra, A. i Kokko, K. (2009). Life success of males on nonoffender, adolescence-limited, persistent, and adult-onset antisocial pathways: Follow-up from age 8 to 42. *Aggressive Behavior*, 35 (2), 117-135.
- Quiroga, V. i Alonso, A. (2011). *Abriendo ventanas. Infancia, adolescencia y familias en situación de riesgo social* (en línia). Unicef. Fundacion Pere Tarrés. Disponible a:
http://www.peretarres.org/arxiu/web/grupifam/QuirogayAlonso_Abriendoventanas_2011.pdf. [Consulta: 2012,10 de maig].
- Rechea, C. (2008). *Conductas antisociales y delictivas de los jóvenes de España* (en línia). Informe para el Consejo del Poder Judicial. Disponible a:
(http://www.uclm.es/Criminologia/pdf/16_2008.pdf). [Consulta: 2011, 20 de gener]
- Redondo, S., Funes, J. i Luque, E. (1994). *Justicia penal y reincidencia*. Barcelona: Fundació Jaume Callís .
- Redondo, S. (1998). *Desviació, Delinqüència i Control Social*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.
- Robertson, L., Campbell, A., Hill, M. i McNeil F. (2006). Promoting desistance and resilience in young people who offend. *The Scottish Journal of Crime and Justice Studies*,12, 56–73.
- Ross, R., Fabiano, E., Garrido, V. i Gómez, A. (1996). *El pensamiento prosocial. El modelo cognitivo para la prevención y tratamiento de la delincuencia y abuso de drogas*. Valencia: Cristóbal Serrano.
- Rutter, M. (1979). Protective factors in children's responses to stress and disadvantage. In M.W. Kent & E. Rolf (Eds.), *Primary prevention of psychopathology: Social Competence in children* (vol. 3). Hanover, New Hampshire: University Press of New England.
- Rutter, M. (1987). Psychosocial resilience and protective mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry*, 57, 316–33.
- Rutter, M. (1990). Psychosocial resilience and protective mechanisms. In J. Rolf, A. S. Masten, D. Cicchetti, K. H. Nuechterlein & S. Weintraub (Eds.), *Risk and protective factors in the development of psychopathology* (pp. 181–214). New York: Cambridge University Press.
- Rutter, M. (2000). Resilience reconsidered. Conceptual considerations, empirical findings and policy implications. In J.P Shonkoff & S. J Meisels (Eds.), *Handbook of early childhood intervention* (2^a ed) (pp. 651-682). New York, NY: Cambridge University Press.
- Rutter, M. (2007). Resilience, competence and coping. *Child abuse & Neglect*, 31 (3), 205-209.

- Rutter, M., Giller, H. i Hagell, A. (2000). *La conducta antisocial de los jóvenes*. Cambridge: University Press.
- Saarni, C. (2000). Emotional Competence. A developmental Perspective. In R. Bar-On & J. D. A. Partier (Eds.), *The Handbook of Emotional Intelligence Theory, Development, Assessment and Applications at Home, Scholl, and in the Workplac* (pp. 68-91). San Francisco, Ca: Jossey-Bass.
- Sampson, R. J. i Laub J.H. (1993). *Crime in the Making: Pathways and Turning Points through Life*. London: Harvard University Press.
- Sameroff, A., Bartko, W., Baldwin, A., Baldwin, C. i Seifer, R. (1998). Family and social influences on the development of child competence. In M. Lewis i C. Feiring (Eds.), *Families, risk and competence* (pp. 161-186). Mahwah: Erlbaum.
- Sameroff, A., Seifer, R., Baldwin, A. i Baldwin, C. (1993). Stability of intelligence from preschool to adolescence. The influences of social and family risk factors. *Child development*, 64 (1), 80-97.
- Sandín, M. P. (2003). *Investigación cualitativa en educación. Fundamentos y tradiciones*. Madrid: Mcgray-Hill.
- San Juan, C. i Ocáriz, E. (2009). *Evaluación de la intervención educativa y análisis de la reincidencia en la Justicia de Menores en la CAPV*. Vitoria-Gasteiz: Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco.
- Sarasa, S. i Sales, A. (2009). *Itineraris i factors d'exclusió social*. Síndic de Greuges de Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- Schulenberg, J., Maggs, J. i Hurrelman K. (1997). Health risks and developmental transitions during adolescence. Cambridge, UK: Cambridge University Press
- Shover, N. (1983). The later stages of ordinary property offender careers. *Social Problems*, 31(2), 208-218.
- Shover, N. (1996). *Great Pretenders: Pursuits and Careers of Persistent Thieves*. Boulder, CO: Westview Press.
- Smith, C. i Thronberry, T. (1995). The relationship between childhood maltreatment and adolescent involment in delinquency. *Criminology*, 33, 451-481.
- Soothill, K. i Francis, B. (2009). When do ex-offenders become like non-offenders? *The Howard Journal of Criminal Justice*, 48 (4), 373-387.
- Stattin, H., Romelsjo, A. i Stenbacka, M. (1997). Personal resources as modifiers of the risk for the future criminality: An analysis of protective factors in relation to 18 years old boys. *Bristish Journal of criminology*, 37 (2), 198-223.
- Steinberg, L. i Morris, A. (2001). Adolescent development. *Annual Review of Psychology*, 52, 111-139.

- Stouthamer-Loeber, M., Loeber, R., Wei, E., Farrington, D. i Wikstrom, P. (2002). Risk and promotive effects in the explanation of persistent serious delinquency in the explanation of persistent serious delinquency in boys. *Journal of consulting and clinical Psychology*, 70 (1), 111-123.
- Stouthamer-Loeber, M., Wei, E, Loeber, R. i Masten, AF. (2004). Desistance from persistent serious delinquency in the transition to adulthood. *Development and Psychopathology*, 16, 897-918.
- Tamarit, A., Lila, M. i Gracia, E. (2005). *Violencia de género. Aspectos psicosociales*. Material de Postgrau d'Especializació Universitaria en Violència de Gènere. (4^a ed.). València: Alfa Delta.
- Tech, R. (1990). *Qualitative research. Analysis Types and software tools*. Nueva York: The Falmer Press.
- Thomberry, T. i Krohn, M. (2001). The development of delinquency: An international perspective. In S.O. White (Ed.), *Handbook of Youth Justice* (pp.289-305). New York. Plenum.
- Tolan, P. i Guerra, N. (1994). *What works in reducing adolescent violence: An empirical review of the field*. Monograph prepared for the Center for the Study and Prevention of Youth Violence. Boulder: University of Colorado.
- Torrubia, R. (2004) Els estils educatius familiars com a factors de risc per a la inadaptació social i la conducta delictiva (en línia). *Barcelona: CEJFE*.
Disponible a: <http://www.gencat.net/dji/cejfe/estil%20educatiu.pdf> [Consulta: 2011, 27 d'abril]
- Tyler T.R. Lind, E.A. (2000). Procedural justice. In: Sanders J, Hamilton VL, editors. *Handbook of justice research in law* (pp. 65–92). New York. Plenum.
- Uggen, C. i Kruttschnitt, C. (1998). Crime in the breaking: Gender differences in desistance. *Law and society review*, 32 (2), 339-365.
- Ungar, M., Liebenberg, L., Boothroyd, R., Kwong, W. M., Lee, T. Y., Leblanc J. et al. (2008). The study of youth resilience across cultures: Lessons from a pilot study of measurement development. *Research in Human Development*, 5 (3), 166–180.
- Vanderbilt-Adriance, E. i Shaw, D.S. (2008). Conceptualizing and re-evaluating resilience across levels of risk, time, and domains of competence. *Clinical child family Psychology*, 11 (1-2), 30-58.
- Van der Laan, A., Veenstra, R., Bogaerts, S., Verhulst, F. i Ormel, J. (2009). Serious, Minor, and Non-Delinquents in Early Adolescence: The Impact of Cumulative Risk and Promotive Factors. *The trails study journal Abnormal child Psychology*, 38, 339–351.

- Van Domburgh., Loeber., R. i Bezemer, D. (2009). Childhood Predictors of desistance and level of Persistence in offending in early onset offenders. *Abnorm Child Psychol*, 37 (7), 967-980.
- Vandistendael, S. (1997). *La resiliència o el realisme de l'esperança. Ferit pero no vençut*. Barcelona: Claret.
- Vandistendael, S. (2003). La resiliencia en lo cotidiano. En M. Manciaux (Ed.). *La resiliencia: resistir y rehacerse* (pp. 227-238). Barcelona: Gedisa.
- Vold, G., Bernard, T. i Snipes, J. (2002). *Theoretical Criminology*. Oxford: University Press New York.
- Warr, M. (1998). Life-course transitions and desistance from crime. *Criminology*, 36 (2), 183-216.
- Waters, E. i Sroufe, L. (1983). Social competence as a development construct. *Developmental Review*, 3, 79-97.
- Weaver, B. i McNeil, F. (2008). Desistance. In Goldson B. (Ed.), *Dictionary of Youth Justice*. Cullompton: Willan Publishing.
- Weiner, B. (1985). An attributional theory of motivation and emotion. *Psychological Review*, 92, 548-573.
- Weitekamp, E. i Kerner, H. (1994). Epilogue: Workshop and Plenary Discussions and Future Directions. In Weitekamp, E.G.M. – Kerner, H.J. (Eds.), *Cross- National longitudinal research on human development and criminal behavior*. Dordrecht: Kluwer Academic.
- Werner, E. i Smith, R. (1992). *Vulnerable, but invencible. A longitudinal study of resilient children and Youth*. New York, NY: McGraw-Hill.
- Werner, E. (1995). Resilience in development. *Current directions in Psychological science*, 4 (3), 81-85.
- Wilson, J. i Herrnstein, R. (1985). *Crime and human nature: The definitive study of the causes of crime*. New York: The Free Press.
- Yoshikawa, H. (1994). Prevention as a cumulative protection: Effects of early family support and education on chronic delinquency and its risks. *Psychological Bulletin*, 115, 28-54.

Legislació Internacional

- Regles mínimes de les Nacions Unides per l'administració de la justícia de menors (Regles Beijing), adoptades per l'assemblea nacional en la resolució 40/33, del 28 de novembre de 1985.

Factors protectors i de risc en menors i joves infractors:
oportunitats per orientar el desistiment

La Recomanació R (87) 20 del Comitè de Ministres del Consell d'Europa, de 17 de setembre de 1987, sobre reaccions socials davant de la delinqüència juvenil.

Convenció sobre els Drets dels Infants, del 20 de novembre de 1989. Organització de les Nacions Unides. Disponible a: <http://www.unhchr.ch>.

La Resolució 45/110, de 14 de desembre de 1990, de l'Assemblea General de les Nacions Unides sobre mesures no privatives de llibertat (Regles de Tòquio).

La Resolució 45/112, de 14 de desembre de 1990, de l'Assemblea General de les Nacions Unides sobre directrius per a la prevenció de la delinqüència juvenil (Directrius de Riad).

Resolució 45/113, de 14 de desembre de 1990, de l'Assemblea General de les Nacions Unides, sobre regles per a la protecció dels menors privats de llibertat.

Normativa estatal

Llei del Tribunal Tutelar de Menors (LTTM), del 11 de juny de 1948.

Constitució Espanyola de 1978.

Llei Orgànica 3/1989 del Codi Penal, del 21 de juny.

Llei Orgànica 4/1992, Reguladora de la Competència i el Procediment dels Jutjats de Menors, del cinc de juny.

Llei Orgànica 10/1995 del Codi Penal, del 23 de novembre.

Llei Orgànica 5/2000 de Responsabilitat Penal del Menor (LORPM), del 12 de gener.

Reial Decret 1774/2004, del 30 de juliol, per el qual s'aprova el Reglament de la Llei Orgànica 5/2000, de 12 de gener (LORPM).

Llei Orgànica del 4 de desembre, per la que es modifica la Llei Orgànica 5/2000 del 12 de gener (LORPM).

Llei Orgànica d'Educació (LOE), del 4 de maig del 2006.

Llei Orgànica 8/2013, de 9 de desembre, per la millora de la qualitat educativa (LOMCE). BOE número 295.

Legislació de Catalunya

Decret 168/1981, del 8 de juliol, assignant al Departament de Justícia els Serveis i Institucions transferits a Catalunya en matèria de protecció de menors per Reial Decret 1292/1981 del cinc de juny.

Llei 11/1985 de 13 de juny, de Protecció de Menors que regulava tres àmbits diferents de protecció: la prevenció de la delinqüència infantil i juvenil, el tractament de la delinqüència, i la tutela de menors.

Llei 21/1987, del 11 de novembre, per la qual es modifiquen determinats articles del Codi Civil i l'adopció, fet que va suposar la creació de dues direccions generals que tenien com objectiu separar la facultat protectora de la reforma.

Llei 12/1988, que modifica la Llei 11/1985 de protecció de menors, reorganitzant les competències que assumirà la nova Direcció General de Justícia Juvenil.

Decret 358/1988, del 1 de desembre, de modificació de l'estructura orgànica de la Direcció General de Justícia Juvenil.

Llei 27/2001, de 31 de desembre, de Justícia Juvenil

Circular 1/2008 sobre els Criteris d'Actuació i Funcionament dels Centres Educatius de justícia juvenil de la DGEPCJJ.